

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის

675 /2
2012 -o

ისტორიის
არქეოლოგიის
ეთნოლოგიისა და
ხელოვნების
ისტორიის
სერია

2

2012

ისტორიის
არქეოლოგიის
ეთნოლოგიისა და
სელოუნების ისტორიის
სერია

~~105~~
104

Series
of History,
Archeology,
Ethnology
and
Art History

თბილისი
Tbilisi

2. 2012

სარედაქციო კოლეგია:

ზურაბ აბაშიძე, ზაზა ალექსიძე, მარიამ დიდებულიძე, სერგო ვარდოსანიძე, ალექსანდრე თვარაძე, ბუბა კუდავა, გიორგი ლორთქიფანიძე (პასუხიმგებელი მდგრანი), გურამ ლორთქიფანიძე, დავით ლორთქიფანიძე, მარიამ ლორთქიფანიძე, ლია მელიქიშვილი, რონ მეტრეველი (რედაქტორი), დავით მუსხელიშვილი, ოთარ უორდანია, კიაზმ ფიცხელაური, კახა შენგელია, ოთარ ჯაფარიძე.

Editorial Board:

Zurab Abashidze, Zaza Aleksiadze, Mariam Didebulidze, Sergo Vardosanidze, Buba Kudava, David Lordkipanidze, Georgi Lordkipanidze (Editorial Manager), Guram Lordkipanidze, Mariam Lordkipanidze, Lia Melikishvili, Roin Metreveli (Editor), David Muskhelishvili, Otar Zhordania, Kiazo Pitskhelauri, Kakha Shengelia, Alexander Tvaradze, Otar Japaridze.

რედაქტორ-კორექტორი: Irma Rukhadze

Corrector-editor: Irma Rukhadze

კომპიუტერული
უზრუნველყოფა: Paata Korkia

Computer design: Paata Korkia

© Georgian National Academy of Sciences, 2012

0108, თბილისი, რუსთაველის გამზ. 52, ტელ.: 293-10-67,
matsnehistory@science.org.ge

52, Rustaveli Ave., 0108, Tbilisi, Georgia, Tel.: 293-10-67,
matsnehistory@science.org.ge

ଓଡ଼ିଆ

ପ୍ରତିରହିତପଦ୍ମ ଗ୍ରାମଙ୍କ

მისი ყოველადურნმიტებობის მსოფლიო პარტიონის ბართოლომეეს ს-ის სიტყვა	5
წარმოსტებული ანდრია პირველნიდებულის სახელობის უნივერსიტეტში	15
ირმა რუხაძე, მწერების კეთილი	
ევითიგი თაჯავავილის დაბადების 150 ცენტისავი	17
როინ მეტრეველი, კეთილის ღმრთისაცა.....	
სახარავებლის ისტორია	
დავით მუსხესელშვილი, აღმოსავალექართველ ტომითა გაერთიანებაზი	27
ქართლის სამეფოს წარმოსტებული	
ალექსანდრე თვარაძე, ვ ჯვაროსნული ლაპტერიბა და ლათინურ-ქართული	37
კონტაქტები XIII საუკუნის 10-იან და 20-იან წლებში	
მარიამ ზალფასტანიშვილი, კიდევ ერთხელ ათაბაგთა განკურძოების შესახებ	50
ვაკტანგ გურული, რესერტოსმალეობის დამისამართის სამხრეთ კავკასიაში (1918-1921) 61	
არქოლოგია	
გურამ ლოროტეფანიძე, მარია შშვილდევი, არქოლოგოგური მინაცემები ბიჭვინთის (პიტიურნტი) ადრესერისტანული თემის შესახებ	69
ეთნოლოგია	
ტარიელ ფუტკარაძე, „ენის ქარტია“ და უთნიურ უმცირესობათა აუტოტონობის საკითხები	76
ნინო მაისურაძე, კავკასიური ცოცილიზაციის შესახებ	89
ხელოვნების ისტორია	
მანანა აბუთიძე, ანტონ კათალიკოსის დაეთინის ისტორიული სცენების ამსახველი მინიატურების იკონოგრაფიისათვის	98
კულტურული	
გოჩა საიონიძე, იზა ალლაძე, გერმანელი მეცნიერების მოგზაური გუსტავ რადე ქალაქ არსებინის და მისი შემოგარენის შესახებ (1893 6.)	111
მიხეილ ბახტაძე, ერთი დოკუმენტი სექართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკას შეარაღულები ძალების შესახებ (1920 წლი)	125
საჩარჩოებრ-რესამის ჟულიუს სავარაუდო-საგვირო უსამისიონარების ისტორიისა და ლ. С. Ермолаева, Грузинская Филология на Восточном Факультете	
Санкт-Петербургского - Ленинградского Университета	135
ერთობლივ ეპლების ისტორიაზან	
გიორგი ალიბეგაშვილი, ნე. ათანასე ღილა და ქართველი ნე. მაშები	147
გეოპოლიტიკა	
დავით პაიჭაძე, საქართველო და დასავლელი ცოცილიზაცია – მითი და რეალობა	155
ისტორიის ზოდებისა და გეოპოლიტიკის	
გიორგი კუჭავა, ცოცილიზაციათა ცოცლურობის კანცცელიცია არნოლდ ტოინბის „ისტორიის ფილოსოფიაში“	171
ივალიმათისა	
გონილი არახამია, სახისხლო სიგელთა შესწავლის მდგომარეობა	184
და მირიანები	
ველიერის არაეპი	
ფარნაოზ ლომაშვილი, პოლიტიკურის საიდუმლო არქივიდან	197
ქრისტიან და გილოზგრძიაშა	
ლია მელიქიშვილი, გურამ ლოროტეფანიძე, შემობრუნება სულიერებისაკენ	207
მაგდანა გურგულიანი, მნიშვნელოვანი გამოკვლეული შესასუებების აზრობაიჯანს შესახებ	211
ვინიერის ინტერვიუ	
Валентин Никитин. Исторические процессы обратимы	214
არონის და ინფორმაცია	
საგვირო კონფერენციის	216
აკადი წარმომადი	218

CONTENT

THE JUBILEE OF PATRIARCH

Speech Delivered by His all Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew I in Saint Andrews	
Georgian University	5
I. Rukhadze. The kind Shepherd	34
EQTIME TAKAISHVILI – 150 YEAR ANNIVERSARY	
R. Metreveli. Eqvtime the Man of God	34
GEORGIAN HISTORY	
D. Muskhelishvili. Eastern Georgian Tribal Units before the Formation of Kartli Kingdom	34
A. Tvaradze. V Crusade and Latin-Georgian contacts in the 10th and 20th years of the XIII century	47
M. Zaldastanishvili. Once Again about the Separatism of Atabegs of Samtskhe	59
V. Guruli. Ottoman-Russian rivalry in the South Caucasus (1918-1921).....	66
ARCHAEOLOGY	
G. Lordkipanidze, M. Mshvildadze. Archeological Data on Early Christian Communities of Bichvinta (Pitiumt)	73
ETHNOLOGY	
T. Putkaradze. “European Charter for Regional or Minority Languages” and the Questions of Ethnic Historical (autochthonous) Minorities	85
N. Maisuradze. About the Caucasian Civilization	95
ART HISTORY	
M. Abutidze. To the Iconography of Miniatures Reflecting Historical Scenes of the Anthony’s Psalter	105
PUBLICATIONS	
G. Saitidze, I. Agladze. The German Scientist and Traveler Gustav Rade about the City of Artvin and it’s Surroundings (1893).....	111
M. Bachtadze. One Document about the Armed Forces of Georgian Democratic Republic (1920 Year)	122
FROM THE CULTURAL-SCIENTIFIC HISTORY OF GEORGIA-RUSSIA	
L.C. Ermolaeva. Georgian Philology on the Western Faculty of St. Peterburg-Leningrad University	123
FROM THE HISTORY OF GEORGIAN CHURCH	
G. Alibegashvili. Great Lavra (Athos) and Georgian Holy Fathers.....	142
GEOPOLITICS	
D. Paichadze. Georgia and Western Civilization; Myths and Reality.....	157
THE PHILOSOPHY OF HISTORY	
G. Kuchava. The Concept Cycling of Civilizations in “Histories of Philosophy” Arnold Toinbi .172	
DIPLOMATICS	
G. Arakhamia. The Perspectives of Study Vergeld Documents (XIV-XVII) In Georgia	184
FROM THE ARCHIVES OF THE SCIENTIST	
P. Lomashvili. From the Secret Archives of the Politbureau.....	187
SCIENTIST'S INTERVIEW	
V. Nikitin. The Historical Processes are Reversible.....	196
CRITICISM AND BYBLOGRAPHY	
L. Melikishvili, G. Lordkipanidze. Turning Back to Spirituality	196
M. Gurguliani. An Important Researches about Middle Centuries Azerbaijan	196
CURRENT EVENTS AND SCIENTIFIC INFORMATIONS	
Scientific conferences	149
New books	151

უურნალ „მაცნეს“ რედაქცია ულოცავს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატირიარქს, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსა და ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტს, უწმიდესა და უნეტარესს იღია II-ს კათოლიკოს-პატირიარქად აღსაყდრების ოცდათხუთმეტსა და დაბადებიდან ოთხმოც წლისთავს. მკითხველს ვთავაზობთ მსოფლიო პატირიარქის, ყოვლად უწმიდესი ბართოლომეეს I-ის მილოცვას იღია II-ისადმი (გამოსვლა შედგა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართულ უნივერსიტეტში).

მისი ყოვლადუნიდაობის მოწლიო პატირიარქის გართობობაში I-ის

სიტყვა

ცარმოთაშული ანდრია პირველწოდებულის სახელობის
უნივერსიტეტში

უნეტარესო და საყვარელო ძმაო, მთავარეპისკოპოსო
მცხეთა-თბილისისა და კათოლიკოს-პატირიარქი სრულიად
საქართველოსა უფალო იღია,
საქართველოს პარლამენტის თავმჯდომარევ,
ბატონი დავით უსუფაშვილო,
საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტო,
ბატონი თამაზ გამყრელიძე,
თქენო აღმატებულებავ, საქართველოს განათლების მინისტრო
ბატონი გიორგი მარგველაშვილო,
ანდრია პირველწოდებულის სახელობის უნივერსიტეტის
რექტორო, ბატონი სერგო ვარდოსანიძე,
საყვარელნო ბატონი პროფესორებო,
კურთხეულნო და საყვარელნო ძმანო და მღვდელმთავარნო,
აღვილობრივი ხელისუფლების ნარმომადგენლებო,
საყვარელო სტუდენტებო,
გამორჩეულო და საყვარელო ძმანო, მამანო და უფლისმიერნო
შვილნო.

"დღიდ ხარ შენ უფალო და საკურიველ არან საქმენი შენინ, და ვეროვნი შემძლებელ არს მალოსია მიცუმად საკურიველებისა შენინა" (ლილი ააზიშის ლოკაცია).

ქეშმარიტად ვადიდებთ ღმერთის, ბრნინგვალებას მამისა, ძისა და სულისა მნიდისა და „ვემსახურებით ღმრთის ქმნილებას, ერთობლობას ხილულისა და უხილავისა, მქადაგებელს მისივე დიდი და საკვირველი დიდებულებისა“ – მოვიხმობთ კონსტანტინეპოლის მთავარეპისკოპოსის, ნმიდა გრიგოლ ღმრთისმეტყველის სიტყვებს, ამ სამეცნიერო კონფერენციაზე, რომელიც ეხება რელიგიასა და კულტურას; მიუხედავად იმისა, რომ არა ვარ მეცნიერი, არამედ ვარ მაცერალი ღმრთის ქმნილებათა სიპრძისა, რომელმაც აქ „იშენა თავის თქასისა სახლი“ (იგავნ. (9,1), რათა ყოველმა ქმნილებამ „უგალობოს და ადიფოს ლმერთი.“

დიდია ჩვენი სიხარული, რადგან თქვენთან ერთად ვიმყოფებით „სახლსა ამას“ ღმრთის მზრუნველობისა და მეცნიერებისა, უნივერსიტეტში წმიდა ანდრია პირველნოდებულისა, რომელიც ამავე დროს ჩვენი, კონსტანტინიუპოლის ეკლესიის დამაარსებელი, მთარველი და მზრუნველობისა.

უნეტიარესო, საყვარელო და პატივცემულო ძმია, საქართველოს პატრიარქი, ბატონი ილია, ამჯერად ჩვენი აქ ყოფნა ემთხვევა თბილისის საყდარზე თქვენი ნაყოფიერი მოღვაწეობის 35 და დაბადებიდან 80 წლისთავს. ჩვენს სიხარულს კიდევ უფრო ზრდის ის გარემოება, რომ ამ უნივერსიტეტის დამაარსებელი ხართ თქვენ, რითაც საქართველოს ახალგაზრდებს საშუალება მიეცით, რომ თანამედროვე მეცნიერების მიღწევებთან ერთად, დაუუფლონ მართლმადიდებელი ქრისტიანობის სულიერ მონაპოვარს და ეროვნულ, ქართულ მემკვიდრეობასა და ტრადიციას, ვითარდა აუცილებელ ბერკეტებს თანამედროვე ეპიფანი გლობალურისა.

საქართველოს მეცნიერული და მონაცემის ხალხის კულტურა, ცხოვრება და ისტორია მჭიდროდ არის გადაჯაჭვული ქრისტიანობასთან და მართლმადიდებელ ეკლესიასთან. ამ კურთხეული ხალხის სულიერი ცხოვრება უმთავრესად მართლმადიდებელი სარწმუნოების ლოდზე აღმოცენდა და აშენდა. ამ რწმენამ გადაარჩინა ის ისტორიის სარიელზე და არ დაუშვა მისი გაუჩინარება აურაცხელი და მკაცრი დამპყრობლებისგან, რომლებიც თუ ხშირად არა, ზოგჯერ მაინც უფრო საშინელი და არადამიანური იყვნენ, ვიდრე პირველი საუკუნეების ქრისტიანობის მდევნელნი. მართალია, ქრისტეს სარწმუნოების გამო ქართველმა ხალხმა მრავალი ტანჯვა და დევნა განიცადა, მაგრამ ყოველი ის დევნა „ობობას ქსელზე უფრო ადვილად დაირღვა, კვამზე უფრო მარტივად გაიფანტა, მტკვერსა და ბულზე უსწრაფესად გაქრა“, – როგორც ამას ამბობდა კონსტანტინეპოლის საპატრიიარქო საყდარზე მყოფი ჩევინ ნინაპარი, იოანე ოქროპირი.

და მაინც, ყოველმა იმ დევნაშ და საქართველოზე თავდასხმამ „მრავალთა მონამეთა დასი შექმნა“, რომელიც საქართველოს წიაღში დარჩა, ვითარცა მისი ეკლესიის „უკვდავი განძი, სვეტი და კოშკი“, და რომელმაც საქართველოს არა მხოლოდ სიცოცხლით, არამედ აღსასრულითაც დიდი სარგებელი მოუტანა.“

* * *

ქრისტემ, ნინამორბედმა სიტყვამ მამისა, რომლის განკაცებაც ამ რამდენიმე დღის წინ ვიდლესასწაულეთ, და ახლა ვიმყოფებით იმ კვირუულში, როდესაც მის გამოცხადებას ვდლესასწაულობთ, თავისი მოსელით თან ადამიანური კულტურაც მოიტანა. უფალმა ჩვენმა, რომელიც ჩვენთან ადამიანის სახით დამკვიდრდა, შეიმოსა კაცობრივი ხორცითა და გონებით და მარტივად გვითხრა, რომ „კულაფერი, ცოდვის გარდა, ადამიანურია“ (აბა დოროთეოსი, წმ. გრიგოლის ზოგიერთი გამონათქვამის განმარტება).

ღვთაებრივი გამოცხადებისათვის გამოყენებულ იქნა ს ი ტ ყ ვ ა და ადამიანური დამწერლობა. ღმერთმა ს ი ტ ყ ვ ა მ მიიღო რა ადამიანის სახე, პირუელ ყოვლისა, ნება დართო ადამიანებს, რომ მისი ხატი შეექმნათ. თავად კი შეიმოსა ადამიანის სამოსით, რომელიც ასევე კულტურის ნაყოფი იყო: „ხოლო კუართი იგი რომელი იყო უკერველ, ზეით გამოქსოვილ ყოვლად“ (იოან. 19,23). და ეს კვართი, ვითარცა უძვირფასესი სულიერი საგანძური და, კულტურის ნაყოფი ინახება აქ, საქართველოში.

ამ გზით ს ი ტ ყ ვ ი ს მიღმიერი მშენებელება ღვთაელობს და იმოსება შეგრძნებადი მშენებელით, რომლისეკნაც ადამიანი ისნრაფვის, რადგან „მადლი და სილამაზე თვალს იტაცებს“ (სიბრძნე ზირაქისა, 40,22).

შეიძლება ითქვას, რომ განკაცება ძისა და მამის სიტყვისა კაცობრივი კულტურის ისტორიაში დასაბამს აძლევს ახალ ფურცელს, რომელიც ეკლესიის წიაღმში კაცობრივიდან ღმერთიკაცობრივად იქცევა. დაუსაბამო და დასაბამისეული ერთმანეთს ერწყმის; ხრნილი თავის თავში უხრწნელს მოიცავს და საბოლოოდ უხრწნელად იქცევა. მატერიალური გენერას მოიცავს და ღვთაებრივი მადლის მატარებელი ხდება, ისევე როგორც დაცემული და მოკვდავი ადამიანი, მადლის მეშვეობით, ღმერთად იქცევა.

მადლი ღმრთისა მატერიალურ სამყაროსაც იმავე გზით განაახლებს, ანიჭებს რა მას ზეშეგრძნებად სილამაზეს, მისგან კი იღებს ხრნილსა და გაცვეთილს და, ერთგვარი ახალი გზით, ღვთაებრივი ენერგიის მატარებლად აქცევს.

ამრიგად, უბრალო ადამიანური ქმედებებით, ხელოვანებითა და მინიშნებებით გარდასახავს მათ სათავეანებელ საგნებად, რომლებიც გამოსცემენ მადლს, რომელსაც იღებენ წყაროდან ნათლისა და სიცოცხლისა; ხოლო მათ, ვინც ამ საგნებს რჩებითა და სასოებით მიუხსლოვდებიან, ეს მატერიალური საგნები განწენდენ, განანათლებენ და მათთვის სასწაულებს ახდენენ.

ხატნერაში უფლის, ღმრთისმშობლისა და წმინდანთა სახეები მიწიერი სილამაზით კი არ გამოისახება, არამედ, ცათა სასუფევლის მიუმნუხრებელი ნათლით განათებული, უფლის არსისა და შეგრძნების მიღმიერ სილამაზეს გამოსცემენ და მშვენიერებას ღვთაებრივი სათნოებისას, რომლებიც ამშვენებენ ეკლესიის წმინდანებს.

ეს არის უფლის უდიდესი საჩუქარი სამყაროსადმი, რომელიც ალოგიკურობიდან ლოგიკურად გარდაისახება, როგორც ამას ამბობდა

თანამედროვე თეოლოგიური აზროვნების დიდი კორიფე წმიდა იუსტინე ჩელიო სერბეთიდან.

წმინდანთა მშობელმა მართლმადიდებელმა საქართველომ კულტურის უძრნყინვალესი ნიმუშები შექმნა, განსაკუთრებით კი ხატნერაში. როგორც წმინდა დოროთეოსი წერს: „ხატმნერები ხატს პატიოსნად და ბრნყინვალედ ადებენ ფერებს „მეფის ხატის შესაფერისად“, ანუ მეფე ქრისტეს შესაფერისად, და ცდილობენ „მეფის მთელი სამოსელი“ დახატონ. რათა მისმა მხილველმა დაინახოს ისეთი ხატი, რომელიც გამოხატავს მეფის მთელს ხასიათს და ისეთ შთაბეჭდილებას შექმნის, თითქოს ხედავდეს მეფეს, თავის არქეტიპს“ (ამბა დოროთე, ნმ. გრიგოლ ღმრთისმეტყველის ზოგიერთი გამონათქვამის განმარტება).

* * *

ეკლესიას, ამავდროულად, სულიერსა და ღვთაებრივ სფეროში გადავ-ყავართ და მოგვინოდებს, რომ „არ შევბლალოთ ჩენი არქეტიპი“. მართალია, ღმრთის ხატად გაეჩნდით, მაგრამ ეს ხატი წმინდად და პატიოსნად უნდა დაიკუცვათ, არქეტიპის ლირსად უნდა ვაქციოთ, ანუ უნდა განვინიშნონდოთ და ამ გზით პატივი მივაგოთ ღმერთს, რომლის ხატადაც ვართ შექმნილნი. ჩამოვაშოროთ მას (ე. ი. ჩენივე ხატს) ბინი ცოდვისა, რათა სათნოების მეშვეობით, მისი მშვენიერება გამოწინდეს. განვინიშნოთ ჩენი ხატი, ა. ეს არის ღმერთის სურვილი.

ცად ამაღლება, გაეთილშობილება, გარდასახვა, პირველადი მატერიის პუნქტის შეცვლა, ადამიანის შემოქმედების შესაცნობად, ეს არის სული მართლმადიდებელი ხელოვნებისა: ხატნერისა, ხეზე კვეთისა, მინიატურებისა, არქიტექტურისა და ა.შ., რომლებზედაც ასე რედუნდებით იზრუნეთ და განვითარეთ თქვენ, თქვენო უნეტარესობავ, საქართველოს უნმინდესო პატრიარქო. და ისიც უნდა ითქვას, რომ ხილული მშვენიერების მეშვეობით, სული ყოვლადსაკეთო ღმერთამდე აღწევს.

თუმცა, ამის მიღწევა ადვილი არ არის. ამას სჭირდება წვრთნა, ფრენა უფსკრულსა ზედა, სისხლის დათხევა. სწორედ ამით არის განპრძნობილი მთელი შინაგანი სამყარო მართლმადიდებელი ხელოვანისა. სწორედ ამიტომაა, რომ ეკლესის დიდი შემოქმედი იმავდროულად წმიდანებიც არიან. ასე მაგ.: ნმ. ოთანე დამასკელი ხატნერი და ერთ-ერთი საუკეთესო პიმინოვრაფი იყო. შესანიშნავი მელოდიოსები (ანუ კომპოზიტორები), რომანზი და ოთანე კუკუზელისი ლირსნი მამები იყვნენ. ადამიანი, რომელმაც შექმნა უმშვენიერესი ხატი – სიმბოლო ღმრთისმშობლისა და ნმ. სამებისა – ანდრეა რუბლიოვი მართლმადიდებელი ეკლესის წმინდანია. დიდია იმ წმიდანთა რიცხვი, რომლებიც იყვნენ ასკეტები, რომლებმაც ქვეყანას აჩუქქს არქიტექტურული შედევრები: ტაძრები, მონასტრები და სავანეები, რომლებიც ზოგჯერ აშენებულია ციცაბო კლდეებზე და ადამიანისათვის მიუდგომელ ადგილებში, მთებსა და ბორცვებზე და ისეთ დაკიდულ კლდეებზე, რომ ადამიანის გონებას ანცვიფრებს მათ მაშენებელთა სულიერი ძალა, შემართება და ფანტაზია.

ამასთან, მართლმადიდებელ კულტურას არასოდეს ავინყდება თავისი უმთავრესი მისია – ადამიანის განღმრთობა, რომ აღიყვანოს იგი შემოქმედთან. მართლმადიდებელი ეკლესიის ყოველი ლიტურგიული ხელოვნება დოგმატური ხასიათისაა და საიდუმლოდ მოქმედებს ადამიანების გულებში.

მართლმადიდებელი საეკლესიო მუსიკა არ ახარებს მხოლოდ სმენას, არამედ სულის ყველაზე ღრმა შრეებს ეხება.

მართლმადიდებელი იკონოგრაფია ეკლესიის „მეტყველი წიგნია“, როგორც ეს შესანიშნავად თქვა ჩევენ მიერ უკვე ხსენებულმა წმიდა აღმსარებელმა და ხატების თაყვანისცემის დამცველმა ითანე დამასკელმა. ეს წიგნი, ყოველთვის თუ არა, ხშირ შემთხვევაში გაცილებით უფრო ძლიერია, ვიდრე სიტყვები და ბგერები.

არც თუ იშვიათია შემთხვევები, როდესაც უსულო და უტყვი მატერია, უფლის განუზომელი კაცთმოყვარეობის მეშვეობით, ასე ენერგიულად იძენდეს მაღლს ღმრთისას და ისე ჩანს, თითქოს სულიერი და ღოგიერი იყოს. ამიტომაც გვაქვს ხატები, რომლებსაც თვალებიდან ცრემლი გადმოიყდინა (ღმრთისმშობელი და კრისტუსა) ან სისხლი (ღმრთისმშობელი პორტატიტისა); ხატები, რომლებიც ხილულად ალაპარაკდნენ (ღმრთისმშობელი ანტიფონიტრია), ხატები, რომელთა სახის ნაკვთები ისე შეირჩა, თითქოს ცოცხლები იყვნენ. ამის შესანიშნავი მაგალითია ღმრთისმშობელი პარამითია ათონის წმიდა მთაზე. ამ ხატთან დაკავშირებულია ცოცხალი დიალოგი ყრმა ქრისტესი და დედა ღმრთისმშობლისა, რათა ცხადი გახდეს ხილული და უხილავი გზით, თუ რაოდენ დიდია კადნიერება ღმრთისმშობლისა თავისი ძის მიმართ.

კულტურა თავად ავლენს თავის შემოქმედს. წებისმიერი ქმნილება და გამოგონება გამოხატავს თავის შთამაგონებელსა და შემოქმედს. მართლმადიდებელი ხელოვნების უდიდესი შედევრები, რომლებითაც მდიდარია კეთილმორნმუნე ქართველი ხალხი, გამოხატავს მისი შემქმნელის სულის სილამაზესა და მშენებირებას, ქართული კულტურის ზნესა და სახეს, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ქართულ სტილს.

ასეთივე ამ მორწმუნე მართლმადიდებელი ხალხის ხელოვნების ის ქმნილებანი, რომლებსაც დღეს თაყვანს სცემენ წმ. მონასტრებში, რომლებიც ინახება ქვეყნის მუზეუმებში. ისინი გამოხატავენ და გვიჩვენებენ მშენებირებას, კეთილშობილებას, მერძნობიარობას, სიფაქიზესა და სილამაზეს მართლმადიდებელი ქართული სულისა და იმ რწმენას, რომელიც ვერ მოახერხა და ვერ წარხოცა ვერც ისტორიულმა პერიპეტიებმა და ვერც ძნელებდობამ საუკუნეების განმავლობაში; ვერც დევნამ და ვერც ადამიანურმა სივერაგემ.

თუ კი მართლმადიდებელი კულტურის დასაცლეთის კულტურასთან შედარებას მოვინდომებთ, შედეგები მაინცადამაინც სახარპიელო ვერ იქნება, რომ აღარ ვთქვათ უიმედო. პირველში დომინირებს ღმერთკაცობრივი ელემენტი, სილამაზე, მარადიულობა. მეორეში კი ადამიანური, მინიერი, მატერიალური, წარმავალი. თანამედროვე კულტურაში, ევროპულსა თუ და-

საცლურში, ნებისმიერი ადამიანი ნათლად ხედავს წინააღმდეგობას, შეუთავ-სებლობას, სილამაზის ნაკლებობას, რაც ნიშნავს შესაბამის შინაგან სამყაროს, ანუ ნაკლებობას ღვთაებრივისა, რომლისგანაც მომდინარეობს მშვენიერება, პარმონია, წესრიგი და სილამაზე.

ურთიერთობის დარღვევა ღმერთსა და ადამიანს შორის, რაც ხშირად შემოქმედის მის მიერვე შექმნილისაგან სრულ უგულვებელყოფამდე აღნევს და რაც უმეტესნილად დღევანდელ დასავლეთში (და უფრო ვრცელ არეალშიც) ბატონობას, აღბეჭდილია მისი ცხოვრების ყველა სფეროში, აღბეჭდილია მის კულტურაში, მისივე ადამიანების ქმნილებებში.

ამის საწინააღმდეგოდ, ადამიანის პარმონული დამოკიდებულება ღმერთთან აღბეჭდილია მართლმადიდებელი ხალხის, მათ შორის ქართველთა კულტურის ძველ და ახალ ქმნილებებში.

როგორ მიაღწია ამ ორმა კულტურამ, დასაცლურმა და მართლმადიდებელმა ესოდენ დიდ განსხვავებას? რა უდევს საფუძვლად მართლმადიდებელ კულტურას? ცხადია, სახე ქრისტესი, რომელიც ღმერთიცაა და კაციც. ღმერთი კაცად იქცა, რათა აღამაღლოს თავისივე ქმნილება, რათა თავისივე სრულყოფილი შემოქმედების ნაყოფი ღმერთამდე აღიყვანოს. სწორედ ეს არის დასაბამი, დასასარული და მიზანი ღმერთკაცობრივი მართლმადიდებელი სარწმუნოებისა. იგი ადამიანს იზოლაციაში კი არ ამყოფებს, როგორც დასაცლური ჰუმანიზმი, არამედ ადამიანი ცხოვრობს, აზროვნებს და მოძრაობს ღმერთკაც ქრისტესთან შეერთებული: „მის მიერ ცხოველ ვართ და ვიქცევით და ვართ“ (საქმე, 17, 28). ადამიანის ცხოვრება არის ცხოვრება ქრისტესი, მისი აზროვნება ქრისტეს აზროვნებაა და მას უძღვნის ყოველივეს: „შენთა შენთაგან შენდა შემწირველი ყოველთა და ყოვლისათვის...“ (ნე. იოანე ოქროპირის უძმისნირვიდან).

მხოლოდ ღმერთკაც ქრისტესთან ორგანული ურთიერთობით შეუძლია ადამიანს შექმნას კულტურული შემოქმედების ნაყოფი, რომელიც ქვენად უკვდავი რჩება, ანათებს და მაგალითს იძლევა. მხოლოდ ღმერთკაც ქრისტეში პოულობს ადამიანი საცესებას და სრულყოფილებას, მხოლოდ მისით აღწევს კულტურა ჰეშმარიტ მშვენიერებას, უკვდავებასა და მარატონულობას.

ღმერთკაცი ქრისტე ათავისუფლებს ადამიანს მატერიისა და საგნების ტირანიისაგან. მართლმადიდებელ ადამიანს მთელი ძალიხებმევა მიმართული აქვს სულისაკენ, რომელიც უფლის სიტყვის თანახმად, გაცილებით მეტი ღირს, ვიდრე მთელი სამყარო. ამიტომ მართლმადიდებელი კულტურა, პირველ ყოვლისა, არის კულტურა სულისა და არა მატერიისა! რამეთუ სიყვარული ღმრთის მიმართ და სიყვარული მატერიის მიმართ შეუთავსებელი ცნებებია. როგორც ისაავ ასური ამბობს: „ვინც ღმერთი შეიძინა, აუცილებელია იწმენობას, რომ სხვა არაფრის შეძენა არ სჭირდება. სხეულიც კი მისით (ანუ ქრისტეთი) უნდა შეიძოსოს. მაგრამ ის, ვინც ამ სამყაროთი შეიმოსება და ამ ცხოვრებას შეიყვარებს, ღმერთით ვერ შეიმოსება, ვიდრე მას (ანუ სამყაროს) არ მიატოვებს, ვინაიდან ეს თავად ღმერთმა დაადასტურა თავისი სიტყვებით: „ვინც ყველაფერს არ მიატოვებს და არ შეიძულებს ცხოვრებას, ვერ გახდება

ჩემი მოწაფე". ხოლო ის წმინდანები, დაუძლურებული სხულებით, მარცვით გაფერმერთალებული სახეებით, წმინდა და მშევდი გონებით, დაცლილი მიწიერი საზრუნავით, ბედავენ და ესაუპრებიან ღმერთის და აღნევენ ღმრთის დაფარულ საიდუმლოებათა განცხადებამდე... ესნებათ გონების თვალი და, თავიანთი სინმინდის შესაბამისად, ღმრთის ქმნილებათა ძალასა და მშვენიერებას ხედავენ" (ისააკ ასური, „ასკეტიკა").

* * *

ამიტომ მართლმადიდებელმა ქრისტიანებმა უნდა ვიამაყოთ ჩვენი კულტურით. მერე რა თუ ეკონომიკურად ძლიერი არა ვართ. არ გაგვაჩნია „საშუალებები“, სახსრები და ბერკეტები, რომლებიც სხვა ხალხებს გააჩნია. თუნდაც სხვა ხალხებზე ღარიბი ვიყოთ, თუნდაც აუცილებელიც კი არ გაგვაჩნდეს, ჩვენი, მართლმადიდებელთა სიმდიდრე შინაგანია. თავად უფალმა გვასწავლა: „არა მოვიდეს სასუფეველი ღმრთისა ზმინით ... სასუფეველი ღმრთისა შორის თქუენსა არს“ (ლკ., 17,20-22). მთელი ხსნებული სულიერი სიმდიდრე იმყოფება სულში, განწმედილში სულინმიდის მიერ, რამეთუ ღმრთის სასუფეველი არც სასმელია და არც საჭმელი, არამედ არის: სულინმიდისული სამართლიანობა, მშვიდობა და სიხარული.

სრულიადაც არ არის გასაცირი, რომ არასულიერი ადამიანი უფრო კარგად ანესრიგებს თავის მატერიალურ საკითხებს, ვიდრე სულიერი. არასულიერი ადამიანი დაკავებულია იმით, რომ უზრუნველყოს თავისი კეთილდღეობა და საბოლოოდ მისი მონა ხდება. სულიერი ადამიანი დაკავებულია თავისი გონებითა და ღმერთთან სიახლოეთი, ამ მცდელობაში მას აღარ აინტერესებს თავისი მატერიალური კეთილდღეობა. თუკი მართლმადიდებელი ხალხები მთელს თავიანთ ძალისხმევას მინიერს მიაპყრობდნენ და არა სულიერს, ალბათ, მოკლე დროში სხვა ხალხებს აღმატებოდნენ როგორც ეს ე.ნ. განვითარებული სოციალიზმის ქვეყნებში მოხდა. ვინაიდან მატერიალურზე ზრუნვა განვლილი ეტაპია და, ამისთან, საოცრად მარტივი და ნარმავალია, ვიდრე ის, რაც ღმერთისთვის სასურველი და მარადიულია.

უფალმა დაგვმოძღვრა: „ხოლო თქუენ ეძიებდით პირველად სასუფეველსა ღმრთისასა და სიმართლესა მისსა, და ეს ყოველი“ ანუ მატერიალური, „შეგვინოს თქუენ“ (მათე, 6, 33). ყველაფერი მატერიალური: ჩასაცმელი, საცხოვრებელი, საზრდო არის შემაცსებელი. თანამედროვე დასავლური კულტურა, სამწუხაროდ, პირველ ყოვლისა, შემაცსებელზე ზრუნავს და ადამიანი ხარჯავს თავის ნაამაგარს უამრავ უაზრო და ფუჭ რამეში. მართლმადიდებელი ადამიანი, წმინდანი, ეძებს მხოლოდ „ერთს“, „არა სახმარს“ (ლკ. 10, 42). თავისი თავისა და კაცობრიობისათვის. რა არის ის ერთი? ჩვენივე ხსნისთვის კაცად მოვლენილი ძე და სიტყვა ღმრთისა და ის ყოველივე, რასაც ის აძლევს სამყაროს: მშვიდობა, სამართლიანობა, ხსნა, სიყვარული, ნათელი, კეთილშობილება, სიმშვიდე, უკვდავება. ყველაფერი სხვა, რაც ადამიანს სქირდება, ამ „ერთთან“ შედარებით „არა სახმარ არს“ და იმდენად მეორადია, რომ თითქმის არც არის საჭირო.

ადამიანი ღმრთისა საგნებს, იდეებს, გარდაუგალობას, გარშემო არსებულ მდგომარეობას და ლოგიკას კი არ ემონება, არამედ შინაგანად ყველაფრისაგან თავისუფალია და ღმრთოთან ურთიერთობაში იმყოფება. მისი ეს პარმონიულობა გადაეცემა თავის ნაღვანს და ამ გზით ადამიანი თავად ხდება ღმრთიკაცობრივი კულტურის შემოქმედი: სიტყვით, ხელოვნებით, საქმით, გულისხმიერებით და, რაც მთავარია, ლოცვით.

გავიხსენოთ, რომ ამ ქვეყნად ყველაზე სრულყოფილი ანბანი, ფინიკიური, რომელშიც თითოეული ასო ერთ ბერას შეესატყვისება, ადამიანს თვით ღმრთისაგან ებობა, რათა ათი მცნება წაეკითხა, რათა მის მიერვე წარგზავნილ მოსეს, უკეთესად გამოეხატა ის, რაც სინას მთაზე იხილა, როდესაც ღმრთი სამყაროს პირადად გამოეცხადა, ვითარცა „არსი“ და არა როგორც უსახო, შორეული და მიუწვდომელი უმაღლესი ძალა. ამრიგად, ღვთაებრივი საიდუმლოს მზიარებელი ხდება კულტურის შემოქმედი და მატარებელი, მზილველი ღმრთის პირველი გამოცხადებისა და პირისპირ მოსაუბრე.

* * *

ამიტომ, ძმანო, ქართველობართლმადიდებლები, უნდა ვადიდოთ ღმრთი და ვიყოთ ამაყნი, რადგან დაიბადეთ და დავიბადეთ მართლმადიდებლებად და გაიზარდეთ მართლმადიდებელ ქვეყანაში, რომელსაც აქვს ასეთი მდიდარი ისტორია და კულტურა. წუ მოიხიბლებით თანამედროვე ეპოქის ფენომენალური კულტურული მილნებით, რომელმაც ტექნოლოგის განვითარების თვალსაზრისით ნებისმიერ სხვა ეპოქას წინ გაუსწორ, მაგრამ, ამასთანავე, ახდილია ე.ნ. „პანდორას ყუთი“, რომლიდანაც შესაძლოა ამოვარდეს ისეთი ძალები, რომლებიც სამყაროს კატასტროფას მოუტანენ. საამისოდ კი საკმარისია თუნდაც „აალებადი ელემენტები“ და „ქუეყანაც და მას შინა საქმენი დაიწუნებ“ (II პეტრე, 3,10).

ვაი, კაცობრიობას, თუკი დღევანდელი ტექნოგნოსია და ტექნოლოგიური ძალები, რომლებსაც შეუძლიათ მოხველი დედამინა სამოთხედ აქციონ, არ იქნება სათანადო გამოყენებული. ჩვენ, ვითარცა ქრისტიანებსა და ზეციური მამის ჭეშმარიტ შვილებს, არ გვეშინა იმგვარი მოვლენებისა, როგორიცაა: სილარიბე, ეკონომიკური კრიზისი, უსამართლობა, ცილისნამება, ომი, გახშირებული ტერორისტული აქტები. ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი მოვლენა კულტურას ვერ ქმინს. მართლმადიდებელი კულტურა „მინასა და ნაცარს“ კი არ წარმოადგენს, არამედ მიღწეული და მისწავლებაა: „ისწრაფედეთ მოსლევასა მას დღისა მის ღმრთისახა... ახალთა ცათა და ახალსა ქუეყანასა აღთქმისა მისისა მოვედით, რომელსა შინა სიმართლე დამკუდრებულ არს“ (II პეტრე, 3, 12-13). სიმართლე კი ჩვენთვის ქრისტეა.

ტექნოლოგიური ალმოჩენებითა და მატერიალური სამყაროთი დაკავებული დასავლელი ადამიანი კვდება და უჩინარდება. ლოგიკის გაღმერთება და ნარცისიზმი მისი სამარეა, რომლიდან აღმოსალაც შეუძლებელია. ვხედავთ აგრეთვე, რომ ადამიანი სულ უფრო მეტად იძყობს და ითვისებს სამყაროს, მიფრინავს კოსმოსში და სხვა პლანეტებზე, ცხადია, ღმრთის ნებით, მაგრამ

ვერ გადაუჭრია უმთავრესი ცხოვრებისეული პრობლემები, რათა გამართლური ბა მოუძებნოს თავის არსებობას. მართლმადიდებელი ღმერთეკაცს კი ყველა ეს პრობლემა ახსნილი აქვს. და ახსნა თვითშენირვაშია. თანამედროვე დასავალურ სამყაროში, და არა მხოლოდ იქ, ხალხებს, ტომებს და სახელმწიფოებს, და ასევე ადამიანთა ერთ გარკვეულ ნაწილს მიაჩინა, რომ მხოლოდ მათ აქვთ „საექარისი გონება“ და ამიტომ შეუძლიათ განავონ მთელი სამყარო. განავრცობენ დოგმას, „მსხვერპლად შეინირ სხვა“. ღმერთეკაცი ქრისტე და ქრისტეთი ნასაზრდოები ადამიანები კი განავრცობენ დოგმას: „თავი გასწირე სხვესთვის“, რამეთუ ძალა ღმრთისა მის უძლეურებასა და ჯვარცმაშია, იმისათვის რომ მოიტანოს მისივე ალდგომა, ვითარცა ღმრთისა და მისი ქმნილებისა.

დასავლეთი უძლეური და უსუსურია სიკვდილის მარადიული და ამოუხსნელი ფენომენის ნინაშე. ღმერთკაცმა ქრისტემ იგი ახსნა თავისი ვწებით, ჯვარცმით, საფლავში დაფლვითა და ალდგომით. მადლითა და შეწევნითა მისითა ჩვენც ვხსნით ამ დილემას მის ვწებებში მონაწილეობით, რათა მასთან ერთად აღვსდგეთ.

* * *

მართლმადიდებელი კულტურა „სიცოცხლით სუნთქაეს“, ან შეიძლება ითქვას, რომ შთაგონებას „სიცოცხლით მსუნთქავისგან“ იღებს და „სულად სიცოცხლისა“ (დაბად. 2,7) გარდაისახება იმავე გზით, როგორც „შექმნა უფალმან ღმერთმან კაცი მტურისა მიმღებელმა ქვეყანისაგან. და შთაბერა პირსა მისსა სული სიცოცხლისათ, და იქმნა კაცი იგი სულად ცხოველად“ (დაბ. 2,7). ამრიგად, მტვერი და მატერია და ჩამორჩენილი ადამიანის „სული“ და „ლოგიკა“, გარდაისახება მართლმადიდებელი ხელოვანის მიერ, სულინმდის მეშვეობით, და მათ ეძლევათ „სული სიცოცხლისად“, მთელი ჩვენი ტრადიცია და რწმენა არის დასტური მართლმადიდებელი კულტურისა, „მადლი და ჭეშმარიტებად“ ქრისტე იესოს მიერ იქმნა“ (იოან. 1, 17-18).

* * *

უნეტარესნო ძმანო მღვდელმთავარნო, მამანო, ძმანო და დანო, ღვთივ კურთხეულნო ქართველნო, ვისურვეთ დღეს გვესაუბრა ისე, როგორც შეპიფერის მართლმადიდებელს ჭეშმარიტი მართლმადიდებლების ნინაშე, ანუ „სულითა და ჭეშმარიტებით“. სამყაროს მაცქერალ ხორციელ ადამიანს კულტურულად რომ მელაპარაკა, მოვიხმე უფლის, მოციქულთა და მამათა მოძღვრებით. ის, რაც ჩვენი უმდაბლესობის მიერ მართლმადიდებელი კულტურის შესახებ ითქვა, ჩვენ არ გვეკუთვნის, მიეკუთვნება უფლისა და მართლმადიდებელ ტრადიციას. უფლის ჭეშმარიტებას, რომელიც არის „გზა, ჭეშმარიტება და სიცოცხლე“ და არის მადლი, მადლი კი სულინმინდის საბოძვარია (წმ. გრიგოლ ღმრთისმეტყველის თეოლოგიური პოეზია, ლექსი 23-ე, გნომები).

როგორი მადლიცაა მიღებული, ისეთივეა ქართული კულტურაც. მადლის გარდამოსვლა, წყალობა და ღმრთის კურთხევაა საქართველოს ეკლესის საჭეომპყრობლად თქვენი ყოფნაც, უნტარესო და ძალზე საყვარელო ძმაო, პატრიარქი საქართველოისა ილია, თქვენი წვლილით, ვითარცა მღვდელმა, ვითარცა მღვდელმთავარმა და პატრიარქმა კულტურა შექმნით.

* * *

მადლობას მოგახსენებთ პატივისათვის და ამ სამეცნიერო კონფერენციის საშუალებით, აქ, ამ გამორჩეული აუდიტორიისა და ანდრია პირველ-წოდებულის უნივერსიტეტის სტუდენტთა წინაშე საუბრის საშუალება რომ მომეცით. მადლობას მოგახსენებთ მოთმინებისათვის, გულთბილი მიღებისათვის და იმ გულითადი სიტყვებისათვის, რომლებმაც გარეთ არსებული სუსხის მიუხედავად, გულები გაგვითბო.

გისურვებთ, ჩვენმა მფარველმა წმ. ანდრია პირველწოდებულმა, რომელიც თავიდან იოანე ნათლისმცემლის მონაფე იყო, შემდეგ კი ქრისტეს ჭეშმარიტი მიმდევარი და მქადაგებელი, დალოცოს თქვენი უნივერსიტეტის საქმიანობა, დაწყებული კონფერენციის მსვლელობა. ყველა აქ მომსვლელს კი თავის საყვარელ მოძღვართან წარუძღვეს.

ირჩა რეზადი

მცხვარდი კათილი

განსაკუთრებით მძიმეა ჯვარი პატრიარქისა, იგი იქსო ქრისტეს მიმბა-
ძელია, ერის უძლურებათა და სწორებათა მტვირთველია, მოციქულთა მე-
მკვიდრეა, მოციქული კი ამბობს: „მარადის სიკუდლი იგი უფლისა ჩუენისა
იქსოსი ხორცია შინა ჩუენთა გვიტვირთავს, რაითა ცხოვრებაიცა იგი
იქსოსი ხორცია ამათ შინა ჩუენთა გამოცხადნეს“ და კიდევ: „აღვასრულებ
და კულტურულთა მათ ჭირთა ქრისტესთა ხორცითა ჩემითა, გუამისათვის მისისა,
რომელ არს ეკლესია“.

ბევრი დანერილა საქართველოს პატრიარქის ცხოვრების გზის შესახებ.
მისი ბიოგრაფია ქართველთა უმტკქსობამ ზეპირად იცის, ახალს ვერაფერს
ვიტყვი, მხოლოდ ვეცდები, კიდევ ერთხელ მნირი სიტყვებით თქვენს მიმართ
მაღლიერება გამოვხატო, უწმიდესო და უნეტარესო მეუფეო...

მახსოვეს, ერთხელ ერთი მონასტრის კურთხევის შემდეგ, როცა ბერ-
მონაზენობას ლოცავდით და აკურთხებდით, თქვენს გარშემო შემოკრებილ
სასულიერო დასს პატრიარქ ეფრემ II-ის შესახებ უმბერთ... ის სიზმარში
გინახავთ, თქვენი უწმიდესობისთვის უთქვამის: თუ გსურს, საქართველოში
ბერ-მონაზენობა შენი თმასავით გამრავლდეს, ის არასოდეს მოიკვეცოო...

ყოველთვის „მონაგებთა დამტკიცებლობის“ ლოცვაზე იდგა ერი, მა-
თი სულიერებით საზრდოობდა. გვჯერა, რომ დღესაც ასეა, ნუთითაც
არაა „ცალიერი“ „ჯვარი იგი ქრისტესი“ და ჩენის ეკლესია-მონასტრებში
აღვლენილი ლოცვა აძლიერებს, ამტკიცებს, ამრავლებს ქვეყანას, შეეწევა
ჩენის სულებს, გვასწავლის სინაურეს და მარადოულზე ფიქრისენ მივყავრთ.

რამდენი იშრომეთ, უწმიდესო, რომ სამშობლოსთვის საფუძველი
გაგემყარებინათ. 1933 წლის 4 იანვარი ბედნიერ „მოვლენად“ შევა საქართვე-
ლოს ისტორიაში; 35 წლის მანძილზე „ქართული მოვალეობის შესრულებამ“
წმიდანობამდე აგამაღლათ. მე ბედნიერი ვარ, რომ თქვენი თანამედროვე
აღმოჩენდი.

თქვენი ქადაგება მოსიყვარულე მამის დარიგებას ჰგავდა, გსურდათ,
თქვენი სიტყვები მსმენელის გულში მდოგვის მარცვალივით ჩამარხულიყო,
გაღვივებულიყო და სარწმუნოების ნაყოფიერ ხედ ეხარა.

თქვენი ქადაგებითა და „მოხსენებითა ნადიერითა“ აღვიძებდით
ჩენს გულებს, აფხიზლებდით ჩვენს გონებას და სახარების მარადოულ
სიტყვებს ასმენინებდით: „ეძიებდით პირველად სასუფევლსა ღმრთისასა

და სიმართლესა მისსა და ესე ყოველი შეგეძინოს თქუენ... ითხოვდეთ და მოგეცეს თქუენ; ეძიებდეთ და პპოვებდეთ; ირეკლით და განგელოს თქუენ... ყოველი რომელი გინდინ თქუენ, რაითა გიყონ კაცთა, ეგრეთვე თქუენ ყავთ მათა მიმართ... შევეძინ იწროისაგან ბჭისა, რამეთუ ვრცელ არს ბჭე და იწრო არს გზაი, რომელსა მიჰყავს ნარსანუმედელად და მრავალნი ვლენან მას ზედა. ვითარ-იგი იწრო არს ბჭე და საჭირებელ არს გზაი, რომელი მიიყვანებს ცხოვრებასა და მცირედნი არიან, რომელი პპოვებენ მას...“

საქართველოს მეგობარმა ფრანგმა ქართველოლოგმა შეხვედრისას გითხრათ: „გმადლობთ იმისთვის, რომ ასე ცოცხალია დღეს ქართული ეკლესია“.

ამისთვის რა რთული და ეკლიანი გზა განვლეთ უნმიდესო და უნეტარესო მეუფეო! თანდათან იხსნებოდა დახურული საყდრები, ალორძინდებოდა დაქვრივებული საეპისკოპოსო კათედრები, შენდებოდა ახალი ეკლესიები — ახალი ადგილები ინთებოდა ზეცისთვის. მაშინ თითქოს სიონის ტაძარი მთელ საქართველოს იტევდა, ახლა ათასობით ეკლესია და მრევლს ვერც ერთი იტევს. წმიდა სამების საკათედრო ტაძარი კა თქვენი ღვენლის გვირგვინად ადგას თბილისს.

დღევანდელი სასულიერო დასის უმრავლესობა წმიდა ნინოს გზიდან „მოდის“. ის გზა, ფოკადან მცხეთამდე, თქვენი ლოცვა-კურთხევით გაიარა უამრავმა მორნმუნებმ, სვეტიცხოველისაკენ მოიჩიროდნენ, იქ მოელოდით მათ და ლოცავდით, წმიდა წიგნებით ასაჩუქრებდით და შემდეგ ისინი ეკლესიის წიაღში მოგზაურობას აგრძელებდნენ.

ყოველთვის ცდილობდით, თქვენი სამწყსოსთვის „იწრო გზაზე“ სიარული შეგემსუბუქებინათ, თითოეულის ჯვარს ტვირთულობდით, საკუთარ სულს გვინანილებდით და ის ყველას გვყოფნიდა. ჩვენო ჰატრიარქო, მადლობელი ვართ ამ სიყვარულისთვის.

ახლა, როცა კიდევ ერთხელ გაილია წმინდა მარხვა და უფალი იქსო იშვა, როცა კიდევ ერთხელ ზეციდან მოისმა ანგელოზთა გალობა „დიდება მაღალთა შინა ღმერთისა, ქვეყანასა ზედა მშეიდობა და კაცთა შორის სათონება“, როცა მთელი საქართველო სანთლებად აინთო, თავს ვიხრით თქვენი უნმიდესობის წინაშე და დალოცვასა და კურთხევას გთხოვთ.

გვჯერა, რომ ეს ქვეყანა გამოლიანდება თქვენი ლოცვით, გვჯერა, რომ ყველაფერი კარგად იქნება.

4 იანვარი თქვენი დაბადების დღეა. გილოცავთ, უნმიდესო და უნეტარესო მეუფეო, ჯანმრთელობას გისურვებთ, კიდევ დიდხანს გაგვეგონოს თქვენი კურთხეული ბაგეებიდან სახარების წმიდა სიტყვები: „დაადგერით თქუენ ჩემ თანა და მე თქუენ თანა... მე ვარ ვენახი და თქუენ რტონი. რომელი დაადგრეს ჩემ თანა და მე მის თანა, ამან მიიღოს ნაყოფი მრავალი, რამეთუ თვინიერ ჩემსა არარაი ძალ-გიც ყოფად არცა ერთი...“

როინ გაფრთხელი

ეპვეტიმე დართისკაცი

2002 წელს უნივერსიტეტისა და უნიტარულის,
 სრულიად საქართველოს კათოლიკუს-პატრიარქის,
 მცხეთა-თბილისის მთავარეპისულობისა და
 ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტის
 ილია II-ის თაოსნობით ნინიძა სინოდში
 ჩეკვიმე თაყაიშვილი ნინიძანად შეირცხა

ექვთიმე თაყაიშვილი – მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე – ერთი
 მთლიანი განუყოფელი ფენომენია: ქვეშმარიტი ნიმუშია სამშობლოსათვის
 თავდადებისა და უანგარო სამსახურისა: იგი სამოღვაწეო ასპარეზზე გასული
 საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს გამოვიდა და გვერდით დაუდგა ქართული
 ისტორიოგრაფიის იმ სახელოვან წარმომადგენლებს, რომლებმაც ნაყოფიერი
 მუშაობა გაშალეს ეროვნული ისტორიის მრავალფეროვანი და მრავალმხრივი
 წყაროების შეკრების, მეცნიერული შესწავლისა და გამოცემისათვის. ექვთიმე
 თაყაიშვილმა პირველმა ჩააყენა საქართველოს ისტორიის სამსახურში
 მდიდარი ქართული დოკუმენტური მასალა, ქართული ეპიგრაფიკა, მანამდე
 შეუსწავლელი ქართული ხელნაწერები და მათი ანდერძ-მინანერები,
 ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლები და ყოველივე ამით მყარი
 ნიადაგი მოუმზადა ქართული ისტორიული მეცნიერების აღმავლობას.

150 წელი შესრულდა დიდი მამულიშვილის დაბადებიდან.

* * *

ექვთიმე თაყაიშვილი 1863 წლის 3 იანვარს (ძველი სტილით) დაიბადა. მშობლები ადრე გარდაცვალა და ბავშვობა ობლობაში გაატარა. სამიოდე წლის ექვთიმეს საბედისნერო მარცხი მოსვლია: ხედან გადმოვარდნილა და მარჯვენა ფეხი მოუტეხია. ბავშვისთვის ყურადღება დაუკლიათ და იგი სამუდამოდ დაკოჭლებულა. 7 წლის ექვთიმე ოზურგეთის სამაზრო სასწავლებელში შეიყვანეს.

შემდეგ ექვთიმე სწავლას ქუთაისის გიმნაზიაში აგრძელებს, რომელიც 1883 წელს დაამთავრა და პეტერბურგის უნივერსიტეტში სასწავლებლად გაემგზავრა. აქ იგი ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე ჩაირიცხა მსმენელად. ექვთიმე თაყაიშვილი მონდომებით მეცადინეობდა, ენაფებოდა ცოდ-

ნას. 1887 წელს ექვთიმე თაყაიშვილმა უნივერსიტეტი დაამთავრა და საქართველოსკენ გამოსწინა.

1887-1894 წლებში მასნავლებლობს თბილისის სათავადაზნაურო სკოლასა და კლასიკურ გიმნაზიაში, ასნაცლის ბერძნულ და ლათინურ ენებს, ისტორიასა და გეოგრაფიას. 1894-1904 წლებში სათავადაზნაურო გიმნაზიას განაგებს. „იმზანად, – წერს ე. თაყაიშვილი, უკვე გარკვეული მქონდა მუშაობის მთავარი მიზანი. შემცირიბა მასალა საქართველოს ისტორია-არქეოლოგიისათვის, ყოველი ძალ-ღონე მეხმარა ძეგლთა დალუსვისა და დაკარგვისაგან გადასარჩენად, რაც შეიძლება მეტი გამომემზეურებინა და მისანედომი გამეხადა მკვდევართათვის, ეს მიმართდა ჩვენი კულტურის ისტორიისათვის უმნიშვნელოვანეს საქმედ იმ პერიოდში, იმ რწმენით, რომ... ჩვენში გამოჩენდოდნენ მეცნიერები, რომლებიც ჯეროვნად შეგვიგროვებდნენ საქართველოს ისტორიას, გაგვიშუქებდნენ იმ მართლაცდა დიდ კულტურას, რომელსაც ქართველმა ერმა მიაღწია ჯერ კიდევ შორეულ ნარსულში“.

ჯერ კიდევ პეტერბურგის უნივერსიტეტის უკანასკნელი კურსის სტუდენტი იყო ექვთიმე, როცა იგი დაუსწრებლად აირჩიეს „ნერა-კითხვის გამაერცელებელი საზოგადოების“ გამგეობის წევრად. საქართველოში ჩამოსვლის შემდეგ იგი მთელი არსებით ებმება საზოგადოების მუშაობაში. მისი ენერგიის წყალობით გროვდება ძვირფასი წიგნები სიგელ-გუჯრები, სხვადასხვაგვარი სიძველენი.

ექვთიმე თაყაიშვილი იყო წყაროთმცოდნე და არქეოგრაფი, ეპიგრაფიკის მეცნიერვარი, მთხრელი არქეოლოგი, ქართული მწერლობისა და ხალხური სიტყვეერების ისტორიული გეოგრაფიისა და სამართლის ისტორიის მეცნიერვარი.

საქართველოს სამეცნიერო-კულტურულ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი წელილი შეიტანა 1907 წელს ექვთიმე თაყაიშვილის თაოსნობით დაარსებულმა საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ, რომელმაც მიზნად დაისახა საქართველოს ისტორიის, მისი ხალხის ყოფა-ცხოვრების, ხელოვნების ძეგლების შესწავლა. ექვთიმე თაყაიშვილმა საზოგადოების დაარსების უმაღლ შემოიკრიბა თითქმის მთელი ქართველი ინტელიგენცია (აკაკი ნერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, ივანე ჯავახიშვილი, ალექსანდრე ცაგარელი, ზაქარია ფალაძემილი, დიმიტრი არაყიშვილი, იაკობ გოგებაშვილი და მრავალი სხვ.). საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ ფართო და ნაყოფიერი მუშაობა გაშალა. მის შექმნას დიდი რეზონანსი ჰქონდა საქართველოს ფარგლებს გარეთაც. ყველა განათლებული ქართველი თავის მოვალეობად თვლიდა საზოგადოების წევრი გამხდარიყო და რამე ამაგი დაედო მისთვის. ფართო ხასიათის მრავალმხრივმა სამეცნიერო საქმიანობამ დიდი ავტორიტეტი შეუქმნა საზოგადოებას. შემთხვევითი არ არის, რომ იგი ოფიციალურ დოკუმენტებში მოიხსენიება როგორც „ერთადერთი დაწესებულება, რომელიც სამეცნიერო აკადემიის მიზნებს ახორციელებს“.

საზოგადოებამ გამოსცა ორი სერია „ძეველი საქართველო“ და „საქართველოს სიძველენი“. პირველ მათგანში იძეჭდებოდა გამოკვლეულები, რეფერა-

ტები და სხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მასალა, ხოლო მეორეში – სიგელ-გუჯრები, ისტორიული წერილები და სხვა აქტები.

ექვთიმე თაყაიშვილი ხშირად გამოდიოდა მეცნიერული მოხსენებებით. მის ყოველ ნაშრომში იგრძნობა უდიდესი ერთდიცა, მასალის ღრმა ცოდნა, მეცნიერული კეთილსინდისიერება. მისმა ღრმა მეცნიერულმა და მეტად მნიშვნელოვანი მასალების შემცველმა ნაშრომმა „მასალები კავკასიის არქეოლოგიასთვის“ იმთავითვე მიიპყრო ფართო საზოგადოებრიობის ყურადღება. მას მაღალი შეფასება მისცა რუსეთის საიმპერატორო არქეოლოგიურმა საზოგადოებამ და 1911 წლის 28 მარტს საზოგადოების დიდი მედლით დაჯილდოვა.

* * *

დიდია ექვთიმე თაყაიშვილის ლვანლი ქართული უნივერსიტეტის დაარსებაში. იგი ივანე ჯავახიშვილთან ერთად იმთავითვე იყო არჩეული „ქართული უნივერსიტეტის საზოგადოების“ კომისიაში. როგორც ცნობილია, 1918 წლის 26 იანვარს (ძვ. სტილით) უნივერსიტეტი გაიხსნა. ექვთიმე თაყაიშვილი კითხულობდა ლექციებს არქეოლოგიაში. არ შეიძლება არ აღინიშნოს ის დიდი გულისხმიერება, რომლითაც იგი თავის საღლეციო მოღვაწეობას ეყიდებოდა. 1918 წლის 21 მაისს თბილისის უნივერსიტეტის საბჭომ ექვთიმე თაყაიშვილს მიანიჭა დოქტორის ხარისხი. 1920 წლისათვის ე. თაყაიშვილის ლექციები საქართველოს სიძველეებს შეეხებოდა. იგი სამ საღლეციო კურსს უძღვებოდა. ერთი უნივერსიტეტში ახლად შემოსულთათვის იყო და მოიცავდა შესავალს საქართველოს სიძველეებისას – ქვის, ბრინჯაოს და რკინის ხანას ზოგადად და, კერძოდ, საქართველოში, და საქართველოს ისტორიული დროის სიძველეთა ზოგად მიმოხილვას. ამასთან ერთად მეცნიერი კითხულობდა ეპიგრაფიკას და ეკლესია-მონასტრების ისტორიას.

ექვთიმე თაყაიშვილი თბილისის უნივერსიტეტში მოღვაწეობის დროსაც არ ივინყებდა საქართველოს სიძველეებს და მათ დაცვა-შესწავლას. იმოგზაურა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და ბევრი სასარგებლო საქმე გააკეთა.

* * *

ექვთიმე თაყაიშვილსა და მის თანამედროვეებს „არქეოლოგია“ ფართოდ ესმოდათ. კერძოდ, მასში გულისხმობდნენ ტაძართა და საეკლესიო წიგნთა აღნერას, წარწერების გადმოღებას, ამოკითხვასა და აღნერას, მინაში დაფლული ნაშთების გათხრას და სხვ. ამდენად, ბუნებრივია, ასეთი ფართო საქმიანობის გასაშლელად ბევრი უნდა ემოგზაურათ ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში და, მიუხედავად იმისა, რომ ექვთიმე თაყაიშვილს მძიმე ფიზიკური ნაკლი ჰქონდა, მას არ დაუტოვებია საქართველოს არც ერთი კუთხე, ფეხით რომ არ მოეცლოს, აქ არსებული ყველა ისტორიული ძეგლი არ აღნეროს და არ შეესწავლოს. ამიტომ არის ასე ფასდაუდებელი მისი არქეოლოგიური მოგზაურობანი. ექვთიმე თაყაიშვილი იხსენებს: „ერთი სიტყვით, საზოგადოების (ნერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება – რ.მ.) ნევრი რომ გავხდი,

მიერთედ-მოვიხედე, შევატყვე, რომ ის ძეირფას ხელნაწერებს კაცი პატრონი არა ჰყავდა და ძალაუნებურად მოვყიდე ხელი, დავუწყე პატრონობა. მერე თანდათან გამიტაცა, შემიყვარდა და ვიწყე ზრუნვა დაღუპვისაგან მათ გადარჩენაზე. თან ახალახალსაც ვაგროვებდი. შემონირულსაც აღარ ვჯერდებოდი, საზოგადოების ხარჯზე შეძენაც დავიწყე“.

ექვთიმე თაყაიშვილმა პირველი არქეოლოგიური მოგზაურობა მოაწყო 1889 წლის 17 თებერვალს მცხეთაში, სადაც დიმიტრი ბაქრაძემ ნაიყვანა. მათი მიზანი იყო ხელნაწერი წიგნების ჩამოტანა. კარგი ხელნაწერები მხოლოდ სვეტიცხოველში უნახავთ და ნამოულიათ. შემდგომში ექვთიმე თაყაიშვილი დამოუკიდებლად იწყებს ფარიო შემოქმედებით საქმიანობას, რომლის ერთგვარი დაგვირგვინება იყო მის მიერ 1890 წელს გამოცემული „სამი ხრონიკა“, მას მოჰყვა „ნმინდა ნინოს ცხოვრება“, რომელიც ნინა ნაშრომის გაგრძელებას ნარმოადგენდა. ამ გამოცემამ დიდი შთაბჭდილება მოახდინა ქართველ საზოგადოებაზე. ექვთიმე თაყაიშვილის, როგორც მეცნიერის ჩამოყალიბება თანდათანობით ხდებოდა. მის მუშაობაში ისახებოდა ერთი მთავარი მიზანი: რამდენადაც კი შესაძლებელი იყო, შეეკრიბა მასალა საქართველოს ისტორია-არქეოლოგიისათვის, დაღუპვადაკარგვისაგან გადაერჩინა ძეგლები და მისანებომი გაეხადა მკვლევართათვის. ექვთიმე თაყაიშვილი ღრმად იყო დაწმუნებული, რომ ჩვენში გამოჩნდებოდნენ მკვლევარები, რომელთათვის სასარგებლო იქნებოდა მისი ნაღვანი.

ექვთიმე თაყაიშვილმა რამდენიმე ათეული წლის მანძილზე სისტემატური კვლევისა და ძებნის შედეგად ბევრი ახალი, სრულიად უცნობი პირველხარისხოვანი ძეგლი აღმოაჩინა. უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება მის მიერ აღმოჩენილ „ვეფხისტყაოსნის“ ძეველ ხელნაწერებს. მან თავი მოუყარა 17 ხელნაწერს, რომელთა შორის ზოგი მეტად საყურადღებო იყო როგორც ვარიანტებით, ისე მხატვრობით, საერთოდ კი 24 ხელნაწერის შესახებ მოკრიბა ცნობები.

ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ თავმოყრილ „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა შორის უძველესი იყო 1646 წლისა, რომელიც საზოგადოებამ ვინმე კორინთელისაგან შეიძინა. საზოგადოების შენაძენთა შორის არის აგრეთვე მეუე გიორგი XI-სათვის 1680 წელს მისი მდივნის ბეგთაბეგის მიერ გადაწერილი „ვეფხისტყაოსნი“. ეს ხელნაწერი გამოირჩევა არშიებზე მოხატული სამქაულით. „ვეროპის, რომელსაც გინდა მუზეუმს რომ მიუტანო, უეჭველად მოგცემენ მილიონს“, – ამბობდა ამ ხელნაწერის შესახებ ექვთიმე თაყაიშვილი.

ექვთიმე თაყაიშვილის დიდი დამსახურებაა გადარჩენა პელაგია წერთლისეული „ვეფხისტყაოსნისა“, რომელიც სიუჟეტური მინიატურებით იყო დასურათებული. ამ ხელნაწერის მოქლე ისტორია ასეთია: ერთ საჩერელ თავადს ხესტორ წერთელს ცოლად ჰყავდა გურიელის ქალი პელაგია. ხესტორის გარდაცვალების შემდეგ მისი ქონება (მათ შორის „ვეფხისტყაოსნის“ აღნიშნული ხელნაწერი) მის ცოლ-შეიღს დარჩა. დედამ შეიღებს „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერი ყდის გასაკეთებლად გაატანა. ეს უკანასკნელი

მათ ეტლში დარჩენდათ. მეუტლეს ხელნაწერი სამ თუმნად მიუყიდია კომერსანტი დავით სარაჯიშვილისათვის. დ. სარაჯიშვილმა კარგად იცოდა ასეთი ძეგლების ყადრი, ხელნაწერი შეუძენია და იმსანად თბილისში მყოფ ბარონ დე ბაისათვის განუზრახავს მისი ჩუქება. ექვთიმე თაყაიშვილს ეს ხელნაწერი უნახავს, უთხოვია და დროებით წაულია დ. სარაჯიშვილისაგან და არ დაუბრუნებია პატრონისათვის მანამ, სანამ ბარონ დე ბაი საქართველოდან არ ნასულა. შემდეგში ამ ხელნაწერის მიხედვით ექვთიმე თაყაიშვილმა „ვეფხისტყაოსანი“ გამოსცა კიდევ.

ექვთიმე თაყაიშვილი თავგამოდებით იბრძოდა საქართველოს უკვე აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალების ფართოდ გატანისა და ახლის აღმოჩენისათვის. პირველი ქართველი არქეოლოგი, რომელმაც ექვთიმე თაყაიშვილშე ადრე მოაწყო გათხრები კავკასიაში, ნიკო მარი იყო. მან გათხარა ძეგლი, ნინაქრისტიანული სასაფლაო დებედის ხეობაში, სოფელ ვორნაცი და მეტად საინტერესო ნივთები აღმოაჩინა, მაგრამ მალე ნიკო მარმა ანისში დაიწყო გათხრები და მთელი ყურადღება იქით გადაიტანა. ვორნაცი რომ უყურადღებოდ არ დარჩენილიყო, იქ თხრის გაგრძელება საიმპერატორო არქეოლოგიურმა კომისიამ ექვთიმე თაყაიშვილს შესთავაზა. ექვთიმე თაყაიშვილი დათანხმდა და დაიწყო საქმიანობა. ეს იყო 1894 წელს. ვორნაცი ბრინჯაოს ხანის სამარხები აღმოჩნდა. საერთოდ, ეს სამარხები მდიდარი იყო. აღმოჩენილ მასალებზე მუშაობამ ექვთიმე თაყაიშვილს გარკვეული გამოცდილება შესძინა. იგი თანდათან ნახალისდა და შემდგომში უფრო თამამად მიჰყო ხელი გათხრებს. 1917 წლის რევოლუციამდე ექვთიმე თაყაიშვილი ერთადერთი ქართველი არქეოლოგი იყო, გათხრებს რომ ანარმობდა. იგი პარალელურად პედაგოგიურ და საზოგადოებრივ მუშაობასაც ეწეოდა. დიდ ყურადღებას უთმობდა მიწისზედა ძეგლების აღნერა-შეგროვებას.

დიდი ღვანილი მიუძღვის ექვთიმე თაყაიშვილს „ახალგორის განძის“ შესანიშნავი მასალების შეგროვებისა და დაცვის საქმეში. მან კვალდაკვალ სდია ამ განძის შემსყიდველ-გადამსყიდველებს, ვიდრე განძის უმეტეს ნანილს თავი არ მოუყარა და საბოლოოდ კავკასიის მუზეუმში არ დააბინავა.

ექვთიმე თაყაიშვილის გულმოდგინების შედეგი იყო „ხელმწიფის კარის გარიგების“ ხელნაწერის აღმოჩენა. ეს ხელნაწერი ექვთიმემ ქართლში მოგზაურობის დროს გამარტიახებულ სახლში იპოვა, ნაგავში. ექვთიმე თაყაიშვილი მუდამ ცდილობდა, რომ ყოველივე ის, რასაც აღმოაჩინდა, პირველივე სახით უცვლელად გამოეცა. ასევე მოიკავა აღნიშნული ხელნაწერის მიმართაც. 1920 წლის მაისში თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობამ „ხელმწიფის კარის გარიგება“ ექვთიმე თაყაიშვილის ნინასიტყვაობით გამოსცა. მიუხედვად იმისა, რომ თხზულებამ ჩენამდე მთლიანად ვერ მოაღნია, მისი მნიშვნელობა მეტად დიდია. „ხელმწიფის კარის გარიგება“ არის სახელმძღვანელო კარის-კაცებისათვის, ხელისუფალთათვის და საერთოდ ყველა მოხელისათვის. ეს არის სხვადასხვა მეფის მიერ დაწესებული სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის კანონთა კრებული. აღნიშნულ ძეგლს მეტად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება

საქართველოს წესნიკობილების, სახელმწიფო ყოფა-ცხოვრებისა და შინაგანი
ორგანიზაციის შესასწავლად.

უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ექვთიმე თაყაიშვილის მოგზაურობებს
სამხრეთ საქართველოში, ეგრეთ წოდებულ „თურქეთის საქართველოში“
(საქართველოს ეს სამხრეთი ნაწილი ამჟამად თურქეთის საზღვრებშია
მოქცეული). ოქტომბრის რევოლუციამდელი რუსეთის ადმინისტრაციული
დაყოფის თანახმად, ეს იყო ყარსის ოლქის ორი „ოკრუგი“ არტაანისა და
ოლთისისა და აგრეთვე ბათუმის ოლქის მცირე ნაწილი.

ექვთიმე თაყაიშვილმა საქართველოს სამხრეთ ნაწილში (თურქეთის
საქართველოში) სამჯერ იმოგზაურა. პირველი ექსპედიცია მოეწყო 1902
წელს. ექსპედიციაში ექვთიმე თაყაიშვილთან ერთად მონანილებდნენ
ხუროთმოძღვარი სიმონ კლდიაშვილი და ფოტოგრაფი ალექსანდრე მამუ-
ჩიაშვილი. ახალციხისა და ახალქალაქის ზოგ ძეგლთან ერთად მაშინ მათ
გამოიკვლიერ არტაანის ოლქის ძეგლებიც, ოლთისის ოლქის ნაწილი. მეორე
ექსპედიცია 1907 წელს მოეწყო. ექსპედიციის შემადგენლობაში იყვნენ ხუ-
როთმოძღვარი ანატოლი კალგინი და მოხალისე ფოტოგრაფი ედუარდ
ლიოზენი. გამოკვლეული იყო არტაანის ოლქის ქოლას რაიონის ძეგლები
და დამთავრდა ოლთისის ოლქის შესწავლა. მესამე ექსპედიცია 1917 წელს
მოეწყო.

საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში არსებული ისტორიული ძეგლები
შესწავლასა და გამომზეურებას ელოდნენ და ექვთიმეც დიდი მონდომებით
ენეოდა ამ საქმეს. იგი იხსენებს: „საქართველო დავიარე და დავინახე, თუ რა
უზარმაზარი მასალაა განწირული დავინებისა და ხშირად დაღუპვისათვის.
პირადად ამიტანა ფანატიკურმა მისნრაფებამ, რაც შეიძლება მეტი მომესნრო,
მით უმეტეს, რომ ჩემ თანამედროვეთაგან აღარავნ მისდევდა ამ საქმეს“.

ექვთიმემ საკუთარი თვალით იხილა საქართველოს თითქმის ყველა
მიწისზედა ძეგლი, თავად შეიგრძნო ბევრი მათგანის სიდიადე, იმ
ხუროთმოძღვართა ნიჭი და ძალა, რომელთაც შექმნეს საქართველოს ეს
დიდებანი, შესწავლილ იქნა დიდი ისტორიული მასალა. მართალია, ბევრი
ძეგლი უკვე აღნერილი იყო არქეოლოგიურად, მაგრამ ექვთიმეს ძველ
აღნერილობაში კორექტივები შეპქონდა, ბევრს ისეთს ახალს ნახულობდა,
რასაც ფასდაუღებელი მნიშვნელობა ჰქონდა ჩვენი ისტორიის მრავალი
საკითხის გაშუქებისათვის.

ექვთიმე თაყაიშვილმა იმოგზაურა და აღნერა: კახეთში – ალავერდი,
შუამთა, ბოდბე, თელავი, გრემი, იყალთო, ახმეტა და სხვ., იმერეთში –
საჩხერე, ჯრუჭი, კაცხი, ქუთაისი, გელათი და სხვ. სამეგრელოში – მარტვილი,
ცაიში, ზუგდიდი, ნალენჯიხა, ბანდა, აბაშა, სუჯუნა და სხვ. რაჯაში – გლოლა,
ჭორა, ლები, ონი, წესი, მრავალიალი, სხვავა, ბუგეული, ნიკორწმინდა და
სხვ. ლეჩხუმ-სვანეთში – ლაბეჭინა, საირმე, ლაჯანა, ორბელი, ლეჩტები,
ლაშეთი, უშგული და სხვ.

1937 წელს ექვთიმე თაყაიშვილმა პარიზში გამოსცა წიგნი „არქეო-
ლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს“. მან ლეჩხუმ-სვანეთის

კულტურის ძეგლების აღნერასთან ერთად მნიშვნელოვანი დასკვნებიც გამოიტანა. წიგნში ძირითადად ქრისტიანული დროის კულტურის ძეგლები განიხილა. ავტორის აზრით, ქრისტიანობა სკანებმა ბიზანტიიდან მიიღეს. როცა სრულიად საქართველოს ბაგრატ III-ის ძალაუფლების ქვეშ გაერთიანდა 980-იან წლებში, სვანეთი ერთიანი საქართველოს ნაწილი გახდა: ამის შემდგომ საქართველოს მეფები დიდ ყურადღებას იქცევდნენ სვანეთს. იფარის ეკლესია დავით აღმაშენებლის მხატვრის მიერ არის ფრესკებით მოხატული. ამავე ეკლესიაში ლვითისმშობლის ხატზე დახატულია დავით V და მოხესნიებულია მისი მეუღლე გვანცა. მუხრის მთავარანგელოზის ხატის წარწერაში ვკითხულიბთ: „ადიდენ მეფენ ბაგრატოანი, დიდი და დიდებული და ერთობილი საქართველო და ერთობილი სანნი“.

ე. თაყაიშვილმა დაამტკიცა, რომ ცხრა მეათედი ჯვარ-ხატებისა თვით სვანეთშია დამზადებული. ამას ნათლად მოწმობს სკანიზმები წარწერებში. ოქრომჭედლობა სვანეთში დიდად განვითარებული ყოფილა.

ექვთიმე თაყაიშვილის არქეოლოგიურ მოგზაურობათა შორის ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესოა 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში. ეს ექსპედიცია საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ მოაწყო. მონვეულ იქნენ სამოქალაქო ინჟინერი ალექსი კალგინი, მხატვარი დიმიტრი შევარდნაძე, მოხალისე ხუროთმოძღვარი ილა ზდანევიჩი, მხატვარი ლადო გუდიაშვილი და შემდგომში ცნობილი კინორეჟისორი მიხეილ ჭიათურელი, რომელიც იმხანად მხატვრობას ენეოდა. ამ მოგზაურობის დროს ექვთიმე თაყაიშვილმა ინახულა და აღნერა თორთუმის ხეობის ზემო წელში მდებარე ექექის ტაძრი, ამ ტაძრის სამხრეთით მდებარე სოფელ სოხოთორითის ტაძარი, ჩვენს ისტორიაში კარგად ცნობილი ოთხთა ეკლესია, ასევე ცნობილი პარხლის ეკლესია და სხვ. იმ დროს ტრანსპორტით მოგზაურობა თითქმის არ ხერხდებოდა, მით უმეტეს, ისეთ მთაგორიან ადგილებში, სადაც ჩვენს წინაპრებს ეკლესია-მონასტრები უშენებიათ. რაოდენი სიყვარული უნდა პქონოდა ერის ისტორიისა და კულტურისა იმ ადამიანს, რომელიც მტკიცინ ფეხით ამდენს დადობდა, არ ერიდებოდა არავითარ დაბრკოლებას და პირნათლად ახორციელებდა მიზანს, რომელიც ერთხელ დაისახა.

ექვთიმე თაყაიშვილის არქეოლოგიურმა მოგზაურობებმა მეტად დიდი როლი შეასრულა ჩვენი კულტურის ძეგლების აღნერისა და შესწავლის საქმეში.

* * *

1921 წელს, დამყარების უმაღლ ყოფილმა მენევევიურმა მთავრობამ ბათუმს მიაშურა, რათა აქედან ზღვით უცხოეთში გამგზავრებულიყვნენ. ამასთან განკარგულება გაიცა მთელი სამუხეუმო ქონება ყუთებში ჩაეწყოთ და უცხოეთში გაეტანათ. სამუზეუმო განძის მეთვალყურედ დამფუძნებელმა კრებამ ექვთიმე თაყაიშვილი დანიშნა. მძიმე იყო მეცნიერისათვის სამშობლოს დატოვება, მაგრამ საქართველოს ძეირფასეულობას მეთვალყურე სქირდებოდა, მას კარგად ესმოდა, რომ თუ არა დიდი ყურადღება, შეიძლებოდა

ქართველი ერის სულიერი და მატერიალური კულტურის ძეგლები სამუშადამოდ დაკარგულიყო საქართველოსთვის. 1921 წლის 11 მარტს ექვთიმე თაყაიშვილმა დატოვა საქართველო და იძულებით კარგა ხანს მოუხდა ემიგრაციაში ყოფნა. განძის პატრიონად ფორმალური მთავრობა ითვლებოდა.

განძი აუნერელი ფასეულობისაგან შედგებოდა. აქ იყო თბილისის მუზეუმების ძვირფასეულობა: ოქრო-ვერცხლისა და თვალ-მარგალიტის ნივთები, ძერფასი ხელნანერები, სურათები ეროვნული გალერეებიდან, ზუგდიდის დადიანისეული სასახლის განძეულობა, გელათისა და მარტვილის სამონასტრო ქონება, თბილისის სასახლის განძეულობა, რუსული ეკლესიების ქონება, სახაზინო ქონება, ბორჯომის სასახლის ქონება (მდიდარი ბიბლიოთეკებით) და სხვა მრავალი. ნიშანდობლივია, რომ განძის გამტანებს არ დავიწყებიათ დავით სარაჯიშვილისათვის მიძღვნილი ვერცხლის გვირგვინები, რომლებიც მის კუბოს ამკობდა....

საფრანგეთის მთავრობის სრულუფლებიანმა მინისტრმა და უზენაესმა კომისარმა ამიერკავკასიაში აბელ შევალიერმ საქართველოს განძეულობა ფრანგულ კრეისერზე „ერნეს რენანზე“ მოათავსებინა. ამასთან იმდენი მოახერხა, რომ ეს კრეისერი დანიშნულ დროზე ადრე გავიდა და ექვთიმე თაყაიშვილი და მისი მეუღლე ნინო, რომელიც მასთან ერთად მიემგზავრებოდა, მას ჩამორჩინენ. ექვთიმე დაქირავებული კატარლით დაედევნა ფრანგულ კრეისერს, რომელიც კონსტანტინეპოლისაკენ მიემართებოდა. კონსტანტინეპოლის განძეულობა სამგზავრო გერ „ბიენ პოაზე“ გადაიტანეს და 20 მარტს მარსელისაკენ გაემართნენ. ორმოცდარვა დღის დამტანცველი მოგზაურობის შემდეგ 1921 წლის 10 აპრილს მარსელში ჩასულან. მას შემდეგ, რაც განძი მარსელის ბანქს ჩააბარა, ექვთიმე თაყაიშვილი მეუღლითურთ მეცნიერულ საქმიანობასაც აგრძელებდა. მისი ალიარება იყო, როცა იგი ჯერ პარიზის ნუმიზმატთა საზოგადოების (1922 წლის 4 თებერვალი), ხოლო შემდეგ სააზიონ საზოგადოების (1925 ბ.) ნევრად აირჩიეს.

საფრანგეთში საქართველოს განძის ჩატანის ამბავი ფართოდ გახმაურდა და მისი შეძენის ბევრი მსურველიც გამოჩნდა. ნიუ-იორკისა და ბრიტანეთის მუზეუმები ცდილობდნენ ხელში ჩაეგდოთ განძის თუნდ მცირენანილი. ფრანგი ისტორიკოსი მილე ნივთების ფოტოგრაფიულად გადააღების ნებართვას ითხოვდა. ექვთიმე თაყაიშვილი თავს ევლებოდა საქართველოს საუნივერს და კატეგორიულ უარს ეუბნებოდა ყველას, ვინც კი განძთან დაეკავშირებით რამეს ითხოვდა. ხედავდა რა უდიდეს ინტერესს განძისადმი, ექვთიმეს ანუხებდა მისი მომავალი ბედი. მას შეუჩივლია 1928 წლის პარიზში ჩასული აკაკი შანიძისა და გომრგი ახვლედიანისათვის: „მოახერხეთ როგორმე, ეს სიძველები დაუპრუნდეს საქართველოს. ეს რომ ასე არ მოხდეს, ჩემი მეორე სიკედილი იქნებაო“.

ექვთიმე თაყაიშვილს დიდი მცდელობა დასჭირდა იმისათვის, რომ სასამართლოს ნესით უარეყო გრაფ ალექსანდრე ობოლენძესის ქვრივის, სამეგრელოს უკანასკნელი მთავრის ნიკოლოზ დადიანის ასულის სალომე ობოლენძეას საჩივარი, რომელსაც პრეტენზია ჰქონდა სამეგრელოს

მთავრის ოჯახიდან გატანილ განძეულობაზე. ექვთიმე თაყაიშვილის გარდა მოსარჩელეს გამოუჩნდა ძლიერი მონინაალმდევე. ეს იყო საფრანგეთში უპატრონოდ მიტოვებულ რუსულ ქონებათა, უფლებათა და ინტერესთა დროებითი დამცველი პიერ უორდონი. ობოლენსკაიამ ვერ მიიღო ძიებული ნივთები, მაგრამ ისინი აღარც საქართველოს ეკუთვნოდა. საბჭოთა კავ-შირთან საფრანგეთის დაახლოებამ თავისი გავლენა იქონია სხვადასხვა ემიგრანტული „მთავრობების“ მდგომარეობაზე. გამონაკლისს არც საქართველოს „მთავრობა“ შეადგენდა. იგი კანონგარეშე გამოცხადდა. განძი საფრანგეთში დაისაცუთა. ექვთიმე თაყაიშვილი ბევრს ეცადა მიელნია საფრანგეთის მთავრობის უსამართლო განაჩენის გაუქმებისაფის, მაგრამ ამაოდ საქმეს ისიც ართულებდა, რომ განძის შენახვის საფასური უსაბერობის გამო საქართველოს ნარმოშადგენლებს ერთი წლის გარდა ფაქტობრივად არ გადაუხდათ.

განძმა თითქმის 25 წელი დაჰყო საფრანგეთში, აქედან 13 წელი მარსელში, დანარჩენი – პარიზში. მხოლოდ მეორე მსოფლიო ომში საბჭოთა კავშირის მხარეს გამარჯვების სასწორის გადახრამ გახადა შესაძლებელი განძის დაბრუნება. 1944 წლის ნოემბრში ექვთიმე თაყაიშვილი შეხვდა სსრ კავშირის ელჩს საფრანგეთში ალექსანდრე ბოგომოლოვს, რომელსაც გააცნო განძთან დაკავშირებული ვითარება და შემწეობა სთხოვა, თანაც გადასცა ურცელი მოხსენება გენერალ დე გოლის სახელზე. დე გოლი მოსკოვში ჩასვლისა და ი. სტალინთან შეხვედრის სამზადისში იყო (ეს ვიზიტი 1944 წლის 2-10 დეკემბერს გაიმართა). რა თქმა უნდა, მის ნაბიჯებ გარკვეული მნიშვნელობა ექნებოდა მომავალი ვიზიტის ნარმატებაზეც. დე გოლის განკარგულება გაუცია საქართველოს საუნჯის დაბრუნების თაობაზე. ამ შთაბეჭდილებითაა დანერილი ექვთიმე თაყაიშვილის მოგონება: „განძეულობის დაბრუნების საკითხი გადაწყვიტა ამს. სტალინის უმაგალითო გამარჯვებამ, რის შემდეგ გერმანელებმა მიატოვეს პარიზი და ფრანგებმა სული მოითქვეს. ამ გამარჯვებამ დიდი სახელი გაუთქვა სტალინს საფრანგეთში. ფრანგები მასზე ლოცულობდნენ და ამბობდნენ: „ჩევნ მას ოქროს ძეგლს დაუფდგამთო“. ჩვენ ვეუბნებოდით, რომ სტალინი ქართველია ტომით, მაგრამ ამას ეჭვის თვალით უცურებდნენ: საქართველო პატარაა და ასეთ პიროვნებას ვერ ნარმოშობდათ.“

ექვთიმე თაყაიშვილმა, მიუხედავად მძიმე და რთული ცხოვრებისა, მიუხედავად გაჭირვებისა, ბოლომდე უპატრონა მისთვის მინდობილ საუნჯეს და უკვე ღრმად მოხუცი ამ საგანძურთან ერთად 1945 წლის 11 აპრილს თბილისში დაბრუნდა.

მხცოვან მეცნიერს აკადემიკოს შალვა ამირანაშვილისათვის უთქვამს: „ახლა შემიძლია ვთქვა, რომ შევასრულე ჩემი ვალი სამშობლოსა და ხალხის წინაშე“, ძვირფასი საუნჯის უზადოდ სამშობლოში დაბრუნება მიაჩნდა ექვთიმე თაყაიშვილს თავის უპირველეს მოქალაქეობრივ მოვალეობად და რაკი მისი დიდი მისია ნარმატებით დამთავრდა, ბედნიერად თვლიდა თავს და ხმამაღლა აცხადებდა: „მე ძალიან ბედნიერი ვარ და არა შექვს უფლება ბედს დავემდურო“.

ახლადჩამოსული ექვთიმე თაყაიშვილი კმაყოფილი იყო ახალი საქართველოს ცხოვრებით, განცვიფრებული იყო თბილისის წინსელით: „პირდაპირ ზღაპრულად გარდაქმნილი და გამშვენიერებული დამხვდა თბილისი, რომ ჩამოვედი... დიდი გაქანებითა და გემოვნებითაა ყველაფერი გაკეთებული...“ სხვაგან იგი წერდა: „თბილის გარეგნულად ვეღარ იცნობ, ისე გამწვანებული და გამშვენიერებულია, აუარებელი დიდი და მცირე ნაგებობაა აშენებული, მაგრამ არაფერი არ ჰყოფნის, მცხოვრებთა რიცხვი ნახევარ მილიონზე მეტია“. მეცნიერის სიტყვებში ერთგვარი შეშფოთება იგრძნობა თბილისის მოსახლეობის სწრაფი ზრდის გამო. ასევე დიდი გაკვირვება გამოუხატავს ექვთიმე თაყაიშვილს, როცა მისთვის საქართველოში უმაღლესი განათლების მქონე პირთა რიცხვი დაუსახელებიათ. იგი ძალიან დიდად მოსწერებია და უკითხავს კიდეც: გვჭირდება კი ამდენიო. დიდი მეცნიერის იმდროინდელი შენიშვნები ჩვენი ცხოვრების სხვადასხვა მხარეზე დღემდე აქტუალურია.

* * *

ექვთიმეთაყაიშვილიჩამოსულისპირველიდღეებიდანვეთანამშრომლობდა მეცნიერებათა აკადემიის, უნივერსიტეტისა და სახელმწიფო მუზეუმის სამეცნიერო ორგანოებში, აქცევნებდა ძვირფას მასალას საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა პრობლემაზე: 1945 წლის 10 მაისს არჩეული იყო თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორად. 1946 წელს აირჩიეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიურისად. ექვთიმე თაყაიშვილი ჩამოსულიდან ერთი წლის შემდეგ საჯაროდ ნარდგა თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა წინაშე მოხსენებით: „ევროპაში ნახული ქართული ქველები და იქვე შეკრებილი ცნობები ქართული ქველების შესახებ“.

მოხუცებულ, მარტოხელა ექვთიმეს ცხოვრება უმძიმდა, მაგრამ თბილიში მაიც არ დაუკარგავს. მიუხედავად ზოგიერთი განგებ შექმნილი დაბრკოლებისა (სახელმწიფო უშიშროების ორგანოების გადაჭარბებული დაინტერესება, ბევრჯერ რეპრესიულ მდგომარეობაში ჩაყენება და სხვ.), რომელიც მას ხვდებოდა, მხოლოდ, მეცნიერი სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებამდე თავდაუზოგავად მუშაობდა.

ექვთიმე თაყაიშვილი თავისი მონაცემბრივი ცხოვრებითა და განსაცვიფრებელი მოღვაწეობით მტკიცედ დამეტყველდა უკვდავ ქართველ მამულიშვილთა სამარადჟამო პანთეონში.

...ოთხმოცდაათი წლისა გარდაიცვალა ექვთიმე თაყაიშვილი... თებერვლის ერთ უამიან დღეს ორმოციოდე კაცმა გააცილა მისი ცხედარი და თითოეულმა თითო მუქა მინა მიიყარა. ორმოციოდე კაცმა...

დღეს საქართველომ იცის თავისი დიდი შეილის, ქვეყნისა და ხალხის წინაშე ვალმოხდილი მამულიშვილის ექვთიმე თაყაიშვილის ფასი. საქართველოს ეკლესიამ იგი წმინდანად შერაცხა და აქედან მოკიდებული წმიდა ექვთიმე ღმრთისკაცად იწოდება.

დავით მასხალიშვილი

აღმოსავლეთართვალ ტომთა გართიანებანი ქართლის სამეცნი ნარმძმნამზე

უკანასკნელი ხანის გამოკვლევების მიხედვით სავსებით რეალურია ვარაუდი, რომ ძ.ვ. წ. II ათასწლეულის პირველი ნახევრიდან მაინც ხელშე-სახებად ვისაუბროთ ამიერკავკასიაში ქართველი ტომების მოსახლეობის შესახებ.

ასე მაგალითად, ფიქრობენ რომ უკვე ამ პერიოდიდან დღევანდელი დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიის ანუ ძველი კოლხეთის მოსახლეობა დასავლურქართულ დიალექტებზე მეტყველებდა (1).

თუ ეს ასეა, მაშინ ცხადია, რომ ამ დროისათვის წინარე ქართულ დასალექტებზე მოსაუბრე ტომთა დივერგენცია უკვე მომხდარი ფაქტია და ამდენად, ასევე უნდა არსებულიყვნენ აღმოსავლურქართულ დიალექტებზე მოსაუბრე ტომებიც.

ეს ვარაუდიც სავსებით რეალურია.

საქმე ის არის, რომ თანამედროვე ქართული სიტყვა – „ცხოვრება“ – რომელიც ამავე მნიშვნელობით ძველ ქართულშიც კარგად არის ცნობილი, ნარმოდგება „ცხოვარ“, „ცხვარ“ ძირისაგან. აქედან დასკვნა, რომ ძველი ქართული ტერმინი – „ცხოვრება“ – თავდაპირველად „მეწცხვარობასაც“ წინავდა (2) და შესაძლებელია – „მესაქონლეობასაც“. რამდენადაც ენათმეც-ნიერების, ანთროპოლოგიის, არქეოლოგიისა და ისტორიული გეოგრაფიის ერთობლივ მონაცემების მიხედვით დღეს სრულიდ უცილობელია ქართველთა წინაპრების ავტოქტონობა კავკასიაში, ამდენად, დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ არქეოლოგიური თვალსაზრისით ერთადერთი პერიოდი, როდესაც ამ ტომთა სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში მეცხვარეობას ან საერთოდ მესაქონლეობას იმდენად არსებითი მნიშვნელობა უნდა შეეძინა, რომ იგი „ცხოვრების“ სინონიმად ქცეულიყო (ასევე, მაგალითად, როგორც სლავური „ЖИТО“ – პური, რუსებისთვის არსებობის შესატყვისად იქცა: „ЖИТЬ“), შეიძლება ყოფილიყო მხოლოდ ე. წ. „შუა ბრინჯაოს ხანა“ ანუ სწორედ ძ. წ. წ. II ათასწლეულის პირველი ნახევარი(3).

თუკი ზემოთქმულს გავიზიარებთ, მაშინ იმის გათვალისწინებით, რომ ტერმინი – „ცხოვრება“ – საკუთრივ ქართული ენის ლექსიკურ ფონდს განეკუთვნება, უნდა დაეკავნათ, რომ შუა ბრინჯაოს ხანის ე. წ. „თრიალური კულტურის“ მატარებელი ტომები ძირითადად, მართლაც,

აღმოსავლელქართველი ტომები უნდა ყოფილიყონ. დღეისათვის აღმოჩენილი, თრიალეთური კულტურისათვის დამახასიათებელი არქეოლოგიური არტეფაქტები კი აღმოჩენილია, ფაქტობრივად, მთელს აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მიმდგომი მხარეებითურთ (მესხეთ-ჯავახეთი, შიდა ქართლი, ქვემო ქართლი, კახეთი, ჩრდილო სომხეთი, ჩრდილო-აღმოსავლეთი თურქეთი) (4).

თრიალეთის კულტურა რომ ქართველი ტომების შემოქმედება უნდა ყოფილიყო, ამის შესახებ სხვა არგუმენტაციის მოშევლიერით 6. ბერძენიშვილიც საუბრობდა. კერძოდ, იგი ყურადღებას აქცევდა ძველქართულ ტერმინს – „კარი“, რომელიც საქართველოში ბევრგან კომპოზიციური ტოპონიმის შემადგენელ ნაწილად გეხვდება.

ჯერ კიდევ ივ. ჯავახიშვილის მიერ 1905 წელს ნამოყენებული იქნა დასაბუთებული ვარაუდი, რომ ძველქართული ტერმინი „კარი“ პირველყოფილი – თემური ურთიერთობის დროინდელი ტერმინია და იგი თავდაპირველად გვაროვნულ სამოსახლოს აღნიშნავდა (5). 6. ბერძენიშვილიც იზიარებდა ამ აზრს.

მისი სიტყვით: „ეს კარები (ყარსი, ბაშადიკლარები, კლდეკარინი, არზრუმი და სხვა კარები ტაოში) შეიძლება არა მარტო გასავალს, არამედ უფრო ძველად მოსახლეობას, სახლს, გვარს, კერას ნიშნავდნენ... ეს ქვევანა ამ „კარებით“ შეიძლება იყოს ნაკვალევი ქართის ტომის განსახლებისა უძველეს დროს. თრიალეთის კულტურა ამის ნიშანია... კარი ამ რაონში მონმობაა იმისა, თუ რა ენაზე საუბრობდნენ ეს „კარები“ შეუბრინვაოს ხანაში და შემდეგ“ (6).

ამგვარად, გვაქვს საფუძველი ვივარაუდოთ, რომ ძვ. ნ. II ათასწლეულის პირველი ნახევრის ე. ნ. „თრიალეთური კულტურის“ გავრცელების ტერიტორიაზე აღმოსავლელქართველი ტომები ცხოვრობდნენ.

მართალია, შუა და გვიანი ბრინჯაოს ეპოქებს შორის უშუალო კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ ერთი აზრი არ არსებობს, მაგრამ უკანასკნელი ხანის არქეოლოგიურმა ძიებამ, კერძოდ, კახეთში თითქოს დამაჯერებელი სურათი ნარმოაჩინა ამ პრობლემის დადებითად გადაწყვეტის თვალსაზრისით (7), და ამდენად, მართებული ჩანს 6. ბერძენიშვილის მიერ გამოთქმული მოსაზრება, რომ „თრიალეთური კულტურა...არ შეწყვეტილა...ის გადაიზარდა მცხეთის ქართლის კულტურაში“ (6) ანუ გვიანი ბრინჯაოს ხანის კულტურაში.

მართლაც, ძვ. ნ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრიდან ანუ გვიანი ბრინჯაოს ეპოქიდან კიდევ უფრო საბუთიერად შეიძლება ვიმსჯელოთ ქართველი ტომების განსახლების გეოგრაფიაზე ამიერკავკასიაში. კერძოდ, არქეოლოგიური მასალის ანალიზის შედეგად და ტოპონიმიკური მონაცემებითაც ირკვევა, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, ძირითადად, აღმოსავლურქართული ტომები მოსახლეობდნენ, ხოლო დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე – დასავლურქართული. სამხრეთ-დასავლეთი ტერიტორია (გვიანდელი მესხეთ-ჯავახეთი ჭორობის აუზიანად)

ტომთა ორი ზემოხსენებული არეალის თანხევედრისა და თანაცხოვრების ადგილი იყო (8).

აღმოსავლელ-ქართველ ტომთა შორის საკუთრივ „ქართის ტომის“ პირველსაცხოვრისი – „ქართლი“ (ეთნოგრაფიული გაეგბით) „ზენა და ქვენა სოფლად“ დანანილებული, როგორც აღმოსავლეთი საქართველოს ტერიტორიაზე გავრცელებული არქეოლოგიური კულტურის ანალიზი გვიჩვენებს, უკვე უნდა არსებულიყო, შუა ბრინჯაოს პერიოდში თუ არა (9), მაინცდამინც, გვიანი ბრინჯაო – ადრეული რეინის ხანაში. ლოკალური არქეოლოგიური კულტურების სახით შესაძლებელი ხდება პერიული, კახური და მესხური ტომების ადგილსაცხოვრისის შემოხაზვაც (10). ამავე პერიოდიდან იხსენიებიან პირველად ქართველი ტომები ძველაღმოსავლეურ ნერილობით წყაროებში.

ე.ნ. „ზღვის ხალხების“ შემოსევების შედეგად, ხეთების იმპერიის დაცემის (ძვ. წ. XII ს-ის დასაწყისი) შემდეგ, აღმოსავლეთ ანატოლიაში როტული პოლიტიკური ვითარება შეიქმნა, რაც გამოწვეული იყო ხალხთა ამოძრავებით. მნიშვნელოვანნილად ეს გაპირობებული იყო ქართველი ტომების, თავისი განსახლების თავდაპირველი ტერიტორიიდან, სამხრეთის-კენ მიგრაციით და ჩრდილოეთ შუამდინარეთის იმ კვეყნების დაპყრობით, რომლებიც ასურეთის იმპერიის პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესების სფეროში შედიოდა. სწორედ ამიტომ ჩნდებიან პირველად ზემოხსენებული ტომები ძვ. წ. XII-XI საუკუნეთა მიჯნაზე ასურეთის შეფის, ტიგლატფილასარ I-ის სამხედრო „ანალებში“, სახელდობრ, აღმოსავლელ-ქართველი ტომები „მუშქები“ (გვიანდელი „მესხები“) და აგრეთვე „ქაშქები“, რომლებიც უკანასკნელი ხანის გამოკვლევების საფუძველზე, სავარაუდოა, დასავლელქართველ ტომებს მიეკუთვნებოდნენ (11). ამავე წყაროებში იხსენიება „დაიაენის“ ადრესახელმწიფოებრივი გაერთიანება, რომელსაც XII-IX საუკუნეებში ასურეთის მეფები ებრძვიან და რომელიც უფრო გვიან, კერძოდ, VIII ს-ის ურარტულ ნარხერებში „დიაოხის“ სახელით იხსენიება. დიაოხი, ასურული წყაროების მიხედვით, ვრცელი და ძლიერი ქვეყანა იყო. მისი სამხრეთი პერიფერია ანინდელი თურქეთის ქალაქ არზრუმის გაშლილ ზეგანს მოიცავდა, ხოლო ჩრდილოეთით და ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჭოროხის აუზს და მტკერის სათავეებს. მისი ერთ-ერთი მხარე იყო „შეშეთის ქვეყანა“ ანუ იგრევ ქართული ისტორიული პროვინცია – შავშეთი, მდ. ჭოროხის შემდინარე იმერხევის ხეობა და ამდენად, ცხადი უნდა იყოს, რომ არზრუმის ზეგანის გარდა, დიაოხის ქვეყანა ჭოროხის მთელს აუზს მოიცავდა. ეს მით უფრო სარწმუნოა, რომ სწორედ ჭოროხის შუა წელზე და მისი შენაკადის ოლიტისის წყლის (ანინდელი ოლთუჩის) აუზში მდებარეობდა, როგორც ცნობილია, ისტორიული საქართველოს პროვინცია ტაო, რომლის სახელსაც უკავშირებენ სწორედ დიაოხის სახელწოდებას. ამგვარად, უნდა ვიფიქროთ, დიაოხი ტაოელთა ჰეგემონობით შექმნილ ადრეულსამობრივ სახელმწიფოს ნარმოადგენდა. რაც შეეხება მისი ძირითადი მოსახლეობის ეთნოკურ კულტურილობას, ჩემი აზრით, ძვ. წ. XII-VIII საუკუნეებში ასურულ და ურარტულ წყაროებში მოხსენიებული ქვეყანა „დაიაენი-დიაუხი“ ფრიად მნიშვნელოვანი აღმოსავლურქართული

სახელმწიფო უნივერსიტეტი ერთეული იყო, შექმნილი ტაოელთა პეგეგმონიშით. მისი მოსახლეობა, ძირითადად ქართული იყო ხურიტული ტომების მცირე მინარევით, რომელიც დროთა განიხავლიბში ასიმილირებული იქნა ქართველთა მიერ. თვით ტაოელები აღმოსავლურქართულ ტომს ნარმოადგენდნენ. ცხადია, არ არის გამორიცხული დასავლურქართულ ტომთა აქ არსებობაც, რაც მცირე რაოდენობის სათანადო ტოპონიმის მიხედვით სავარაუდოა (12). რა ურთიერთობა ჰქონდა ამ ძველქართულ სახელმწიფო ბრივ ნარმონაქმნს იმ ქართულ სამყაროსთან, რომელიც არქეოლოგოურად დასტურდება მთელი ცენტრალური ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე და რომლის შესახებაც ზემოთ ვისაუბრეთ, სამნუხარიდ, ვერაფერს ვიტყვით, გარდა იმისა, რომ დიაუხის ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან ესაზღვრებოდა ურარტული წყაროების „ზაბახას ქვეყანა“, უეჭველია ქართულივე ჯავახეთი. ამ პერიოდის არქეოლოგიური მასალა, მოპოვებული რეგულარული გათხრების შედეგად, რამდენადაც ვიცი, ამ რეგიონიდან არ არსებობს.

მას შემდეგ, რაც ტაოელთა პეგეგმონიშით შექმნილი უძველესი ქართული სახელმწიფო უნივერსიტეტი ერთეული, დიაუხის სამეფო ურარტუსთან ხანგრძლივი ომებისა და აგრეთვე, ჩრდილოეთიდან „ჟულხას“ შემოტევის შედეგად, ძ. წ. VIII ს-ის შესახისთვის დაემხო, ამან, როგორც ეს ჩვეულებრივ ხდებოდა, ხალხთა ამოძრავება და გადაადგილება გამოიწვია. ამიერიდან ზემო ევფრატისპირა ტერიტორიაზე ურარტულებს სულ სხვა ტომებთან უზდებათ ურთიერთობა.

ადილჯევების (ვანის ტბის ჩრდილო-დასავლეთი სანაპირო) ნარნერაში ურარტუს მეუე რუსა II (ძვ. წ. 685–645) მოიხსენიებს ხათეს, მუშქინის და ხალიტუს ქვეყნებს, რომლებიც მას, ჩანს ძ. წ. 676 წ. დაულაშქრავს (13). „ხათე“ – ხეთების ქვეყანაა, ძველი იმპერიის ნაშთი სამხრეთ-აღმოსავლეთ მცირე აზიაში; „მუშქინი“ – მუშქების ქვეყანა „ხალიტუ“, რომელიც მუშქების ქვეყნის ჩრდილოეთითა, იგივე ხალიბების ანუ ხალდების ქვეყანაა, რომელიც მოიცავდა ქორიზის ზემო დინებას, არზრუმის ზეგანს და შავი ზღვის სამხრეთ სანაპირომდე აღწევდა (14).

ამგვარად, VII ს-ის დასაწყისისთვის ძველი დიაუხის ტერიტორიაზე ახალ დიდ გაერთიანებას ვხედავთ ხალიბების თაოსნობით, რომელიც იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ ხათეს ანუ მელიდის სამეფოს და მუშქინის ანუ ფრიგიის სამეფოს ტოლფას ერთეულად მოიხსენიება (15).

ხალიბთა ანუ ხალდთა ტომების ქართველობაში ეჭვის შეტანა ამჟამად უკვე ძნელია. ი. დიაკონოვი არზრუმის ზეგანზე მათ შემოქას ძ. წ. VII ს-ის პირველ ნახევარში ვარაუდობს, დიაუხის დაცემის შემდეგ, შეავი ზღვის სამხრეთი სანაპიროებიდან. ვარაუდობენ, რომ ნარმოშობით ხალიბები-ხალდები დასავლურ-ქართული ტომი უნდა ყოფილიყო. ეს უეჭველია ზღვისპირა ხალდებისათვის, მაგრამ ე.წ. „მთის ხალდების“ მიმართ, ჩანს სხვაგვარი ვითარებაა. ყოველ შემთხვევაში, ანტიკური წყაროების ანალიზი იმაზე მიუთითებს, რომ ქოროხის ხეობაში და არზრუმის პლატოზე – ყოფილი დიაოხის ტერიტორიაზე მოხვედრილი ეს ტომები სწრაფად იქნენ ასიმილირებულნი აღმოსავლელქართველი მოსახლეობის მიერ.

ამასთან დაკავშირებით არ არის ინტერესმოკლებული ის ფაქტი, რომ ქ. ყარსის მახლობლად, ე.ნ. მეხჩის-ციხესთან აღმოჩნდა ბრინჯაოს ნივთების განძი ძვ. წელთაღრიცხვის პირველი ათასნლეულის დასაწყისისა, რომელმიც დასავლურ- და აღმოსავლურქართული არქეოლოგიური კულტურებისათვის დამახასიათებელი საგნები ერთადა თავმოყრილი და რომლის საფუძველზე ბ. კუფტინი სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიაში აღმოსავლურქართული ტურისტის ეთნოურ-კულტურულ ექსპანსიას ხედავდა(16).

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ თურქეთში, იმავე ყარსის არქეოლოგიურ მუზეუმში გამოფენილია კერამიკული მასალა, რომელიც ანალოგიურია აღმოსავლეთ საქართველოდან ცნობილი ბრინჯაოს პერიოდის „თრიალეთური კულტურისათვის“ დამახასიათებელი მასალისა და აგრეთვე გვიანი ბრინჯაოსა და ადრეული რეინის ხანის ჭურჭელი, ზედმინევნით მსგავსი კერამიკისა, რომელიც ცნობილია სამთავროს სამაროვნიდან და აღმოსავლეთ საქართველოს სხვა ძეგლებიდან. იყველა ფერი ეს, ჩევნი აზრით, ბ. კუფტინის ზემოაღნიშნულ მოსაზრებას უჭრს მხარს, მითუმეტეს, რომ ეს მასალა ანისის, ყარსის და არტანის მიდამოებიდანაა. სამწუხაროდ, რა ეითარებაა ამ მხრივ ჭოროხის იმ რეგიონში და არზრუმის პლატოზე, სადაც ჩევნთვის საინტერესო ხანაში უნდა უცხოვრათ ხალიბებს, ტაოხებს და სხვა ქართულ ტომებს, არავითარი მასალა არ არსებობს კოლხური ბრინჯაოს იარაღის ორი განძის გარდა, ისიც ჭოროხის ხეობის ქვემო წელზე (ართვინი, საზასკალე).

ხალიბების (ხალდთა) ქართველი ტომების ჰეგემონია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტომთა გაერთიანებაში, რომლის საფუძველიც, როგორც ფიქრობენ, რეინის მეტალურგიის განვითარება უნდა ყოფილიყო (17) და დაახლოებით საუკუნენახევრის განმავლობაში გრძელდებოდა, ძვ. ნ. VI ს-ის დასაწყისში სასპერთა ჰეგემონიდით შეიცვალა (18).

სასპერები, ი. დაკონვიციის აზრით, უჟველად „პროტოქართველები“ იყვნენ (19), კერძოდ, აღმოსავლურქართული ტომები (20). მათი სახელი დაკავშირებულია ძეგლქართულ პროექტით „სპერთან“ – ჭოროხის ზემო დინებაზე – და რომლის ნაშთია ქ. ისპირი დღევანდელ თურქეთში. მერივ, როგორც ცნობილია, ამ ტომთა სახელი ორგანულად არის დაკავშირებული აღმოსავლელქართველთა ზოგად ეთნონიმთან – „იბერი“, რომლითაც ისინი მოიხსენებიან ბერძნულ და რომაულ ნიკაროებში.

სასპერებს პირველად ჰეროდოტე (ძვ. ნ. VI). ასახელებს (I, 104; IV, 37). მისი სიტყვით ტერიტორიაზე შავი ზღვიდან ვიდრე სპარსეთი ყურემდე ოთხი ხალხი ცხოვრობს ასეთი თანმიმდევრობით: კოლხები, სასპერები, მიდიელები და სპარსელები. ისტორიულ-გეოგრაფიული სიტუაცია ამ ცნობისა იმგვარია, რომ იგი ძვ. ნ. VI ს-ის პირველი ნახევრით უნდა დათარიღდეს, ხოლო თვით ცნობის გეოგრაფიული კონტექსტი ისე შეიძლება გავიგოთ, რომ სასპერის ტერიტორია მოიცავს არა მხოლოდ ისტორიული საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთს, არამედ აღმოსავლეთ საქართველოს და არაქსის ზემო და შუა წელსაც (21). სასპერთა გაერცელებას მდ. არაქსის შუა დინებამდე ი. დია-

კონვიც ვარაუდობს (22). ჩრდილო-დასავლეთით ეს აღმოსავლურქართული ტომები შავ ზღვამდე აღწევდნენ, რისი დასტურიცაა ის, რომ ძევლ ქართულ წყაროებში შავ ზღვას „სპერის ზღვა“ ეწოდება (23).

ზემოხსენებული ვითარების ამსახველი უნდა იყოს ძვ. ნ. IV–III საუკუნეთა მიჯნის, ძევლი ბერძენი მწერლის, მეგასთენეს ცნობა, რომ ბაბილონის მეფემ, ნაბუქონდონოსორმა (ძვ. ნ. 604–562) იბერიელები „პონტოს ზღვის მარჯვენა მხარეზე (ე. ი. აღმოსავლეთით) დაასახლა“. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, „მეგესთენეს ცნობა ამტკიცებს, რომ ამიერკავკასიაში იბერთა პოლიტიკური პეგემონია III ს. უნინარეს უნდა დაწყებულიყო“ (24), კერძოდ, უკვე ძვ. ნ. VI ს-ში მაინც. გარდა ამისა, მეგესთენეს ცნობით, უეჭველია, რომ ამ დროს იბერები ფლობენ არა მარტო ჭორობის აუზს, არამედ ზღვის სანაპიროსაც. ეჭვი არ არის სასპერების ამ დიდ გაერთიანებაში აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიის ტომებიც უნდა ყოფილყონენ გაერთიანებულნი.

ამას უნდა მონმობდეს ისიც, რომ ჭორობის სათავეებში, ძევლი სპერის ტერიტორიაზე ე. ნ. ბურუქთეფე ჰუიუკის ძევლ ნამოსახლარზე ჩატარებულმა გათხრებმა, გარდა მტკვარ-არაქსული კულტურისათვის დამახასიათებელი მასალისა, ადრეანტიკური ხანის კერამიკული ნიმუშებიც გამოავლინა (ჩაიდნისქებური ხელადა, ნითლად შეღებილი ჭურჭელი, პროფილირებული „აქემენიდური“ ჯამები და სხვა) (25), რომლის მსგავსნიც ცნობილია აღმოსავლეთ საქართველოს ნამოსახლარებიდან, კერძოდ, ქართლიდან (ხოვლეგორა) (26).

გ. მელიქიშვილი თვლის, რომ სასპერთა ამ დიდი გაერთიანების ცენტრი ჭორობის ზემო ნელზე, სპერის ოლქში უნდა ყოფილიყო (27).

ამგვარად, ევგესზე მეტი საუკუნის განმავლობაში აღმოსავლელ-ქართველმა ტომებმა სამჯერ მოახერხეს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს და მიმდებარე ტერიტორიაზე (არზრუმის პლატო) ზედიზედ სამი დიდი, ფრიად მნიშვნელოვანი სახელმწიფო ბრივი თუ ნინასახელმწიფოებრივი ტრმთა პოლიტიკური გაერთიანების შექმნა: XII–VIII საუკუნეებში ტაოელთა (დაიანე-დიაოხი), VII ს-ში ხალიბთა (ხალიტუ) და VI ს-ში – სასპერ-იბერთა პეგემონიბით. თვით ეს ფაქტი, მონმობა უნდა იყოს ამ ტომთა არა მხოლოდ პოლიტიკური, არამედ ეკონომიკური სიძლიერისაც, რაც კარგად მონმდება, მაგალითად, დაიანენი – დიაოხის მიმართ ასურული და ურარტული წყაროებით (28), რომლებიც მას ძლიერ და მდიდარ ქვეყნად აგვინერენ, რომელშიც ფრიად განვითარებულია ბრინჯაოს მეტალურგია, მესაქონლეობა, განსაკუთრებით მეცხვარეობა და მეცხვენეობა. ხალიტუსთან დაკავშირებით უკვე იყო აღნიშნული, რომ მისი აღზევება ძირითადად რკინის წარმოებით უნდა ყოფილიყო გაპრიობებული. ეჭვი არ არის იგივე ეკონომიკური საფუძველი უნდა ჰქონდა სასპერ-იბერთა პოლიტიკურ სიძლიერესაც, რამდენადაც ბირთვი ამ გაერთიანებისა იმავე არეალს მოიცავდა: ჭორობის ხეობა, რომლის მთანეთი ლითონის (სპილენძი, რკინა) საბადოებითაა ცნობილი (29). არზრუმის, ბაბურთის და სხვა პლატოები – შესანიშნავი საძოვრებით და მარცვლეული კულტურებისთვის გამოსადევები მინდვრებით,

ხოლო ქოროხის ხეობისა და მისი შემდინარე ხევების დაბლობი, მიუხედავად მცირებინიანობისა, შეა საუკუნეებშიც განთქმული იყო ინტენსიური სოფლის მუსრინეობით, მევენახეობით, მეხილეობით, მითუმეტეს, თუ ამას დაუუძატებთ საერთოდ აღმოსავლეთი საქართველოს ეკონომიკურ პოტენციალს.

თვით ეს მრავალსაუკუნოვანი პროცესი ქართველ ტომთა არაერთგზისი პოლიტიკური გაერთიანებისა, ეჭვი არ არის, იმის მაჩვენებელია, რომ მათი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება იმ ზღვრამდე იყო მისული, რომ უნდა ჩამოყალიბებულიყო ადრეკალასობრივი სახელმწიფო, მაგრამ ტომთა ეს დიდი კონფედერაციები, როგორც ჩანს, შინაგანი ურთიერთკავშირის სისუსტისა და, რაც მთავარია, ძველადმისავლურ დიდ სახელმწიფოებთან (ასურეთი, ურარტუ) თუ შემოსულ კიმერიელებთან და სკითებთან სამყდრო-სასიცოცხლო ბრძოლების გამო დაიშალა და ვერ გადაიქცა იმ ბირთვად, რომლის გარშემოც შესაძლებელი გახდებოდა ქართველ ტომთა კონსლონდაცია. კერძოდ, სასპერ – იძერთა გაერთიანების ბირთვი, უნდა ვიფიქროთ, აქემენიდური ერანის ექსპანსიას შეენირა, რის შედეგადაც იგი სპარსეთის იმპერიის XVIII სატრაპიაში შევიდა. ეს, როგორც ჩანს, სასპერ – იძერთა პოლიტიკურმა ცენტრმა შიდა ტერიტორიაში, კერძოდ, ეთნოგრაფიული ქართლის მხარეში გადმოინაცვლა, ამიერკავკასიის აღმოსავლეთიდან დასავალეთისაკენ და ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ გადამჯვეთი სავაჭრო-სატრანზიტო მაგისტრალების გზაჯვარედინზე – მცხეთაში (IVს).

ამიერიდან იწყება საკუთრივ იძერის ანუ ქართლის სამეცნის ისტორია, რომელიც უშუალო მემკვიდრეა სასპერთა გაერთიანებისა და ტერიტორიულად სამხრეთიდან შეკვეცილი, მოიცავდა ამ ძველი დიდი ერთობის არეალს ამიერკავკასიაში „ხუნანიდან ვიდრე ზღვამდე სპერისა“.

ლიტერატურა:

1. Т.В. Гамкрелидзе, Вяч. Иванов, Индоевропейский язык и индоевропейцы, т. II, Тб.,1984; стр. 908, 909; თ. გამყრელიძე, „ოქროს სანმისის“ ძველბერძნული სახელმწიფება. კრემულში: „მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის“, ტ. XXIV, თბ., 2001, გვ. 28-30.
2. Г.А. Климов, Этимологический словарь картвельских языков, М., 1964, стр. 231.
3. დ. მუსხელიშვილი, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძრითადი საკითხები, ტ. I, თბ., 1997, გვ. 29-34. თ. ჯაფარიძე, ქართველი ერის ეთნოგენეზის სათავეებთან, თბ., 2006, გვ., 358.
4. თ. ჯაფარიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ., 349-354; დ. მუსხელიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ., 27.
5. И. Джавахов, Государственный строй древней Грузии и древней Армении, ТРАГФ, VII, С. Петербург, 1905, стр., 33.
6. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990, გვ. 236, 237.
7. 7. К.Н. Пицхелаури, Восточная Грузия в конце бронзового века, Тб.,1979, გვ.62 და შემდ.

8. ნ. ბერძნიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 237.
9. ო. ჯაფარიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 350-351.
10. კ. ფიცხელაური, აღმოსავლეთ საქართველოს ტომთა ისტორიის ძირითადი პრიობლემები (ძვ. ნ. XV – VII სს.), თბ. 1973, გვ. 196, 197; გ. ავალიშვილი, ქვემო ქართლი ძვ. ნ. I ათასწლეულის პირველ ნახევარში, თბ. 1974; ორ. ლმბაშვიძე, სამცხე-ჯავახეთი ძვ. ნ. II ათასწლეულში. კრებულში: მესხეთი, ისტორია და თანამდებროვეობა, ახალიცხე, 2000, გვ. 82-85; რ. კვირკვაძე, რკინის ფართო ათვისების ხანის (ძვ. ნ. VIII – VI სს) სამარხები ბორჯომის ხეობაში. იქვე, გვ. 93-96; დ. მუსხელიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 65, 66.
11. გ. გორგაძე, ასურული ლურსმული ტექსტების „ქაშქა“ და „აბეშლა“ ტერმინთა ურთიერთდომიუდებულების შესახებ. ეკად. შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის „ნარკვევები“, IV. თბ., 1998; მისივე, „მუშქია; მუშქები“ და „დაიანი, დაიანი“ ასურულ ლურსმულ ტექსტებში. კრებულში: მესხეთი. ისტორია და თანამდებროვეობა; მისივე, ხეთური ლურსმული ტექსტების ქასების (ქაშქების) ტომთა ეთნიკური ნარმომავლობისათვის. ურნალი: „არტანუჯი“, №10, 2000; მისივე, უძველესი ახლოაღმოსავლური ეთნოსები და ქართველთა ნარმომავლობა, თბ., 2000, გვ. 99-125.
12. დ. მუსხელიშვილი, „დაიანი“ – „დაიანის“ ქვენის მოსახლეობის ეთნიკური ვინაობისათვის. ურნალი: „ანალები“, №1, 2004, გვ.10.
- D. Muskhelischvili, Zur ethnischen Herkunft der Bevölkerung des Landes Daiaeni|Diaoxi. "Georgica" #27, Aachen, 2004, 5.11.
13. Г.А. Меликишвили и. Наци-Урарту, Тб., 1954, გვ. 314, 315.
14. იქვე, 315; И. М. Дьяконов, Предыстория армянского народа, Ер., 1968, გვ. 159, 171.
15. Г.А. Меликишвили, К истории древней Грузии, Тб., 1959, стр. 253.
16. Б.А. Куфтин, К вопросу о древнейших корнях грузинской культуры на Кавказе по данным археологии, სსმმ, XII-B, თბ., 1944, გვ., 328 და შემდეგ.
17. თ მიქელაძე, სამხრეთ-აღმოსავლეთი შავიზლისპირეთის უძველესი მელითონე ტომების ისტორიის ზოგიერთი საკითხი, „მაცნე“, №1, თბ., 1967, გვ. 109.
18. Г.А. Меликишвили, დასახ. ნაშრომი, გვ., 116.
19. И.М. Дьяконов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 17, შენ. 19, 192.
20. იქვე, გვ., 240, შენ. 133.
21. Г.А. Меликишвили, დასახ. ნაშრომი, стр. 232,233.
22. И.М. Дьяконов, Предыстория, стр. 240, შენ. 133.
23. „ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, თბ., 1955, გვ., 8,9,19,205.
24. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორიის შესავალი, ტ. I, თბ., 1950, გვ. 57.
25. A. Sagona, E. Pemberton, Excavations at Buyuk-tepe Hoyuk, 1990: Anatolian Studies, vol. 41 (1991); 1991: Anatolian Studies, vol., 42 (1992); 1992; Anatolian Studies, vol. 43 (1993).
26. დ. მუსხელიშვილი, ხოვლეს ნამოსახლარის არქეოლოგიური მასალა, თბ., 1978.
27. Г.А.Меликишвили, დასახ. ნაშრომი, გვ. 233.
28. იქვე, გვ. 179, 207.
29. М. И. Максимова, Античные города югоисточного Причерноморья, М-Л, 1956, стр. 24, 25.
30. გ. მელიქიშვილი, ქართლი (იბერია) ძვ. ნ. VI-IV საუკუნეებში, ქართლის სამეცნის ნარმოქმნა, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1970, გვ. 434.

DAVID MUSKHELISHVILI

EASTERN GEORGIAN TRIBAL UNITS BEFORE THE FORMATION OF KARTLI KINGDOM

Summary

After research and analysis of Georgian human sciences, today it is absolutely obvious that Georgian ancestors in Caucasus are autochthonous. Apparently, that was the place where the most complicated processes of ethno genesis and Georgian state development took place. It is assumed that by the first half of the II millennium, previous Georgian languages had already been diverged as Eastern Georgian and Western Georgian languages and in the second half of the said millennium first efforts of building Georgian government state were made.

For example Eastern-Georgian tribes in the XII-VI B.C were able to create consecutively three big and quite important state and pre state systems, tribal political units – in the Southern and the Western Georgia and around its surrounding territories (Erzerum Plateau) namely in the XII-VIII centuries,(Daiaeni-Diaukhi)- under Taoian hegemony; (Khaliitu) in the VII century – under Khalibs hegemony and in the VI century – under Sasperians \ Iberians hegemony. Though, there large tribal units, tends to fall apart because of the weakness of interrelations and because of life and death struggles especially with old eastern countries like (Assyria, Urartu) and against foraying Kimerians and Scythians. They could not become the kernel, around which it would be possible to consolidate Georgian tribes. Moreover, we must assume that unifying kernel of sasperians and iberans was sacrificed to Akhemenid Iran expansion.

Since then, political center for the Eastern Georgian state building process on home territory was moved to ethnographically Kartli region, from the western part of South Caucasus – to the eastern one, on the junction of trade and transit highways – Mtskheta, which since the IV B.C became the capital city of Kartli (Iberia) – a newly founded Eastern-Georgian state.

ДАВИД МУСХЕЛИШВИЛИ

ОБЪЕДИНЕНИЯ ВОСТОЧНОГРУЗИНСКИХ ПЛЕМЕН ДО ВОЗНИКНОВЕНИЯ КАРТЛИЙСКОГО ЦАРСТВА

Резюме

На основании данных, выявленных исследованиями гуманитарных наук Грузии, совершенно очевидно, что древние предки грузин являются автохтонами Кавказа. Соответственно, именно в этом регионе протекали сложные процессы этногенеза грузинского народа, а также становление грузинского государства.

Уже в первой половине II тысячелетия до н.э. констатируется дивергенция прагрузинского языка на восточно- и западногрузинские языки, а со второй половины того же тысячелетия намечаются попытки созидания грузинского государства. Так, например, в течение XII-VI веков до н.э. на территории юго-западной Грузии и сопредельного региона (Эрзерумское плато в Турции) разные восточногрузинские племена три раза подряд сумели создать весьма значительные государственные или догосударственные племенные объединения, именно: в XII-VIII веке – Таойцы (Даиаени-Диахи), в VII веке – Халды//Халибы (Халиту); в VI веке – Сасперы – Ибера. Однако эти большие объединения племен распались, видимо, из-за слабой внутренней взаимосвязанности, а главное из-за борьбы не на жизнь, а на смерть с древневосточными государствами (Ассирия, Урарту), а также против нашествий киммерийцев и скитов. Они не смогли стать тем ядром, вокруг которого консолидировались бы древнегрузинские племена. Объединение Сасперов-Иберов, в частности, надо полагать, стало жертвой экспансии Ахеменидского Ирана.

Политический центр процесса образования Восточногрузинского (Картлийского) государства перемещается во внутренние районы Восточной Грузии, на территорию этнографической Картли. С этого времени (IV в. до н.э.) начинается история собственно Картлийского царства с центром в городе Мцхета.

აღეძსაცერე თვარები

V ჯვაროსნული ლაშქრობა და ლათინურ-ქართული კონტაქტები XIII საუკუნის 10-იან და 20-იან ნებები

საქართველოს სახელმწიფოს ჯვაროსნებთან ურთიერთობები დასტურდება, როგორც ცნობილია, უკვე XII საუკუნის დასაწყისიდან. 1204 წელს თამარის ინიციატივით ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება დაკავშირებული გახლდათ IV ჯვაროსნულ ლაშქრობასთან, რომელიც ბიზანტიის ნინააღმდეგ იყო მიმართული. V ჯვაროსნულ ლაშქრობაში (1217-1221) ქართველებს უნდა მიეღოთ უშუალო მონაწილეობა, თუმცა მონღლოვების გამო ლაშაგორგი იძულებული გახდა თავისი ჯვაროსნული სამზადისი შეეჩერებინა. სტატიაში მინდა განვიხილო შემდეგი საკითხები: რა იყო ქართველებისთვის სავარაუდო ხელის შემშელელი ფაქტორი, რის გამოც ისინი მხოლოდ შედარებით გვან აპირებენ V ჯვაროსნულ ლაშქრობაში ჩართვას; ასევე, თუ როდის დაიწყო V ჯვაროსნული ლაშქრობის კონტექსტში ქართველთა კონტაქტი ლათინებთან და როგორი იყო ამ ურთიერთობის თანმიმდევრობა.

1204-1210 წლებში ქართველთა სამხედრო ექსპედიციები უმთავრესად მიმართული იყო ვანის ტბის რეგიონისკენ, სადაც აიუბიანებთან ჰქონდათ დაპირისპირება ნინა აზიაში ბატონობისთვის (24, გვ. 201; 44, გვ. 158-171). 1210 წელს აიუბიანებთან დაიდო ოცდაათწლიანი ზავი (11, გვ. 161-164; 21, გვ. 50; 13, გვ. 38; 27, გვ. 175-178; 39, გვ. 306-309; 44, გვ. 169-171; 19, გვ. 130-131). აღნიშნულ სამხედრო კამპანიებს გამოძახილი ჰქონდათ ევროპაშიც: ამასთან დაკავშირებით ბურგუნდიელი რაინდი ჟილბერ დე ბუა ინფორმაციას აწედის ბეზანსონის არქიეპისკოპოსს, ამედე დე ტრემლეს (29, გვ. 233-234; 18, გვ. 13; 27, გვ. 168-169, 187; 44, გვ. 175; 1, გვ. 97-101; 32, გვ. 168; 15, გვ. 117-118). ქართველთა ლაშქრობების შესახებ სავარაუდო იგივე ცნობები მივიდა რომის პაპთან, ინოკენტი III-თან. მან 1211 წლის 7 ივნისს საქართველოს მეფეს მოუწოდა, დაეწყო ჯვაროსნული ლაშქრობა (25, გვ. 433; 31, გვ. 132; 12, გვ. 74; 15, გვ. 113-114; 44, გვ. 175; 27, გვ. 188; 30, გვ. 216; 16, გვ. 403-404). მაგრამ ქართველების და აიუბიანების ურთიერთობა მომდევნო ხანებში მშვიდობიანად და მეგობრულად ვითარდება. მაპემადიანი ისტორიკოსების, აბუ შამას და იბნ კატირის მიხედვით 1213 წლის ზაფხულში ალ-ადილმა ქართველთა მეფეს საჩუქრად სპილო გამოუგზავნა (44, გვ. 174; 11, გვ. 164). აიუბიანთა სახელმწიფოში ქართველთა პრივილეგირებულ მდგომარეობაზე მიუთითებს აგრეთვე გერმანელი პილიგრიმის, თიტმარის

ცნობა. თიტმარმა 1217 წელს ქართველი ბერის ტანსაცმელი აირჩია, რომ აკონიდან მაქსიმალურად უსაფრთხოდ მისულიყო სინას მთაზე მდებარე წმინდა ეკატერინეს მონასტერში (36, გვ. 20; 7, გვ. 108). ეგვიპტეს და საქართველოს შორის აღნიშნულ პერიოდში არსებული მშვიდობიანი ურთიერთობის ფონზე აღბათ გასაკვირი აღარ არის, რომ V ჯვაროსნული ლაშქრობის წინა ხანებში წყაროები ქართველთა გარკვეული სამხადისის შესახებ ცნობებს აღარ გვანვდიან. V ჯვაროსნული ლაშქრობის დაწყებამდე ცოტა ხნით ადრე ლათინები მოლაპარაკებას აწარმოებდნენ რუმის სელკუკებთან, რომლებიც აიუბიანებს ჩრდილო-დასავლეთიდან უნდა დასხმოდნენ თავს (13, გვ. 102; 15, გვ. 124). ჩემს ხელთ არსებული მასალის მიხედვით, ამ დროისთვის ლათინები საქართველოს სამეფოს მეზუთე ჯვაროსნულ ლაშქრობაში შესაძლო მოქავირიედ არ განიხილავენ. ჯვაროსნები საკმაოდ ქარგად იყვნენ ინფორმირებული წინა აზიის პოლიტიკური ეითარების შესახებ. ეგვიპტესთან მშვიდობიანი ურთიერთობა და ლათინური წყაროების დუმილი გვაფიქრებინებს, რომ 1217-18 წლისთვის საქართველოს სამეფო ჯვაროსნულ ომში მონანილეობას არ აპირებდა. თუმცა ეგვიპტელებთან დადებული საზავო ხელშეკრულების გარდა, ქართველების ჯვაროსნულ ომში მონანილეობას შესაძლოა სხვა ფაქტორიც აფერებდა.

რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, ხვარაზმელთა სახელმწიფოს როლს ქართველთა ჯვაროსნული ლაშქრობისთვის შზადების კონტექსტში აქამდე სათანადო ყურადღება არ დათმობია.¹ ხვარაზმ-შაპმა ალა ად-დინ მოპამად II-მ 1206-15 წლებში თავის კონტროლს დაუმორჩილა დურიდების სამფლობელოები სპარსეთსა და ავღანეთში, ინდოეთის საზღვრებამდე. 1210 წელს დაამარცხა ყარა-ხატაელები, დაიპყრო ბჟეხარა და სამარყანდი (14, გვ. 241; 33, გვ. 41). მისი სახელმწიფო ამგვარად სპარსეთის და ცენტრალური აზიის ურცელ ტერიტორიებზე იყო გადაჭიმული. 1217 წელს ხვარაზმ-შაპმა ტრიუმფალური ექსპედიცია მოაწყო დასავლეთ სპარსეთში, როდესაც ბევრმა მხარემ მისი უზენაესობა სცნო (14, გვ. 242). მოპამადი გეგმავდა ბალდადის ხალიფას დამორჩილებას. ბალდადზე ლაშქრობა საბოლოოდ გადაწყვიტა, როდესაც ღაზნას დაპყრობის შემდეგ ხვარაზმელმა მოხელეებმა დურიდი სულთანების არქივში ნახეს წერილები, სადაც ხალიფა დურიდებს მოუნიდებდა, თავს დასხმოდნენ ხვარაზმ-შაპს. მსგავსი შინაარსის წერილები ხვარაზმელებმა თითქოს მანამდე ნახეს დამორჩილებულ ყარა-ხატაელებთანაც (9, გვ. 85-86; 33, გვ. 42). მოპამადმა ხალიფას წინააღმდეგ ლაშქრობა დაიწყო 1217 წლის გვიან შემოღვიმაზე. მძიმე ზამთარის გამო მისმა ჯარმა დიდი დანაკარგები ნახა და იძულებული გახდა უკან მობრუნებულიყო (9, გვ. 85-86; 33, გვ. 42; 6, გვ. 184; 21, გვ. 69-70; 44, გვ. 185; 34, გვ. 74). ბალდადზე ლაშქრობის დაწყებისას აზერბაიჯანის ათაბაგმა ოზბეგ იბნ ფაზლავანმა ხვარაზმ-შაპის უზენაესობა აღიარა, ისე რომ მოპამადი მის ტერიტორიებზე არ შესულა.

¹ ცინცაძე (42, გვ. 110-111) და ბერძნიშვილი (5, გვ. 9) მხოლოდ მიუთითებენ, რომ ხვარაზმის სახელმწიფოს განადგურება საქართველოში აღბათ პოპიტიკურ მოვლენად ჩათვალეს.

ოზბეგი ხვარაზმ-შაპის დახმარებით ცდილობდა თავი დაეცვა ქართველების მუდმივი თავდასხმებისგან. ხვარაზმელი ისტორიკოსი ან-ნასავი შემდეგ ცნობას გვანვდის აღნიშნულ მოვლენებზე: სულთანის სადიდებლად არრანის და აზერბაიჯანის მინარეუთებიდან, ვიდრე შირვანსა და დერბენტამდე ხოტბა აღავლინეს. ათაბაგმა ხვარაზმ-შაპის საჩუქრები გაუგზავნა, რაკი სულთანი მის ქვეყნას თავისი დაცვის ქვეშ იყვანდა. მოპამადს სთხოვა, შეღავათი გაეწია გადასახადების აქრეფასთან დაკავშირებით, რაკი მისი ქვეყნის სასაზღვრო ტერიტორიები ქართველებს ჰქონდათ ოკუპირებული. ხვარაზმ-შაპმა ისინი გადასახადებისგან გაანთავისუფლა და ელჩები გაგზავნა ქართველებთან, თან გააფრთხილა ისინი, რომ არ დასხმოდნენ თავს მის ქვეყნას. რაკი ეს ტერიტორია უკვე მას ეკუთვნოდა, ყველა მინარეთიდან მის სახელს ქადაგებდნენ და მონეტებსაც მისიერ სახელზე ჭრიდნენ. მანამდე მოპამადმა 50 000 მხედარი გამოყო თავისი არმიის საუკეთესო შენარჩუბიდან და უძრავანა მათ, ქართველებს თავს დასხმოდნენ. ხვარაზმ-შაპის ელჩმა საქართველო დატოვა ქართველი ელჩის თანხლებით, რომელსაც მოპამადისთვის იშვიათი საგზიო მიპქონდა საჩუქრად. თუმცა ამ დროისთვის ხვარაზმ-შაპი ერაყიდან უკან გაბრუნდა და ელჩები მას ნამოენიენ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ამუდარია გადალახა (26, გვ. 61; 14, გვ. 242; 21, გვ. 69-70; 44, გვ. 185; 43, გვ. 9; 34, გვ. 74). ან-ნასავის ცნობის საფუძველზე ბუნიატოვი ფიქრობდა, რომ აზერბაიჯანი და შირვანი ამ დროს ხვარაზმ-შაპს უხდიდნენ ხარქს (9, გვ. 81-82). თუმცა ხვარაზმ-შაპების კარის ისტორიკოსის - ან-ნასავის ცნობა გარკვეული სიფრთხილით არის შესაფასებელი. ოზბეგი მართლაც ცდილობდა ქართველების დომინანტობისგან გათავისუფლებას. მაგრამ განსხვავებით სპარსეთის აზერბაიჯანისგან, შირვანი ამ დროს საქართველოსთან უშუალო დამოედებულებაში იყო. პრაქტიკულად გამორიცხულია, რომ ამ მხარეს ქართველთა გავლენის ზონა ასე პირდაპირ დაეტოვებინა. რაკი მოპამადი არათუ შირვანში, აზერბაიჯანშიც არ შესულა. ბალდადზე მისი ლაშქრობა ნარუმატებელი გამოდგა, დასჭირდა სასწრაფო უკანდახევა, ისე რომ ქართველთა მეფის ელჩი მხოლოდ შეუა აზიაში დაეწია მას.

მოპამადი ოცნებობდა მსოფლიო ბატონობაზე, მის გეგმებში საქართველოს სამეფოს თავისი ადგილი ჰქონდა: XIV ს-ის არაბი ისტორიკოსის, აზ-ზაპაბის მიხედვით, ხვარაზმ-შაპი თავიდან აპირებდა საქართველოს დაპყრობას, შემდეგ რუმში, სირიასა და ეგვიპტეში შეჭრას (44, გვ. 185; 9, გვ. 81-82). როგორც XIII საუკუნის მაპმადიანი ისტორიკოსი აბდ ალ-ლატიფ ალ-ბაღდადი აღნიშნავს, მოპამადი გეგმავდა თბილისზე ლაშქრობას. მას განზრახული ჰქონდა ეს ქალაქი თავისი სახელმწიფოს დედაქალაქად ექცია. იქიდან სურდა რუმის, ყირჩალის, სომხეთის და დასავლეთის სხვა ქვეყნების მართვა (44, გვ. 185). ამდენად, საქართველოს სახელმწიფოს უშუალო სიახლოეს ჩამოყალიბდა საშიში და მძღვანელი სამხედრო ძალა მსოფლიო ბატონობის გეგმებით, რომლის მმართველიც იმაზე ოცნებობდა, რომ თბილისში მჯდარიყო ქვეყნიერების მბრძანებლად. 1217 ნებს ორივე ძალის სავარაუდო სერიოზული დაპირისპირება არ შედგა, რაკი მოპამადი

იძულებული გახდა ბაღდადზე ლაშქრობა შეეწყვიტა. მაგრამ მის უპირატონეულს მაშინდელ საქართველოში აღბათ მხოლოდ დროუბით მოვლენად თვლიდნენ. ხვარაზმელები შეიძლებოდა ნებისმიერ მომენტში კვლავ გამოჩენილიყვნენ დასავლეთ სპარსეთსა და ნინა აზიაში. ამგვარ პირობებში ქართველთა ლაშქრობა დამასკოსა ან იერუსალიმზე ნარმოუდენელი იყო.

V ჯვაროსნული ლაშქრობის პერიოდში ლათინურ-ქართველი ურთიერთობების და ელჩობათა შესაძლო თარიღების შესახებ სამეცნიერო კვლევაში სხვადასხვა შეხედულებებს ვხვდებით. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს შემდგენ საეითხები: V ჯვაროსნული ლაშქრობის კონტექსტში როდის დაამყარეს პირველად კონტაქტი ჯვაროსნებმა და ქართველებმა? ვინ გაგზავნა პირველი ელჩობა? კარდინალი პელაგიუსი ანარმობდა თუ არა პაპის სახელით ქართველებთან მოლაპარაკებას და გაუგზავნა თუ არა პონორიუს III-მ ამ დროს ქართველებს პირადი ნერილი ჯვაროსნულ ლაშქრობაში მონანილეობის მონოდებით? ივანე ჯვარხემიშვილი თვლიდა, რომ ლაშაგიორგიმ ნერილი მიიღო უშუალოდ პონორიუს III-ისგან (43, გვ. 3). აღნიშნული შეხედულება გაიმეორა ი. ბერაძემ: პელაგიუსმა პაპის ნერილი ქართველებს გაუგზავნა 1219-21 წლებში (4, გვ. 59). შოთა მესხია თავდაპირველად ასენებს პაპის თხოვნას ქართველებისადმი, რომ ჯვაროსნებს დაეხმარონ. ქართველთა ელჩობა ჯვაროსნებთან, როდესაც მათ ლათინებს თავიანთი გეგმების შესახებ ამცნეს, შ. მესხიამ 1220 წლით დაათარილა (23, გვ. 29). შოთა ბადრიძე ასევე ვარაუდობდა, რომ პონორიუს III-მ თავისი ნერილი გაუგზავნა ჯერ კიდევ ლაშაგიორგის (2, გვ. 33). თამაზ ნატროშვილი ქართველთა ელჩობას ათარილებს 1219 წლის ნოემბერში დამიეტეს აღების შემდგომი პერიოდით. ამის შემდეგ ის ახსენებს პაპის სახელით კარდინალებატ პელაგიუსის მონიდებას, რომ ჯვაროსნების დასახმარებლად გაგზავნონ არმია (28, გვ. 36). გოჩა ჯაფარიძის მონოგრაფიაში საუბარია, რომ ლაშა-გიორგიმ პელაგიუსისგან მიიღო პაპის რჩევა და მონოდება ჯვაროსნულ ლაშქრობაში ნასვლის შესახებ (44, 176).

დასავლურ სამეცნიერო ლიტერატურაში, რომელიც წემთვის იყო ხელმისაწვდომი, პელაგიუსის ელჩობას პირველად ახსენებს კონრად ლიუბეკი: კარდინალებატმა 1220 წელს პაპის დავალებით ელჩები გაგზავნა ქართველთა მეფესთან (22, გვ. 29). რიხარდ ჰენიგი ქართველთა ელჩობისთვის ერთ-ერთ თავის ნაშრომში ვარაუდობს 1218 ან 1219 წელს (18, გვ. 16). შემდეგ ნაშრომში ის მიიჩნევს, რომ ლაშა-გიორგი ჯვაროსნებს დახმარებას შეპირდა 1219 წელს (17, გვ. 232-233). ჯოზეფ დონოვანი ალნიშნავს: 1211 წელს ინოკენტი III-ის ნერილის შემდეგ დასავლეთს ქართველებზე აღარაფერი გაუგია, ვიდრე ჯვაროსნებს არ შეატყობინეს, რომ დამასკოზე ან მაპმადიანთა რომელიმე სხვა ცნობილ ქალაქზე თავდასხმისათვის ემზადებიან. პელაგიუსმა მათ დახმარებისთვის მიმართა სავარაუდოდ 1221 წლის გაზაფხულზე (12, გვ. 74). პელმუტ როშერი თავის ნაშრომში, რომელიც შეეხებოდა ინოკენტი III-ს, აღნიშნავს: ქართველთა მეფემ 1219 წელს დაინყო ჯვაროსნული ლაშქრობა, მისი არმიის ავანგარდი უკვე დამიეტეში იყო ჩასული, მაგრამ ის იძულებული გახდა, მონღოლების შემოსევის გამო უკან დაპრუნებულიყო (31, გვ. 132).

ბერნპარდ ლიმპერი ფიქრობს, რომ ჯვაროსნების ელჩები საქართველოში სავარაუდო ჩამოვიდნენ 1220 წელს. ამასთან, ვერ ხედავს იმის საბუთს, რომ ქართველებთან დაკავშირების გეგმა უშუალოდ პაპისგან მოდიოდა (21, გვ. 91-92). პეტერ პალფტერის მიხედვით, მაპმადიანებისთვის იერუსალიმის წარმევის გეგმა ჯდება საქართველოს სამეფოს ექსპანსიონისტურ პოლიტიკაში, რომელსაც ეს ქვეყანა მანამდე ანარმობდა (15, გვ. 120). პალფტერის ვარაუდით, პელაგიუსმა 1218 წლის შემოდგომაზე დამიეტები ჩასვლისას იცოდა, რომ ქართველები უკვე დიდი ხანია ჯვაროსნულ ლაშქრობას გეგმავდნენ და ქართველებთან ელჩები გაგზავნა დამიეტეს აღებამდე (ანუ 1219 წლის შემოდგომამდე) და არა მოგვიანებით 1221 წელს. დამიეტეს დაძყრობით აღფრთივებულმა ქართველებმა 1219 წელს ვალდებულება აიღეს, შეტევა მიეტანათ აიუბიანთა ძალაუფლების ცენტრებზე სირიაში. დედოფალ რუსუდანის და ათაბაგ ივანეს წერილები, ერთის მხრივ იძლევიან ინტერპრეტაციის საშუალებას, რომ ლეგატი არ მოქმედებდა საკუთარი ინიციატივით, არამედ ასრულებდა პაპის მითითებებს და ქართველებს პაპის ეპისტოლები გაუგზავნა. თუმცა წერილები გვთავაზობენ იმგვარი განმარტების შესაძლებლობასაც, რომ კარდინალებებატი, როგორც პაპის მიერ სათანადო უფლებებით აღჭურვილი, ნანილობრივ დამოუკიდებლად ანარმობდა ეგვიპტიდან ქართველებთან მოლაპარაკებებს (15, გვ. 122-123).

წყაროების ანალიზი მოვლენათა ქრონილოგიური რეკონსტრუქციის საშუალებას უნდა იძლეოდეს. V ჯვაროსნული ლაშქრობის პერიოდში, რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, ლათინურ-ქართული ურთიერთობის შესახებ ოთხი (ან ხუთი) აქტუალური წყარო გვანვდის ინფორმაციას („მეფე და ვითოს რელაციოს“ კარდინალ ლეგატ პელაგიუსის ვერსია და უაკ დე ვიტრის VII წერილი ჯვაროსნული ლაშქრობისთვის ქართველების შზადების, ან ქართველთა ელჩებისათვის შესახებ (ცნობებს არ გვაძლევენ). ესენია: უაკ დე ვიტრის „Historia Orientalis“, ოლივერის „Historia Damiatina“, პონორიუს III-ის ცირკულარი, დედოფალ რუსუდანის და ათაბაგ ივანეს წერილები პონორიუს III-ისადმი. აღნიშნული წყაროებიდან ყველაზე ადრეულია უაკ დე ვიტრის ცნობა: „ქართველები უაღრესად აღმფოთებულები იყვნენ და დამუშქრნენ დამასკოს მმართველს, კორადინს (ალ-მუაზამი), რომელმაც მათი ნებართვის გარეშე დაანგრევინა იერუსალიმის გაღავანი, როდესაც ლათინებს ქალაქ დამიეტესთვის აღყა პეტრიდათ შემორტყმული“ (20, გვ. 156-157; 38, გვ. 29-30; 28, გვ. 36). იერუსალიმის კედლების დანგრევა ალ-მუაზამის ბრძანებით დაიწყო 1219 წლის 19 მარტს. ეს პროცესი გაგრძელდა მაისის დასასრულამდე. ალ-მუაზამი პირადად ჩამოვიდა იერუსალიმში, რათა გალავანის ნგრევის პროცესი გაეკონტროლებინა. იერუსალიმიდან ალ-მუაზამი წაეიდა დამასკეში, სადაც 1219 წლის ოქტომბრამდე დარჩა (13, გვ. 88-89). ქართველმა ელჩებმა ის ალბათ დამასკოში მოინახულეს, სავარაუდო 1219 წლის ივნის-ივლისში, მას მერე, რაც საქართველოში იერუსალიმის გაღავანის ნგრევის ინფორმაცია მოვიდოდა. აქვე სასურველია აღინიშნოს, რომ უაკ დე ვიტრის „აღმოსავლეთის ისტორიის“ დაწერის თარიღის განსაზღვრისთვის

მნიშვნელობა აქვს იმ ეპიზოდს, სადაც ის ქართველებს ახსენებს. უკა დე ვიტრის ნანარმოების შექმნისთვის Terminus a quo aris 1219 წლის 19 მარტი, ხოლო Terminus ad quem – 1221 წლის 18 აპრილი. ამ უკანასკნელი რიცხვით თარიღდება უკა დე ვიტრის VII წერილი, რომელშიც მეფე დავითის ძლევამოსილი ლაშქრობის შესახებ მოგვითხრობს (მეფე დავითის ისტორიასა და მონლოლების ქრისტიანებად დასახვაზე იხ. 37, გვ. 264-298). ამიტომ უკა დე ვიტრის აღნიშნული ნანარმოებს შექმნის თარიღიად ითვლება 1220 წელი (10, გვ. 68-71. შდრ. აგრეთვე: 41, გვ. 6; 3, გვ. 144). ნანარმოების, ან იმ ადგილის, სადაც ქართველები არიან ნახსენები, დაწერის თარიღის უფრო ზუსტი განსაზღვრა შეიძლება, რადგან უკა დე ვიტრიმ აქ არაფერი იცის ქართველების მიერ დახმარების შეთავაზების ან ქართველთა ელჩობის შესახებ, რომელიც ჯვაროსნებთან ჩავიდა ეგვიპტეში. შესაბამისად უკა დე ვიტრის ნანარმოების შექმნის თარიღი გადმოიწვევს 1219 წლის ზაფხულიდან 1219-20 წლების მიჯნამდე, როდესაც ქართველების დახმარებას ელოდნენ, როგორც ეს გამომდინარეობს ოლივერუსის ცნობიდან. უკა დე ვიტრი ეკუთვნილდა V ჯვაროსნული ლაშქრობის ხელმძღვანელთა ვინორ წრეს. შესაბამისად, ის კარგად იყო ინფორმირებული მიმდინარე მოვლენების შესახებ. თავის ნაშრომებში აღფრთოვანებით მოგვითხრობს ყველა წერილმანის შესახებ, რომელთაც ჯვაროსნების მხნეობა შეიძლება გაზარდონ. ამიტომ ნაკლებად საგარაუდო მგონია, თუ ჯვაროსნებმა გაგზავნეს ელჩები ქართველებთან, ან ეს უკანასკნელი შეპირდნენ დახმარებას მათ, რომ უკა დე ვიტრისთან ამ მოვლენების შესახებ არავითარი გამოძახილი არ გვხვდებოდეს. უკა დე ვიტრის ცნობა ზუსტად უნდა ასახავდეს 1219 წლის ვითარებას. რადგან ქართველებს ამ დროისთვის, როგორც ითქვა, ჯვაროსნულ ლაშქრობაში ნასვლა არ შეეძლოთ, ვიდრე საბოლოოდ არ გაირკვეოდა ურთიერთობა ხეარაზმის სახელმწიფოსთან. აკონის ეპისკოპოსის ცნობიდან ნათლად ჩანს: აიუბიანებმა ქართველებთან მშვიდობის ხელშეკრულების გარკვეული პუნქტი დაარღვეის. მაგრამ ქართველთა მოქმედება მუქარას არ სცილდება. ისინი არ იყენებენ შესაძლებლობას, რომ სამშვიდობო ხელშეკრულება სამართლებრივად გაუქმდებულად გამოაცხადონ, მიუხედვებად იმისა, რომ მოვლენათა მსვლელობა მათ ამის ლეგიტიმურ საფუძველს აძლევდა. მით უმეტეს, რომ ჯვაროსნების ლაშქარი უკვე საკმაო ხანია ეგვიპტეში (1218 წლის აპრილიდან) და დამიეტესთვის ალფა აქვს შემორტყმული. ამიტომ უნდა ვივარაუდოთ, რომ ქართველები ამ დროისათვის ჯვაროსნული ლაშქრობისათვის არ ემზადებან და უკა დე ვიტრიც, რომელიც თავის ნაშრომს დამიეტეს ჯვაროსნულ ბანაკში წერს, მათ არ განიხილავს კონკრეტულ მოკავშირებად. ქებას ასხამს მხოლოდ მათ, როგორც აღმოსავლეთის მძღავრ ქრისტიანულ ნაციას. ზემოთ მოტანილ ვარაუდს ისიც უნდა ადასტურებდეს, რომ ქართველთა ელჩები ჩადიან ალ-მუაზამთან და არ ცდილობენ ეგვიპტეში მყოფ ჯვაროსნებთან კონტაქტის დამყარებას.

მოვლენათა შემდგომი განვითარებისთვის კოოლნის ტაძარის სქელასტის, ოლივერუსის ცნობა მომდევნო ქრონილოგიურ საფეხურს გვთავაზობს. ოლივერუსი, უკა დე ვიტრის მსგავსად, V ჯვაროსნული ლაშქრობის

მეთაურთა ნირეს ეკუთვნოდა. მისი ნანარმოები, „დამიეტეს ისტორია“, ემყარება წერილებს, რომელთაც ოლივერუსი 1218-19 წლებში უგზავნიდა კოლნის არქეპისკოპოსს ენგველერტს და კოლნის ტაძარის მაღალი რანგის სასულიერო პირებს. ნანარმოებს საბოლოო სახე მისცა 1220-22 წელს (8, გვ. 89). ოლივერუსი მოგვითხრობს ქართველებზე: „იმ ერთა, მეტად აღმფოთებულმა და განრისხებულმა, გადაწყვიტა და დაიფიცა, მას შემდევ, რაც მათმა მეფეებ დიდებულები შეყარა, დაეყროთ სარკინოზების რომელიმე განთქმული ქალაქი, და აგრეთვე თქვეს, რომ მათთვის სირცხვილია იმის ყურება, თუ როგორ მოვიდნენ ფრანგები დიდი და საშიძროებით სავსე ზღვის გაელით ზღვისგადაღმა მხარეებიდან, დედამინის უკიდურეს განაპირას მდგარე ქვეყნებიდან და აიღს ასე კარგად გამაგრებული ქალაქი (დამიეტე) ხანგრძლივი აღყის შემდევ, როდესაც თვითონ, ვისთვისაც გაცილებით ადგილის ურნებულობებთან ბრძოლა, არ იპყრობდნენ დამასკოს ან სხვა რომელიმე განთქმულ ქალაქს“ (40, გვ. 232-233). უკა დე ვიტრის ცნობისაგან განსხვავებით, მოვლენათა კონსტიულაცია აქ არსებითად შეცვლილი ჩანს. რადგან ქართველები, ოლივერუსის ცნობის მიხედვით, მართლაც ემზადებიან ჯვაროსნული ლაშქრობისთვის. ქართველთა ელჩები დამიეტეში 1220 წლის ვერ ჩაიდოდნენ. რაკი დამიეტეს დაცემის (1219 წლის 5 ნოემბერი) ამბავი ჯერ კავკასიაში უნდა ჩამოსულიყო, ამის შემდევ მეფემ მთავრები შეკრიბა და ელჩები გაგზავნა ეგვიპტეში.²

შეიძლება ვიკარაულოთ, რომ ქართველების ჯვაროსნული აღფრთოვანება არ იყო გამოწვეული მხოლოდ დამიეტეს დაცემის ცნობით. მონღლოლებმა ხეარაზმის სახელმწიფოზე შტურმი დაწყებული 1219 წლის სექტემბერში. დაახლოებით 1219 წლის ბოლოს და 1220 წლის დასაწყისში (აქ მონღლოლთა ლაშქრობის ქრონლოგიას არ ვიძლევი) საქართველოში ჩამოვიდოდა ხეარაზმის სახელმწიფოში მიმდინარე გამანადგურებელი ომების შესახებ პირეველი ცნობები. თუ ქართველებს მონღლოლები თავიდან მართლაც ქრისტიანები ეგონათ, ადვილი წარმოსადგენია, რა ემოციებს გამოინვევდა ქრისტიანულ კავკასიაში ეს ცნობები, კომბინირებული ჯვაროსნების მიერ დამიეტეს დაცურობის ამბავთან. ნებისმიერ შემთხვევაში ქართველთა ჯვაროსნულ ლაშქრობაში ჩასვლას აღარაფერი უშლიდა ხელს. დამიეტეში საქართველოს ელჩების ჩასვლის პირობით თარიღად შეიძლება ავილოთ 1220 წლის თებერვალი - მაისი. რომელიმე სხვა ელჩებაზე, რაც მაგალითად ჰელაგვესმა მანამდე ქართველებთან გააგზავნა, ის წყაროები, რომელთა ნახვის საშუალებაც მე მქონდა, არაფერს გვეუბნებიან. ოლივერუსის ცნობიდან აგრეთვე არ ჩანს, რომ ქართველებმა ელჩები გაუშვეს პელაგიუსის მიერ მათთან თავისი წარმომადგენლების გაგზავნის საპასუხოდ. კველა ნიშნის მიხედვით, ლაშა-გიორგიმ უბრალოდ მიიღო ცნობა დამიეტეს დაცემის შესახებ და თავისი წარმომადგენლები მიავლინა ჯვაროსნებთან.

² საინტერესოა აგრეთვე ელჩების მარშრუტები. ნაკლებად სავარაუდოა, რომ აიუბიანებს ელჩები გაეტარებინათ თავიანთი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე. ჩემი აზრით, აღნიშნული ელჩება ლაშა-გიორგიმ გაგზავნა საზღვაო გზით.

ამის შემდეგ 1221 წლის 13 მარტს ქართველებს იხსენიებს პონორიუს III-ის ცირკულარი: კარდინალუებატმა პელაგოსმა პაპს შეატყობინა, რომ ელჩები გაგზავნა ქართველებთან და მათ თხოვა, დაეწყოთ ომი სარკინოზთა ნინააღმდეგ (15, გვ. 121, 125; 18, გვ. 14-15; 28, გვ. 39, 43). ერთმნიშვნელოვნად იგულისხმება, რომ კარდინალუებატმა ქართველებთან ელჩები მიავლინა შედარებით ცოტა ხნის წინ და არა ორი ან სამი წლით ადრე. პელაგოსმა ეს ცოტები პაპს დამიეტედან გაუგზავნა ყველაზე გვიან 1221 წლის თებერვალში. პელაგოსმის ელჩებმა საქართველო დატოვეს ყველაზე გვიან 1220 წლის შემოდგომის დასაწყისში, ან შუაში, სავარაუდოდ ვიდრე კავკასიის საზღვრებთან მონღოლები უშუალოდ მოეიდოდნენ. რაჯე უკვე 1220 წლის ბოლოს ქართველები პირველად მარცხდებიან მონღოლებთან, ხოლო პაპის ცირკულარის მიხედვით, ჯეაროსნებს ქართველების დამარცხების შესახებ ინფორმაცია ჯერ არ აქვთ მიღებული. კარდინალუებატის მიერ ქართველებთან ელჩების გაგზავნას სხვადასხვა ახსნა შეიძლება ჰქონდეს. შესაძლოა ქართველების ელჩობის შემდეგ ლათინებს მაპმადიანების ნინააღმდეგ საერთო სამხედრო ოპერაციის უფრო ზუსტი შეთანხმება სურდათ. ან კიდევ, თუ პელაგოსმის ელჩებმა ლაშა-გიორგის მართლაც პაპის ეპისტოლე გადასცეს, ამგვარად უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ქართველთა მომავალ სამხედრო ექსპედიციას და მის ფორმალურ ინტეგრირებას ექნებოდა ადგილი ლათინურ-დასავლურ ჯევაროსნულ მოძრაობაში. 1220 წლის დასაწყისში ქართველთა ელჩების დამიეტეში ჩასულის შესახებ პელაგოსმი პაპს ნამდვილად შეატყობინებდა. შესაძლოა, 1220 წლის შემოდგომისთვის პაპმა მართლაც გაგზავნა თავისი ეპისტოლე პელაგოსმისთან, რომელსაც მისი ელჩები ქართველთა მეფეს ნაუღებდნენ. შეიძლებოდა იმის ვარაუდიც, რომ ჯვაროსნების ელჩები ქართველთა ნარმომადგენლებს გაყვნენ უკან.

1219 წლის ბოლოს და 1220 წლის დასაწყისში მონღოლების სამხედრო ოპერაციები ძირითადად ცენტრალურ აზიაში მიდიოდა. მაგრამ 1220 წლის მარტში სამარყანდის აღების შემდეგ ჩინგიზ ყავნმა ჯებე და სუბუდაი გამოგზავნა უკვე დასავლეოს მიმირთულებით, რათა ხვარჩებ-შაპი მოპამადი შეეპყროთ (33, გვ. 57-59). საკარაუდოდ ქართველებს ჯერ კიდევ სჯეროდათ, რომ ახალგამოჩენილი ლაშქარი ქრისტიანები იყენენ. მაგრამ შეუძლებელია კავკასიოში პარალელურად არ მოსულიყო ცოტები ცენტრალურ აზიასა და სპარსეთში საშინელი ნგრევის და განადგურების შესახებ. რაჯე მოვლენები კალეიდოსკოპური სისწრაფით იცვლებოდა, ლაშა-გიორგის კვლავ თავი უნდა შეეკავებინა ჯვაროსნულ ექსპედიციაში ნასვლისგან, ვიდრე ახალგამოჩენილ ძალასთან გაარკვევდნენ ურთიერთობებს. ბოლო ინფორმაციას (1220 წელს) ლაშა-გიორგის ჯვაროსნული ლაშქრობისთვის მზადების შესახებ გვანვდიან დედოფალ რუსუდანის და ათაბაგ ივანეს წერილები პონორიუს III-ისადმი (1223 წელს) [35, გვ. 239-240, 243-244]. მათი ნერილებიდან ნათლად არ ჩანს, ამ დროს რომის პაპმა გაუგზავნა თუ არა უშუალოდ ქართველთა მეფეს

წერილი, თუ, ვითარებიდან გამომდინარე, ქართველებთან მოლაპარაკებას პაპის სახელით ანარმოებდა კარდინალლეგატი.

აქვე მინდა მოკლე შენიშვნა დავურთო საკითხს რუსუდან დედოფლის პერიოდში საქართველოს სამეფო კარის ჯვაროსნული სამზადისის შესახებ. ისე ცინცაძის მიხედვით, ქართველებმა შეცდომა დაუშვეს, როდესაც ხეარაზმის სახელმწიფოს განადგურება მათთვის სასარგებლო მოვლენად ჩათვალეს (42, გვ. 110-111). ცინცაძე ასევე თვლიდა, რომ ქართველთა მაშინდელი ხელმძღვანელობა სრულიად უპასუხისმგებლოდ მოიქცა. ნაცვლად იმისა, რომ ადგევატური ყოფილიყვნენ და გაეცნობიერებინათ, თუ რა პროცესებს ჰქონდა ადგილი ცენტრალურ აზიასა და სპარსეთში, ჯვაროსნულ ლამექრობაში ნასასულებლად ემზადებოდნენ არათუ 1220, არამედ 1223 წელსაც (42, გვ. 108-109). როგორც აღნიშნა, 1220 წლისთვის, ხეარაზმის სახელმწიფო ქართველების საშიში კონკურენტი იყო, ხოლო მონღოლთა არმიას დასახმარებლად ნამოსულ ქრისტიანებად თვლიდნენ ბალდადის რეგიონში მცხოვრები წესტორიანელები, დამიტესთან დაბანაკებული ჯვაროსნები და თვით რომის პაპი. რაც შეეხება 1223 წელს, შესაძლოა პარადოქსი იყოს, მაგრამ საქართველოს სამეფო კარი სავარაუდოდ ზედმეტად კარგად იყო ინფორმირებული სპარსეთსა და ცენტრალურ აზიაში არსებული ვითარების შესახებ, რადგან მონღოლებმა ცენტრალური აზიადან უკანასკნევა დაინტეს უკვე 1222 წლის შემოდგომაზე, როდესაც მათ გადალახეს ამუდრნა. 1223 წლის გაზაფხულზე მონღოლების არმია სირდარიის ჩრდილოეთით იყო, ხოლო 1223 წლის ზაფხულში მათ მიაღწიეს თალასის და ჩუქუ სტეპებს (14, გვ. 340-341). ირანში და შუა აზიაში მონღოლებმა დატოვეს ნანგრევებად ქვეული ვრცელი ტერიტორიები. შესაბამისად, 1223 წლის შემოდგომისთვის ქართველების ჯვაროსნულ ლამექრობას ხელს ისევ არაფერი არ უშლიდა. მონღოლების ხელახალ გამოჩენას ნინა აზიაში აღარავინ ელოდა, ასევე ძნელი იყო ჯალალედინის ინდოეთიდან დაბრუნების შესაძლებლობის პრიონიზირება. სხვა საქმეა, რამდენად გონივრული იყო მონღოლებთან მინიჭებულოვანი დამარცხებების შემდეგ მაღლევე ასეთი მასშტაბის სამხედრო ოპერაციის მოწყობა, ან რამდენად შესწევდა ქართულ არმიას საამისი უნარი, თუ გავითვალისწინებთ მცირე დამარცხებების სერიას ჯალალედინის შემოსევამდე ცოტა ხნით ადრე შედარებით ლოკალური მასშტაბის კონფლიქტებში (შირვანში, ყიქიალებთან, სურმარის ამირასთან, აზერბაიჯანში).

ზემოთქმულს თუ შევაჯვეშებთ, არსებული წყაროების საფუძველზე ვიღებთ მოვლენათა შემდეგ თანმიმდევრობას. 1217-1219 წლებში ქართველებისთვის ჯვაროსნულ ლამექრობაში ნასვლის ძირითადი ხელისშემსრულებელი ფაქტორი უნდა ყოფილიყო ხეარაზმელების გამოჩენა კავკასიის სიახლოეს, ხეარაზმ-შაჰ მოპამადის ექსპანსიონისტური გეგმები, რომელთა შესახებაც ინფორმირებულები იქნებოდნენ საქართველოს სამეფო კარზე. 1219-20 წლების მიზნაზე ქართველებმთმ სავარაუდო პარალელურად მიიღეს დამიტეს დაცემის და ხეარაზმზე აღმოსავლური უცნობი არმიის თავდასხმის შესახებ პირველი ინფორმაციები. ხეარაზმელებისგან უახლოეს ხანებში რაიმე საფრთხე

მოსალოდნელი აღარ იყო. 1220 წლის დასაწყისში ლაშა-გიორგი ელჩები გაგზავნა ჯვაროსნებთან დამიტეში და შეატყობინა მათ, რომ გვეგმას სამხედრო კამპანიას სირიაში აიუბიანების სამფლობელოებზე (დარტყმის ძრითადი ობიექტი უნდა ყოფილიყო დამასკო, ეგვიპტის შემდეგ თავის მნიშვნელობით მეორე ცენტრი აიუბიანების სახელწიფოში). ქართველთა ელჩობის საპასუხოდ კარდინალულებატმა პელაგორუსმა და ჯვაროსნებმა გამოგზავნეს თავიანთი ნარმომადგენლები საქართველოში, სავარაუდო 1220 წლის ზაფხულში ან შემოდგომაზე. 1220 წლის ზაფხულიდან საქართველოში უკვე მოვიდოდა ცხობები, რომ მონღოლების ჯარი უშუალოდ სპარსეთში მოქმედებს და დასავლეთის მიმართულებით გადმიადგილდება. ქართველებს ამ დროს სავარაუდოა, რომ ჯერ კიდევ სკერიდათ, რომ მონღოლების ქრისტიანობა. თუმცა ახალ ძალასთან ურთიერთობების გარკვევამდე ქართველებს ჯვაროსნული ლაშქრობისთვის მზადება გარკვეული დროით უნდა შეეჩერებინათ. ლაშა-გიორგის გეგმის განხორციელებას საქართველოს სამეფო კარი ცდილობს სამი წლის შემდეგ.

ლიტერატურა:

1. ზურაბ ავალიშვილი, ჯვაროსანთა დროიდან: ოთხი საისტორიო ნარკვევი, თბილისი, 1989.
2. შოთა ბადრიძე, საქართველო და ჯვაროსნები, თბილისი, 1973.
3. Wilhelm Baum, Die Verwandlungen des Mythos vom Reich des Priesterkönigs Johannes: Rom, Byzanz und die Christen des Orients im Mittelalter, Klagenfurt, 1999.
4. ირაკლი ბერაძე, ჯვაროსნულ ლაშქრობასა და ანტიოქიაში კოალიციებში საქართველოს მონანილების შესახებ, მაცნე, საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილება, 1965, 4, გვ. 59-66.
5. ნიკო ბერძნენშვილი, თათართა ბატონობის ხანა, თბილისი, 1941.
6. Clifford Edmund Bosworth, The Political and Dynastic History of the Iranian World (A.D. 1000–1217), in: The Cambridge History of Iran, Vol. 5, The Saljuq and Mongol Periods, Ed. by John Andrew Boyle, Cambridge 1968, gv. 1-202.
7. Anna-Dorothee von den Brincken, Die „Nationes Christianorum Orientalium“ im Verständnis der lateinischen Historiographie: Von der Mitte des 12. bis in die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts (= Kölner Historische Abhandlungen, Bd. 22), Köln, 1973.
8. Anna-Dorothee von den Brincken, Islam und Oriens Christianus in den Schriften des Kölner Domscholasters Oliver, in: Miscellanea Mediaevalia, Bd. 17: Orientalische Kultur und Europäisches Mittelalter, hrsg. v. Albert Zimmermann und Ingrid Craemer-Ruegenberg, Berlin, New York 1985, gv. 86-102.
9. Зия Бунятов, Государство Хорезмшахов-ануштегинидов, 1097-1231, Москва, 1986.
10. Christian Cannuyer, La date de rédaction de l'„Historia Orientalis“ de Jacques de Vitry (1160/70 – 1240), évêque d'Acre, in: Revue d'Histoire Ecclésiastique, 78, 1983, gv. 65-72.
11. Franz-Josef Dahmanns, Al-Malik al-Ādil. Ägypten und der Vordere Orient in den Jahren 589 / 1193 bis 615 / 1218. Ein Beitrag zur ayyubidischen Geschichte, Dissertation, Gießen 1975.

12. Joseph P. Donovan, *Pelagius and the Fifth Crusade*, Philadelphia, 1950.
13. Hans L. Gottschalk, *Al-Malik al-Kamil von Ägypten und seine Zeit: Eine Studie zur Geschichte Vorderasiens und Ägyptens in der ersten Hälfte des 7. / 13. Jahrhunderts*, Wiesbaden, 1958.
14. René Grousset, *Die Steppenvölker: Attila – Dschingis Khan – Tamerlan*, München, 1970.
15. Peter Halfter, *Das Papsttum und das Königreich Georgien in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts*, in: *Le Muséon*, 118, 2005, gv. 109-142.
16. Peter Halfter, Peter, *Von den Kreuzfahrerstaaten in das Königreich Georgien*, in: *Le Muséon*, 121, 2008, gv. 403-436.
17. Richard Hennig, *Das Land des Priesterkönigs Johannes*, in: *misive, Wo lag das Paradies? Rätselfragen der Kulturgechichte und Geographie*, Berlin, 1950, gv. 226-237.
18. Richard Hennig, *Terrae Incognitae: Eine Zusammenstellung und kritische Bewertung der wichtigsten vorcolumbischen Entdeckungsreisen an Hand der darüber vorliegenden Originalberichte*, Bd. 3, 1200-1415, Leiden 21953.
19. R. Stephen Humphreys, *From Saladin to the Mongols: The Ayyubids of Damascus, 1193-1260*, Albany, NY, 1977.
20. Jacobus de Vitriaco, *Historia Orientalis*, 1597 (Ndr. 1971).
21. Bernhard Limper, *Die Mongolen und die christlichen Völker des Kaukasus: Eine Untersuchung zur politischen Geschichte Kaukasiens im 13. und beginnenden 14. Jahrhundert*, Dissertation, Köln, 1980.
22. Konrad Lübeck, *Georgien und die katholische Kirche: Ein Überblick (= Abhandlungen aus Missionskunde und Missionsgeschichte 6)*, Aachen 1918.
23. Schota Meskhia, *Geschichte Georgiens (Kurzer Überblick)*, Jena, 1972.
24. რობ მეტრეველი, მეცნ თამარი, თბილისი, 1991.
25. Migne, *Patrologia Latina*, 216, 1.
26. Шихаб ад-дин Мухаммад ан-Насави, *Жизнеописание султана Джалаля ад-дина Манкбурны*, Москва, 1986.
27. თამაზ ნატროშვილი, გორგა ჯაფარიძე, ცდა ერთი თარიღის დადგენისა, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1974 (2), გვ. 175-178.
28. თამაზ ნატროშვილი, მამრიყით მაღრიბამდე, თბილისი, 1974.
29. *Regesta regni Hierosolymitani*, Ed. Reinhold Röhricht, Innsbruck 1893.
30. Jean Richard, *The Latin Kingdom of Jerusalem (= Europe in the Middle Ages, Selected Studies, Vol. 11 A)*, Amsterdam (da sx.) 1979.
31. Helmut Roscher, *Papst Innocenz III. und die Kreuzzüge (= Forschungen zur Kirchen und Dogmengeschichte, Bd. 21)*, Göttingen 1969.
32. A. Sanders, *Kaukasien*, München, 1944.
33. John Joseph Saunders, *The History of the Mongol Conquests*, London, 1971.
34. ბერიამინ სილაგაძე, არაბი მწერალი ყიზნალთა შემოხევის შესახებ ამირიქავეასიაში XIII საუკუნის 20-იანი ნლების დასაწყისში, ქართული ნუაროთმცოდნება 7, 1987, გვ. 67-78.
35. ილია ტაბალაუ, საქართველო ევროპის არქივებსა და ნიგნიაცავებში (XIII-XVI სს.), ტ. 1, თბილისი, 1984.
36. Mag. Thietmari Peregrinatio, Ed. J. C. M. Laurent, Hamburg, 1857.
37. Aleksandre Tvaradze, *Der Westfeldzug von 1219-1221: Die „Mongolenerwartung“ im Kreuzfahrerlager von Damiette und im christlichen Kaukasus*, in: *Caucasus during the*

- Mongol Period – Der Kaukasus in der Mongolenzeit, Ed. by Jürgen Tubach, Sophia Vashalomidze, Manfred Zimmer, Wiesbaden, 2012, gv. 251-307.
38. გრიგოლ ფერაძე, უცხოელ პილიგრიმთა ცნობები პალეისტინის ქართველი ბერებისა და ქართული მონასტრების შესახებ, თბილისი, 1995.
 39. ნოდარ შენგელია, მცორე აზიის ხელჩუქები და საქართველო (XI საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი – XIII საუკუნე), თბილისი 2003.
 40. Die Schriften des Kölner Domscholasters, späteren Bischofs von Paderborn und Kardinal-Bischofs von S. Sabina Oliverus, hrsg. v. Hermann Hoogeweg, Tübingen, 1894.
 41. Friedrich Zarncke, Der Priester Johannes: Zweite Abhandlung, in: Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der königlich sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, Bd. 8, Leipzig, 1883, gv. 5-184.
 42. იასე ცინცაძე, მონღოლები და მონღოლთა დაპყრობები, თბილისი, 1960.
 43. ივანე ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. 3 (1), მისივე, თხზულებაზი, ტ. 3, თბილისი, 1982.
 44. გონია ჯავარიძე, საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო XII-XIII ს-ის პირველ მესამედში, თბილისი, 1995.

ALEKSANDRE TVARADZE

V CRUSADE AND LATIN-GEORGIAN CONTACTS IN THE 10th AND 20th YEARS OF THE XIII CENTURY

Summary

In 1220 Lasha Giorgi was making preparations to take part in V Crusade (1217-1221), but due to appearance of Mongols, he was forced to suspend his preparations for a crusade. In 1217-1219 the main preventing factor for participation of Georgian troops in the crusade was the appearance of Khorezm forces near the Caucasus. On the verge of 1219/20's Georgians received the first informations about the fall Damieta and the attack of unknown Eastern Army to Khorezm probably at the same period of time. Thus, in close future Georgians did not expect any danger from the Khorezm troops. Then in the beginning of 1220 Lasha Giorgi sent ambassadors to the Crusaders in Damieta and told them that he was planning a military campaign to Ayyubid possessions of Syria. In response of Georgian ambassadors Cardinal-legate Pelagius and the Crusaders presumably in summer or fall of 1220, sent their representatives to Georgia. And since the beginning of summer 1220 in Georgia has been spread the news about Mongolian troops' operations in Persia and their movements in the direction of the West. Up to this time Georgians still believed that the Mongols are Christians. Although, until determination of relationship with the new force, Georgians had to stop preparations for a crusade for some time. Three years later, Georgian Royal Court is making attempt to implement Lasha Giorgi's plan.

АЛЕКСАНДР ТВАРАДЗЕ

В КРЕСТОВЫЙ ПОХОД И ЛАТИНО-ГРУЗИНСКИЕ КОНТАКТЫ В 10-Е И 20-Е ГОДЫ XIII ВЕКА

Резюме

В 1220 году Лаша Гиорги готовился принять участие в V крестовый поход (1217-1221г.г.), но из-за появления монголов он был вынужден приостановить свою подготовку к крестовому походу. В 1217-1219 годы основным препятствующим фактором для отправления грузинских войск в крестовый поход должен был быть появление Хорезмских сил вблизи Кавказа. На грани 1219/20 годов грузины предположительно параллельно получили первую информацию о падении Дамиэта и о нападении неизвестной восточной армии на Хорезм. Таким образом, от Хорезмских войск в ближайшем будущем не ожидали никакой опасности. В начале 1220 года Лаша Гиорги отправил послов к Крестоносцам в Дамиэта и сообщил им, что он планирует военную кампанию в Айюбидских владениях Сирии. В ответ грузинским послам Кардинал-легат Пелагиус и крестоносцы отправили в Грузию своих представителей, предположительно летом или осенью 1220 года. А с начала лета 1220 года в Грузию уже прибыли бы сообщения о том, что Монгольские войска действуют в Персии и передвигаются по направлению Запада. До этого времени грузины верили, что монголы являются христианами. Хотя, до определения отношений с новой силой грузины должны были приостановить подготовку к крестовому походу на определённое время. Спустя три года Грузинский королевский двор делает попытку осуществить план Лаша Гиорги.

მარიამ ზალფასთანიშვილი

პიდევ ერთხელ ათაგაგთა გაცემობის შესახებ

XV-XVI სს რთული პერიოდია საქართველოს იტორიაში. 1490 წელს საბოლოოდ დადგინდა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს „განსქდომა“ სამ სამეფოდ და ერთ სამთავროდ. ერთიანი ქართული მონარქიის დაშლაზე საუბრისას მნიშვნელოვანი ყურადღება სამცხის სამთავროსა და ამ რთულ პროცესში მის როლს უნდა მიექცეს. ცენტრალური ხელისუფლების შესუსტების ვითარებაში საერისთავო-სამთავროები შეუვალობის გზას დაადგნენ. ერთი ასეთი გახელმწიფობული ერთსთავი სამცხის მთავარი იყო, რომელმაც შეუვალობას XIII ს-ში მონალოლთაგან საგამგეო ტერიტორიის ხას-ინჯუდ შენყალებით მიაღწია. ეს სარგის ჯაყულის (1266-1285 წწ.) დროს მოხდა. სარგისზე მეტად განვიდებულა მისი ვაჟი ბექა (1285-1308 წწ.). თუმცა ცენტრალური ხელისუფლებისათვის ქვეყნის ასეთ მნიშვნელოვან ნაწილზე გავლენის შესუსტება ართა ისე იოლი შესაგუებელი უნდა ყოფილიყო და ხელისუფლების მხრიდან კიდევაც ტარდება გარევაული ღონისძიებები ქვეყნის ამ მხარეზე უფლებების აღსადგენად. მონალოლთა ბატონობის შესუსტების შემდეგ ხელისუფლების განმტკიცებისა და ქვეყნის გაერთიანებისათვის მნიშვნელოვან ღონისძიებებს ჯერ კიდევ გიორგი V ბრწყინვალემ (1318-46 წწ.) მიმართა (დიდებულთა ამონყველა ცივზე, ერთსთავების განწესება, ჩამოსახლებულ ოსთა მოძალების წინააღმდეგ მოქმედება, „ძეგლის დადება“). მან ამ მხრივ მნიშვნელოვან წარმატებასაც მიაღწია, მაგრამ ქვეყნის თვალისაჩინო წინსვლას ისევ მონალოლთა მემკვიდრე თემურ-ლენგის შემოსევებმა მოულო ბოლო. ალექსანდრე I-მა კი, მართალია, „გარდამატა სხუათა მეფეთა საქართველოსათა“, მაგრამ მის დროს ფეოდალთა განკერძოების პროცესი იმდენად შორს იყო ნასული, რომ მათი ძლევა, ჩანს, მეფის შესაძლებობებს აღემატებოდა. ქვეყნის დაშლა უკვე შეუქცევადი პროცესია და XV ს-ში ეს უკვე უცილობელი ფაქტია. ერთიანი ქართული ფეოდალური მონარქიის დაშლას და დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეულების შექმნას საეკლესიო სფეროში განკერძოებაც უკავშირდება. ეს ხდება დას. საქართველოში, სამცხე-საათაბაგოში, კახეთის სამეფოში [4, 50-51], [5, 113-121].

1446 წელს საქართველოს სამეფო ტახტზე ადის ალექსანდრე I-ს ვაჟი გიორგი VIII – ერთიანი საქართველოს უკანასკნელი მეფე. გამეფების შემდეგ გიორგი VIII-მ თავის უახლოეს ნათესავს ბაგრატს ქუთაისის ერთსთავობა

მიუბოძა (ბაგრატი ალექსანდრე I-ის ძმის გიორგი „პროვინციის მეფის“ შეიღია) [7, 143], მაგრამ იგი ასეთ მდგომარეობას არ დასჯერდა და „ქუთაისის მეფედ“ განდიდა. თუმცა მისი საბოლოო მიზანი როგორც სრულიად ლიხტი-იქით, ისე აღმ. საქართველოში გახელმწიფება იყო [7, 174]. ბაგრატი ამას აღნევს კიდევაც, რაშიც ყვარყვარე ათაბაგი უწყობს ხელს. 1465 წ. განდიდებული ათაბაგი შეპყრობს გიორგი VIII-ს და ბაგრატი ქართლ-იმერეთის მეფე ხდება 1466-1478 წნ.

ბაგრატ VI-ის მოღვაწეობას უკავშირდება ერთიანი ქართული ეკლესიიდან – მცხეთის ტახტიდან დას. საქართველოს ეკლესიური გამოყოფისათვის ბრძოლა. ბაგრატ VI-მ ამისათვის ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქი მიქაელი გამოიყენა, რომელიც ამ დროს საქართველოში იმყოფებოდა. შეიქმნა „მცნება სასჯეულო“, რამაც დას. საქართველოს ეკლესიური დამოუკიდებლობა გააფირმდა. XV ს-ის 70-იან წლებში საქართველოს საპატრიარქო გაიყო ორ დამოუკიდებელ – დასავლეთ საქართველოს, ანუ აფხაზეთისა და აღმოსავლეთ საქართველოს, ანუ ქართლის საეკლესიო ორგანიზაციად [12].

პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის ბრძოლის პარალელურად, ან უფრო ზუსტად, ამ პოლიტიკური დამოუკიდებლობის განსამტკიცებლად და თავიანთი პატარა სახელმწიფოსათვის დასრულებული სახის მისაცემად საეკლესიო თავისუფლებისთვის იბრძოდნენ სამცხის ათაბაგები.

ამ შერივ პირველი ნაბიჯი ივანე ათაბაგმა (1391-1444 წნ.) გადადგა. მაგრამ, როგორც ცნობილია, ივანე ათაბაგი 1414 წელს მეფე ალექსანდრე დიდმა დაამარცხა კოხტასთავს. ამასთან ერთად კათოლიკოსმა მიქაელმაც გადადგა გარეული ნაბიჯი სამცხის ეკლესის შემომტკიცებისათვის. სწორედ ამასთან არის დაკავშირებული გერასიმე მაწყვერელის ერთგულების „წიგნი და პირი“ (1414-26 წნ.).

მომდევნო საერთგულო წიგნი სერაპიონ მაწყვერელს მიუცია კათოლიკოს თეოდორესათვის, რომელსაც ქრ. შარაშიძე 1430-34 წლებით ათარიღებს [13, 24].

ათაბაგთა ეკლესიური დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის შემდგომი ეტაპი ყვარყვარე II ჯაყულთან (1451-1498 წნ.). არის დაკავშირებული. მას სურდა სამცხის ეკლესია მცხეთის საკათალიკოსოსაგან ჩამოეშორებინა და აქაც ისეთივე დამოუკიდებელი პოლიტიკა გაეტარებინა, როგორც საათაბაგოს მართვა-გამგეობაში. ამისათვის ყვარყვარეს მაწყვერელი ეპისკოპოსის ამაღლება გადაუწყვეტია. ასეთ შემთხვევაში ეპისკოპოსად საკურთხევლად მცხე-თაში კი აღარ ნავიდოდნენ, არამედ კათოლიკოსის ფუნქციას ადგილობრივ მაწყვერელი შეასრულებდა. ამასთანავე, საეპისკოპოსო პირთა არჩევის უფლებაც თვითონ ყვარყვარემ მიიტაცა, რაც თავის ერთგულთა მოკრებაში შეუწყობდა ხელს.

ბექას სამართლის მიხედვით, სამცხის პატრიონის გვერდით დგას მაწყვერელი. პირველი საერთო ხელისუფლების უმაღლესი წარმომადგენელია, ხოლო მეორე – საეკლესიო ხელისუფლებისა: ისე, როგორც პატრიონის – ჯაყულის ანუ მთავრის სისხლი, ასევე არც მაწყვერელის სისხლია დადგენილი. თუ

გავიხსენებთ, რომ ვახტანგ VI-ის სამართლის მიხედვით კათალიკოსი შეფის გვერდით დგას და მისი სისხლი მეფის სისხლის თანასწორადაა მიჩნეული, ცხადი გახდება, რომ სამცხის სამთავროში მანვერელი ეპისკოპოსი კათალიკოსის მაგივრად უთანასწორდება სამთავროს უმაღლეს მმართველს – მთავარს [6, 80].

ყვარყვარემ თავის მიზნის მისაღწევად საქართველოში შესანირავის შესაგროვებლად მოსული ბერძენი მიტროპოლიტის გამოყენება სცადა, რომელმაც დიდძალი ჯილდოს მიღების შემდეგ ათაბაგისათვის სასურველი ქადაგება დაინყო, რომ მღვდელთა და დიაკვანთა კურთხევა უმცხოდაც შესაძლებელი იყო და კათალიკოსის მორჩილება სრულიადაც არ იყო სავალდებული [14, 434]. ამგვარი, ასე ვთქვათ „შეთანხმება“, ორივე მხარისათვის – ერთი მხრივ ათაბაგისა და მეორე მხრივ მოკალმასე მღვდელმთავრისათვის, ხელსაყრელი იყო.

ქართლის კათოლიკოსმა დავით IV-მ ამის წინააღმდეგ ბრძოლა გამართა – გადალახა მცხეთის საზღვარი, მიერთა საფარის მონასტერში და აქ „საფარის თავზედა“ უჯვევაროდ და შეუნდობლად გამოაცხადა მანვერელი და სამცხის სხვა ეპისკოპოსები. ქართლის კათოლიკოსის ამგვარმა საქციელმა სათანადო შედეგი გამოიღო.

ასეთ ვითარებაში მესხეთის მღვდელმთავარი იძულებული გახდნენ ქედი მოეხარათ მცხეთის კათოლიკოსისათვის. ამას 1453-59 წლებით დათარიღებული ლასურიძე-ეუმურდოელის „წიგნი და პირი“ ადასტურებს.

ქ. შარაშიძემ მცხეთის საბუთების სათაურით გამოქვეყნებული ფიცის წიგნების საფუძველზე შეძლო შეესწავლა ქართლის საკათალიკოსოსა და სამცხის ეკლესიას შორის ბრძოლის ლრმა ეკონომიკური მიშეწებიც [13, 89, 90-91].

ყვარყვარე ათაბაგი მცხეთის ეკლესის წინააღმდეგ ბრძოლაში დამარცხდა და მცდელობამ, სამცხე ეკლესიურადაც ჩამოეშორებინა დედა ეკლესითავაგან, მისთვის სასურველი შედეგი ვერ მოიტანა. ათაბაგის მარცხი მნიშვნელოვანნილად ფეოდალებსა და ათაბაგს შორის წინააღმდეგობის არსებობამაც განაპირობა. მცხეთის საკათალიკოსო საყდრის მამულების წუსხის მიხედვით 25 დიდი მამული და მასზე დასახლებული თავადნი მცხეთის დიდი ფეოდალური ერთეულის მებეგრენი არიან, როგორც მისი „ჭულთაგან საქონებელნი“. როდესაც კათოლიკოსმა სამღვდელო პირი „უჯვაროდ“ და „შეუნდობლად“ გამოაცხადა, ეს შეჩერება მთელ სამწყსოზე ვრცელდებოდა. ასეთ ვითარებაში ვინც საკათალიკოსო ერთგული დარჩებოდა, ის, ბუნებრივია, ათაბაგებს უნდა გადასდგომოდა [13, 11, 91, 93].

ამის შემდეგ თითქმის ნახევარი საუკუნის განმავლობაში სამცხის ხელისუფალთ აღარ უცდიათ ეკლესიური განდგომა.

ყვარყვარეს შემდეგ სამცხის ათაბაგია მისი შეილი ქახოსრო I (1498-1500 წწ.). მისი ხანმოკლე მმართველობის დროს ურთიერთობა საქართველოს მეფე-მთავრებთან დარწევულირებული იყო.

ყვარყვარეს მეორე ვაუს მზექაბუების (1500-1515 წწ.) მოქმედება, რომელიც ქახოსროს შემდეგ გაათაბაგდება აშკარად ცენტრიდანულია.

ივ. ჯავახიშვილი მიჩნევს, რომ ნყაროების მოწმობით, თავდაპირველი ურთიერთობა მეფესა და მთავარს შორის მშევიღობიანი ყოფილა. ამის დასტურია გერასიმე კუმურდოელის ფიცის წიგნი (თ. უორდანია 1500-1502 წლებით ათარილებს, ქრ. შარაშიძე – 1500-1503 წლებით). საბუთში იხსენიება აღმ. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ევაგრე. მეორე საბუთი, რომელიც ევაგრე მოიხსენიება, არის 1488 წლის კონსტანტინე II-ის შეუგალობის წიგნი. ამიტომ ამ ორ საბუთით ევაგრე 1488-92 და 1500-1503 წლების კათოლიკოს-პატრიარქიად ჩანს [9, 79], თუმცა ქრონოლოგიურ რიგში ევაგრე 1500-1503 წლებში ველარ თავსდება, რამდენადაც ეს უკვე კათოლიკოს-პატრიარქ ეფრემ I-ის მოღვაწეობის წლებია (1497-1503) [9, 82]. გერასიმე კუმურდოელი კი ამბობს, რომ ეს წიგნი მოგახსენეთ „მას ფასა, ოდეს პატრიონმა მზეჭბუკ შემინყალა და კუმურდოსა საყდარი და კელი მიბორა და თქუენს ნინაშე საკურთხევლად გამოგუზავნა...“ მაგრამ შემდეგ ასევე ნათქვამია „თუ ათაბაგმან ყუარყუარე და მათთა შეილთა მანყუერელობა ანუ სხუა რამე ჰელი გუაძლიოს...“ [13, 27-28], [11, 238]. ამ ყვარყვარეს თ. უორდანია ნავ ყვარყვარედ (ქაიხოსრო I-ის შვილი ყვარყვარე III, საცხის მთავარი 1515-45 ნნ.) მიჩნევდა, იზიარებდა ივ. ჯავახიშვილიც – რამდენადაც ქაიხოსროს შემდეგ მემკვიდრეობის წესით ათაბაგი მისი შვილი უნდა ყოფილიყო, მზეჭაბუკი კი განაგებდა მესხეთს, მაგრამ ათაბაგად არ ითვლებოდა და ამიტომ მოიხსენიება პატრიონად, ყვარყვარე III კი – ათაბაგად. თუმცა აქვე ამბობს, რომ „ამ უცნაური მოვლენის ახსნა ამჟამად რასაკვირველია შეუძლებელია სრული უეჭველობით, მაგრამ იქნებ ეს გარემოება ყუარყუარეს ქვეყნის გამგეობისათვის უსრულასაკობით ყოფილიყო გამოწვეული მისი მამის ქაიხოსრო ათაბაგის გარდაცვალების დროს, თუმცა გერასიმე კუმურდოელის ფიცის წიგნში ყუარყუარე ათაბაგის შეილნიც კი იხსენიებიან. იქნებ მზეჭაბუკი მის სრულნლოვანებამდე ქვეყნის დროებით მმართველად და ყუარყუარეს მზრუნველად ითვლებოდა?“ [14, 384-385].

ჩვენი აზრით, ეს საბუთი მაინც ყვარყვარე II-ის დროს არის შექმნილი 1488-92 წლებს შორის (აღმ. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ევაგრეს მოღვაწეობის წლების მიხედვით). სავარაუდო, მზეჭაბუკს (და არა მარტო მას) მამის მმართველობის დროსაც აქვს ეპისკოპოსის ნარდგენის უფლება. საგულისხმოა ისიც, რომ ყვარყვარე II-ის დროს დადებული ფიცის წიგნები ერთსა და იმავე ფორმულას იმეორებენ: „თუ ყუარყუარე მანყუერელობა ანუ სხუა რამე ჰელი გუაძლიოს და დაგუპატივოს კურთხევისა მიზეზითა...“ გერასიმე კუმურდოელის ფიცის წიგნშიც იგივე ფორმულა მეორდება, ემატება „ათაბაგი“ და „მისი შეილები“ (ქაიხოსრო, მზეჭაბუკი), რომელიც ამ დროს უკვე აქტიურად მოღვაწეობენ მამის გვერდით („მანუელის გარდამოცემაშიც“, რომელზედაც ქვემოთ გვექნება საუბარი, ორივე ვაუი მამის გვერდით ხელმიწიფებად იხსენიებიან). თუკი იმ აზრს მივყვებით, რომ ყვარყვარე III მცირელოვანი იყო და მზეჭაბუკი – მხოლოდ მუსურვე, ყვარყვარეს შეილებზე საუბარი, ალბათ ნაადრევი იქნებოდა. ამგვარად, გერასიმე კუმურდოელის

ფიცის ნიგნი მეფისა და მზექაბუკის მშვიდობიანი ურთიერთობის დასტურად ვერ გამოდგება, რაღაც იგი უძრალოდ ყვარყვარე ॥-ის დროს არის შედგენილი. ამ მხრივ საგულისხმოდ ჩჩება ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობა: „ეს მზექაბუკ დაეზავა მეფესა კონსტანტინეს და პატივსცემდა და უსმენდა“ [1, 711] და ნიკოლოზ მანუკერელის ფიცის ნიგნი, რომელიც ასევე მზექაბუკისა და ქართლის მშვიდობიანი ურთიერთობის დასტურად განიხილება.

მზექაბუკის მმართველობის მშვიდობიანი პერიოდი კონსტანტინეს მეფობას უკავშირდება, ე. ი. 1500-იდან 1505 წლამდე. 1505 წელს ქართლში კონსტანტინე ॥-ის ვაჟი დავით X (1505-25 წწ.) გამერდება. ამ დროს ინტერება ნიკოლოზ მანუკერელის ფიცის ნიგნიც, რომელსაც ქრ. შარაშიძე დავით X-ის მეფობის მიხედვით 1505-1515 წლებით ათარილებს [13, 28]. თუ კი უფრო დავაკონკრეტებთ, ფიცის ნიგნის დაწერა შეგვიძლია, მასშივე მოხსენიებული ითანა კათალიკოსის მოღვაწეობის მიხედვით, 1505-1509 წლებში მოვაჭილოთ [9, 85]. ჩვენი ვარაუდით, კიდევ უფრო დაზუსტებით, ფიცის ნიგნი იქმნება დავითის მეფობის დასაწყისში, რასაც თავად ტექსტი გვაფიქრებინებს: „მას უამს, ოდეს-ადიდენ და დაამყარენ ღმერთმან ძლიერი და ოძლეველი ღ-თივგურგვინოსნობა მეფეთა მეფისა დავითის“. ჩანს, ნიკოლოზს მანუკერელად დასამტკიცებლად ათაბაგი კი არ გზავნის მცხეთაში, არამედ ქართლი კათალიკოს-პატრიარქი ითანე VIII (1505-1509 წწ.)] თავად აკურთხებს მას. ნიკოლოზ მანუკერელი ამბობს: „ეს დაწერილი მოვაჭისენ წ-სა დიდებულსა კათოლიკე სამოციქულო ეკლესიასა და მუნ შინა ღვთით აღმართებულსა სუეტსა ცხოველმყოფელსა და თქეუნ, მაკურთხეველსა და შემოქმედს ჩემსა წ-სა მეუფესა, ქრისტეს ღ-თისა მიერ ქართლისა კათალიკოზსა იუვანეს, მე, მონამან და მონაფემან თქეუნმან, გლაბაჭმან მანუკერელმთავარებისკოპოსმან ნიკოლაუზ, მას უამს, ოდეს-ადიდენ და დაამყარენ ღმერთმან ძლიერი და ოძლეველი ღ-თივგურგვინოსნობა მეფეთა მეფისა დავითისი-შემიწყალეს და საყდარი აწყურისა მიბოძეს, თქეუნითა თანადგომითა და ჯერჩინებითა და თქეუნ, ვითარცა ჭელთა თქ[უ]ნთა გაზრდილი და შენქალებული, ეგრეთ სიტებოებით სიყუარელით მაკურთხეთ და მე ამის კეთილისყოფისა და სიყუაროლისა თ-ქნისა სანაცვლოდ, ვითა წესი იყო, ეს დაწერილი და აღთქმა მოგაჭისენ: სიცოცხლესა ჩემისა თუინიერ მცხეთისა სახლი დედა-ქალაქი არა ალვიარო და თქ[უ]ნ, მაკურთხეველისა ჩემისა იუვანე კათალიკოზისაგან კიდევ სხუასა კათალიკოზს არა დავემორჩილო... და ყოველსავე ზედა ერთგოლი და ბრძანებისა თქეუნისა მორჩილი ვიყო, ვითარცა მშოენის მონაფესა თქეუნს“ [13, 29].

ფიცის ფორმულა აქ განსხვავებულია ნინა ფიცის ნიგნებისაგან. ეს ფაქტი და ის, რომ რეალურად ამ დროს აწყურის ეპისკოპოსი სვიმეონ ტრაპიზონელია, გვაფიქრებინებს, რომ ქართლს სურს თავისი ერთგული ადამიანი აკურთხოს მანუკერელად სამცხის ათაბაგისაგან დამოუკიდებლად. შესაძლოა, ეს ახალი მეფისა და კათოლიკოსის მხრიდან ახალი წესრიგის დამყარებას მცდელობაა – პოლიტიკურად ძლიერი სამცხის მმართველის ერთგული აწყურის ეპისკოპოსი ჩაანაცვლონ თავისთვის სასურველი კანდიდატურით. თუმცა, ჩვენი აზრით,

ნიკოლოზი მიუხედავად ქართლის მხარდაჭერისა, ანურის საკათოლიკოსო კათედრას ვერ იყავებს. სვიმეონ ტრაპიზონელი კი, რომელიც მანამდე მტკურარი იყო [10, 91], ანურის ეპისკოპოსი 1486 წლიდან გახდა, მას შემდეგ, რაც იაყუბ ყავნის შემოსევისას მოღალატე მანკურელის ნაცვლად ყვარყვარე ॥-მ იგი „დანიშნა“ მანკურელად. სვიმეონი მანკურელობას, როგორც ჩანს, მზექაბუკის მმართველობის ბოლომდე (1515 წ.) ინარჩუნებდა.

თუ მოვლენათა განვითარებას მართებულად ეხედავთ, ნიკოლოზ მანკურელის ფიცის ნიგნი ვეღარ გამოდგება ქართლისა და მზექაბუკის მშვიდობიანი ურთიერთობის დასტურად და, ვახუშტის ცნობის მიხედვით, დარეგულირებული ურთიერთობა მზექაბუკ ათაბაგისა ქართლთან მხოლოდ კონსტანტინეს მეფობის დროს იყო. ახალი მეფის პირობებში მზექაბუკმა დაიწყო განკურძოებისაკენ მოძრაობა და ამიტომ ცდილობს ქართლი ნიკოლოზის დაყენებას, თუ ქართლის ამ ღონისძიებაზეა მზექაბუკის პასუხი თავისი შემდგომი მოქმედებებით, ახლა რთული სათმელია. ფაქტია, რომ ურთიერთობა რთულდება და დავით X-ის მეფობის დასაწყისში კი ქართლის ხელისუფლება დასუსტებულია. „არამედ ესე დავით მეფე იყო ლმობიერი, ბრძოლა-მლილობათა და შფოთთა მოძულე და მოყუარე მშევდობისა“ [1, 392]. როგორც ცნობილია, ამავე პერიოდში იმერეთიდან გადმოდის ალექსანდრე ॥ და იპერიობს კორს (1509 წ.), კახეთიდან მოქმედებს ავ-გიორგი (1511 წ.), იქმნება სამუხრანბატონი (1512 წ.).

ამგვარად, პოლიტიკურად ძლიერი სამცხისათვის, რომელმაც ამ პერიოდში ოსმალებთან ზავის შედეგად ჭანეთისა და აჭარის შემორთებაც შეძლო (ვახუშტის ცნობით, ეს 1512 წლამდე უნდა მომხდარიყო [1, 711]), მნიშვნელოვანი კვლავ ეკლესიური დამოუკიდებლობა გახდა. ამისათვის დღის წესრიგში ისევ მანკურელის ამაღლება დადგა და ქართლისათვის პასუხად მზექაბუკმა თვისი მიზნის განსახორციელებლად ანტიოქიის პატრიარქი დოროთეოსი გამოიყენა, რომელიც ამ დროს საკალმასოდ ჩამოსულა სამცხეში. „იყო თუ არა იგი აღმოსავლეთში, არ ჩანს, მესხეთს კი სწვევია“ [15, 165]. ამგვარად, მზექაბუკის შეკვეთით შეიქმნა დოკუმენტი, რომელსაც უნდა დაედასტურებინა მანკურელის უფლება დამოუკიდებლად ეკურთხებინა სამცხის ეპისკოპოსები – „ნიგნი ანტიოქიის პატრიარქის დოროთეოსისა მანკურელისათვის კურთხევის უფლების მინიჭების შესახებ“ [11, 240].

მზექაბუკის მმართველიაბში მზექაბუკი და მისი ძმისნული ყვარყვარე სვიმეონ მანკურელსა და ანურის ტაძარს სწირავენ ზარზმასა და აჭარისა და გურიის მამულებს [8, 321]. გადაჭრით იმის თქმა, თუ როდის ინერება ეს წყალობის ნიგნი – დოროთეოს პატრიარქის მიერ მანკურელისათვის კურთხევის უფლების მინიჭების შემდეგ თუ მანამდე, ცოტა რთულია, თუმცა წყალობის ნიგნში მზექაბუკის ნათევამი „ვინძებე მეცა განდიდება და განმთავრება წმიდისა საყდრისა თქუენისა“ ე. ი. ანურის, ალბათ მაინც უკეთ მომზდარ ფაქტზე მეტყველებს. ეს წყალობის ნიგნი და „მანუელის გარდამოცემა“, ადასტურებენ, რომ მზექაბუკის მმართველობაში მანკურელი

კვლავაც სვიმეონია, ე. ი. ნიკოლოზი, რომელიც ფიცის ნიგბს აძლევს დავით ხ-ს მისი მეფობის დასაწყისში, ანურის ეპისკოპოსი ვერ იქნებოდა.

ახლა თავად „მანუელის გარდამოცემის“ შესახებ: მზეჭაბუკის მმართველობის დროსვე XVI ს-ის დასაწყისში ბერძნულ ენაზე იქმნება „კონსტანტინოპოლში ღვთის უნმინდესი დიდი ეკლესიის დიდი რიტორის – მანუელის გარდამოცემაანურშიმყოფიჩენიყოვლადნმიდადედოფლის, ღვთისმშობლისა და მარადეალნული მარიამის სათავეანებელი ხატისა და მის მიერ სხვადასხვა დროს ქმნილ სასწაულთა შესახებ“. იგი მნიშვნელოვანი წყაროა ამ პერიოდის სამცხე-საათაბაგოს და ზოგადად საქართველოს ისტორიის შესწავლისათვის. ქართული სამეცნიერო საზოგადოებისათვის მეტნაელებად ცნობილი გახდა მას შემდეგ, რაც სომებმა ისტორიკოსმა პ. ბართიკიანმა თსუ საქართველოს ისტორიის კათედრას გამოუგზავნა. საქართველოს ისტორიის კათედრამ განიხილა წარმოდგენილი ისტორიული წყარო და შენიშვნების გარეშე 1987 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „შრომების“ დამატებაში (№266) გამოსცა. აქ დაიბეჭდა ბართიკიანისეული რუსული თარგმანი, მისივე კომენტარები და მიმოხილვა და, რაც ყველაზე მთავარია, ბერძნული ორიგინალური ტექსტი. პ. ბართიკიანმა მოგვაწოდა მისეული დათარიღება და ავტორობა [17]. (დათარიღებასთან დაკავშირებით ჩვენ ახლებური მოსაზრება გვაქვს [3], რაც ავტორობის საკითხსაც განსხვავებულად აყრნება). სამუშაო სათაურად ჩვენთვის საინტერესო წყაროს „მანუელის გარდამოცემას“ ვუწოდებთ.

„მანუელის გარდამოცემა“ სრულად ეხმიანება მზეჭაბუკის პოლიტიკის იმდროინდელ ტენდენციას. როგორც თავად წყაროს სათაურიდანაც ჩანს, მოთხრობა შეეხება ანურის ღვთისმშობლის ხატს, რომლის საქართველოში მოსელა ანდრია პირველნოდებულის სახელს უკავშირდება, და მასთან დაკავშირებულ სასწაულებს. თუმცა მოთხრობა ამით არ სრულდება და თუ წყაროს პირობითად ორ ნანილად გავყოფა, მისი მეორე ნანილი სამცხის ათაბაგებს – ყვარყვარე II-ს და მის ვაჟებს ქაიხოსრო I-სა და მზეჭაბუკს შეეხება. აეტორი განსაკუთრებული სიმპათითაა განწყობილი სამცხის ამ ხელისუფალთა მიმართ, არ იშურებს კეთილ სიტყვებს მათთვის ხოტბის შესახმელად. აგრეთვე, გამორჩეულად უსვამს ხაზს სვიმეონ მანცვერელის ღვთისათვის სასურველ მოღვაწეობას. ჩვენთვის საინტერესო წყარო მხატვრულად შესრულებული ნანარმოებია. სავარაუდოდ, იგი მართლაც უნდა დაენერა ამ საქმის მცოდნებს, რიტორს (როგორც სათაურიდანვე ჩანს, ბართიკიანის მოსაზრებისაგან განსხვავებით), რასაც ტექსტის ნუბა, ამბების გადმოცემის სტილი გვაფიქრებინებს. (Великий ритор – должность в Константинопольском Патриархате, занимает второе место в иерархии архонтов, и эта должность предполагает ответственность за христианское образование. В этот чин возводились лица, «обладающие глубокими богословскими познаниями и высоким уровнем ораторского искусства». Каждый архонт в момент инвеституры должен принести клятву «зашщищать и распространять греческую православную веру и традицию» и, в частности, «зашщищать святой патриархат

и его миссию». Устав гласит, что в достоинство архонта возводятся те, кто испытан в «православном христианском поведении» и «верно предан поучениям Христовыим, учению, канонам, богослужению, дисциплине и посланиям Церкви».) [18].

„Антыкірійкоіс პატріархъюіс დოროთేოსіс ნіогніс“ შემდეგ, უფరო монгозыяндайт მზექაბუკо უკүвейтаяс „მანუელის გარდამოცემას“ – სამცხის მოდропонდელ მოკლე ისტორიას მისთვის სასურველი აქცენტებით. იდეოლოგი, საკარაულო, სვიმეონ მანუელერლია, რაც თავად მის ამბიციასაც ეხმაურება. წყაროს ავტორი ამ სიტყვის შექმნის მიზეზს ასეთნაირად განმარტაეს: პირველ რიგში ეს თავად ხატისა და მისი სასწაულების მოთხოვობმ განსაზღვრა, შემდეგ, სამი ჰეგემონის – ყვარყვარეს, ქაიხოსროსა და მზექაბუკის კეთილი საქმეების ხსენებამ. ამას კი ის მიზანი აქვს, რომ ამ უკეთილშობილები ხალხის უკეთილშობილებისა აქმების აღნერით დანარჩენებს მიეცეთ სტიმული კეთილი საქმეებისა და მშვენიერებისკენ სწრაფვისა.

„მანუელის გარდამოცემა“ ანცურის ტაქრის მნიშვნელობის ნინ ნამონევის ტენდენციის გარდა, ასახავს მზექაბუკის სულისევეთებას – მეფობის სურვილს. მზექაბუკის მონარქისტულ მისწრაფებებზე საუბრობდნენ ივ. ჯავახიშვილი, ქრ. შარაძე, დ. გვრიტიშვილი. „ანთიკірійкоіс პატრიარქъюіс დოროთేოსіს ნіогніс“ მზექაბუკი მოხსენიებულია, როგორც „დიდი მეცე“ და „ყოვლისა აღმოსავლეთისა ჭელმწიფე“. არაბულად შექმნილი „დოროთეოსის ნიგნის“ ქართულ თარგმანთან შედარებამ აჩვენა, რომ არაბულ ტექსტში მეფობაზე არაფერია ნათქვამი. მეფობა ჩნდება ქართულ თავისუფალ თარგმანში [13, 96].

მზექაბუკს უნდოდა ეჩვენებინა, „რომ მესხეთის ბატონი არამც თუ ქართლის მეფეს არაფრით ჩამოუვარდებოდა, არამც სჯობდა კიდეც“ [15, 164]. მას მეფობა სურდა არა მხოლოდ თავის სამფლობელოში, არამც უფრო მეტიც – თვალი ქართლზეც ეჭირა და მზად იყო ხელში ჩაეგდო [2, 172]. თუმცა არაბაგრატიონი მზექაბუკისათვის ასეთი პრეტენზია რამდენად რეალური იყო, იმ დროს, როდესაც ქართლის, კახეთის და იმერეთის ბაგრატიონები ერთმანეთის მეფობასაც კი არაკანონიერად მიიჩნევდნენ, სხვა საკითხია. ბაგრატიონები თავიანთ უპირატესობას გავრცელილი ტიტულატურით გამოხატვდნენ, რომელსაც იმ დროს რეალური შინაარსი ნაკლებად ჰქონდა [2, 172]. მზექაბუკის ეს ამბიცია „მანუელის გარდამოცემაში“ სამცხის ათაბაგთა თვითმშებულებად და მეცედ მოხსენიებით აღბათ მეტნაკლებად კმაყოფილდებოდა. წყაროს მისეულ მიშობილვაში ჰ. ბართიკიანიც ამაგვილებდა ყურადღებას ათაბაგთა ტიტულატურაზე, თუმცა განსხვავებული ინტერپრეტაციით [17].

საინტეրესოა იმის აღნიშვნა, რომ წყაროში ბოლოდრობინდელი ამბების მოთხოვობისას ავტორი საერთოდ არ იხსენიებს ათაბაგების გარდა ვინმე სხვა ხელისუფალს. თოთქოს ყვარყვარეს, ქაიხოსროსა და შემდეგ უკვე მზექაბუკის საგამგეო სრულიად დამოკიდებელი ერთეულია. ბუნებრივია, მეფობის მსურველს სქირდებოდა დამოკიდებელი ეკლესია.

„მანუელის გარდამოცემა“ ეხმიანება მზექაბუკის საქრისტიანოს ზღუდედ

ყოფნას, აწყურის მნიშვნელობას, მანყუერელის სიკეთეს და „ლმრთიმოშიშებას და მართმადიდებლობას და შეცნიერებას და სჯულთა ლმრთისათა კეთილად პყრობას და დაცვას მცნებათა ლმრთისაითას“ („დოროთეოზის ნიგნში“) – „... ამ მდიდარმა თვითმცყრობელმა მზექაბუჟმა ყველას გადააჭარბა მდიდარი შემწეობებით და საბოძვრებით და ღვთისმშობლის წმიდა ტაძარს დღემდე არ აკლებს საჩუქრებით შემკობას, უბრალოდ რომ ვთქვათ, ისევე როგორც გაკეთილშობილებული უღვთაებრივესი კაცების და უძლიერესი პეგემონების დროს, რომელთა შესახებ სიტყვამ ზემოთქმულმა გვიჩვენა, და განსაკუთრებით კი ახლადნათქვამი პეგემონის იოანე მზექაბუჟის, მთელი ზემო იბერიის თვითმცყრობელის და უწმიდესი მღვდელმთავრის სვიმეონის დროს, რომლის შესახებ გაიხსენა სიტყვამ, განდიდებულ იქნა მღვდელმთავრობასთან ზიარების პატივი მთელ ამ მხარეში და ქრისტიანული პეგემონია და კაცთმოყვარული და მორყვალე ძლიერება“ (წყაროს სრული თარგმანი ორიგინალიდან შესრულებულია ჩვენს მიერ და მალე ცალკე გამოიცემა შენიშვნებითა და კომენტარებით).

როგორც ჩანს, სამცხე ეკლესიურად დამოუკიდებელი 1518 წლამდე იყო, რაზედაც ყვარცვარე III-ის (1516-1535 წწ.) კათოლიკოს ბასილი VI-დღი (1517-1528 წწ.; 1529-1531 წწ.) დაწერილი ერთგულების ნიგნი მეტყველებს. ამ საბუთით ყვარცვარე III მზექაბუჟის მიერ „უკუჭრილი“ საეპისკოპოსოების დაბრუნებასა და ძევლი წესით მორჩილებას აღუთქვამს [8, 335]. ამავე დროს, ყვარცვარეს საწინააღმდეგოდ სამცხის დასაკავებლად ქართლის შესაძლო მხარდაჭერის მიზნით წერს საერთგულო ნიგნს ათაბაგობის პრედენდენტი, მზექაბუჟის უმცროსი ძმა მანუჩარი. იგიც სამცხის ეკლესიის ქართლთან შეერთებას აღუთქვამდა ბასილი VI-ს [9, 87], [13, 101]. „მანუელის გარდამოცემასთან“ ერთად ეს ფაქტი ადასტურებს, რომ მზექაბუჟი თავისი პოლიტიკის გატარებას მხოლოდ თავისი ერთგული და ინტერესების მხარდაჭერ მანყვერელთან ერთად შეძლებდა. ასეთი კი იმ დროს სვიმეონ ტრაპიზონელი იყო.

ყვარცვარე III-ის დროს სამცხე უბრუნდება ქართლის ეკლესიის ოურის-დიქტიას, სამცხის ეპისკოპოსები მცხეთაში 1555 წელს ამასიის ზავის შემდეგაც იკურთხებოდნენ [13, 96]. საბოლოოდ, ათაბაგთა ბრძოლას ეკლესიური დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად შედეგი არ მოჰყოლია.

ლიტერატურა:

1. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღნერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. 4, თბ., 1973.
2. დ. გვრიტიშვილი, ნარკევევები საქართველოს ისტორიიდან (XV-XVII სს.), თბ., 1965.
3. მ. ზალდასტანშვილი, „მანუილის მოთხოვობა ანცურის ხატის შესახებ“ (დათა-რილებისა და ავტორობის საკითხისათვის), „არტანუჯი“, 1996, №5;
4. ე. კაჭარავა, აღაურდის საკპისკოპოსო, „ჯვარი ვაზისა“, 1991, №1.
5. ე. კაჭარავა, საქართველოს პოლიტიკური დამწის ისტორიისათვის, „მაცნე“, 1987, №3.
6. აბ. კიკეიძე, სამცხის სამთავროს ნარმოშობა საქართველოს ფეოდალურ მონარქიაში, თსუ შრომები, თბ., 37, 1949.
7. დ. ნინიძე, „პროვინციის მეცნიერები“ XIV-XV საუკუნეების საქართველოში, თბ., 1995.
8. თ. ურთდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, ტ. 2, ტუ., 1892.
9. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები, თბ., 2000.
10. ვ. სილოგავა, ტბეთის ეპარქია, კრ.: რელიგიის ისტორიის საკითხები, I, თბ., 2010.
11. ქართული სამართლის ძეგლები, გამოც. იხ. დოკუმენტის მიერ, ტ. 3, თბ., 1970.
12. თ. ქორიძე, „მცნებავ საჯულოება“ და საქართველოს საპატრიარქოს ორ – დასავლეთ და აღმოსავლეთ ნანილებად გაყოფა (XV ს-ის 70-იანი ნლები), I საერთაშორისო სიმპოზიუმი – ქართული ხელნაწერი, მოხსენებათა ორისები, თბ., 2009.
13. ქრ. შარაშიძე, სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVI სს.), თბ., 1961.
14. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. 3, თბ., 1982.
15. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. 4, თბ., 1967.
16. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, ნიგნი II, ნაკვ. II, თბ. 1929.
17. P. M. Бартикиян, Прописываемый Мануилу, великому ритору Константинопольской патриархии (первая половина XVI века) панегирик государям Самцхе-Саатабаго Кваркваре II, Каихосрою и Мзечабуку, თსუ შრომები, 266, თბ., 1987.
18. <http://icon-favor.ru>, Словарь иконописца.

MARIAM ZALDASTANISHVILI

ONCE AGAIN ABOUT THE SEPARATISM OF ATABEGS OF SAMTSKHE

Summary

In the present article is once again touched the separatist efforts of Atabegs of Samtskhe. In particular, more precise definition is given to several significant moments of activating the tendencies of separatism during the period of Atabek Mzechabuk, and the role of Atskuri Bishop in this very tendency. All these are shown by analyzing the less known XVI century Greek historical source "The Story of Manuel" and revising the dates of the well-known historical sources, re-evaluating the reasons of their creating.

МАРИАМ ЗАЛДАСТАНИШВИЛИ

ЕЩЁ РАЗ О СЕПАРАТИЗМЕ АТАБЕКОВ САМЦХЕ

Резюме

В статье в очередной раз рассматривается вопрос отделения Аatabеков Самцхе. В частности, уточнены некоторые существенные моменты усиления тенденции сепаратизма во время Аatabека Мзечабука, роль Ацкурского Епископа в этой тенденции. Анализируя менее известный Греческий источник XVI века «Повествование Мануела», пересмотрены даты известных исторических источников, уточнены причины их написания.

ვახტანგ გურული

რუსეთ-ოსმალეთის დაპირისპირება სამხრეთ კავკასიაში (1918-1921)

XIX საუკუნის დამდეგს რუსეთის დამკვიდრებამ სამხრეთ კავკასიაში (ამიერკავკასიში) და რუსეთთან ომებში ოსმალეთის და ირანის მარცხმა XIX საუკუნის პირველ მესამედში ცხადი გახდა, რომ რეგიონში სტატუს ქვე დაირღვა. ამ მოვლენამ დაუყოვნებლივ გამოიწვია დასავლეთ ევროპის დიდი ქვეყნების (ინგლისის, საფრანგეთის, ავსტრიის) მკვეთრად უარყოფითი რეაქცია. მიუხედავად ამისა, სამხრეთ კავკასიაში რუსეთის დამკვიდრებას, რაც მახლობელ აღმოსავლეთში გაჭრისათვის პლაცდარმის მოშზადებასაც ნიშნავდა, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებმა ხელი ვერ შეუშალეს. 1877-1878 წლებში რუსეთსა და ოსმალეთს მორის გაჩაღებულ ომში კვლავ რუსეთმა გაიმარჯვა. სან-სტეფანოს ხელშეკრულებით (1878 წლის მარტში) და ბერლინის კონგრესის გადაწყვეტილებით (1878 წლის ივნისში) დამარცხებულმა ოსმალეთმა აჭარა რუსეთს დაუთმო. 1903 წელს აჭარის ტერიტორიის აღმონისტრაციული მოწყობა ბათუმის ოლქის შექმნით დამთავრდა. ბათუმის ოლქი, რომელიც ბათუმისა და ართვინის ოკრუგებისაგან შედგებოდა, აღმონისტრაციული თვალსაზრისით ქუთაისის გუბერნიას დაუქვემდებარეს (რუსეთის იმპერიის აღმონისტრაციულ სისტემაში ცალკე ერთეულებს ნარმობადგენდა არტაანისა და ყარსის ოკრუგები) (4: 41-45).

პირველი მსოფლიო ომის დაწყების შემდეგ (1914 წ.) სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო კვლავ მოექცა დიდი პოლიტიკის ყურადღების ცენტრში. პირველი მსოფლიო ომის დასაწყისისათვის რუსეთი ანტანტის სამხედრო-პოლიტიკური ბლოკის წერილი იყო, ხოლო ოსმალეთი – სამთა კავშირისა. ამრიგად, სამხრეთი კავკასია და, მათ მორის, სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო ფრონტისპირა რეგიონად იქცა. ოსმალეთის არმიის ცდები – დაეკავებინა თბილისი და ბათუმი – რუსეთის კავკასიის არმიამ 1914-1915 წლებში ნარმატებით აღკვეთა, ხოლო შემდეგ საკუთრივ ოსმალეთის ტერიტორიის ნაწილი (აღმოსავლეთ ანატოლია) დაიკავა (2: 43).

სამხრეთ კავკასიაში ვითარება კარდინალურად შეიცვალა რუსეთის 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის შემდეგ. რუსეთის დროებითმა მთავრობამ თავისი არსებობის პერიოდში (1917 წლის მარტი-ოქტომბერი) შეძლო სამხრეთ კავკასიაში (ამიერკავკასიაში) თავისი იურისდიქციის შენარჩუნება. ბოლშევიკების მიერ რუსეთის დროებითი მთავრობის დამხობის

შემდეგ (1917 წლის 24-25 ოქტომბერი) ხელისუფლების სათავეში მოსულმა საბჭოთა რუსეთის მთავრობამ ეს სამხრეთ კავკასიაში იურისძიეცია ველარ შეინარჩუნა – საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის პოლიტიკურმა ძალებმა საბჭოთა რუსეთთან ყოველგვარი კავშირი განცილებს და 1917 წლის 15 ნოემბერს შექმნეს სამხარეო ხელისუფლების ორგანო – ამიერკავკასიის კომისარიატი (თავმჯდომარე ევგენი გეგეტიონი) (5: 7-8). მიუხედავად საბჭოთა რუსეთისაგან ჩამოცილებისა, ამიერკავკასიაში დამოუკიდებელი სახელმწიფო არ შექმნილა, რის გამოც საერთაშორისო ასპარეზზე ამიერკავკასია (სამხრეთ კავკასია) ისევ რუსეთის ტერიტორიად აღიქმებოდა. თუმცა იყო ერთი მეტად მიმშვნელოვანი ფაქტორი: რუსეთის კავკასიის არმია საბჭოთა რუსეთის მთავრობას არ ცნობდა, მის განკარგულებებს არ ასრულებდა და რეგიონს ისმალეთის აგრძესისაგან იცავდა.

უშმიერს მდგრომარებაში ჩავარდნილ საბჭოთა რუსეთს ომის გა-გრძელება აღარ შეეძლო. ვ. ლენინი ხელისუფლების დაკარგვის რეალური საფრთხის წინაშე იდგა. ასეთ ვითარებაში საბჭოთა რუსეთმა გადაწყვიტა, გერმანიასა და მის მოკავშირებთან (ავსტრია-უნგრეთსა, ოსმალეთსა და ბულგარეთთან) სეპარატიული ზავი დაედო. ზავს 1918 წლის 3 მარტს ბრესტ-ლიტოვსკში მოწერილ ხელი. ზავის სანაცვლოდ საბჭოთა რუსეთმა დიდი ტერიტორია დატმო. ეს შეეხმ სამხრეთ კავკასიასაც. ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის მეოთხე მუხლში აღნიშნული იყო: "Россия сделает все от нее зависящее, чтобы обеспечить скорейшее очищение провинций Восточной Анатолии и их упорядоченное возвращение Турции". ეს რაც შეეხებოდა საკუთრივ ისმალეთის ტერიტორიას, რომელიც ზავის დადების მომენტისათვის რუსეთის ჯარებს ეკავათ. იმავე, მეოთხე მუხლის ბოლო აბზაცი უკვე რუსეთის ტერიტორიას ეხებოდა. კერძოდ, მასში ნათქვამია: "Округа Ардагана, Карса и Батума также незамедлительно очищаются от русских войск. Россия не будет вмешиваться в новую организацию государственно-правовых и международно-правовых отношений этих округов, а предоставит населению этих округов установить новый строй в согласии с соседними государствами, в особенности Турцией" (6: 121). როგორც ვხედავთ, ფაქტობრივად, საქმე ეხებოდა ბათუმის, არდაგანისა (არტაანისა) და ყარსის ოკრუგების ტერიტორიაზე მოსახლეობის ნების გამოსავალენად რეფურნდუმის ჩატარებას. ისიც ცხადი იყო, რომ რეგიონში რუსეთთან შედარებით ოსმალეთმა უპირატესობა მიიღო. 1918 წლის მარტშივე ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების რატიფიკაცია მოახდინა სრულიად რუსეთის საბჭოების IV ყრილობამ.

ამიერკავკასიის კომისარიატმა არ ცნო ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების მუხლი, რომელიც ბათუმის, არტაანისა და ყარსის ოკრუგებს ეხებოდა. ამ საკითხთან დაკავშირებით 1918 წლის მარტში ქ. ტრაპიზონში გაიმართა ოსმალეთისა და ამიერკავკასიის კომისარიატის დელეგაციათა მოლაპარაკება. ტრაპიზონის კონფერენციაზე ოსმალეთი ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების მეოთხე მუხლის უპირობო შესრულებას ითხოვდა და ამიერკავკასიის დელეგაციის (მეთაური აკაკი ჩხენელი) მოთხოვნებს

ორ ძლიერ არგუმენტს უპირისპირებდა: 1) ამიერკავკასია არ იყო ბრესტ-ლიტვის საზავო ხელშეკრულებაზე ხელის მომწერი მხარე; 2) ამიერკავკასია არ იყო დამოუკიდებელი სახელმწიფო, იგი რუსეთის ნაწილს ნარმიალურენდა. ტრაპიზონის კონფერენცია შეწყდა და ოსმალეთმა ბათუმის, არტაანისა და ყარსის ოკრუგების დაკავების მიზნით საომარი მოქმედებები დაიწყო. 1918 წლის მარტ-აპრილში ისმალეთმა მთელი აჭარა დაიპყრო. მართალია, 1918 წლის აპრილში ამიერკავკასიის სერმა ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფო – ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკის შექმნა გამოაცხადა, მაგრამ ამან საქმეს მაინც ვერ უშეველა. 1918 წლის მაისში ოსმალეთისაგან ოუპრებულ ბათუმში ერთმანეთს შეხვდნენ ამიერკავკასიისა და ოსმალეთის დელეგაციები. ბათუმის კონფერენციაზე ოსმალეთმა მოთხოვნები კიდევ უფრო დაამძიმა (ბრესტ-ლიტვის საზავო ხელშეკრულების პირობებს მათ კიდევ ერთი დაუმატება: ომის შემთხვევაში ოსმალეთს უნდა მისცემოდა ამიერკავკასიის რეინიგზით ჯარების გადაყვანის უფლება) (5: 107-184, 268-316).

ასეთ ვითარებაში 1918 წლის 26 მაისს გამოცხადდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა. ამ დღისათვის აჭარა ოსმალეთის მიერ იყო ოუპირებული. მძიმე მდგომარეობაში მყოფი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა იძულებული გახდა, აჭარა ოსმალეთისათვის დაეთმო. 1918 წლის 4 ივნისს ბათუმში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და ოსმალეთს შორის დაიდო ხელშეკრულება. ხელშეკრულების მეორე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ საზღვარი ოსმალეთს და საქართველოს შორის მდინარე ჩოლოეთე გადიოდა (5: 343- 365). ოსმალეთი მოპოვებული უპირატესობის განმტკიცებას შეუდგა. 1918 წლის ივლისში მის მიერვე ოუპირებული ბათუმის, არტაანისა და ყარსის ოკრუგების ტერიტორიაზე ოსმალეთმა რეფერენდუმი ჩაატარა და გამოაცხადა, რომ ამ ოკრუგების მოსახლეობამ ოსმალეთის შემადგენლობაში გადასცელა ისურვა. ეს იყო დიდი სიცრული. აჭარაში რეფერენდუმი უხეში ძალმომრეობისა და შანტაჟის პირობებში ჩატარდა. ამის შემდგომ მოვლენები ოსმალეთისათვის არახელსაყრელად ნარიმართა. პირველ მსოფლიო ომში დამარცხებულმა ოსმალეთმა მუდროსის ზავით (1918 წლის ოქტომბერი) ბათუმი და მთელი აჭარა დატოვა. აჭარა ინგლისის საოკუპაციო ზონად გამოცხადდა. ინგლისის სამხედრო კრეისერები ბათუმში 1918 წლის დეკემბერსა და 1919 წლის იანვარში შემოვიდნენ. ინგლისელები აჭარაში 1920 წლის ივლისამდე დარჩნენ (3: 70).

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა საბჭოთა რუსეთის პირის-პირ მარტო დარჩა. ეს უკვე ცხადი გახდა 1920 წლის მიწურულს და 1921 წლის დამდეგს. 1921 წლის 11-12 თებერვალს ღამით დაწყო საბჭოთა რუსეთის აგრესია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წინააღმდეგ. 25 თებერვალს რუსეთის მე-11 ნიოდემა არმიამ თბილისი დაიკავა. მანამდე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრება და მთავრობა ბათუმში გადავიდა. საქართველო-რუსეთის ომის პარალელურად მოსკოვში მიმდინარეობდა საბჭოთა რუსეთისა და ოსმალეთის მოლაპარაკება,

რაც 1921 წლის 16 მარტს დადგებული ხელშეკრულებით დასრულდა. საბჭოთა რუსეთისა და ოსმალეთის მოლაპარაკებას ორი პრინციპული შეთანხმება დაედო საფუძვლად. პირველი. ოსმალეთი უარს ამბობდა სამხრეთ კავკასიაში (ამიერკავკასიაში) ყოველგვარ ტერიტორიულ პრეტენზიაზე; მეორე. რუსეთი აღარ ითხოვდა, რომ ოსმალეთს ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი ბერლინის კონგრესის (1878 წ.) მიერ დადგენილ სასაზღვრო ხაზამდე გადაეწია (1: 167).

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დელეგაცია მოსკოვის მოლაპარაკებებში არ მონანილეობდა. მიუხედავად ამისა, 1921 წლის 16 მარტის რუსეთ-ოსმალეთის მოსკოვის ხელშეკრულების პირველ მუხლში ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვრის შესახებ აღნიშნული იყო: "Северо-восточная граница Турции определяется: линией, которая начинаясь у деревни Сарп, расположенной на Черном море, проходит через гору Хедисмта, линией водораздела горы Шавшет – горы Канны-даг, она следует затем по северной административной границе Ардаганского и Карсского санджаков..." (7: 598). ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თანხმობის გარეშე, რუსეთმა 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულებით საქართველოს ისტორიული ტერიტორიის ნაწილი ოსმალეთის ტერიტორიად აღიარა.

რუსეთ-თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის ხელშეკრულება სხვა მხრივაც შეეხო საქართველოს. ხელშეკრულების მეორე მუხლში აღნიშნულია:

"Турция соглашается уступить Грузии суверенитет над портом и городом Батумом и территорией, лежащей к северу от границы, указанной в статье первой нынешнего Договора, и составлявшей часть Батумского округа, при условии, что

1) население местностей, указанных в настоящей статье, будет пользоваться широкой местной автономией в административном отношении, обеспечивающей каждой общине ее культурные и религиозные права, и население будет иметь возможность установить земельный закон, соответствующий его пожеланиям.

2) Турции будут обеспечен свободный транзит всяких товаров, отправляемых в Турцию или из нее, через Батумский порт, безпошлинино, без учреждения каких-либо задержек и без обложения их какими бы то ни было сборами, с предоставлением Турции права пользоватьсяся Батумским портом без звимания за то специальных сборов" (7: 598).

1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულების რატიფიკაცია საბჭოთა რუსეთმა 1921 წლის 20 ივლისს მოახდინა, ხოლო ოსმალეთმა – 1921 წლის 31 ივლისს. სარატიფიკაციო სიგელების გაცვლა შედგა ქ. ყარსში 1921 წლის 22 სექტემბერს.

1921 წლის მარტისათვის საქართველო, აზერბაიჯანი და სომხეთი რუსეთის მიერ იყო ოუბილებული, თუმცა ფორმალური თვალსაზრისით სამიერ ქვეყანა დამოუკიდებელ, სუვერენულ სახელმწიფოს ნარმოადგენდა. ჯერ-ჯერობით არც ამიერკავკასიის ფედერაცია და არც საბჭოთა კავშირი შექმნილი არ იყო, მაგრამ არსებობდა გეგმა ახალი საბჭოთა იმპერიის შექმნისა. იმანად გაურკვეველი იყო, ახალ საბჭოთა იმპერიაში რა ფორმით

შევიდოდნენ საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი. ასეთ ვითარებაში რუსეთმა გადაწყვიტა თავისი პოზიციების განმტკიცება სამხრეთ კავკასიაში და თავის მთავარ კონკურენტთან, ოსმალეთთან, ყველა საკითხის მოგვარება. 1921 წლის 23 სექტემბერს ქალაქ ყარსში დაიწყო ოსმალეთის, საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის მოლაპარაკება. ყარსის კონფერენციაში სრულ-უფლებიანი მხარის სახით მონაწილეობდა საბჭოთა რუსეთი. ოფიციალურ რუსულ გამოცემებში 1921 წლის 13 ოქტომბერს ყარსში დადებული ხელშეკრულება ასეა დასათაურებული: “Договор о дружбе между Армянской ССР, Азербайджанской ССР и Грузинской ССР, с одной стороны, и Турцией – с другой, заключенный при участии РСФСР в Карсе” (8: 420). ხელშეკრულების პრეამბულაში აღნიშნულია, რომ სომხეთმა, აზერბაიჯანმა, საქართველომ და ოსმალეთმა “решили приступить к переговорам при участии Российской Социалистической Федеративной Советской Республики”. საქართველოს მხრიდან ყარსის ხელშეკრულებას ხელი მოაწერეს სამხედრო და საზღვაო საქმეთა სახალხო კომისარმა შალვა ელიავამ, საგარეო საქმეთა და ფინანსთა სახალხო კომისარმა ალექსანდრე სვანიძემ, ხოლო საბჭოთა რუსეთის მხრიდან – იაკობ განცეკიძე (ფიურსტენბერგმა), რომელიც იმხანად საბჭოთა რუსეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიაცის კოლეგიის წევრი იყო. ოსმალეთის მხრიდან ხელშეკრულებას ხელი მოაწერეს კაზიმიდ კარაბეკირ-ფაშა, ველი-ბეიმ, მუსტაფა-ბეიმ, მემდუშ შევევეტ-ბეიმ; სომხეთის მხრიდან – ასკანაზ მრავიანმა, პოლოს მაკინზიანმა; აზერბაიჯანის მხრიდან – ბეხბუფ შახტახტინსკიმ (8: 420-421).

ყარსში დაწყებულ მოლაპარაკებას იგივე პრინციპები დაედო საფუძვლად, რაც რუსეთ-ოსმალეთის მოსკოვის მოლაპარაკებას – უცვლელი დარჩა ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი.

ყარსის ხელშეკრულების პირველი მუხლი ძალადაკარგულად აცხადებდა ყველა იმ ხელშეკრულებას, რომელიც ამიერკავკასიას (სამხრეთ კავკასიას) ეხებოდა. ეს არ ეხებოდა რუსეთ-თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის ხელშეკრულებას (8: 421). მეორე მუხლში კი აღნიშნული იყო, რომ საქართველოს, სომხეთსა და აზერბაიჯანს არ უნდა ეცნოთ არცერთი ხელშეკრულება, რომელიც ეხებოდა ოსმალეთს, მაგრამ არ სცნეს ოსმალეთის მთავრობამ და ოსმალეთის დიდმა ეროვნულმა კრებამ. თავის მხრივ, ოსმალეთი ვალდებულებას იღებდა, არ ეცნო არც ერთი საერთაშორისო აქტი, თუ მას არ ცნობდა საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი (8: 422).

ყარსის ხელშეკრულების მეოთხე მუხლით დადგინდა ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი. ეკრძოდ, ხელშეკრულებაში აღნიშნულია, რომ ეს საზღვარი “начинается у деревни Сарп, расположенной на Черном море, проходит через гору Хедис-мта, линию водораздела горы Шавшет – гору Канны-даг; она следует затем по старым северным административным границам Ардаганского и Карсского санджаков...” (8: 422).

ყარსის ხელშეკრულების მეექვე მუხლი ეხებოდა აჭარას. კერძოდ, ეს მუხლი ასე იყო ჩამოყალიბებული:

“Турция соглашается уступить Грузии суверенитет над городом и портом Батуми и территорией, лежащей к северу от границы, указанной в ст. 4 настоящего Договора и составляющей часть Батумского округа, при условии, что:

1) население местностей, указанных в настоящей статье будет пользоваться широкой местной автономией в административном отношении, обеспечивающей каждой общине ее культурные и религиозные права, и население будет иметь возможность установить в указанных местностях земельный закон, соответствующий его пожеланиям;

2) Турции будет обеспечен свободный транзит всяких товаров, отправляемых в Турцию или из нее, через Батумский порт, беспошлино, без учнения каких-либо задержек и без обложения их каким бы то ни было сборам, с предоставлением Турции права пользоваться Батумским портом без взимания за то специальных сборов.

Для праведения в жизнь этой статьи будет немедленно после подписания настоящего Договора образована Комиссия из представителей заинтересованных сторон” (8: 423).

ხელშეკრულების მეშვიდე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ მხარეები შეთანხმდნენ “облегчить жителям пограничной зоны переход границы, при условии соблюдения таможенных, полицейских и санитарных правил, которые будут установлены по этому поводу Смешанной Комиссией” (8: 423).

როგორც ვხედავთ, ყარსის ხელშეკრულებამ თითქმის უცვლელად გაიმეორა რუსეთ-ოსმალეთის 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულების პირველი და მეორე მუხლები.

ყარსის ხელშეკრულების ოცი მუხლიდან ეჭი მუხლი ძალაში შევიდა ხელმოწერის დროიდან (1921 წლის 13 ოქტომბრიდან), მათ შორის იყო მეექვე მუხლი, რომელიც აქარას ეხებოდა. რაც შეეხება ხელშეკრულების დანარჩენ მუხლებს, ისინი ძალაში შევიდოდნენ რატიფიკაციის შემდეგ. ხელშეკრულების მეოცე მუხლი ხელისმომნერ მხარეებს ავალდებულებდა, რაც შეიძლება მოკლე დროში გაეცვალათ სარატიფიკაციო სიგელები (8: 426).

ყარსის ხელშეკრულების სარატიფიკაციო სიგელების გაცვლა შედგა ერვენში 1922 წლის 11 სექტემბერს.

ყარსის ხელშეკრულებას არ ჰქონია საიდუმლო მუხლები. ხელშეკრულებას დაერთო სამი დამატება, რომელთაგან არც ერთი საიდუმლო არ ყოფილა და სამივე მრავალჯერ იქნა გამოქვეყნებული. პირველ დამატებაში დაწვრილებით არის აღნერილი ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ საზღვარი, მეორე დამატებაში აღნერილი იყო ოსმალეთის საზღვარი არპა-ჩაის ზონასა და მდინარე არაქსის ზონაში. მესამე დამატება ადგენდა ნახევნის ავტონომიის საზღვრებს. ყარსის ხელშეკრულების სამივე დამატებას ხუთივე ქვეყნის ნარმომადგენლებმა ცალ-ცალკე მოანერეს ხელი (8: 428, 429).

ყარსის ხელშეკრულება ხუთ ეგზემპლარად – ქართულ, რუსულ, თურქულ, აზერბაიჯანულ და სომხურ ენებზე გაფორმდა. ხელშეკრულების მოქმედების ვადა განსაზღვრული არ ყოფილა.

ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულება (1918 ნლის 3 მარტი), რუსეთ-ოსმალეთის მოსკოვის ხელშეკრულება (1921 ნლის 16 მარტი) და ყარსის ხელშეკრულება (1921 ნლის 13 ოქტომბერი) გამოხატავდა სამხრეთ კავკასიაში რუსეთ-ოსმალეთის დაპირისპირების ცალკეულ ეტაპებს. ბრესტ-ლიტოვსკის ზავით ოსმალეთმა სერიოზული უპირატესობა მოიპოვა: გართულებული საშინაო და საგარეო ვითარების გამო რუსეთმა უკან დაიხია. 1921 ნლის 16 მარტის მოსკოვისა და 1921 ნლის 13 ოქტომბრის ყარსის ხელშეკრულებები გარკვეული კომპრომისის შედეგს ნარმოადგენდა. რუსეთმა კვლავ დაიბრუნა პოზიციები სამხრეთ კავკასიაში – დაიპყრო საქართველო, აზერბაიჯანი და სომხეთი. ოსმალეთი იძულებული გახდა შერიგებოდა შექმნილ ვითარებას. მიღწეული იქნა გარკვეული კომპრომისი – რუსეთმა და ოსმალეთმა სამხრეთ კავკასია გადაინარჩინეს. ყოველივე ეს ქართველი, სომები და აზერბაიჯანელი ხალხების ნების საწინააღმდეგოდ მოხდა.

ლიტერატურა:

- ვ. გურული. საქართველო და რუსეთი. მფარველობიდან ანექსიამდე. თბილისი, 2010, გვ. 167.
- საქართველოს ისტორია XX საუკუნე. პროფ. ვ. გურულის რედაქციით. თბილისი, 2003, გვ. 43.
- საქართველოს ისტორია XX საუკუნე. პროფ. ვ. გურულის რედაქციით. თბილისი, 2003, გვ. 70
- ვ. კარალიძე. აჭარა 1878-1903 ნლებში. ბათუმი, 2009, გვ. 41-45.
- Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии. Тифлис, 1919, стр. 7-8, 107-184, 268-316, 343-365.
- Документы внешней политики СССР. Том 1. Москва, 1957, стр. 121.
- Документы внешней политики СССР. Том 3. Москва, 1959, стр. 598.
- Документы внешней политики СССР. Том 4. Москва, 1960, стр. 420-423, 428-429.

VAKHTANG GURUL

OTTOMAN-RUSSIAN RIVALRY IN THE SOUTH CAUCASUS (1918-1921)

Summary

Russian - Ottoman conflict in the South Caucasus again a bad disposition, especially in 1918-1921. Initially, the Ottomans gained an advantage. March 3, 1918, according to the agreement of Brest - litovsky the Soviet Russia practically and legally lost its position in the South Caucasus. The situation changed in the following period. March 16, 1921, by Soviet Russia - Ottoman Moscow treaty, Soviet Russia managed

to restore a position which was confirmed by Kars Agreement Octomber 13, 1921. Both agreement represents the result of a compromise. Soviet Russia and the Ottoman Empire divided the South Caucasus. For the South Caucasus countries, for Georgia, for Armenia and Azerbaijan these tree agreements, March 3, 1918 the Brest-Litovsky, March 16, 1921 Soviet Russia - Ottoman Moscow treaty, Octomber 13, 1921 Kars Agreement were unacceptable.

In the South Caucasus distribution the territories and establishment boundaries made against Georgians, Armenians and Azerbaijans will.

ВАХТАНГ ГУРУЛИ

РОССИЙСКО-ОСМАНСКОЕ ПРОТИВОСТОЯНИЕ НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ (1918–1921 гг.)

Резюме

Российско-османское противостояние на Южном Кавказе наиболее острый характер приобрело в 1918–1921 гг. Сначала преимущество было на стороне Османии. Согласно Брест-Литовскому мирному договору от 3 марта 1918 года Советская Россия де-факто и де-юре утратила позиции на Южном Кавказе. В последующий период положение изменилось. По Московскому мирному договору от 16 марта 1921 года между Советской Россией и Османской Советская Россия смогла частично восстановить свои позиции, что подтвердил Карский мирный договор от 13 октября 1921 года. Оба эти мирных договора представляют результат определенного компромисса. Советская Россия и Османия поделили между собой Южный Кавказ. Для стран Южного Кавказа (Грузии, Азербайджана и Армении) были совершенно неприемлемы как Брест-Литовский мирный договор от 3 марта 1918 года и Московский мирный договор от 16 марта 1921 года между Советской Россией и Османской, так и Карский мирный договор от 13 октября 1921 года. Распределение территорий и установление границ на Южном Кавказе произошло против воли грузинского, азербайджанского и армянского народов.

გურაგ ლორთიშვილი, მარია მავილაძე

არქოლოგიური მონაცემები პირვინის (პირველი) ადრეისტიანული თაობის შესახებ

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მრავალწლიანმა არქეოლოგიურმა გათხრებმა (1952-1974 წ.) აკადემიკოს ანდრია აფაქიძის ხელმძღვანელობით ბიჭვინთის კონცხზე, აფხაზეთში (ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთი) გამოავლინა კვიანი ანტიკური ხანის კულტურულ-ეკონომიკური ცენტრის, პიტიუს, ბიჭვინთის ნაქალაქარი (1, 1975, 1977, 1979). აღმოჩენილმა ძეგლებმა, მათ შორის ადრეისტიანულმა ბაზილიკებმა, მოზაიკებმა, ნარნერებმა მსოფლიო არქეოლოგიური საზოგადოების ყურადღება მიიყრეს (დანვრ. ბიბლიოგრაფია 2, 2007, გვ. 212-219). ნაქალაქარის კლასიკური და ელინისტური ხანის ფენები მიეკუთვნები არ არის. ა. ბ. ნ. II ს-ში რომაელებმა, რომლებიც აკონტროლებდნენ სტორიული კოლხეთის ზღვისპირეთს, ააგეს ჯერ ხის, შემდეგ კი II ს-ის შუა ხანებში ქვის, ხანგრძლივი დანიშნულების ციხე, კასტელუმი (3, 1991, გვ. 44-60). შემდგომში მას, ისევე როგორც ეგრის-ლაზიკის სამეფოს (სურ. 1)

1) ევალებოდა რომის იმპერიის, ასევე ბიზანტიის შორეული მისაფგომების, საზღვაო კომუნიკაციების დაცვა ჩრდილო კავკასიელი ტომების შემოსვეო-საგან. პიტიუნტის „ციხე-სიმაგრე ადმინისტრაციული თვალსაზრისით პროვინცია კაპადოკიის დაქვემდებარებაში შედიოდა და მის მნიშვნელოვნები“ ფორპოსტს ნარმოადგნდა. პროკოფი კესარიელის (VI ს.) მიხედვით, ლაზეთში სანიგების ზღვისპირა ნანილი ძველთაგანვე ეპყრათ რომაელებს. მათ აქ ორი ციხე-ქალაქი სებასტოპოლისი და პიტიუნტი აუგიათ (4, 101, 125, 222), რომელიც იუსტინიანეს დროს VI ს. პოლემონის პონ-

1. დასავლეთ საქართველო (ეგრისის სამეფო) IV-V სს.

ტოს იურისდიქციაში შედიოდა (4, 33). წყაროში აღნიშნულია, რომ „ისინი ქრისტიანები არიან“, ხოლო „ლაზთა ეპისკოპოსები უწესებენ მათ მღვდელმთავრებს“. პროკოფი კესარიელი პიტიუსს ლაზეთის სიმაგრედ თვლიდა (Proc. Ces. BG IV (VIII, 4, 4, 6), ხოლო აბაზგებს და სანიგებს ქრისტიანებად. არქეოლოგიური მონაცემებით პიტიუნტ-ბიჭვინთაში IV-VIII სს-ში მნიშვნელოვანი ადრექრისტიანული თემი არსებობს. ლუკიანი (II ს.) გვამცნობს, რომ მის დროს პროვინცია პონტიუში ქრისტიანები მრავლად ყოფილან (All. XXXV). ამ დროიდან უნდა ვივარაუდოთ ქრისტიანული რწმენის გავრცელება პიტიუნტ-ბიჭვინთაში, სადაც შემდგომ ადრექრისტიანული თემის საორგანიზაციო განმტკიცება, საეპისკოპოსო კათედრის შექმნა და ტაძრის მშენებლობა უნდა მოჰყოლოდა IV საუკუნის პირველ მეოთხედში.

ბიჭვინთის ეპარქიასთან ერთად პროვინცია პონტო-კაპადოკიაში, „პოლემონის პონტიუში“ ამ დროს არსებულა ისტორიაში ცნობილი საპესიკონის პოსოები, როგორიც გახლდათ კესარის, თანინის, სებასტიის, ტრაპიზონის, კიბისტრიის, ამასიის, ნეოკესარიის, ნაზიაზნის, ნისის და სხვ. როგორც დადგენილია, მათთან ერთად ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილე მონანილებდა ნიკეის I მსოფლიო საეკლესიო კრების მუშაობაში, რაც კულ-ტურულ-ისტორიული თვალსაზრისით ეპოქალური მოვლენა გახლდათ (4, 1-3). სისტორიით წყაროებიდან ცნობილია ის გარემოებაც, რომ რომაელები ბიჭვინთის კასტელუმში ასახლებდნენ ქრისტიანებს, რათა ისინი მოეშორებინათ თავიდან და დაესაჯათ კიდეც. თეოდორიტე კპირელი (V ს.) აღნიშნავს რა იმანე ოქროპერის ბიჭვინთაში გადასახლების ამბავს, დასხენს: „პიტიუნტი არის უკიდურესი საზღვარი პონტიის და რომაელთა სამფლობელოსი (5, 2008, გვ. 41, 81). III ს-ის მინურულისთვის ბიჭვინთის სამოქალაქო მოსახლეობაში ქრისტიანების რიცხვს უნდა ემატა. მათ შორის გადამდგარი ლეგიონერების და მათი ოჯახის ნევრების ხარჯზე. ბასილი სოფონევლის XI ს-ის ერთ-ერთ ხელნაწერში მოხსენიებულია ეპარქია ლაზიკისა-ფასისის მიტროპოლიტი (6, 128). ეს მხარე, ბიჭვინთის ჩათვლით პირველი ქრისტიანი მისიონერების ნაყოფიერი მოღვაწეობის ასპარეზს წარმოადგებდა (7, გვ. 56). აქედან ვრცელდებოდა ქრისტიანობა ჩრდილოეთ კავკასიაში. ბიჭვინთაში ადრექრისტიანული თემის გაძლიერება დაკავშირებულია კონსტანტინე დიდის (306-337 წწ.) და მის შემდგომ ეპოქასთან. მის მიერ აგებული ქრისტიანული ტაძრები 370 ნელს ბოსფორის სამეფოდან შემოჭრილი ჰუნების მიერ იქნა განადგურებული. მათი აღდგენა და ქრისტიანული თემის აღორძინება უკვე მომდევნო ხანაში, V-VII სს-ში მიმდინარეობდა (აფხაზეთის ქრისტიანული ძეგლების ქრონილოგია-პერიოდიზაცია იხ. 8, 374-358). ბიჭვინთის საეკლესიო ცენტრის მნიშვნელობა ცნობილი ყოფილი XI ს-ის ქართველი ისტორიკოსის ჯუანშერ ჯუანშერიანისათვის, რომელიც ადრეულ წყაროებს ეყრდნობოდა. მისი გადმოცემით, იმპერატორ იუსტინიანეს I (527-565 წწ.) ბიჭვინთაში წმიდა ღვთისმშობლის სახელზე ტაძარი აუგია, სადაც „ასპარებდნენ სჯულა ქრისტიანობისა“ (9, გვ. 215, 10). მისი ნაგრევები, სამნავიანი ბაზილიკის ნაშენები გაითხარა X-XI სს-ის დიდი კათედრალიდან დასავლეთით 45 მ-ის

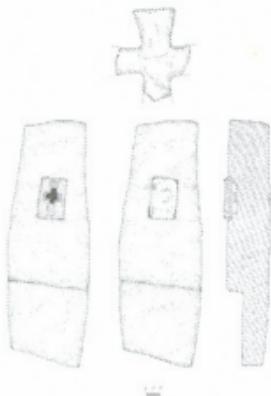
დაძორებით (10, გვ. 26-31, სურ. 30, 35). თავად იუსტინე თავის ნოველებში (Novella, XXXI, 1) ამბობს: პოლემონის პონტოს შემადგენლობაშია კიდევ „ხუთი სხვა ქალაქი: წეო კესარია, კომინა, ტრაპეზუნტი, კერასუნტი და პოლემონი. პიტონშვილი და სებასტიონოლისი ხომ უფრო ციხე-სიმაგრეებშია (ფრურიონი) (11, გვ. 33) ჩასათვლელი“. ნიშანდობლივია ისიც, რომ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ინფორმაციის თანახმად, 1118 წლის ზამთარში ბიჭვინთა დავით აღმაშენებელს მოუნახულებია (9, 1955, გვ. 339) „განაგრძა საქმენი მანდაურნი“ და „წყალობანი შეინყალნა, შემცოდენი დაიყრინა და ნუართნა“.

არქეოლოგიური მონაცემებით, ბიჭვინთა IV-XI სს-ის ქრისტიანული კულტურისა და განათლების უმნიშვნელოვანეს კერას ნარმოადგენდა. გრიგოლ ნაზიაზნელი (IV ს.) ახასიათებდა რა იმ ტომებს, „რომლებიც პონტოს გარეთა მხარეებში ცხოვრობდნენ“, ამბობდა: „ვერსად ვერ ნახავ ზარაფებს, მხატვარსა ან მოქანდაკეს, ვერც ხუროთმოძღვარს, ვერც მომღერალს“-ო (4, 1961, გვ. 37). მათგან განსხვავებით, არქეოლოგიური გათხრებით ბიჭვინთაში დადასტურებულია კულტურის განვითარების მაღალი დონე. მოზაიკურიატაკიანი ტაძრები, მარმარილოს სვეტებიანი ეკლესიები, ინტენსური სამონეტო მიმოქცევა და სხვ. იმის მაჩვენებელია, რომ დავით აღმაშენებელის ეპოქაში მთელ ამ მხარეში მიმდინარეობდა სახელმწიფო მასშტაბის საეკლესიო მშენებლობა, რასაც მონმობს სოჭის, დღეს რესეთის ფეფურაციაში შემავალი რეგიონის საისტორიო მუზეუმის, ლაპიდარიუმის დეტალები (12, 2011, გვ. 170-191, 196, 197).

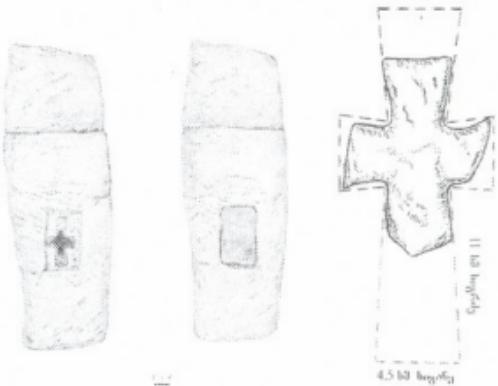
ზემოაღნიშნულის დადასტურებად მიგვაჩინია ბიჭვინთის კონცხზე (სურ. 2) აღმოჩენილი ეკლესია-მონასტრების ნაგრევები. მათ შორის სოფელ ლაბი (ლიბავა) შედარებით აბლახან გათხრილი ადრეკრისტიანული ხანის სატაძრო კომპლექსი (13, გვ. 223-227). ამგვარად ნათელია, რომ ბიჭვინთის კონცხზე ინტენსური საეკლესიო ცხოვრება მიმდინარეობდა IV-XIV სს-ში, რომელიც თურქთა მფლობელობის დროს უკვე სულს დაფავდა. ამაზე მეტყველებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ რესების მიერ ბიჭვინთის აღიბისას 1880 წ. თვით-მხილველების გადმოცემით, ლვითისმშობლის დიდი ტაძრის საკურთხევლებზე მათ ქართული ხელნაწერი - სახარება დახვდათ (14, გვ. 95; 15, გვ. 144-146). პროკოფე კესარიელი (VI ს.) ადასტურებდა, რომ აბაზები აფშილები და სანიგები მის დროს ქრისტიანები არიან და „ლაზ-

2. ბიჭვინთის სამართვანი, ცენტრალური მონაკვეთი. მინიშნებულია ჯვრიანი სტელას აღმოჩენის ადგილი.

3-4. ქვის სტელა, ჩანახატი და ანაზომი.

5. რენის ჯვარი,
სტელის საიდუმლო
ბუდიდან.

თა ეპისკოპოსები” უწოდებენ მათ მღვდელმსახურებს (11, 1965, გვ. 100, 125).

არქეოლოგიური გათხრების პროცესში ბიჭვინთის ნაქალაქარზე და მასთან დაკავშირებულ სამაროვანზე, ისევე როგორც ბიჭვინთის კონცხზე ადრექტისტიანული ეპოქის არაერთი საყურადღებო ძეგლია მიკვლეული. მათ შორის განსაკუთრებული აღნიშვნის ლირსია მთლიანად ადრექტისტიანული სამყაროსათვის უნიკალური ქვის სტელა (16, გვ. 73-76). ის ნაპოვნი იქნა 1990 წელს სამაროვნის გათხრის პროცესში (სურ. 3) №297 სამარხიდან გათხრილი ნახევარწრიული უსაძირევლო ნაგებობის რიყის ქვის ნყობაში. აშკარად მეორადი გამოყენებისა! სტელა დამზადებულია ადგილობრივი მონაცერისფრო ქვიშაქვისაგან. მისი ზომებია 73,7 სმ X 30 სმ. ძრისი ნაწილი ნაკლულია. ჩვენი დასკვნებით მინაში ჩასასმელს სპეციალურად შევიწროვებულ ბოლოს (12 სმ X 4 სმ) ბევრი არ უნდა აკლდეს (სურ. 4,5). ფილის გადმობრუნებისას გაირკვა ერთი მეტად მნიშვნელოვანი გარემოება: სტელას ცენტრალურ ნაწილში, ზემო თავიდან 10 სმ დაშორებით 11,5 სმ X 4,5 სმ-ის ოთხეუთხა ღრმული, ჰატარა, საიდუმლო ბუდე აღმოჩნდა. მისი სიღრმე 2,5 სმ-ია. ეს ნიშა დაგმანული, დაფარული აღმოჩნდა კრამიტიდან ოსტატურად გამოყვანილი კერამიკული ფილით. ის კირსხნარის მეშვეობით ჩაუსვამთ ნიშაში და გადაუდესავთ. ამ ხერხის მეშვეობით ოსტატს საგულდაგულოდ დაუმილავს ამ სტელის ბუდეში საგულდაგულოდ ჩასმული რენის ნაჯედი ჯვარი (სურ. 5). მისი შემორჩენილი ზომებია 6 სმ X 4, 3 სმ, რაც იძლევა ჯვრის პროპორციების აღდენის საშუალებას 11 სმ X 4,5 სმ. ნათელია, რომ ჭირისუფალთ არ სურდათ გამულავნებულიყო პიროვნების მრჩამსი, ქრისტიანობა. ნინახნარულ პუბლიკაციაში ბიჭვინთის სტელა ჩვენ დიოკლეტიანეს ეპოქით, უფრო ზუსტად ე. წ. მილანის ედიქტის 313 წლის ნინა პერიოდით დავათარილეთ. ლ. ხრუშჩოვას ვარაუდით, მეორადი გამოყენების ჩვენ მიერ აღნერილი სტელა V ს-ის მეორე ნახევრით უნდა დათარილდეს (2, გვ. 196). ჩვენი აზრით, ბიჭვინთაში ე. წ.

„კატაკომბერი ჯვრის“ ადრეული ტიპი განსხვავდება ბიზანტიური V-VI სა-
ს ჯვრებისაგან. როგორც ცნობილია, ქრისტიანობის სიმბოლოები გვხდება
რომეს კატაკომბებში III ს-დან დაწყებული (17, 1908, გვ. 196, 18, 1977, გვ.
40). კატაკომბებში უფრო გავრცელებულია ოთხეიმიანი ბიჭვინთის მსგავსი
ჯვრები, ქრისტიანობის გამარცვების სიმბოლო. მოგვიანებით, გადმოცემის
თანახმად, დღისით, მზისით 312 ნოის 28 სექტემბერს ცაშე, საპრძოლველად
მიმავალ კონსტანტინე დიდს გამოესახა ე.წ. კონსტანტინეს ჯვარი. კონსტან-
ტინემდელ ეპოქაში ქრისტიანები ცდილობდნენ ჯვრის აფიშირება არ მოე-
დნათ (19, 1999, გვ. 833). ტერტულიანე გვიანანტიკური სამყაროს (II-III
ს.), ერთ-ერთი განსწავლული თეოლოგი, რომელიც ნარმართებს „ეშმაქის
ბანაქი“ მოიაზრებდა, აღნიშნავდა: „ყოველი აღმართული ვერტიკალური
ბოძი ჯვრის ნანილს ნარმოადგენს, მის უმეტეს ნანილს“. მართალია, ჩვენი
თვალთანებდეთ ის მთლიანი ჯვარია, ანუ გარდიგარდმო შვერილით“ (Ad
nationes, 12. „ნარმართებისადმი“). ამრიგად, ბიჭვინთის სამალავიანი სტელა
ჯვარცმის უძველეს, ქრისტიანობის მთავარ სიმბოლოდ უნდა მივიწნიოთ.
სტელაში მალულად ჩასმული ჯვრის არქაული ფორმიდან გამომდინარე, (20,
გვ. 506, 507, 509, სურ. 302-303, 305) უპრიანია ის III ს-ის დასასრულით
დავათარილოთ. ამ დროიდან ჩნდება ბიჭვინთის სამაროვანზე ქალაქის ქრის-
ტიანთა სამარხები, რომელთა რაოდენობა არასრული მონაცემებით ერთ
ასეულს უნდა უახლოედებოდეს. ამ მონაცემების მიხედვით, პირველწილი მო-
სახლების მეოთხედი ამ დროისათვის ქრისტიანია. პირველი ტაძრები, მათ
შორის საეპისკოპოსო კათედრალი გალავან-კოშკებით არის დაცული. ჩანს,
ჰუნების თავდასხმის შედეგად, IV ს-ის სამოცდაათიან წლებში პიტიუნტის
ადრექტისტიანული თემი განადგურებულია, მისი ალორძინება V-VI ს. ინყება.
ამ დროს უკვე აღარ არსებობდა ქრისტიანთა დევნის საშიშროება. ქრისტიანულ
სიმბოლოთა დამალვის აუცილებლობა (შეად. ჯუანშერისეულ არჩილ მეფის
დახასიათება: – „გამოაჩინა ჯვრები და მოკაზმნა ეკლესიანი“ 21, 2009, გვ.
151). ბიზანტიული ისტორიკოსის ზოსიმეს ცნობით (V-VI ს.), ქრისტეშობიდან
257 წელს ბიჭვინთა ბორანთა სკვითური ტომების თავდასხმის მსხვერპლი
გამხდარა (4, გვ. 266). ამ დროისათვის ქალაქის განადგურების უტყუარი
საბუთი, მშვიდობიანი მოსახლეობის მასობრივი განადგურების ფაქტი
დოკუმენტურად იქნა დადასტურებული სამაროვანზე ნაქალაქარის III ს-ის შუა
ხანების ახანძრალი ფენების არქეოლოგიური შესწავლის პროცესში. ქალაქის
აღდგენა იმპერატორ ავრელიანეს (270-275 წ.). საამშენებლო მოლვანეობას
უკავშირდება. ამ დროიდან არის სავარაუდო ქრისტიანული თემის ალორძინება,
რომელიც დეციუსის (249-251 წ.) და ვალერიანეს დროს (253-260 წ.)
მალულად არსებობდა. უნდა გავიხსნოთ, რომ დეციუსი, ის იმპერატორია,
რომელიც დაუფარავად ებრძოდა ქრისტიანებს. მან 249 წლის ბოლოსა და 250
წლის დასწყისში ოფიციალური ედიქტი გამოსცა ქრისტიანობის მიმდევართა
წინააღმდეგ. ამის თაობაზე საუბრობენ დიონისე ალექსანდრიელი, ევსები
კესარიელი, კიპრიანე და ორმოციოდე ეგვიპტური პაპირუსი. ეს გვაძლევს
საშუალებას დავაზუსტოთ ბიჭვინთის ადრექტისტიანული სტელას, ფარული

ქრისტიანის საფლავის ქედის თარიღი – 249-257 წ. შუალედით. ბიჭვინთის სტელაში ჩამოტკიცის კვარი უძველესია არა მარტო საქართველოში, არამედ თავად მართლმადიდულურ სამყაროში.

ଲୋକପାତ୍ରଙ୍ଗା:

1. აფაქიძე ა., დიდი პიტიუნთი I, II, თბილისი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1975, 1977. Великий Питиунт, III, Тб., 1979.
 2. Rhrushkova L.G., The spread of Christianity in the Eastern Black Sea Littoral. Translated from Russian by Brent Davis AWF. #6, 2007.
 3. ლორთქიფანიძე გ., ბიჭვინთის ნაქალაქარი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1991, რეზიუმე რუსულ, გერმანულ და ინგლისურ ენებზე.
 4. გეორგია, I, ბიზანტიული მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცეს და განმარტებები დაურთეს აღ. გამყრელიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1961.
 5. მშეილდაძე მ., ადრეული ქრისტიანობა საქართველოში, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2008.
 6. გეორგია, IV, ნაკვ. II, ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1952.
 7. ჯაფარიძე ანანია, მთავარეპისკოპოსი, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, გამომცემლობა „მერანი“, 1996.
 8. Воронов Ю. Н., Археологические древности и памятники Абхазии (V-XIV вв.). Журнал Проблемы истории, филологии, культуры, XII, издательство Магнитогорского государственного университета. М., 2002.
 9. ქართლის ცხოვრება, I, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, სახელგამი, თბილისი, 1955.
 10. Лорткипанидзе Г. А., Агрба В. В., Раскопки на территории Пицундского храма. Археологические открытия 1980 года в Абхазии. Месниреба, Тб., 1982.
 11. გეორგია, II, ბიზანტიული მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1965.
 12. Хрущкова Л. Г. Несколько предметов византийской эпохи из Исторического музея г. Сочи Краснодарского края. СПб. «Причерноморье в средние века», VIII. Исторический факультет Московского государственного университета. Изд. Аллетеа. СПб, 2011.
 13. Барцыц Р. М., Раскопки раннесредневекового храма в селе Лдзаа посёлка Пицунда По материалам Международной научной конференции посвящённой 75-летию Абхазского института гуманитарных исследований им. Д. И. Гулия, АНА, 28-31 мая 2001 г. Сухуми, 2003, с. 223-227.
 14. И. Н. Абхазия и в ней Ново Афонский Симоно-Кананийский монастырь, М., 1899.
 15. Гулия Д. И., История Абхазии. Сбор. соч. т. IV, Сухуми, 1955.
 16. Кигурадзе Н., Лорткипанидзе Г., Тодуа Т., Раннехристианская стела из Пицунды, ВДИ, 1990, 3.

17. Уваров Гр., Христианская символика, Москва, 1908.
18. Краткий курс православной ставрографии.
19. Альманах «Жизнь вечная». Москва, 1997.
20. Христианская Энциклопедия, СПб, 1999.
21. Dalton D. M., Byzantine Art and Archaeology, N-Y, 1961.
22. ქართლის ცხოვრება, მთავარი რედაქტორი როინ მეტრეველი, „მერიდიანი-არტანუჯი“, თბილისი, 2008.

GURAM LORDKIPANIDZE, MARIKA MSHVILDADZE

ARCHEOLOGICAL DATA ON EARLY CHRISTIAN COMMUNITIES OF BICHVINTA (PITIUNT)

Summary

Archeological excavations carried out by the Georgian Academy of Sciences in an ancient Pitium (Academician A. M., Apakidze and others) confirmed data about existence of the early Christian community in Pitsunda (city of Bichvinta), which was the first one on Caucasus. Researches of an ancient barrow located south-west from the Roman castellum revealed Christian burials of III-IV centuries. In the central part of the Roman necropolis, close to burial 297, in setting of the semicircular in plan construction (fig. 2) it was found a stone stele (fig. 3.4) with an iron cross engraved in it, which sizes are 11 x 4.5 cm (fig. 5) of the early so called catacomb type. Most likely this sepulchral stone of a secret Christian is dated by a pre Constantine epoch (312-337 A.D.) and is the unique evidence of the Christians early arrival to the Eastern Black Sea Region.

ГУРАМ ЛОРДКИПАНИДЗЕ, МАРИКА МШВИЛДАДЗЕ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ О РАННЕХРИСТИАНСКИХ ОБЩИНАХ ИЗ БИЧВИНТЫ (ПИТИУНТА)

Резюме

Археологические раскопки, проведенные АН Грузии в древнем Питиунте (Акад. А.М. Апакидзе и др.) подтвердили сведения о существовании в Питиунде (г. Бичвина) первой на Кавказе раннехристианской общины. Исследования древнего могильника к юго-западу от римской кастеллы выявили христианские погребения III-IV вв. В центральной части римского некрополя, рядом с погребением 297, в кладке полукруглого в плане сооружения (рис.2) была обнаружена каменная стела (рис. 3.4) с заправленным в ней железным крестом размером 11 см x 4.5 см (рис.5) раннего т.н. катакомбного типа. Скорее всего, данный надгробный камень тайного христианина датируется доконстантиновской эпохой (312-337 гг.н.э) и является уникальным свидетельством раннего проникновения христианства в Восточное Причерноморье.

ტარიელ უპტარაპი

 „ენის ქარტია“ და ეთნიკურ უმცირესობათა ავტოკონვენციის
 საკითხები

1999 წელს საქართველო განევრიანდა ევროსაბჭოში და აიღო ვალდებულება, რომ განევრიანებიდან ერთი წლის განმავლობაში ხელს მოაწერდა და რატიფიცირებას გაუკეთებდა „ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ ჩარჩო-კონვენციას“ და „რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ ევროპულ ქარტიას“¹.

ევროსაბჭოს წინაშე აღებული ვალდებულების შესაბამისად, საქართველოს ხელისუფლებამ 2000 წლის 21 იანვარს ხელი მოაწერა „კონვენციას ეროვნულ უმცირესობათა შესახებ“². საქართველოს პარლამენტმა ამ საქართველოს დოკუმენტის რატიფიკაცია მოახდინა 2005 წელს³.

დღემდე ხელმოუწერელია და დაუდასტურებულია „ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ“ (შემდგომში: „ენის ქარტია“).

ზოგ სხვა სახელმწიფოთა შეგასაღდ“, საქართველოშიც „ენის ქარტიის“ რატიფიცირება ყოვნდება „ენის ქარტიის“ წინააღმდეგობრივი, არაიშვიათად, პოლიტიზებული ინტერპრეტაციების გამო; კერძოდ, „ენის ქარტიის“ კრიტიკოუმების ნაირგვარი გააზრების საფუძველზე საქართველოს ხელისუფლებას სთავაზობენ, „ენის ქარტიის“ ფორმატით აღიაროს ათიდან ოცამდე რეგიონული ან უმცირესობის ენა.

ქვეყნები, რომლებიც მოუერთდნენ „ენის ქარტიას“ რეგიონული ან უმცირესობის ენების სიის შედეგენის მიხედვით ორ ჯგუფად შეიძლება

1 <http://portal.coe.ge/index.php?lan=ge&id=geoeu&sub=3;http://portal.coe.ge/index.php?lan=en&id=geoeu&sub=3>.

2 <http://portal.coe.ge/downloads/conventions/ETS-157%20Framework%20Convention%20for%20the%20Protection%20of%20National%20Minorities.pdf>

3 http://www.parliament.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=543;

4 ევროპის ნამყალ ქვეყნებშიც „ენის ქარტია“ სხვადასხვაგვარად ინტერპრეტირდება. ევროპის ქვეყნების ნანილი საერთოდ არ უერთდება მას წილის მონაცემებით, ევროსაბჭოს წევრი 48 ქვეყნიდან ოცდაოთხმა მოახდინ „რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ ევროპული ქარტიის“ რატიფიკაცია (სომხეთი, გერმანია, ინდოეთი, რუმინეთი, ესპანეთი, შვეიცარია, უკრაინა, დიდი ბრიტანეთი, პოლონეთი...); ცხრა სახელმწიფომ მხოლოდ ხელი მოაწერა ამ დოკუმენტს (აზერბაიჯანი, საფრანგეთი, იტალია, რუსეთი...); თხუთმეტს კი თავის პოზიცია საქართველო არ ჩამოიყალიბებია (საქართველო, თურქეთი, საბერძნეთი, ლიტვა, ესტონეთი, ბელგია, ლატვია, პორტუგალია...).

<http://conventions.coe.int/treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=&DF=&CL=ENG>.

წარმოედგინოთ: დასაცლეთევროპული ქვეყნები და პოსტსაბჭოური ქვეყნები; კერძოდ:

დასაცლეთევროპული სახელმწიფოებს რატიფიკირების დოკუმენტებს ერთვის ენათა ძალზე მცირე ჩამონათვალი: აქცენტი კეთდება ავტოქთონ ეთნიკურ და ენობრივ უმცირესობებზე, რომელთა დედაენა არ არის სახელმწიფო ენა და ამავე დროს გაქრობის საფრთხის ქვეშაა (იხ., მაგ., ინგლისისის, ფინეთისა და ესპანეთის ვარიანტები).

პოსტსაბჭოურ სივრცეში რატიფიკირების დოკუმენტს, არაიშვიათად, ერთვის ენათა გრძელი სია, მათ შორის, ხშირად ფიგურირებს რუსული ენა (იხ., მაგ., რუმინეთის, პოლონეთისა და სომხეთის ვარიანტები)⁵.

ხშირ შემთხვევაში საკამათოა ტერმინ „რეგიონული ან უმცირესობის ენის“ არასწორი ინტერპრეტაცია, ამიტომ პირველ რიგში დავზუსტებთ „ენის ქარტიის“ მიზანსა და შესაბამის ტერმინს:

„ენის ქარტია“ მიზნად ისახავს ავტოქთონი ეთნიკური უმცირესობის დედაენის დაცვას⁶; კერძოდ, „ევროპული ქარტიის“ პრეამბულა იმთავითვე აცხადებს:

„ევროპის ისტორიული რეგიონული თუ უმცირესობის ენების დაცვა, რომელთაგანაც ზოგიერთს საბოლოო გაქრობა ემუქრება, ხელს უწყობს ევროპის კულტურული სიმდიდრისა და ტრადიციების შენარჩუნება-განვითარებას“.

„ენის ქარტიის“ განმარტებითი მოხსენების პირველივე პუნქტში ვკითხულობთ:

„ევროპის მრავალი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე ცხოვრობენ ამა თუ იმ რეგიონის მკვიდრი ავტოქთონი ჯგუფები, რომელთა დედაენა განსხვავდება ქვეყნის მოსახლეობის უმრავლესობის ენისაგან. ეს იმითა განპირობებული, რომ ისტორიულად სახელმწიფოთა ფორმირება არ ხდებოდა მხოლოდ ენობრივი ნიშნით და მათი ნარმოქმნის პროცესში მიმდინარეობდა მცირე ხალხების შერწყმა უფრო მსხვილ ეთნიკურ ერთეულებთან“⁷...

31-ე და 32-ე პუნქტებში კი ვკითხულობთ:

„ქარტიის დებულებები მოიცავს მხოლოდ ისტორიულ ენებს, ანუ იმ ენებს, რომლებიც დიდი ხანია გავრცელებულია მოცემული სახელმწიფოს

5 [http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListOfDeclarations.asp?NT=148&CM=8&DF=04/09/2010&CL=ENG](http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListOfDeclarations.asp?NT=148&CM=8&DF=04/09/2010&CL=ENG&VL=1); ix.: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=148&CM=8&DF=04/09/2010&CL=ENG>

6 საკითხის ისტორიისათვის იხ., ტ. ფუტკარაძე, „ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ“ და საქართველოში ენობრივი პოლიტიკის დაგეგმვის საკითხი, კავკასიოლოგიური სერია, V, Tb., 2009; <http://www.scribd.com/doc/12621676/T-Putkaradze-European-Charter-for-Regional-or-Minority-Languages-and-An-Issue-of-Planning-Linguistic-Policy-in-Georgia>

7 http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charterexpl_ka.pdf (ეს ვერსია დღეს ეკრანაბრინ ვებგვერდის „ენის ქარტიის“ განყოფილებაში: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/default_en.asp); შედრ., ინგლისური ვერსია: <http://conventions.coe.int/treaty/en/Reports/Html/148.htm>.

ტერიტორიაზე⁸. ეს ენები მკაფიოდ უნდა განსხვავდებოდეს იმ ენის ან ენებისაგან, რომელზეც სახელმწიფოში მცხოვრები დანარჩენი მოსახლეობა საუბრობს. ქარტიის დებულებები არ ეხება ერთი ენის ადგილობრივ სახესხვაობებსა თუ დიალექტებს“.

„ენის ქარტიის“ უმთავრესი მიზანი კულტურულ-პუმანიტარული ხა-სიათისაა. იგი მოწოდებულია დაცვას და ხელი შეუწყოს რეგიონული თუ უმცირესობის ენების, როგორც ვეროპის საერთო კულტურული მემ-კვიდრეობის განუყოფელი ნანილის, გამოყენებასა და განვითარებას... მისი ამოცანაა, შეძლებისდაგარად უზრუნველყოს რეგიონული თუ უმცირესობის ენების გამოყენება განათლების სისტემასა და მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში; ხელი შეუწყოს ამ ენებზე მხატვრული ლიტერატურისა და სამწიგნობრო კულტურის ჩამოყალიბებას, დასაშვები გახადოს მათი გამოყენება მართლმასჯულებისა და ადმინისტრაციული ორგანოების საქმია-ნობაში, აგრეთვე საზოგადოების ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ ცხოვრებაში... ქარტიის მიზანია ვეროპიაში რეგიონული თუ უმცირესობის ენების დაცვა, ეროვნული იდენტობის ფორმირებისთვის ხელშეწყობა (და არა - ენობრივი უმცირესობების ენობრივი უფლებების დაცვა).

ამრიგად, „ენის ქარტიაში“ მთავარი ყურადღება ეთმობა კულტურულ ასპექტებს და „რეგიონული ან უმცირესობის ენის“ გამოყენებას ამ ენაზე მოლაპარაკე ხალხის ცხოვრების კველა სფეროში. „ენის ქარტია“ არ ადგენს რეგიონულ თუ უმცირესობის ენებზე მოლაპარაკეთა ინდივიდუალურ თუ კოლექტურ უფლებებს (მე-10-11 განმარტებანი).

ევროსაბჭოს სხვა დოკუმენტებშიც არაერთხელაა ხაზგასმული, რომ „რეგიონული და უმცირესობის ენების შესახებ ევროპული ქარტიის“ მიზანია იმ ენების დაცვა, რომელიც ტრადიციულად გამოიყენება საუკუნეების განმავლობაში და ნარმოადგენენ რეგიონული იდენტობის ინტეგრალურ (არსებით, შემაჯამებელ) ნაწილს⁹.

ცალკეულ ექსპერტთა მიერაც არაერთხელაა ხაზგასმული, რომ „ენის ქარტიის“ პირველხარისხოვანი მიზანია ვეროპის იმ ისტორიული რეგიონული თუ უმცირესობის ენების დაცვა, რომელთაც არა აქვთ სახელმწიფო ენის სტატუსი და საფრთხე ემუქრებათ¹⁰.

რაც შეეხება ტერმინს: „რეგიონული ან უმცირესობის ენა“ (არაიშვიათად ინგლისური ტერმინი: regional or minority language თარგმნიფო ენის

8 the charter covers only historical languages, that is to say languages which have been spoken over a long period in the state in question (31-ე განმარტება).

9 <http://assembly.coe.int/Maintf.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc08/EDOC11480.htm>: The European Charter for Regional or Minority Languages (Motion for a resolution, Doc. 11480; 7 January 2008).

10 იხ., მაგ., რობერტ დუბარი, ეკომენტარები: ჩარჩოს ხელშეკრულებისა და ენის ქარტიის ურთიერთობები”, ჩარჩოს შექსება, დოკუმენტების კრებული თარგმანი განხორციელებული კავშირ „საერთო-სამოქალაქო მოძრაობა მრავალეროვანი საქართველოს“ და ეკონომის საბჭოს ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის კონვენციის სამდიხოს ფინანსური მხარდაჭერით”, დეკემბერი, 2004, გვ. 32.

„რეგიონული და უმცირესობის ენა“, რაც ქმინის სიტყვა-ფორმის: „რეგიონული“ არასწორი ინტერპრეტირების საფუძველს:

ქარტიის მიზნიდან¹¹ გამომდინარე, ტერმინი: რეგიონულიანუმცირესობის ენა გულისხმობს ერთი კატეგორიის, მაგრამ სამი ვარიანტით გამოვლენილ ენას¹²:

1. რეგიონული ენა – სახელმწიფოს მოცემული რეგიონის ავტოქთონი მოსახლეობის ენა, თუკი ამ ენაზე მეტყველი საზოგადოება უმრავლესობაა მოცემულ რეგიონში (ქარტიის მე-18 განმარტება)¹³;

2. უმცირესობის ენა – სახელმწიფოს მოცემული რეგიონის ავტოქთონი მოსახლეობის ენა, თუკი ამ ენაზე მეტყველი საზოგადოება უმცირესობაა მოცემულ რეგიონში (ქარტიის მე-18 განმარტება)¹⁴;

3. ტერიტორიის არმქონე ენა – მოცემულ სახელმწიფოში მცხოვრები ისეთი ისტორიული მოსახლეობის ენა, რომელსაც არ გააჩნია განსაზღვრული გეოგრაფიული არეალი (36-ე განმარტება)¹⁵.

აქვე აღნიშნავთ, რომ ევროსაბჭომ საჭიროდ ჩათვალა, ერთმანეთისგან გაემიჯნა და საკანონმდებლო აქტებიც ცალ-ცალკე გამოეცა ისტორიული (ავტოქთონი) ეთნიკური უმცირესობის ენისა და ახალი უმცირესობის¹⁶ ნარმომადგენელთა ენობრივი უფლებების დასაცავად. მაგ., ექსპერტი ასპორნ ეიდი წერს: „გაერთს სისტემაში ნათელი განსხვავებაა ჩამოყალიბებული ისტორიული (აბორიგენი) უმცირესობებს უფლებებსა და იმ პირთა უფლებებს შორის, რომლებიც უმცირესობებს მიეკუთვნებიან“¹⁷.

ზოგადად, ეროვნული (ეთნიკური) უმცირესობების ენობრივი უფლებები დაცულად ყველა ნორმალური სახელმწიფოს კონსტიტუციითა¹⁸ და შედა

11 ისტორიული ეთნიკური უმცირესობის ენობრივ-კულტურული თვითმყოფადობის დაცვა.

12 ერცლად იხ.: ტ. ფუტკარაძე, „ერთობული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ“ და საქართველოში ერობრივი პოლიტიკის დაგეგმების საკითხი, თბ., 2009. „უნივერსალი“. ტ. ფუტკარაძე, ე. დადანი, რ. შერიშვილი, „ერთობული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ“ და საქართველო, ქუთაისი, 2010; „ეუთაისის საგამოცემოს ცენტრი“.

13 კვალიფიციაცია სხვაგვარად ასცე შეიძლება ჩამოყალიბდეს: მოცემულ სახელმწიფოში ისტორიულად მცხოვრები ისეთი ეთნიკური უმცირესობის ენა, რომელზეც მეტყველებს ამ ქვეყნის ერთ რეგიონში მცხოვრები მოსახლეობის უმრავლესობა: ან: სახელმწიფოში აერთონ უმცირესობის, მაგრამ მოცემულ რეგიონში უმრავლესობის ენა.

14 მოცემულ სახელმწიფოში ისტორიულად მცხოვრები ისეთი ეროვნული/ეთნიკური უმცირესობის ენა, რომელზეც მეტყველებს ამ ქვეყნის ერთ რეგიონში კომიპაქტურად მცირერები მოსახლეობა, მაგრამ ეს საბოლოო უმცირესობა არ რეგიონშიც; ან: სახელმწიფოში აერთონ უმცირესობის და მოცემულ რეგიონშიც უმცირესობის ენა.

15 მოცემულ სახელმწიფოში ისტორიულად მცხოვრები ისეთი ეროვნული/ეთნიკური უმცირესობის ენა, რომელიც კომპაქტურად არ/აღარ ცხოვრობს ამ ქვეყნის არც ერთ რეგიონში.

16 ტერმინ „ახალი უმცირესობის“ შესახებ იხ., რობერტ დუნბარის ზემოთ დამინიშებული სტატიას; იქვე საგანგებო მსჯელობა ისტორიული უმცირესობისა და ახალი უმცირესობის ენობრივი უფლებების სხვადასხვაობის შესახებ.

17 „უმცირესობარები: გლობალური და რეგიონული მიდგროვები უმცირესობების სიტუაციებთან“, ჩარჩოს შესება, დოკუმენტების კრებული, 2004, გვ. 47.

18 იხ., მაგ., საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 38: 1. საქართველოს მოქალაქეების თანასწორი არიან სოციალურ, ეკონომიკურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში

კანონმდებლობის სხვა სამართლებრივი დოკუმენტებით; ასევე: „ეროვნულ ან ეთნიკურ, რელიგიურ და ენობრივ უმცირესობათა უფლებების გაეროს დეკლარაციით“¹⁹, ეუთოს ოსლოსა²⁰ და ლუნდის²¹ რეკომენდაციებით; ევროსაბჭოს „ჩარჩო კონვენციით ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ“²². ხოლო „ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ“ არის ის ერთადერთი საგანგებო საერთაშორისო სამართლებრივი დოკუმენტი, რომელიც მიეძღვნა იმ ავტოქთონი მოსახლეობის ენობრივ-კულტურული თვითმყოფადობის დაცვას, რომელიც მოცემულ სახელმწიფოში უმცირესობას ნარმოადგენს და, ამავე დროს, მისი დედაენა ამ ქვეყანაში (ან მის რომელიმ მხარეში) არ არის სახელმწიფო ენა.

ამ კონტექსტში საინტერესოა 2010 წლის 14 სექტემბერს საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევის ფონდში (თბილისი, ჩიტაძის ქ. № 3) გამართულ საერთაშორისო სემინარზე ევროსაბჭოს „რეგიონული და უმცირესობათა ენების ევროპული ქარტიის“ სამდიცონოს ექს-პერტების მიერ ნარმოდგენილ რეკომენდაციები; კერძოდ, იხ.:

– ჯონათან უითლი: „საქართველო და რეგიონალური ან უმცირესობათა ენების ევროპული ქარტია“, ფლენსბურგი, 2009;

ტომაშ ვიხერკევიჩი: „რეკომენდაციები ენობრივ უმცირესობათა დაცვის მიმართულებით ენობრივი პოლიტიკის შემუშავებისათვის“, თბილისი, 2008 / თანაავტორები: შალვა ტაბატაძე, კახა გაბუნია, მარიკა ოძელი.

მაგ., ტომაშ ვიხერკევიჩისა და მისი ქართველი თანაავტორების მიერ შემუშავებული რეკომენდაციების მიხედვთ „ენის ქარტიის“ დებულებები უნდა გავრცელდეს შემდეგ 12 ენაზე: სომხურისა და აზერბაიჯანული მიმართ – III თავის დებულებები, მეორე თავის დებულებები: „ტერიტორიის არმქონე ენების“ – რუსულის, ბერძნულის, ებრაულის, ქურთულის/იგზიდურის, უკრაინულის, ჩეჩენურის/ქისტურის, ასირიულის, ავარიულის და „უმნერლობ ენების“: მეგრულ-ლაზურისა და სვანურის მიმართ (გვ. 75-86).

თითქმის ანალიგიურია ბ-ნი ჯონათან უითლის (Jonathan Wheatley) მიდგომაც; მისი აზრით, საქართველოს 19 უმცირესობის ენასთან ერთად,

განურჩევლად მათი ეროვნული, ეთნიკური, რელიგიური თუ ენობრივი კუთხით შესაბამისად, მათ უფლება აქვთ თავისუფლად, ყაველგვარი დისკრიმინაციისა და ჩარევის გარეშე განავითარონ თავიანთი კულტურა, ისარგებლონ დედაქნით პირად ცხოვრებაში და საგარეოდ... მუხლ 85: სამართლანარმობა ხორციელდება სახელმწიფო ენაზე. პირს, რომელმაც სახელმწიფო ენა არ იცს, მოქინება თარგმანი...

19 მოდებარე იქნ. 47-ე სესიაზე 1993 წლის 3 თებერვალს (www.diversity.ge/eng/resources.php?coi=014|11|11|11).

20 ისლოს რეკომენდაციები ეროვნულ უმცირესობათა ენობრივ უფლებებთან დაკავშირებით და განმარტებითა ბარათი; თებერვალი, 1998 წელი (ებება ეთნიკური უმცირესობების ენობრივ უფლებებს ადგენს, როგორ, რ ფორმით და სად შეიძლება ეროვნული/ეთნიკური უმცირესობების ენების გამოყენება) <http://www.diversity.ge/files/files/oslo-geo.pdf>.

21 ლუნდის რეკომენდაციები საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში ეროვნული უმცირესობების ქმედით მონაბილეობასთან დაკავშირებით და განმარტებითი ბარათი; სექტემბერი, 1999: <http://www.diversity.ge/files/files/lund-geo.pdf>

22 <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=157&CM=8&DF=12/15/2008&CI=ENG>

„ენის ევროპული ქარტია“ უნდა შეეხოს ქართველურ ენებს: მეგრულს, ლაზურს, სვანურს / „საქართველო და რეგიონალური ან უმცირესობათა ენების ევროპული ქარტია“, ECMI-ის სამუშაო მოხსენება № 42; 2009, გვ. 23/.

როგორც ზემოთ ვნახეთ, „რეგიონული ან უმცირესობის ენების ევროპული ქარტიის“ მიხედვით, ამ ქარტიის დებულებები უნდა გაერცელდეს ავტოქთონი ეთნიური უმცირესობების ენაზე; ამ კონტექსტში დავსვამო რამდენიმე კითხვას:

1. საქართველოში მეგრული, სვანური და ლაზური არის უმცირესობათა ენები თუ სახელმწიფო ენის - ქართულის - სახესხვაობები - განშტოებები?

ვთქიქრობთ, მრავალი ისტორიული წყარო და ამჟამინდელი მონაცემებიც ამტკიცებს, რომ მეგრულთა, სვანთა და ლაზთა მრავალსაუკუნვანი დედაენა არის ქართული; შესაბამისად, საერთოეროვნულ ქართულ ენასთან შედარებით მეორეული ფონეტიკურ-მორფოლოგიური სხევაობების გაჩენის გამო ეს იღიომები დამოუკიდებელი ეთნოსების განმსაზღვრელ ენებად ვერ მიჩნევა. ისინი საქართველოს სახელმწიფო ენის, ქართველთა დედაენის სახესხვაობებია²³.

2. არის თუ არა აზერბაიჯანული და სომხური საფრთხის ქვეშ მყოფი ავტოქთონი უმცირესობის ენები?

„ენის ქარტიის“ ამოცანაა მოცემულ სახელმწიფოში დაიცვას ისტორიული, გაქრობის საფრთხის ქვეშ მყოფი ავტოქთონი ეთნიური ჯგუფების ენა, როგორც კულტურული ფენომენი.

ყველა გამოკითხვისა და მონაცემის გათვალისწინებით დაბეჭითებით შევვიძლია ვთქვათ, რომ აზერბაიჯანულსა და სომხურს არ ემუქრებათ გაქრობის საფრთხე არც საქართველოში და არც ამ ენების მფლობელ ეთნოსთა მიერ დაფუძნებულ სახელმწიფოებში: აზერბაიჯანსა და სომხეთში (რომლებიც საქართველოს უშუალო მეზობლები არიან). გარდა ამისა, ამ ეთნიური ჯგუფების ენობრივი უფლებები დაცულია საქართველოს კანონმდებლობითა და ბევრი საერთაშორისო კონვენციით; იხ., მაგ.: „საქართველოს კონსტიტუცია“, „კანონი მოქალაქეობის შესახებ“, „კანონი გეოგრაფიული ობიექტების სახელის შესახებ“, „კანონი რეკლამის შესახებ“, „ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი“ (მე-14 მუხლი), „კანონი საჯარო სამსახურის შესახებ“, „საქართველოს საარჩევნო კოდექსი“ (თბ., 2008, 27:4, 33, 51²⁴, 92 მუხლები), „საქართველოს კანონი

23 ერთად იხ.: ტ. ფუტკარაძე, ქართველები, ნანილი I, ქრისტიანობამდელი ეპოქა, ქუთაისი, 2005; თ. გვანცელაძე, ენისა და დიალექტის საკითხი ქართველოლოგიაში, თბ., 2006; ტ. ფუტკარაძე, საავე და პერსპექტივა ქართული სამნივრობრივ ენისა, თბ., 2006; რ. შერიშვილი, ქართველური სალიტერატურო ენისა და სულბან-საბას „სიტუაციის კონს“ ზოგი საკითხისათვის, ქართველურ მემკვიდრეობა, XI, ქუთაისი, 2007; რ. თოფშიშვილი, ქართველთა ეთნოგრაഫიისა და ეთნიკური ისტორიის პრიმერები, თბ., 2008; თ. ბერაძე, ქართული იდენტობის ძირითადი ტემატიკა, ეთნოლოგიური კურსული, თბ., 2008, გვ. 3-9...

24 შედ., მაგ., მუხლი 51.1: „საარჩევნო ბიულეტენი იბეჭდება ცესკოს განკარგულების საფუძველზე, მის მიერ დაბეჭდინილი ნიმუშის მიზედვით, ქართულ ენაზე, აფხაზეთში - აგრეთვე აფხაზურ ენაზე, ხოლო საჭიროების შემთხვევაში - ადგილობრივი მოსახლეობისთვის გასაგებ ხევა ენაზეც.“

ზოგადი განათლების შესახებ²⁵, „სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი“, „სამოქალაქო სამართლის საპროცესო კოდექსი“, „ადმინისტრაციული კოდექსი“, „ეპონი ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ“ და სხვ.

საქართველოს ხელისუფლების მიერ გაზიარებულია აგრეთვე ეთნიკური უმცირესობების ენობრივი უფლებების დამცველი შემდეგი საერთაშორისო სამართლებრივი დოკუმენტები: „ეროვნულ ან ეთნიკურ, რელიგიურ და ენობრივ უმცირესობათა უფლებების გაეროს დეკლარაცია“²⁶, „ოსლოს რეკომენდაციები“²⁷, „ლუნდის რეკომენდაციები“²⁸, „ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ ჩარჩო კონვენცია“²⁹ და სხვა საერთაშორისო აქტები (რომელიც ეძღვნება მოცემული სახელმწიფოს მოქალაქეობის მქონე, მაგრამ არა-ისტორიული ეთნიკური ჯგუფების ნარმობადგენელთა ენობრივი უფლებების დაცვას)³⁰. ამ ბოლო პერიოდში კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი დოკუმენტი შექმნა საქართველოს მთავრობამ, კერძოდ, 2009 წელს პრემიერ-მინისტრის ნიკა გილაურის ხელმოწერით გამოქვეყნდა „შემწყნარებლობისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის ეროვნული კონცეფცია და სამოქმედო გეგმა“³¹.

„ენის ქარტიის“ მამების მიერ შექმნილი პრინციპებიდან (იხ. ზემოთ) თუკი ამოვალი, ნათელია, რომ „ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ“ უნდა გავრცელდეს იმ ავტოქთონი ანუ სატორიული ეთნიკური უმცირესობების ენებისა და იმ ენობრივი უმცირესობების მიმართ, რომელთა დედაენა არ არის სახელმწიფო ენა და რომელიც დავინიჭების საფრთხის ქვეშაა. აზერბაიჯანული და სომხური ასეთ მოთხოვნებს ვერ

25 მუხლი, 4, პუნქტი, 3. საქართველოს მოქალაქეებს, რომელისთვისაც ქართული ენა მშობლიური არ არის, უფლება აქვთ მიიღონ სრული ზოგადი განათლება მათ მშობლიურ ენაზე, ეროვნული სახსავლი გეგმის შესაბამისად, კანონმდებლობით დადგენილი წესით, ამ ზოგადსაგანმანათლებლო დანერგულებული სახელმწიფო ენას სხვადასა, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში – ორივე სახელმწიფო ენისა.

26 მიღებულ იქნა 47-ე სესიაზე 1993 წლის 3 თებერვალს ([www.diversity.ge/eng/resources.php?cat=0\[14\]\[11\]\[11\]](http://www.diversity.ge/eng/resources.php?cat=0[14][11][11])).

27 ოსლოს რეკომენდაციები ეროვნულ უმცირესობათა ენობრივ უფლებებით დაკავშირებით და განმარტებითი ბარათი; ოტერვალი, 1998 წელი სხება ეროვნული/ეთნიკური უმცირესობების ენიბრივ უფლებებს: ადგენს, როგორ, რა ფორმით და სად შეიძლება ეროვნული/ეთნიკური უმცირესობების ენების გამოყენება (<http://www.diversity.ge/files/files/oslo-geo.pdf>).

28 ლუნდის რეკომენდაციები საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში ეროვნული უმცირესობების ქმედით მონაწილეობასთან დაკავშირებით და განმარტებითი ბარათი; სექტემბერი, 1999: <http://www.diversity.ge/files/files/lund-geo.pdf>.

29 <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=157&CM=8&DF=12/15/2008&CL=ENG>;

30 იხ., მაგ.: მუხლი 38: 1. საქართველოს მოქალაქეები თანასწორი არიან სოციალურ, ეკონომიკურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში განურჩევლად მათი ეროვნული, ეთნიკური, რელიგიური თუ ენობრივი კუთხით დაგენერირდება. საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებისა და ნორმების შესაბამისად, მათ უფლება აქვთ თავისუფლად, ყოველგვარი დისკრიმინაციისა და ჩარცესის გარეშე განვითარონ თავიათო კულტურა, ისარგებლონ დედაქოით პირად ცხოვრებაში და საჯარილო... მუხლი 85: სამართალისრმება ხორციელდება სახელმწიფო ენაზე. პირს, რომელმაც სახელმწიფო ენა არ იცის, მიეჩინება თარგიბანი.

31 http://www.epfound.ge/files/konceptcia_geo.pdf.

აკმაყოფილებს. გარკვეული პირობითობით საქართველოში ასეთ ენებად შეიძლება განვითაროთ აფხაზური და ოსური, რომელთაც დღეს ნამდვილად ემუქრებათ გარკვეული საფრთხე.

ზემოთ ხსენებულ რეკომენდაციებში ბ-ნი უითლი თვლის, რომ ავარიელები საქართველოს ისტორიული მოსახლეობაა. ვფიქრობ, ეს კვალიფიკაციაც სამაკათოა:

შეენიშნავთ, რომ ავარიელების (იგივე ხუნძების) რამდენიმე ასეული ოჯახი საქართველოში, ყვარლის რაიონში ჩამოასახლეს საბჭოთა რუსეთის იმპერიის მესვეურებმა კოლექტივიზაციის დროს, როგორც მუშახელი (ნანა ომარაშვილი, „კახეთში მცხოვრები დაღესტნელები“ თბ., 2009); შესაბამისად, ავარიელი ანუ ხუნძერი ენა საქართველოში არ არის ავტოქთონი მოსახლეობის ენა; ხუნძები ავტოქთონები არიან დაღესტანები; ბოლო საუკუნეებში ისინი დასახლდნენ აგრეთვე ისტორიულ საინგლოში – ამგამინდელი აზერბაიჯანის დასაცავეთ ნაწილში – ბელაქანისა და ზაქათალის რაიონებში; გარდა ამისა, ეს ენა არ დგას გაქრობის საფრთხის ნინაშე.

ბ-ნი უითლის სამართლიანი შენიშვნით, უდიური ენა რომელზეც საუბრობენ საქართველოს ყვარლის რაიონის სოფელ ოქტომბერში, მნიშვნელოვან დაცვას საჭიროებს, რადგანაც ის, შესაძლოა, მკედარ ენად იქცეს; თუმცა, მისივე აზრით, „საქართველოში არსებული უდიური ენა არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს საქართველოს ტრადიციულ ენად, რადგან ეს ენა შემოტანილ იქნა მიგრანტების მიერ აზერბაიჯანიდან, რომლებიც გადმოსახლდნენ საქართველოში | მსოფლიო ომის შემდგომ, დაახლოებით 1920 წლისათვის“ (ჟ. უითლი, 2009, გვ. 9-10).

ბ-ნი უითლის მსჯელობაში | მსოფლიო ომი შემთხვევით არ არის ნახსენები: ევროპაში უმცირესობების ავტოქთონობის ასაკის განსაზღვრისას ერთ-ერთ კრიტერიუმად ითვლება | მსოფლიო ომი.

ისმის კითხვა: საქართველოს უმცირესობების ავტოქთონობის განსაზღვრელად რამდენად გამართლებულია პირველი მსოფლიო ომი რუსეთის მიერ ჯერ კიდევ 1801 წელს ოკუპირებული საქართველოსთვის?

რუსეთი ორი საუკუნეა საქართველოში ახორციელებს იმპერიულ დემოგრაფიულ პოლიტიკას; მაგ., 1829 წელს პასკევიჩმა საქართველოს მოსახლეობის უფლებებისა და ინტერესების უხეში შელახვის პარალელურად თურქეთიდან საქართველოში, კერძოდ, ჯავახეთში ჩამოასახლა სომხები. უფრო ადრე მსგავს დემოგრაფიულ ექსპანსიას ახორციელებდნენ ირანი და ოსმალეთის იმპერიები; კერძოდ, დემოგრაფიული ექსპანსიის დაწყების თვალსაზრისით, საქართველოსთვის მძიმე თარიღია 1555 წელი, როდესაც ქალაქ ამასიაში დადგებული ზავით ირანმა და ოსმალეთმა გაიყვეს საქართველოს სახელმწიფო. ქართველ მეფე-მთაერებს დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლა არ შეუწყვეტიათ; საქართველოს ნინააღმდეგობის მოსახლეობად 1555 წლიდან დამპურობლები (ოსმალეთი, ირანი, რუსეთი) აქტიურ ანტიქართულ დემოგრაფიულ ექსპანსიას ახორციელებენ (ქართველების გადასახლება და სხვა ეთნიკური ჯგუფების ჩამოასახლება).

საქართველოს ხელისუფლებისადმი რეკომენდაციების მომზადების პროცესში, უფრო სიღრმისეულად უნდა შევისწავლოთ საქართველოს ეთნიკურ-ენობრივი სიტუაციის ისტორიული დინამიკა და, ამავე დროს, სასურველია, არსის შეუცვლელად იქნას გამოყენებული „ენის ქარტიისა“ და მისი განმარტებითი ნაწილის ძირითადი ცნებები: „საფრთხის ქვეშმყოფის სტორიული რეგიონული ან უმცირესობის ენა“ და „ისტორიული ეთნიკური უმცირესობის ენა“. პირველ რიგში კონსესუსი უნდა იქნეს მიღწეული იმ კრიტერიუმების შესახებ, რომლის მიხედვითაც მოხდება ამ ცნებებით ოპერირება, რომ სხვა ქვეყნის მსგავსად, საქართველოშიც მკაფიოდ განვასხვავოთ „ისტორიული ეთნიკური უმცირესობა“ და საქართველოს მოქალაქეობის მქონე „ახალი ეთნიკური უმცირესობა“. ეთნიკურ ჯგუფთა ისტორიასთან ერთად, გასათვალისწინებელია, ასევე, მათი რაოდენობის საკითხიც; მაგ.: 2002 წლის აღნერის მიხედვით, საქართველოში დაფიქსირებულია მოქალაქეობის მქონე 60-ზე მეტი ეთნიკური ჯგუფი; ამათგან, მაგ., ტაჯიკები - 15 სული; ჩინელები - 47; ბოშა - 472; კორეელი - 22; სპარსელი - 47; ქურთი - 2514; ინგუში - 9; ქისტი - 7110; ჩეხი - 46... შედრ., აგრეთვე:

საქართველოს მოქალაქე	4 371 535	100.0
ქართველი	3 611 173	83,8
აზერბაიჯანელი	284 761	6.5
სომები	248 929	5.7
რუსი	67 671	1.5
ოსი	38 028	0.9
ბერძენი	15 166	0.3
უკრაინელი	7 039	0.2
ქურთი	2 514	0.1

ვფიქრობთ, საქართველოს მოქალაქეობის მქონე, მაგრამ საქართველოსთვის არაისტორიული ეთნიკური ჯგუფების ენების მიმართ არ უნდა გავრცელდეს „ენის ქარტია“ (მათ მიმართ გავრცელდება „ჩარჩო-კონვენცია ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ“). აქვე აღვინიშნავ, რომ აუცილებელია, დროულად განისაზღვროს კრიტერიუმები³², რომელთა მიხედვით ეთნიკური ჯგუფების ერთი ნაწილი მიიჩნევა საქართველოს ისტორიულ ეთნიკურ (ეროვნულ) უმცირესობად, მეორე ნაწილი - დასპონის (ახალი უმცირესობის) უფლების მქონე პირებად, მესამე ნაწილი კი - ახალ მიგრანტებად.

ამრიგად, „ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ“ მაღალი დონის დოკუმენტია. მისი მიზანი კეთილმობილურია: გაქრობის საფრთხის ქვეშ მყოფი უმცირესობების ენების გადარჩენა. ნორმალურ,

³² მაგ., მცენირობის ისტორია საქართველოს ოკუპაციამდე - 1801 წლამდე, მოქალაქეთა რაოდენობა (მაგ., საქრთო მოსახლეობის 1 %), ენის საფრთხის ქვეშ ყოფნის ხარისხი და სხვ.

არაპოლიტიზებულ სიტუაციაში „ენის ქარტია“ არავის სოფია საშიში. საქართველოსთვის „ენის ქარტია“ საშიში მხოლოდ იმ შემთხვევაში გახდება, თუკი გარეშე ძალები ჩვენს ქვეყნას თავს მოახვევენ ამ დოკუმენტის ძირითადი პრინციპებისა და კრიტერიუმების არადევევატურ კვალიფიკაციებს.

შედრ.: ამგვარი პერსპექტივით გაითვალისწინეს „ენის ქარტიის“ მამებმა და „ენის ქარტიის“ 32-ე განმარტებაში მკაფიოდ ჩანს:

„ქარტია არ განსაზღვრავს თუ რა შემთხვევაში შეიძლება გამოხატვის ესა თუ ის ფორმა ჩაითვალოს ცალეე ენად. ამ სადაც საკითხის გადაჭრა დამოკიდებულია არა მხოლოდ ნმინდა ლინგვისტურ მოსაზრებებზე, არამედ სხვადასხვა ფსიქო-სოციოლოგიურ და პოლიტიკურ ფაქტორებზე, რომლებიც ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში განსხვავებულ პასუხს შეიძლება იძლეოდეს. აქედან გამომდინარე, ამ საკითხის განსაზღვრისას ქარტია პრეროგატივას ანიჭებს ქვეყნის ხელისუფლებას, რომელმაც დემოკრატიული პრინციპების გათვალისწინებით თავად უნდა განსაზღვროს ის კრიტერიუმები, რომლებზე დაყრდნობითაც ამ ქვეყნის ტერიტორიაზე გავრცელებულ ამა თუ იმ ენას მიერიქება დამოუკიდებელი ენის სტატუსი“.

ვფიქრობ, საქართველოსთვის მისაღებია „ენის ქარტიის“ გააზრების ის ვარიანტი, რომელიც გვაქვს ინგლისში, ფინეთში თუ ძეელი ევროპის სხვა ქვეყნებში; მათ მიერ ჩამოყალიბებული ლოგიური კრიტერიუმებით უნდა ვმსჯელოთ საქართველოს სინამდვილეშიც; კერძოდ, ეთნიკური უმცირესობის ავტორონობის განსაზღვრისას თუკი გავითვალისწინებთ საქართველოს / თუ საქართველოს ცალკეული რეგიონების/ ოკუპაციის პირობებში (1801-2012) განხორციელებულ დემოგრაფიულ აქტანისგბს (რომლებიც იკრძალება უენევის კონვენციით) და დასავლეთევროპულ პრაქტიკასაც გავითვალისწინებთ, შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ შემდეგი მოსაზრებებები:

1. „ენის ქარტია“ არ უნდა გავრცელდეს ქართველთა საშინაო მეტყველებების მიმართ, ვინაიდნ, მეგრელთა, სვანთა და ლაზთა, ასევე, ხევსურთა, ტაოელთა, აჭარელთა, მესხთა, ფშაველთა, ქართლელთა... ისტორიული დედაენა არის ქართველი ენა, ხოლო მათი საშინაო მეტყველებები არის საქართველოს სახელმწიფო ენის სახესხვაობები და არა – დამოუკიდებელი ენები;

2. „ენის ქარტია“ არ უნდა გავრცელდეს იმ ენების მიმართ, რომლებიც არ არის საფრთხის ქვეშ (მაგ., რუსულის, აზერბაიჯანულის თუ სომხურის მიმართ); პირიქით, უფრო აქტუალურია ამ ენობრივ ჯგუფთა მიერ სახელმწიფო ენის შესწავლა და საქართველოს სახელმწიფოში მათი სრულფასოვანი ინტეგრირება. საქართველოს სახელმწიფო ენის სწავლება უნდა გახდეს ეთნიკური უმცირესობების ინტეგრაციის უპირველესი საფუძველი;

3. „ენის ქარტიის“ III ნაწილის შესაბამისად, საქართველოს ხელისუფლებაში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა გამოიჩინოს აფხაზურისა და ოსურის მიმართ, რამდენადაც ამ ენებს მსოფლიოში სხვაგან არსად აქვთ გადარჩენის პერსპექტივა: მაგ., ოსების ძირითად საცხოვრისში – ე.ნ. ჩრდილო ოსეთში (რუსეთის ფედერაცია) – არც ერთი ოსურენოვანი სასწავლო დაწესებულება

არ არის³³. აქვე აღვნიშნავ, რომ ამ ეტაპზე საქართველო ვერ უზრუნველყოფს აფხაზური და ოსური ენების დაცვას „ენის ქარტიის“ პრინციპების შესაბამისად მანამ, სანამ ეს ტერიტორიები იკუპირებული აქვს რუსეთის ფედერაციას;

4. „ენის ქარტიის“ II ნაწილის მიხედვით კი სახელმწიფოს ზრუნვის საგანი უნდა გახდეს უდიური და ასირიული ენები, რამდენადაც ამ ახალი მიგრანტების ენებს სხვაგან ნაკლებად აქვთ გადარჩენის პესპექტივა;

5. ეთნიკური უმცირესობების ენობრივი უფლებების გარდა, ყველა ქვეყნის, მათ შორის საქართველოს სახელმწიფოს ღირსების უპირველეს განმსაზღვრელია სახელმწიფო ენის სტატუსის დაცვისა და მისი დიალექტების შენარჩუნებისათვის ზრუნვის ხარისხი. სამნუხარის, ამ ეტაპზე საქართველოში ქართული ენის, როგორც სახელმწიფო ენის სტატუსი სამართლიანი კრიტიკის ობიექტია. ჩვენი დაკვირვებით, პოსტსაბჭოური პერიოდის საქართველოში უფრო მეტია გაკეთებული ეთნიკური უმცირესობების ენობრივი უფლების დაცვის თვალსაზრისით. შესაბამისად, საქართველო ხელისუფლებამ ამის შემდევ მაინც საგანგებო ღონისძიებები უნდა გაატაროს როგორც საქართველოს სახელმწიფო ენის – ქართული ენის – სრულფასოვანი ფუნქციონირებისათვის, ასევე, ეთნიკურ ქართველთა საშინაო ზეპირი მეტყველებების (წოვა-თუშურის, სვანურის, ლაზურის, მეგრულის, ხევსურულის, რაჭულის, მთიულურ-გუდამაყრულის, ტაოურის, იმერხეულის, ლივანურის...) გადასარჩენად.

TARIEL PUTKARADZE

“EUROPEAN CHARTER FOR REGIONAL OR MINORITY LANGUAGES” AND THE QUESTIONS OF ETHNIC HISTORICAL (AUTOCHTHONOUS) MINORITIES

Summary

The “European Charter for Regional or Minority Languages” is a document of high rank and it has noble objectives: to safeguard the endangered minority languages from extinction. My idea is that not only the European countries but also the whole world should join the Charter. This prospect is also anticipated by the Fathers of the Charter and in the comment 32 they put it clearly that:

“These languages must clearly differ from the other language or languages spoken by the remainder of the population of the state. The charter does not concern local variants

33 არ არის აუცილებელი, მოცემულმა სახელმწიფომ აამოქმედოს „ენის ქარტიის“ III ნაწილი - ისტორიული უმცირესობის ენის დაცვის მაღალი დონე (the higher level); კერძოდ, მე-2 მუხლის თანახმად, ქარტია მხარეებს არ ავალდებულებს, გამოიყენონ როგორც II, ისე III ნაწილები, რამდენადაც სახელმწიფო შეკვეთისა და მთახდინოს კონვენციის რატიფიკაცია იმ შემთხვევაშიც, თუ იგი არ შეარჩევს არც ერთ ენას, რომლის მიმართაც გარცედება III ნაწილის ფეხულებები. ასეთ შემთხვევაში გამოიყენება მხოლოდ ქარტიის II ნაწილი (42-ე და 49-ე განმარტებანი).

or different dialects of one and the same language. However, it does not pronounce on the often disputed question of the point at which different forms of expression constitute separate languages. This question depends not only on strictly linguistic considerations, but also on psycho-sociological and political phenomena which may produce a different answer in each case. Accordingly, it will be left to the authorities concerned within each state, in accordance with its own democratic processes, to determine at what point a form of expression constitutes a separate language".

I think that Georgia should follow the variant of the reading accepted for the United Kingdom, Finland or in other countries of traditional Europe. Logical criteria formulated in these countries are absolutely sound and the way of reasoning is compatible with Georgia's reality.

I have been working for almost ten years at the theme of the ECRML and have published three books and a few articles devoted to its issues. During the years of investigation some questions have received rigorous clarification and they do not seem to me debatable at whatever facets of approach. For instance, it is not for me a question of controversy that:

- For Megrels, Svans and Laz, similarly for Khevsurs, Taoians, Acharans, Meskhs, Pshavians, Kartlians... historical mother tongue is the Georgian language and their local speeches are the varieties of the state language of Georgia and not separate languages;

- Russian, Azeri and Armenian are not endangered languages in Georgia; on the contrary, more actual for these language group peoples is the acquisition of the official language of Georgia for their integration into the state of whose citizens they are. Teaching the Georgian language should become the basis for the integration of ethnic minorities into the state.

- In determining the autochthony of ethnic minorities we should consider demographic expansionisms policies carried out by the occupants in Georgia under the condition of occupation (being banned by Geneva Convention).

- In conformity with the Part III the Georgian Government must pay particular attention to Abkhazian and Ossetian languages, because these languages do not have any prospects of survival in any other place of the world except Georgia. For example, in their main living place, that is, in the so-called North Ossetia (Russian Federation) there is not a single Ossetian language educational institution³⁴.

In accordance with the Part II of the Charter Udi and Assyrian languages must be taken under the care of the Georgian Government, for the reason that these new migrant languages have little perspective to survive in the other places of the world.

34 It is not necessary that the given state apply Part III of the Charter – historical minority language higher level of protection; namely, according to Article 2, the Charter does not oblige the parties to apply Part II and Part III of the Charter, as long as a contracting state is allowed to ratify the of the Convention even if it does not choose any particular language to extend the benefit of the provisions of Part III of the Charter. In such a case the state applies Part II of the Charter.(Cf.: Explanatory Report 42 and 49).

As for the Tsova-Tushian: the Georgian Government intends to take special measures not only for the due functioning of the Georgian national language but also for protecting the local speeches of the ethnic Georgians (Tsova-Tushian, Svan, Laz, Megrelian, Khevsurian, Rachan, Mtiul-Gudamakrian, Taoian, Imerkhevian, Livanian...). We are well-aware of the fact that apart from the rights of the ethnic minorities the matter of dignity for any state, and for Georgian state among them, is the protection of the status of the national language and the quality of care for maintaining its dialects.

Unfortunately, at the present level the status of the national language of Georgia is subjected to fair criticism; in this context in the post-Soviet Georgia more has been done in terms of the protection of rights of ethnic minorities than for the status of the state language.

P.S. Georgia declares that it is unable to guarantee the application of the provisions of the Charter in the territories occupied by Russia until these territories are liberated from that occupation.

ТАРИЕЛ ПУТКАРАДЗЕ

«ХАРТИЯ ЯЗЫКА» И ВОПРОС АВТОХТОННОСТИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ

Резюме

«Европейская хартия региональных языков или языков меньшинств» – документ высокого уровня. Цель ее благородна: спасение языков исторических (автохтонных) меньшинств, находящихся под угрозой исчезновения.

В Грузии опасности не подвергаются русский, азербайджанский и армянский языки; напротив, более актуальным является изучение данными языками группами государственного языка и их полноценная интеграция в грузинское государство. Обучение государственному языку Грузии должно стать первой основой интеграции этнических меньшинств.

В соответствии с III частью «Хартии языка» власти Грузии должны уделять особое внимание абхазскому и осетинскому языкам, поскольку у данных языков нет нигде в мире перспективы спасения.

Согласно же II части «Хартии языка» предметом заботы государства должны стать удийский и ассирийский языки, поскольку в других странах языки этих новых мигрантов имеют меньше перспективы спасения.

При определении автохтонности этнического меньшинства желательно учесть запрещенные Женевской конвенцией демографические экспансии, осуществленные оккупантами в условиях оккупации Грузии.

ნიმუშის მიზანი

კავკასიური ცივილიზაციის შესახებ

აკადემიკოსი გიორგი ჩიტაია კავკასიური ცივილიზაციის შესახებ წერდა: საქართველოში, ისე როგორც კავკასიაში, აბორიგენი მოსახლეობა ოდიდგანვე იძერიულ-კავკასიური მოდგმისაა. მაგრამ ეს იმას როდი ნიშავს, რომ იძერიულ-კავკასიური სუბსტრატი წმინდა სახითაა დღემდე შემონახული და, რომ აქ ადგილი არ ჰქონია ხალხთა შერევასა და კულტურული ელემენტების შერწყმას. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ კავკასია არასოდეს, თავისი ისტორიის გრძელმანძილზე, არ ყოფილა იზოლირებული, კარჩაკეტილი ქვეყანა. პირიქით, მსოფლიო ისტორიული მოვლენები, შორეული თუ მახლობელი, აქაც პოულობდნენ გამოძახილს და სათანადო გავლენას ახდენდნენ მასზე. ეს არ ნიშავს იმას, რომ საქართველოსა და კავკასიის მოსახლეობა შემდგარია დიდი ხალხების ნარჩენებისაგან, რომლებიც შეეხიზნენ კავკასიის მთებს და აქ განაგრძობდნენ განკერძოებულ, ურთიერთისაგან იზოლირებულ ცხოვრებას; ეს არც იმას ნიშავს, რომ საქართველოსა და კავკასიის მოსახლეობის კულტურა არის პერიფერიული კულტურა, რომელიც ითვისებდა გარედან, ცივილიზაციის კერძიდან შემოტანილ კულტურის ელემენტებს და, უკეთეს შემთხვევაში, საქართველო და კავკასია მხოლოდ გადამცემი რომლი იყო, რომლის შეშვებითაც კულტურს მონაპოვრები გადაეცემოდა ჩრდილოეთიდან სამხრეთით, ან — დასავლეთიდან აღმოსავლეთით, ან — პირუკუ. ამგვარი მცდარი შეხედულების მიხედვით ისე გამოდის, რომ საქართველომ და კავკასიამ, თავისი არსებობის მანძილზე დამოუკიდებელი, თავისთავადი ხასიათის მქონე კულტურა ვერ შექმნა. დღემდე დაგროვილი ეთნოგრაფიული მასალა ქართველი და, საერთოდ, კავკასიის ხალხთა კულტურის შესახებ იმაზე მიუთითებს, რომ ამ ხალხების მიერ შექმნილია ორიგინალური, თავისთავადი ნიშნების მატარებელი ცივილიზაცია, რომელიც გამოიყოფა სხვა დიდი და მცირე ცივილიზაციებიდან (23. 5-6). საინტერესოა როგორ აისახება ხალხურ მუსიკაში, ბატონი გიორგი ჩიტაიას ზემოსხენებული ნაზრევი, რას გვაძლინობს ამ მხრივ მუსიკალურ-ეთნოლოგიური მონაცემები.

საქართველო პოლიფონიური სიმღერების სამყაროა, სადაც სამი და ოთხმიანი სასიმღერო ნიმუშები რთული პოლიფონიური კომპლექსებით გამოიირჩევა. გამომსახულების თავისებური, ინდივიდუალური ხერხებით, ხმათა ფართოდიაპაზონით და ურთიერთშერწყმით, უაღრესად განვითარებული მრავალფეროვანი ბანით, მოდულაციების უამრავი ვარიანტით, კადანსთა

ნაირსახეობით, მათ შორის ორმაგი კადანსებით, კოდით იქმნება ის საოცარი და განუმეორებელი სიმფონია, რომელსაც ქართული ხალხური სიმღერა ეწოდება და, რომელიც მსოფლიო კულტურის შედევრად არის აღიარებული (25. 21-31; 2. 93-141; 26. 77-78; 11, 100-104).

ქართული მუსიკალურ-ესთეტიკური აზროვნების პირველადი ფორმები, ქართველური ტომებისათვის იდესლაც საერთო მუსიკალური ფუძე-ენა, ფუძე-პანგი ჩამოყალიბდა ნინაქრისტიანული ხანის რწმენა-ნარმოდებების ამსახველ ასტრალურ და მიცვალებულის კულტებთან დაკავშირებულ რიტუალებში. ამაზე მეტყველებს მდიდარი საარქიეკო მუსიკალურ-ეთნოგრაფიული მასალა, რომელიც ქართული კულტურის ისტორიის შესწავლისათვის ისტორიული წყაროს მნიშვნელობას იძენს (12. 10-12, 28-47). მუსიკალური ფუძე-ენა, რომელშიც თავს იყრის ადრე არსებული ყველა მუსიკალურ-სმენითი მონა-პოვარი, უნივერსალურია. ამასთანავე იგი გარკვეული სტრუქტურის მქო-ნე ინტონაციურ არეში თავსდება და გამოიჩინება მხოლოდ მისთვის დამა-ხასიათებელი ფონოლოგიური და მორფოლოგიური წყობით (12. 9-10, 74).

ფუძე-პანგის ინფილტრაციამ ყოფის სხვადასხვა სფეროში, გამოიწვია მისი სემანტიკური ტრანსფორმაცია: ცვლილებებს განიცდის მუსიკალური ტექსტის ფორმა და შინაარსი, შესრულების ხასიათი, და ბოლოს, ყალბდება თვისებრივად ახალი, განსხვავებული სასიმღერო ნიმუშები, რომლებიც ზო-გადად, ქართულ მუსიკალურ სტრუქტურაში გარკვეულ ადგილს იმკვიდრებს.

მუსიკალური ენის განვითარების პროცესი, სამეტყველო ენის მსგავს-ად, ხანგრძლივ პერიოდს მოიცავს. იგი ათასწლეულების მანძილზე ვითარ-დება, ნელა იცვლება მუსიკალური ენის ზოგიერთი სტრუქტურული კანონ-ზომიერება, რომელიც ტიპოლოგიურად ახლოს დგას ენის გრამატიკულ კანონზომიერებებთან (10. 13-15).

საერთო ქართველური ფუძე-ენის არსებობას ძვ. ნ. IV-III ათასწლეულებში ვარაუდობენ (17. 338-341; 30. 292-295; 6. 880-881, 909). ფიქრობენ, რომ ნინარექართველური ეთნოსი ძვ. ნ. V-IV ათასწლეულებში უნდა არსებოւლიყო. საერთო-ქართველური ენის დიალექტებზე მოსაუბრე ეთნოსის ერთ-ერთი არეალი დასავლეთ საქართველო უნდა ყოფილიყო და დასავლურქართული ნეოლიტი შესაძლებელია, როგორც არქეოლოგები ფიქრობენ, ნინარექართვე-ლური ეთნოსის კულტურა იყო (19. 119-120). მუსიკალური ენის და სამეტყველო ენის სინკრეტიზმი მუსიკალური აზროვნების განვითარების უადრეს საფე-ხურებზე, ფუძე-პანგის ხნიერება და მისი ადგილი ხალხურ ყოფაში (12. 28-48, 74), უფლებას გვაძლევს საერთო-ქართველური მუსიკალური ფუძე-ენის არსებობა მიახლოებით მკვლევართა მიერ ზემოთ ნარმოდგენილ ქრონოლოგიურ ჩარჩოებში მოვათავსოთ.

ქართული ხალხური სიმღერების ხნიერებაზე მეტყველებს მატერიალური კულტურის ძეგლები, რომელთაგან საყურადღებოა ვერცხლის თასი თრია-ლეთიდან (ძვ. ნ. II ათასწლეული). თასზე ნათლად არის გამოკვეთილი მითოსურ-რელიგიური და კოსმოგონიური თემა (20. 196). ეს ძეგლი საინტერესოა იმ მხრივ, რომ ზოგიერთმა მკვლევარმა (დ. ჯანელიძე, ლ. გვარამაძე) თასზე

ნარმოდგენილ კომპოზიციაში საფერხულო ქმედება ამოიკითხა. რიტუალური კომპოზიცია „სადიდებელთას“ წესის ეპიზოდს გამოხატავს, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა გადმონაშთურმა მასალამ შემოინახა (3. 252). ამ მოსაზრების გაზიარების შემდეგ საგულისხმოა, რომ „ლოთის კარზე“ ლოთისშევილთა დგომის წესში თასის შემქნელისაგან უეჭველად გააზრებულია წრიული საფერხულო წყობა, – მით უმეტეს, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა სოციალურ-რელიგიური ყოფის ამსახველ გადმონაშთურ მასალაში საღვთისმსახურო წესებს მუდამ თან ახლავს სანესო საფერხულო სიმღერა, რომლის ნარმოთქმა ჯვარ-ხატების მსახურთა ხევდრი იყო. ორიალეთის ვერცხლის სასმისზე ასახული რიტუალური კომპოზიცია, რომელიც პირველყოფილი თემური წყობილების რღვევის ხანას უკავშირდება, ქართველურ ტომთა ეთნიკურ კუთვნილებადაა აღიარებული (3. 252; 12, 32-34). თუ გავითვალისწინებთ ფერხულის ხნიერებას, ადგილად ნარმოსადგენია რაოდენ მარტივი სტრუქტურის მქონე მუსიკალური მასალა უნდა ასახულიყო საფერხულო სიმღერაში ოდესლაც, საზოგადოების განვითარების ზემოთ აღნიშნულ ხანაში.

პოლიფონიური აზროვნება ქართველთა ფსიქიის სტრუქტურული ელემენტია. ქართული მრავალხმიანობის უძეველესი ეტაპია მუსიკალური ფუქერების წიაღში მრავალხმიანობის (სამხმიანობა) კომპლექსური ფორმა, რომლის მატარებელი ქართული, სვანური მოსახლეობა იყო, გავრცელდა დასავლეთ საქართველოში და საფუძველი ჩაუყარა მუსიკალური კულტურის დასავლურ-ქართულ წრეს. ამგვარად ჩამოყალიბდა ქართული მუსიკალური კულტურის ორი დიდი წრე: აღმოსავლურ-ქართული და დასავლურ-ქართული (13. 64-71, 88-94; 12. 16-19). ქართველი ხალხის მუსიკალური აზროვნების განვითარების ამ დიდმიშვნელოვან ეტაპს უკავშირდება აღმოსავლურ-ქართული და დასავლურ-ქართული, აგრეთვე გარდამაცალი მუსიკალური დიალექტების ანუ კილოების ჩამოყალიბება.

ქართული მრავალხმიანობა კავკასიაში ფართო ტერიტორიაზე ჩანს გავრცელებული. ქართული და ჩრდილოეკვასიური – აფხაზური, ადიღეური, ოსური, ჩაჩნიურ-ინგუშური, ნანილობრივ – დაღესტნური მუსიკალური მონაცემები – ჰარმონიულ ელემენტთა ერთგვაროვნება მუსიკალური აზროვნების განვითარების უადრეს საფერხულებზე, მრავალხმიანობის ფორმები, ტიპოლოგიური მსგავსება განვითარების შემდგომ პროცესში, საერთო კავკასიური მუსიკალურ-ინტონაციური ხასიათი – მეტყველებენ კავკასიის ტერიტორიაზე იდესლაც საერთო მუსიკალური კულტურის არსებობაზე, რომლის შექმნაში ძირძეველ, ადგილობრივ მოსახლეობას უნდა მიეღო მონაწილეობა (15. 272-309). აქვე დაგსძენ, რომ აფხაზური მუსიკალური ენა, განვითარების უძველეს ეტაპებზე ორგანულად იყო დაკავშირებული საერთო-ქართველურ მუსიკალურ ენასთან. საგულისხმოა, რომ თავდაპირველად იგი მუსიკალური დიალექტის დონეზე განცალკევდა. საუკუნეების მანძილზე, სპეციფიკურ ნიშანთა ზრდასთან ერთად, როგორც ჩანს, სულ უფრო

ლრმავდებოდა აფხაზურის, როგორც საერთო-ქართველურის ერთ-ერთი მუსიკალური დიალექტის დიფერენციაციის პროცესი, რაც საბოლოოდ ქართული მუსიკალური კულტურის არეალში შემავალი ქართულის მონათესავე აფხაზური მუსიკალური ენის ჩამოყალიბებით დასრულდა. აფხაზთა ნარმომავლობის შესახებ სამეცნიერო წრეებში არსებული შეხედულება არაერთგვაროვანია. მუსიკალური მონაცემებით აფხაზები დასავლეთ საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიაზე ქართველური კულტურის მატარებელ ერთ-ერთ ქართველურ ტომად მოიაზრება (15. 274-282). რაც შეეხება ოსურ მუსიკალურ ენას, პალეოკავეასიური ენებისაგან განსხვავებით, ოსური ინდოევროპულ ენათა ოჯახს მიეკუთვნება. მუსიკალური მონაცემებით ოსური მუსიკალური ენის სუბტრატი კავკასიურია, ქართველურია.

მუსიკალური მასალა მყაფიოდ წარმოაჩენს ქართველურ ტომთა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, მის ნამყვან როლს საერთო კავკასიური მუსიკალური კულტურის ჩამოყალიბებასა და შემდგომ განვითარებაში, რომელიც ძირითადად კავკასიური მუსიკალურ-ინტონაციური და პარმონიული აზროვნების ფარგლებში მიმდინარეობდა. საგულისხმოა, რომ იმ უძველეს ხანაში, ქართველური ტომები ფართო ტერიტორიაზე იყვნენ განფენილნი და ამ მონათესავე ტომთა პოლიფონიურმა აზროვნებამ, სუბსტრატის როლი შეასრულა საერთო-კავკასიური, კერძოდ, იბერიულ-კავკასიური მუსიკალური კულტურის შექმნაში. უფრო მოგვიანებით მიმდინარეობს ამ კულტურის დიფერენციაცია. ეს პროცესი დასრულდა ქართულის მონათესავე ჩრდილოკავკასიური მუსიკალური ენების ჩამოყალიბებით, რომლებიც გამოიწევა პარმონიულ ელემენტთა და მუსიკალურ უანრთა მრავალფეროვნებით.

მუსიკალური მონაცემებით ვფიქრობ, რომ კავკასიაში ოდესლაც მოსახლე ძირძველი, მონათესავე ტომები, შესაძლოა ზოგადად „ქართველურის“ სახელწოდებით ხსნებულ ტომებს, რომელთა გავრცელების არეალი, როგორც ჩანს, თანდათან იზღუდებოდა. ნიშანდობლივია, რომ ზემოსხენებულ ტომთა მუსიკალური აზროვნების განვითარების თანამიმდევრულ, უწყვეტ სურათს მხოლოდ ქართული მუსიკალური მასალა იძლევა, რომელთანაც მჭიდროდა დაკავშირებული ჩრდილოკავკასიური მუსიკალური ენები, როგორც გენეტიურად, ისე ისტორიულ-კულტურული კავშირებით.

„ძველი საქართველო უფრო ვრცელი სამყაროს ორგანული მაგრამ თავისითაგადი ნანილია. ამ სამყაროს შეადგენს ვინრ ასპექტში – კავკასია, ფართო ასპექტში – ძველი აღმოსავლეთი, რომელთა სხვა კომპონენტებსაც საქართველო უკავშირდება მრავალრიცხოვანი და ნაირსახოვანი გენეტიური და ისტორიული კავშირებით“ (29).

ქართველი ხალხის წინაპართა ოდითგანვე მჭიდრო ისტორიულ-კულტურული კონტაქტები ახლო აღმოსავლეთის უძველეს მოსახლეობასთან მუსიკალური ნიმუშების უძველეს შრეებში, მუსიკალურ ტერმინებსა და საკრავებში აისახა. ყაზბეგსა და უფლისციხეში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი არფისებური საკრავები, აგრეთვე ქართული (სვანური)

ჩანგი, შუმერული არტის მონათესავეა, რომელიც ძვ. წ. IV-III ათასწლეულებით თარიღდება. უფრო მეტიც, ძალებიანი საკრავი ებანი იმეორებს შუმერული არტის არქაულ სახელნოდებას „PAN“ ან „BAN“ (მშვილდი). ეგვიპტეში იგი უძველესი დროიდანვე იყო ცნობილი ბერ ან ბაინ-ის სახელით. გრძელყელიანი საკრავი PAN-TUR, რომელიც ნარმობევა მშვილდისებური არტისგან და ნიშნავს „პატარა მშვილდს“, სომხეთში pandir-ის და საქართველოში „Panduri“-ს სახელნოდებითაა ცნობილი (5. 27, 28, 34-35; 28. 294-295; 27. 73-79; 22. 57).

ნიშააზიურ სამყაროსთან სიახლოევ ქართული სანესო-საფერხულო სიმღერის – „იავნანას“ და ნიშააზიური მუსიკალური ნიმუშების უძველეს შრეებში მუდავნდება (1. 136-163), „იავნანა“ სახადის კულტურან დაკავშირებული რიტუალის ერთ-ერთი კომპონენტი იყო. არქეოლოგიური მონაცემებით ნანას კულტის, როგორც ნაყოფიერების ღვთაების ჩამოყალიბება, ნეოლით-ენეოლითის ხანაში ივარაუდება (9. 154-177). ინფექციურ დაავადებებთან დაკავშირებული რჩმენა-ნარმოდებები შემუშავებული უნდა ყოფილიყო ასტრალური კულტების არსებობის ხანაში, პოლიტეიზმის იმ საფეხურზე, როდესაც ქართველი ხალხის რელიგიის ისტორიაში მცენარეულისა და მზის თაყვანისცემის საფუძველზე აღმოცენებული დიდი ფედის, ღვთაებრივი დედის კულტი უაღრესად განვითარებული იყო (3. 85; 12. 39).

აღსანიშნავია ისტორიული სომხეთის და აზერბაიჯანის ხალხური სიმღერების მუსიკალურ-ინტონაციური სიახლოევ „იავნანას“ მელოდიასთან. ქართული და სომხური „ორიველების“ მსგავსება არა მხოლოდ სახელნოდებაში, არამედ სტრუქტურაში (1. 137-139, 150; 16. 33-34; 14. 242-243).

ქართულ მისამლერებში ხშირია ურარტულ ენაში ცნობილი გამოთქმები: „ივრი ალალე“, „თარი არალე“ („თარი ალალე“), „არი ალალე“. გარევეულია, რომ „ივრი“ ურარტულად „მეუფეს“, „ბატონს“ ნიშნავს, „თარი“ - „დიდს“, „დიადს“, „არი“ - „მომეც“ (მოგვეც). „არალე“ („ალალე“) მოსავლის ღვთაების სახელია (18. 435-437). ეს გამოთქმები განსაკუთრებით ხშირია აღმოსავლეთ საქართველოს ბარის სიმღერებში.

აღსანიშნავია ქართული და ინდოევროპული ლექსიკური შეხვედრები მუსიკალურ სფეროში: „გალობა“ უძველესი ხანის ქართულში მუსიკალური ბერის გამომხატველი ერთადერთი ზოგადი სიტყვაა. დაბადების ქართულ თარგმანში „გალობა“ საერო, ხმიერი მუსიკის, მღერის აღმნიშვნელია. მას ენათესავება მეგრული „გარა“, „მონგარა“, რომელიც თავდაპირველად მოთქმით და შებანება-ზრუნით, ხმაშენყობილი ტირილის აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო (28. 39-40). (ჭან. მ-გარ/ზ-გარ - ტირილი; მეგრ. გარ - ტირილი, ქართ. გლოვ - დატირება (24. 259). ვიუიქრობ, რომ „გალობა“ ახლომდგომია საერთო ინდოევროპულ ფორმასთან *gol^(h)olg^(h)ol. გამოთქმულია მოსაზრება რომ მუსიკალური ინსრუმენტების აღმნიშვნელი საერთო ინდოევროპული სიტყვები (მათ შორის *gol^(h)olg^(h)ol) შეიძლება სანესო საგალობლების, ჩვეულებრივ, მუსიკალური თანხლების მანიშნებელი იყო. ხეთურში galgalturni - 'ციმბალი' ან დასარტყმელი საკრავების გარკვეული სახესხვაობა, galgalinai, kalgalinai - წერიალი, წერიუნი, ქლარუნი, გუგუნი, გრიალი (სარიტუალო

სიმღერა), გოდება, მოთქმა, ძვ. ინდ. gärgara – მუსიკალური ინსტრუმენტი, საერთ. სლავ. *golgoiň – ‘სიტყვა’, ‘მეტყველება’, ‘უდერადობა’. ზემოაღნიშ-ნული სიტყვები საერთო ინდოევროპულისათვის რედუპლიცირებული ძირის *g^(h)olg^(h)ol (შესაძლებელია ბერათმიმბაძველობითი ხასიათის) ვარაუდის საფუძველს იძლევა (6. 837; 21. 16).

„ჭმა“, „ჭმაა“ (მეგრულში – ხომა, ხემა, ხუმა) მოგვაგონებს ძველ ინდო-ევროპულ ტერმინს *sHomen – სიმღერა, ხეთ. išhamai – ‘სიმღერა’, išhamai – ‘მღერა’ išhamanatala – ‘მომღერალი’, ძვ. ინდ. ხამან – ‘სიმღერა’, საგალო-ბელი. დადგენილია, რომ *sHomen ძველ ინდოევროპულში რიტუალურ – პო-ეტური მეტყველების გამომხატველი ტერმინია, განსხვავებით ჩვეულებრივი სალაპარაკო მეტყველებისაგან (6. 835). აქვე შევნიშნავ, რომ გამოთქმულია მოსაზრება ძვ. ეგვიპტური ტერმინის hmhm (რედუპლიცირებული ძირი) კავში-რის შესახებ „ხმასთან“. იგი იკითხება როგორც „ხმა“ ან „ხამ“ და ნიშნავს: ხმა, ყვირილი, საბრძოლო ყიუინი (4). ეს ლექსიკური შეცვედრები იქნებ მიგვანიშ-ნებდეს „ჭმის“, როგორც მუსიკალური ტერმინის ბევრად უფრო ადრე არსებო-ბაზე, ვიდრე იგი ძველ ქართულ ნერილობით წყაროებში ჩნდება.

აქ წარმოდგენილი მცირეოდენი, მაგრამ მნიშვნელოვანი მასალა თავი-სებურად ასახავს შორეულ ხანძი ქართულ-ახლოაღმოსავლურ ურთიერ-თობებს. მუსიკალური მონაცემებიდან ჩანს, რომ კავკასია ოდესაც ახლო-აღმოსავლური მუსიკალური კულტურის არეალში შედიოდა და მასთან ორგანულად იყო დაკავშირებული. იმავდროულად ყალიბდება ლოკალური, კავკასიური მუსიკალური კულტურა და მისი რეგიონალური ვარიანტები. მათ შორის ერთ-ერთი მათგანი კავკასიაში მოსახლე ტომთათვის დამახასიათებელი პოლიფონიური აზროვნებით აღინიშნება. ზემოხსენებული მონაცემები გარ-კვევულწილად მნიშვნელოვანია ქართველი ხალხის ეთნიკური ისტორიის კვლევისათვის.

რაც შეეხება ქართულ-ხმელთაშუაზღვისპირულ ურთიერთობებს, მუსიკალურ-ეთნოგრაფიული მასალის ანალიზში შესაძლოა საყურადღებო შედეგები მოგვცეს (ვფიქრობ, ნათესაობის კვალი თავს იჩენს მრავალხმიანი საეკლესიო საგალობლების ჰარმონიაში, რომლის ძირები ხალხური მუსი-კიდან იღებს სათავეს და ამ თვალსაზრისით არანაკლებ საინტერესოა კვლე-ვისათვის). ქართულ-ხმელთაშუაზღვისპირული მრავალხმიანობის ერთობის დასაბუთების შემთხვევებში, მრავალხმიანობის კერად, უეჭველია, კავკასია, კერძოდ საქართველოა საგულისხმო. ხაზგასმით აღვნიშნავთ, რომ ანალიზი ქართული ხალხური სიმღერის და მისი მრავალხმიანობის ნარმოშობის, ჩა-მოყალიბებისა და შემდგომი განვითარების თანმიმდევრულ, უწყვეტ სურათს იძლევა, რაც უდავოდ ნიშნავს იმას, რომ ქართული ხალხური მუსიკა და მისი მრავალხმიანობის ჩამოყალიბება-განვითარება ადგილობრივ ნიადაგზე მიმდინარეობდა (13, 5-94). ნიშანდობლივია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ კავკასიურ-მედიტერანული მიმართების დიდი ნაწილი, ძვ. ნ. III-II ათას-წლეულთა მიჯნაზე დაწყებული კავკასიური მიგრაციებით აიხსნება. პელასგები, რომელიც ბერძნული მითოლოგიური ტრადიციის ძვ.

ნ. II ათასწლეულის დასაწყისიდან ჩნდებიან ასპარეზზე, არიან სწორედ ამ ემიგრანტთა მექენიდრები (8, 24). ამ ვარაუდს მხარს უჭერს ის გარემოებაც, რომ ქართველური ელემენტები თავს იჩინს არა მხოლოდ ეგეიდაში, არამედ ყველგან, სადაც ტრადიციის მიხედვით გავრცელებულან, მათ შორის ეტრურიაშიც, რაზეც ეტრუსკულ ენობრივ მასალაში ქართველური ტი-პის კომპონენტის დადასტურება მიუთითებს (7). აქევ დავსძნ, რომ სა-ქართველოში საუკუნეთა მანძილზე მიმდინარეობდა აღმოსავლეურ და დასავლეურ კულტურათა ელემენტების შემონარევა, მაგრამ ამ პროცესში ქართველური კულტურა, რომელიც ადგილობრივ ნიადაგზეა აღმოცენებული და ჩამოყალიბებული, მუდამ სუბსტრატის როლს ასრულებდა.

მუსიკალური მონაცემები, თავის მხრივ, ხელს უწყობს კავკასიური ციფრულიზაციის შესწავლას. ხალხური მუსიკა, რომლის ფესვები საძიებელია საუკუნეთა სიღრმეში, ათასწლეულების მიღმა, დამაჯერებლად ასაბუთებს კავკასიური კულტურული ერთობის უძველეს წარმომავლობას, რომლის შექმნაში არსებითი როლი შეასრულეს კავკასიის სამხრეთ და ჩრდილო კალთებზე მოსახლე ადგილობრივმა, ძირძველმა მონათესავე ტომებმა ანუ საერთო კავკასიური კულტურის, კავკასიური ციფრულიზაციის აკვანს თავად კავკასია წარმოადგენს.

და ბოლოს, მუსიკალური მონაცემებით, საქართველომ და საერთოდ, კავკასიამ თავისი არსებობის მანძილზე შექმნა „ორიგინალური, თავისთავადი ნიშნების მატარებელი ციფრულიზაცია, რომელიც გამოიყოფა სხვა დიდი და მცირე ციფრულიზაციებისაგან“.

ლიტერატურა:

1. ასლანიშვილი შ., ნარკვევები ქართული ხალხური სიმღერების შესახებ, I, თბილისი, 1954.
2. ასლანიშვილი შ., ქართლ-კახეთის ხალხური საგუნდო სიმღერების ჰარმონია, II გამოცემა, თბილისი, 1970.
3. ბარდაველიძე ვ., Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен, Тб., 1957.
4. ბურჭელაძე რ., ზოგიერთი ძველი ეგვიპტური სამხედრო ტერმინის წარმომავლობისათვის, 2006, ხელნაწერი.
5. გალპინი — Galpin Francis W., The music of the Sumerians and their immediate successors the Babylonians and Assyrians, Cambridge et the University press, 1937.
6. გამყრელიძე, ივანიშვილი — Гамкрелидзе Т., Иванов Вяч. Индоевропейский язык и индоевропейцы, II, Тбилиси, 1984.
7. გორდეზიანი რ., ეტრუსკული და ქართველური, თბილისი, 1980.
8. გორდეზიანი რ., ბერძნული ციფრულიზაცია, თბილისი, 1988.
9. კოკუძე ი., მინათმოქმედება და სამინათმოქმედო კულტი ძველ საქართველოში, თბილისი, 1976.
10. მაზელი — Мазель Л. А., О мелодии, Москва-Ленинград, 1952.

11. მაისურაძე ნ., აღმოსავლეთ საქართველოს მუსიკალური კულტურა, თბილისი, 1971.
12. მაისურაძე ნ., ქართული ხალხური მუსიკა და მისი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ასპექტები, თბილისი, 1989.
13. მაისურაძე – მაისურაძე ნ.. Древнейшие этапы развития грузинской народной музыки, Тб., 1990.
14. მაისურაძე ნ., ქართული ხალხური მუსიკა და ეროვნული ცნობიერება // ანალები, თბილისი, 2010, №6.
15. მაისურაძე ნ., იბერიულ-კავკასიური მუსიკალური ენების შესახებ // ანალები, ისტორიის, ეთნოლოგიის, რელიგიის შესწავლისა და პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრი, თბილისი, 2011, №7.
16. მამალაძე თ., შრომის სიმღერები კახეთში, თბილისი, 1963.
17. მელიქიშვილი გ., ქართველები და მათი ნარმომანულობის საკითხი // საქართველოს ისტორიის ნარკვენები, თბილისი, 1970.
18. მელიქიშვილი გ., ურარტუ // ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია, თბილისი, 1971.
19. მუსხელიშვილი დ., ქართველთა ნარმომანულობისათვის // საქართველოს ისტორია, I, თბილისი, 2012.
20. სურგულაძე ი., მითოსი, კულტი, რიტუალი საქართველოში, თბილისი, 2003.
21. ტატიშვილი ი., ხეთურ-ქართული ლექსიკონი, ნაკვეთი 3:K, თბილისი, 2009.
22. შილაკაძე მ., ქართული ხალხური საკრავები და საკრავერი მუსიკა, თბილისი, 1970.
23. ჩიტაია გ., შესავალი // საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ატლასი, მასალები, თბილისი 1980.
24. ჩიქიბავა ა., ჭანურ-ლაზურ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი, 1938.
25. ჩხილაძე გრ., ქართული ხალხური მუსიკა, თბილისი, 1965.
26. ჭობონელიძე ე., ქართული ხალხური სიმღერა // საქართველო არის ესე, თბილისი, 2003.
27. ხაშბა – ხაშბა И., Абхазские народные музыкальные инструменты, Сухуми, 1979.
28. ჯავახიშვილი ი., ქართული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები, II გამოცემა, თბილისი, 1990.
29. ჯანაშია ს., საზოგადოებრივი მეცნიერება საქართველოში დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის მე-20 ნლისთავზე // ენიმეის მოამბე, I, თბილისი, 1937.
30. ჯავახიშვილი ი., ქართველ ტომთა ეთნოკური ვინაობის საკითხისათვის, თბილისი, 1976.

NINO MAISURADZE

ABOUT THE CAUCASIAN CIVILIZATION

Summary

According to the musical and ethnological data Georgian traditional music, its polyphony is connected with Kartvelian tribes living in the Caucasus from the ancient times. In those ancient times these tribes were spread on a wide territory in the Caucasus and played a significant role in creating the common Caucasian musical culture, mainly Iberian-Caucasian musical culture. Kartvelian tribes, who had close cultural-historical relations with the Eastern as well as the Western civilization, played a significant role in formation of the Caucasian civilization.

НИНО МАИСУРАДЗЕ

О КАВКАЗСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Резюме

По музыкально-этнографическим данным грузинская традиционная музыка, ее **многоголосие** связано с именем исконно проживающих на Кавказе картвельских племен, которые видимо, в те древнейшие времена были расселены на обширной территории Кавказа и сыграли существенную роль в становлении общекавказской, в частности иберо-кавказской музыкальной культуры. Картвельские племена, имеющие тесные культурно-исторические связи как с восточной, так и с западной цивилизациями, внесли значительный вклад в воссоздании местной, кавказской цивилизации.

განაც აგუთიძა

ანტონ კათაღიკოსის დავითიძის ისტორიული სცენების ამსახველი მინისტრების იკონოგრაფიისათვის

საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში დაცული, ანტონ კათაღიკოსის მეთვრამეტე საუკუნეში გადაწერილი დავითიძის (ი.182)¹ სამოცდათერთმეტი მინისტრის დიდი ნანილი ისტორიულ, ნარატიულ სცენებს წარმოადგენს და ისინი წიგნის მეორე ნახევარშია თავმოყრილი: გამოსვლის, მსაჯულნის და მეფეთა წიგნებიდან ერთ რომელიმე ეპიზოდს, ამბავს რამდენიმე სურათი ეძღვნება.

ფსალმუნის ჩვენამდე მოლწეულ ფერწერულ დეკორაციებს შორის უადრესად მეათე საუკუნის პარიზის (№139) და მეცხრე საუკუნის ხლუდოვის (№129) საყოველთაოდ ცნობილი კოდექსების მორთულობების ანტიკური არქეტიპების კვალად შემუშავებული რედაქციებია მიჩნეული, ამავე დროს კ-ვეიცმანი პარიზის ფსალმუნის (№139) მინისტრათა განვითარების თვალ-საზრისით საკმარის გვიანდელი ეტაპის ნიმუშად განიხილავს.²

ქართული მასალის მიხედვით ყველაზე ადრეული დასურათებულ ფსალმუნებს შორის ჯრუჭის დავითინი (H1665) გამოდის, რომლის მინისტრები მეთხუთმეტე საუკუნით თარიღდება და რომლებიც მეჩემდეტე საუკუნის ტექსტისთვისაა გამოყენებული. ისინი, თეთროსნის მეთექვსმეტე საუკუნეში ქართულად გადაწერილი ფსალმუნის (H75) დეკორაციასთან ერთად, საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში დაცული დავითინის ილუსტრაციის იკონოგრაფიის ჩვენამდე მოსულ უახლოეს ქართულ პარალელს წარალებს წარმოადგენს. ამასთანავე, ქრონოლოგიურად მომდევნო ხელნაწერების მორთულობის სპეციფიკის გათვალისწინებით, ღ. შერვაშიძესა და შ. ამირანშევილს შესაძლებლად მიაჩნიათ მათი (H1665, H75) ფერწერული პროგრამისათვის პროტოტიპის, ფუძემდებლის სტატუსის მიკუთხნება.³ ჩვენი განსჯის საგანი პრაქტიკულად სწორედ ის მინისტრებია, რომელთა ქართულმა პროტოტიპმაც მკვლევრებს ზემოთქმულის განცხადების საბაზი მისცა.⁴

აქედანვე ვიტყვით, რომ დავითინის კომპოზიციათა კონსტრუირებასა თუ მათი კომპონენტების შერჩევაში, როგორც ზღვა წვეთში, ისე აისახა თემატურად მსგავსი თუ განსხვავებული ილუსტრაციების სქემების ელინისტური ფესვებით ნასაზრდოები მზა, აპორიბირებული ელემენტებით აგების ქრისტიანულ ხელოვნებაში დამკვიდრებული ტრადიცია. ფსალმუნის დეკორაციის თითქოს ნაკლებად შეზღუდულ იკონოგრაფიაში „შეზღუდული“

კანონიკური სქემების ელემენტები ისეა ჩართული, რომ ახალ მიზანსცენაში არც ისე ადვილია მათი ამოცნობა. ამიტომ საინტერესოა, კომპოზიციათა სქემების თუ მათი შემადგენელი ნაწილების თავისებურებების თვალსაზრისით სად მიგვიყვანს ანტონ პარველის და მისი დედის, დედოფალ ელენეს ხელდასხმული კოდექსის მინიატურები.

ისტორიული სიუკეტის მქონე სრულფორმატიან მინიატურთა რიგს⁵, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ხსნის ორმოცდამეათე, ბერსაბეს და ჰურიას მიმართ დავითის ჩარდნილი „უსჯულობას“ ნა-

ტაბ. 1. ნათანის ყვედრება

თან ნინასნარმეტყველის მიერ მხილების ფსალმუნის ილუსტრაცია (77v): ეს კომპოზიცია (ტაბ.1) ყველგან ფსალმუნთა დეკორაციის განუყოფელი ატრიბუტია; დავითი იერუსალიმის კედლის ფონზე ტახტზეა ნარმოდენილი, მის ნინ ნათანის, მეფის ტახტს უკან ხმალამონვდილი ანგელოზის, ტახტზე მჯდომ მეფესა და ნათანს შორის კი, ისევ დავითის გამოსახულებაა, ოლონდ იატაქზე გართხმულის, ბიზანტიის იმპერატორ ლევ მეექსეს პოზაში აიასოფიას ცნობილი მოზაიკიდან. როგორც აღვინიშნეთ, „ქართულ ვარიანტში“ მეფის ტახტის უკან უფლის ანგელოზის გამოსახულებაა, ბიზანტიურში კი, მაგ. პარიზის ფსალმუნის (№139) კომპოზიციაში, მეოთხე ფიგურა მონანების აღეგორიაა ჩაფიქრებული ყმანებილის სახით, თუმცა კომპოზიციის პროტოტიპად, ოლონდ ზუსტად ანგელოზის ფიგურით, მეცხრე საუკუნის გრიგოლის ომილიუმის (№510) იგივე „ყვედრება“ ან ვატყიანის მეათე საუკუნის იესო ნავეს გრანილის (№431) „იერიქონის კედლელთან გამოცხადებაც“ თავისუფლად შეიძლება გამომდგარიყო (ტაბ.2), რომ არაფერი ვთქვათ მაკედონური ნიგნის პალეოლიგონსურ ასლებსა თუ საკუთრივ პალეოლიგონსურ პროდუქციაზე. უნდა აღინიშნოს, რომ ხელოვნების მუზეუმის დავითინის მინიატურების „მეორეხარისხოვან“ პერსონაჟთა „ნინაპერებიც“ აღმოჩნდნენ მაკედონური ხელნანერების მორთულობაში: ივდითისა და ოლოფორნეს შეხვედრის ეპიზოდში (126r) მხედართმთავრის კარვიდან ახალგაზრდა მებრძოლი იცქრება (ტაბ.3), ზუსტად ისე, როგორც სვეტს ამოფარებული გოგონა-ალეგორია (ტაბ.4) პარიზე დამკვრელი დავითის ამსახველ პარიზულ (№139) მინიატურაში.

ორმოცდამეტეჭამეტე ფსალმუნის ალვლენის მიზეზზე მოგვითხრობს მინიატურა (84r), რომელიც დავითს და მის შესაცყრიბად ნამოსულ საულს ნარმოგვიდგენს მხლებლებითურთ (ტაბ.5), ოცდამეცხრამეტე (84v) კი მტრის-

ტაბ. 2. გამოცხადება იურიქონის კედელთან (№431), X ს.

გან „ქუაბა შინა“ დამალულ ნინასნარმეტყველს (ტაბ.6). მინიატურათა ეს წყვილი (84r,v) ერთმანეთის მიყოლებითაა ჩართული ტექსტში. მათი სქემების შეერთების შემთხვევაში დავითის ქვაბი ბეთლემის გამოქვაბულად, მდევრები და დევნილი კი, „შობიდან“ მოგვების და ანგელოზის ჯგუფის სქემად ნარმოგვიდგება. დავითის გამოქვაბულში ლოცვის სცენამ არ შეიძლება არ გაგვაჩხენოს მაცხოვრის ბარძიმზე ვედრების კომპოზიცია, რომელიც თავის მხრივ, ასევე, შობის კომპოზიციის ერთ-ერთი კომპონენტის სქემის ვარიაცია უნდა იყოს. ანგონის დავითნის ამ ილუსტრაციების (84r,v) თუ ზოგადად მისი დეკორაციის რედაქციის წყაროდ ჩამოყალიბებული სქემების თუ მათი ფრაგმენტების გამოქვენება შუა საუკუნეების აღმოსავლურ-ქრისტიანული, თუნდაც ქართული ხელოვნების სპეციფიკის პირობებში საესებით ლოგიკურია: საულისა და დავითის ჯავშანი, ისე, როგორც სხვა „მაღალინიოსანი“ მეომარი პერსონაჟებისა, ტიპურია მაკედონური მინიატურებისათვის და ამ-კარად ფარაონის საბრძოლო პერანგს (ტაბ.7) მოგვაგონებს პარიზის ფსალმუნის (№139) თუ მისი გვიანდელი ასლების მინიატურებიდან. ვფიქრობთ, ეს დეტალიც, ბიზანტიურ ფსალმუნში (№139) ჩართული, ანტიკური ტრადი-

ტაბ. 3. ოლოფორნი, მინიატურის ფრაგმენტი

ციისადმი ხარების გამოვლინებად აღქმულ⁶ სვეტის ამოვარებულ გოგონა-ალეგორიის ფო-
გურის ოლოფორნეს კარვიდან მომზირალ
ყმანებილად ტრანსფორმაციის (126r) გვერდით,
ქართულ ფსალმუნთა ისტორიულ სიუჟეტებზე
შესრულებულ მინიატურათა პროგრამის ბი-
ზანტიური ტრადიციით და კერძოდ, მაკე-
დონელთა ეპოქის ხელოვნების გავლენით
აღმეტდილ ნიმუშებთან კავშირის არცთუ
ორაზროვან ნიშანი უნდა იყოს.

ასურელებთან ომის ეპიზოდი (91r)
ამხედრებული დავითის მიერ ცხენიანად ძირს
დანარცხებული მოწინააღმდეგის შუბით გან-
გმირვის სურათს გვიხატავს. ლ.შერვაშიძეს,
ჩვენი აზრით სრულიად სამართლიანად, ამ
სცენის ერთ-ერთ პარალელად წმინდა გიორგის
მიერ დიოკლეტიანეს მოვლის პოპულარული
კომპოზიცია მიაჩინა⁷, რასაც მის წინ, 87-ე

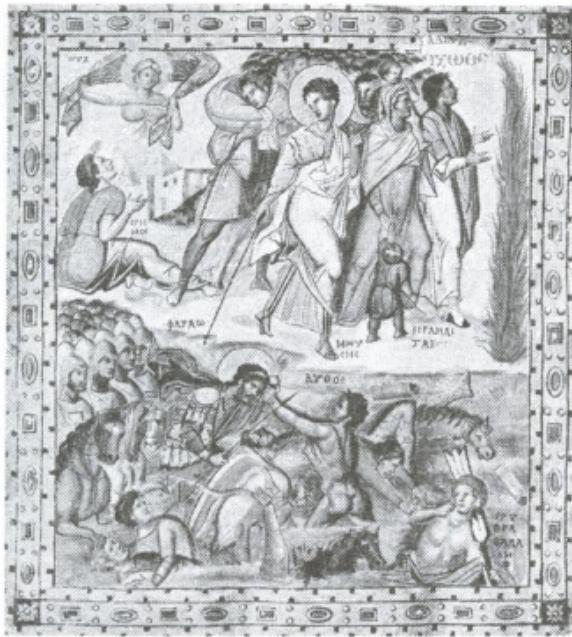
ფურცელზე, ორმოცდამეჩვიდმეტე ფსალმუნისათვის შესრულებული
მინიატურაც (87r) მოწმობს: მასზე ასპიტი დახატული, რომელიც ქართულ
ფსალმუნთა ილუსტრაციებისათვის (H1665, H75) ჩვეული, ასტრონომიული
ტრაქტატის (A65) კირჩხიბისებური არსება არ არის. იგი უფრო წმ.გიორგის
თუ ედემის ფრთოსანი გველეშაპია და მისი გამოჩენა მუზეუმის დავითინის
მოხატულობის პროგრამაში ისევ და ისევ ამ პროგრამის ფორმირებისას
გარკვეული სცენების კომპონენტების გამოყენების, ვარირების თუ სითეზის

ტაბ. 4. ალეგორია, მინიატურის
ფრაგმენტი (№139), XIს.

ტაბ. 5. დავითის მდევრები.

ტაბ. 6. მოსე და მისი ერი (№139), XI.

პრაქტიკას უკავშირდება და ცხადყოფს ასპიტი-კირჩხიბის გველეშაპად გარდა-ქმინს ლოგიკას.⁸

დავითის მიერ ფილისტიმელებზე გამარჯვების შემდეგ მელქოლის ცო-ლად ნაყვანის ამბავს ასახავს ორმოც-დამერთე მინიატურა (87v): დავითს და მის მხლებელ შუბოსნებს სახლიდნ საულის ასული – მელქოლი გამოჰყავთ (ტაბ.8). საულის სასახლე კოშკიან გაღავნის სახითაა დახატული და მთელი სცენა აშკარად პარიზის ფსალმუნის (№139) იონას ლოცვის ამსახველი მინიატურის ელემენტის, უფრო ზუსტად კი, ამ კომპოზიციური ელემენტით ნასაზრდოები სახარები-სეული „იერუსალიმში შესვლის“ ვა-რიაცია.

ზემოთქმული, ქრისტიანთა კანო-ნიკური ტექსტების საილუსტრაციოდ, ბიბლიისათვის შემუშავებული ნინა-

ტაბ. 7. მელქოლის ნაყვანა

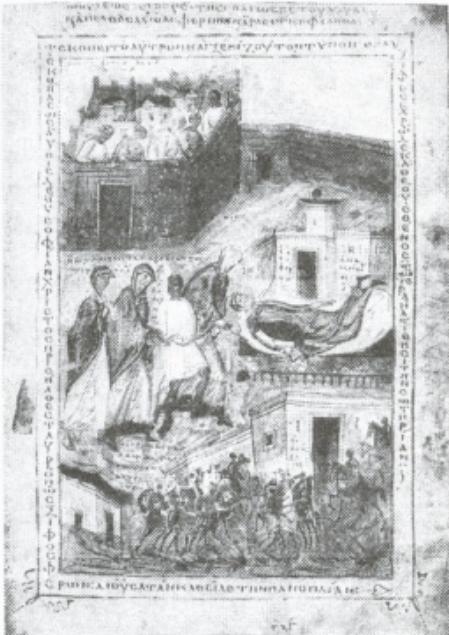

ტაბ. 8. ფარაონის ჯარის დანოქმა, დურა-ევროპოსი, III ს.

ქრისტიანული ეპიტეტის და შესაბამისად ელინისტური ხელოვნების ნიმუშებისგან დავალებული⁹, საზიარო სქემების გამოყენებაზე მიუთითებს.

სამოცდამეჩიდმეტე, ასაფის ფსალმუნებში გამერთალ ბიბლიის ეპიზოდებს, ისრაელის ერის და მისი ნინამძღოლის განვლილი გზის საკვანძო მომენტებს, ეგვიპტიდან გამოსვლისა და ფარაონის არმიის დალუპვის ამბავს ასახავს ორმოცდამერვე (121r) და ორმოცდამეცხრე (121v) მიწიატურები, რომელთა სიუჟეტები სინის მოის ფონზე ვითარდება. ზღვის ნაპირას კვერთხით ხელში მდგარი მოხეს დახვენილ, ნატიფ ფიგურაში (121r) პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის სახელგანთქმული ხელნაწერების – №№139-ისა და 510-ის – მიწიატურებისეული ნინასნარმეტყველის ხატი გამოსჭივის. (სქემის დონეზე ათონის ვატოპედის მონასტრის №760 ხელნაწერის ზღვის გადალახვის სცენაში ჩატარებული გამოსახულებაც ეხმიანება ორმოცდამერვე (121r) მიწიატურის პერსონაჟს.).

ორმოცდამეცხრე მიწიატურაზე (121v) წყლების დამტკბობი მოხე და სინის მთასთან დაპანაკებული მისი ერია ნარმოდგენილი. სინის მთა ორივე მიწიატურაზე, ჩვეულებრივ, „პალეოლითური“ სამი მწვერვალის სახითაა გადმოცემული, რომელიც ყველან (და ისინი ოთხ მიწიატურზეა აღბეჭდილი) ეკატერინეს მონას-

ტაბ. 9. ივდითის ისტორია (№1), X ს.

ტაბ. 10. სისარას სიკუდილი

ტერთან ერთადაა შესრულებული.

რა თქმა უნდა, მუზეუმის კოდექსის სინის იმ მწვერვალის, ანუ ქორების მთის გამოსახულება, სადაც მოსეს უფალმა ათი მცნების ფიქალები გადასცა, სწორედ ამ სცენიდან, სამი მასივის კი, ფერისცვალების კომპოზიციიდან არის ნახესხები¹⁰. მოსესა და მისი ერის მიერ მენაბული ზღვის გადალახვის ამსახველი მინიატურა, ბუნებრივია, რამდენიმე კომპონენტისაგან შედგება. ესენია: სინის მთა (თავისი მონასტრით), კლდის შასივი მასზე შეფენილი ისრაელით, ზღვა და მისი ციცაბო ნაპირი. მოსეოვის ისტორიის მუზეუმის გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულების (№61) მეორეთმეტე საუკუნის მინიატურა ზუსტად ამგვარად წარმოგვიდგენს ისრაელთა ნათლობის სცენას ორდანეში,

გაცილებით ადრე კი, ფარაონის ზღვაში დალუპვის მსგავსი რედაქცია სანტა მარია მაჯორეს სატრიუმფო თაღის მეტუთე საუკუნის მონუმენტურ დეკორაციაში გვხვდება. სხვათა შორის, სანტა მარია მაჯორეს სატრიუმფო თაღის მოზაიკური მორთულობის ნიმუშად ვ. ლაზარევს და არ მარტო მას, სწორედ მინიატურა მიაჩნია. ამით ხსნის ის საქმაოდ მაღლა შესრულებული მოზაიკური მორთულობის არამონუმენტურ ხასიათს¹¹. იგივეს, ანუ მინიატურებთან კავშირს ამჟღავნებს დურა-ევროპოსის მესამე საუკუნის ფრესკებიც და ამავე კომპოზიციის ერთ-ერთი ადრეული ვარიანტიც სწორედ იქაა აღმოჩენილი, ანუ ადრექრისტიანული ნიმუშებიდან ამოზრდილ ხატმებრძოლების შემდგომი პერიოდის ხელოვნებასთან ქართული ხელნაწერის დავითის ამ ილუსტრაციის კავშირი საეჭვო ნამდვილად არ არის.

ანტონი კოდექსის ხსენებულ (121r.v) და კიდევ ორ მინიატურაში (207r, 223v) სინის მთის ეკატერინეს მონასტრი გვიანანტიკური ნიმუშებიდან დამკეიდრებული წახნაგოვანი კონფიგურაციის გაღავის მქონე ქალაქის თუ სოფლის პანორამულ ხედის სახითაა შესრულებული; კომპოზიციათა ეს კომპონენტი ასოციამეეცხვე გვერდზე დანერილი იერუსალიმის, ზოგადად კი ქალაქის თუ დასახლების „გადიდებულ კადრს“ წარმოადგენს (126v). ის ივდითის ეპიზოდების ამსახველი ოთხი მინიატურიდან ერთ-ერთია. ეს უკანასკნელი თავისი მეციხოვნებით, ოლოფორნეს და ივდითის სცენებთან ერთად, ვატიკანის ბიბლიოთეკაში დაცული, დედოფალ ქრისტინეს მეათე საუკუნის ფსალმუნის (Reg. №1) ერთი მინიატურის (ტაბ.9) შემადგენელი ნანილიცაა.

ხელნაწერში მაკედონური ხელოვნების „დონორი“ ნიმუში ცალ-ცალკე სურათებადაა დაშლილი და დამატებული აქვს კომპონენტები. მაგ. უკანა პლანის შუბოსნების გუნდი, რომელიც თუნდაც ამბროზიანას ილიადას (F205 inf) თუ რომის ვიალათინას კატაკომბის გვიანანტიკური ფერწერული მორთულობის მემკედრეა, რომ არაფერი ვთქვათ შუბოსნებზე ისევ იესო ნავეს ძის გრაგნილის (№431) ან პარიზის ფსალმუნის (№139) მოხატულობებიდან. ქალაქის ხედის თუ თვით ივდითისა და ოლოფორნეს ეპიზოდების გარდა, რომლებიც, როგორც აღვნიშნეთ, ცალ-ცალკე სურათებადაა (126r,v; 128r,v) შესრულებული, ვატიკანის ექსპონატის (Reg. №1) ილუსტრაციის კიდევ ერთმა – ომის – „ყადრმა“ ტაბ. 11. აბიმელიქის გამეფება.

მონათესავე სიუჟეტის მქონე სისარას მოკვლის (133v) კომპოზიციაში (ტაბ. 10) გადაინაცვლა. ის, როგორც იაელის ეპიზოდის (133v), ისე კათალიკოსის წიგნის კიდევ რამდენიმე მინიატურის კომპონენტადაც (25v; 91r,v; 112v...) ფიგურირებს.

დავითის მხატვარი მიყვება ადამიანთა კრებულის ერთ მონოლითად გადმოცემის ელინისტურ-ბაზანტიურ ტრადიციას. ამგვარი „მონოლითის“ დახვენილ მაგალითს ნინასნარმეტყველ დებორას ნინაშე თავმოყრილი ერის ჯგუფი, იმ კომპოზიციის (133r) ელემენტი წარმოადგენს, რომელიც ქრისტოლოგიურად და მუზეუმის კოდექსშიც იაელის მიერ სისარას დასვეის ამსახველ მინიატურას უსწრებს ნინ.

სამოცდამეორე მინიატურა (175r), რომელზეც აბიმელიქის გამეფებაა შესრულებული, მეათე საუკუნის იესო ნავეს ძის გრაგნილის (№431), ე. წ. მესამე ზოლის ბიბლიური ეპიზოდის სქემას ყყრდნობა. არმია და მხედართმთავრის ნინაშე წარმდგარი ადამიანები ამ ელინისტური ხელოვნებით აღეჭდილი ნიმუშიდან სიკიმელების ჯგუფად, იესო ნავეს ძე აბიმელიქად, ხოლო მთის ალევორია, ნამონოლილი ყრმა, დამალულ იოათარად ტრანსფორმირდა (ტაბ. 11).¹² მსგავსი ტრანსფორმაცია ქართულ ხელნაწერებზე (ი. 182, H1665, H75...) გაცილებით ადრე, მაკედონური და პოსტმაკედონური ეპოქის მინიატურებში გამოვლინდა; მაგალითად ვატიკანის ლეო პატრიკიოსის (№1) და სტამბოლის სერალის ბიბლიოთეკის (№8) კოდექსების თუ ვატოპედის ფსალმუნთა (№№760, 761) მინიატურებიც გამოდგება¹³. ეს ფაქტიც, ზოგადად

ქართული და კერძოდ – ანტონის ფსალმუნის ფერწერული მომპონებით აეტორის პრიორიტეტზე – აღმოსავლურ ქრისტიანულ მხატვრულ ტრადიციაზე უნდა მეტყველებდეს. ზოგადად იმიტომ, რომ, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, დავითნის ისტორიულ სოუკეტზე შესრულებული მინიატურების უმრავლესობას და მათი უშუალო წინამორბედების – H1665-ის, H75-ის – თუ H913-ის კომპოზიციებს საზიარო სქემები აქვს,¹⁴ თუმცა, სტილური თვალსაზრისით, მუზეუმის და ხელნაწერთა ინსტიტუტის ექსპონატების ილუსტრაციები აშეარად განსხვავებულია¹⁵.

სამოცდამეხუთე მინიატურა (207v) ასოციამეთექვსმეტე ფსალმუნის ილუსტრაციაა: „...ძენნთა ზედა შორის მისა მუნ დავპეიდენით საგალობელი ჩუენი...“

დიაგონალურად მიმართული „მდინარე ბაბილონისაც“ კომპოზიციის ყველა სხვა ელემენტის ორიენტირია. მის გასწორივ ორ რიგად კომპოზიციის კომპონენტები – (პალეოლოგოსური) ბუჩქით ერთმანეთისაგან გაყოფილი სამი ყრმა და მათი ამდენივე „ნარმყუანებელია“ ნარმოდგენილი. (ასევე პალეოლოგოსურ) ხეზე საერავები ჰყიდია.

ყველაფერი, რაც ფსალმუნთა (H1665) პოსტპალეოლოგოსურ, ჩვენ-თვის ცონბილ ქართულ მინიატურებში ბრტყელია, მუზეუმის დავითნში მოცულობას იძნეს და სივრცეს ნარმოშობს. აქ მინა ტერასული მდელოს სახითაა დახატული. უსწორმასწორო ლანდშაფტის გადმოცემის მსგავსი ხერხი, ნიადაგის ამობურცულობის მიმანიშნებელ კონტურზე გაყოლებული ჩრდილის ხაზი, გვხვდება, როგორც X-XIსა-ის პიზანტიურ (მაგ., ბასილ II-ის ფსალმუნში (N17) ვენეციიდან), ასევე, გვიანი შუა საუკუნეების ქართულ ძეგლებში – ანჩისხატის (A30-32) და ყანჩიათის (H1452) გულანების ფერწერულ დეკორაციაში. რაც შეეხება ლურჯ ფონს, ის აშკარა ანტიკური რემინისცენციაა (ms gr.510) და არაა უცხო ქართული ხელოვნებისათვის. მაგალითისათვის ადრეული (IXს.) ადიშის სახარებისა და გვიანდელი (XVს.) ზატიკის (A25) თუ (XVIIს.) თეთროსნის მონასტრის ფსალმუნის (H75) მოხატულობის გახსენებაც ემარა.

აბიმელიქის ჭკუისსასწავლებელი ხედრის ამსახველ სცენასთან (175v) დაკავშირებით, კელავ გატიკანის სახელგანთქმული ხელნაწერის (№431) მინიატურის გახსენება მოგვინევს: „აქარის ჩაქოლევის“ დიაგონალურად მიმართული კომპონენტებით შედგენილი კომპოზიციისგან „დავალებული“ აღმოჩნდა 91-ე ფურცელზე შესრულებული მინიატურაც, რომლის ციხის გამოსახულებასაც მხატვარმა შუაში კონსური სახურავით დაგვირგვინებული გოდოლი დაუმატა, ხოლო მისი სარკმლიდან გადმომდგარმა ქალმა აბიმელიქს ლოდი მოახვედრა თავში.

სამყაროს შექმნის მრავალკომპონენტიანი სცენა მუზეუმის კოდექსის რამდენიმე მინიატურის კომპოზიციის ნყაროდ გვევლინება: მესამოცე და სამოცდამეერთე (160r,v) მინიატურები სწორედ „სოფლისა შესაქმისათვის“ აღველების ფსალმუნს ერთვის. აქ გამოსახული ცხოველები და ფრინველები უფლისა და ანგელოზთა 219-ე ფურცელზე დაწერილ ფიგურებთან ერ-

თად ხსენებული დიდი კომპოზიციის ელემენტები და მათი სასურველი ილუსტრაციებიდან გამოყენების საუკუნეების განმავლობაში აპრობირებული პრაქტიკის კიდევ ერთი მაგალითად.

ცერსონაუების ტანსაცმელს დავითის დეკორაციიდან ოქროს შტრიჩები და სხივები გახდევს: პოსტმაკედონურ და ზოგადად პოსტიზანტიურ ხელოვნებაში გადმოსული და მიღებული - ფიგურათა ოქროს სხივებით დაფარულის ტრადიცია, რომელიც პირველად მეთერთმეტე საუკუნეში სტუდიოსის მონასტრის სამხატვრო სკოლის ნიმუშებში ჩნდება¹⁶. გვირნია, ხელოვნების მუზეუმის დავითის მინიატურებისათვის შერჩეული ნიმუშების კონსტანტინოპოლიურ წარმოშობაზე ასევე უნდა მიუთითებდეს. მეთერთმეტე საუკუნის მცირეფორმატიანი მინიატურის სპეციფიკა ქართული ფსალმუნის კომპოზიციათა კომპონენტებზეც აისახა. სრულფორმატიანი მინიატურების პირობაზე მათი მასშტაბი შესამჩნევად პატარაა და ამ ფაქტმა ისინი კრიტიკის საგნადაც კი აქცია¹⁷: ნახევარ და „მთელგვერდიანი“ მინიატურების ფიგურები ზომით თითქმის ერთნაირია, - ადეკვატურად კი, მხოლოდ ანტურაუის და ფონის ელემენტები თუ იზრდება.

საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის დავითის მინიატურათა ეპითეტად მკვლევრები ხშირად იყენებენ სიტყვებს: „გამონაკლისი“, „უტევული“, „მორთულობის განცალევებული რედაქცია“¹⁸ და სხვა. არადა, მათი შესწავლის პროცესში არაერთხელ მოგვინია გაგვემორებინა: „რაც გამონაკლისა არ ნარმოადგენს“, „შეუა საუკუნეებში აპრობირებული“ და ა.შ., რადგან ჩვენი კულევის საგანმა, ამ დავითის დეკორაციის პროგრამამ, ცხადყო იქონგრაფიულ სქემათა ჩამოყალიბების შეუა საუკუნეებში მიღებული პრინციპი, როდესაც რომელიმე კომპოზიციის ანტიკური, ელინისტური ფორმებით და სახეებით შთაგონებული კომპონენტების კომბინაცია ახლის შექმნის, ხოლო ბიბლიის უძველესი ილუსტრაციების თუ ანტიკური მხატვრული სახეების ინტერპრეტაცია ქრისტიანული ხელოვნების კანონიერი საფუძველი გამდარა¹⁹. მხედველობაში გვაქვს რომელიმე კომპოზიციის ერთი ან მეტი კომპონენტის (ფიგურის, მათი ჯგუფის, არქიტექტურული ფონის ან დეტალების, ლანდშაფტის, სამოსის თუ აქსესუარების) სხვა კომპოზიციაში გარდამავლობის თუ გამეორების პრინციპი, აგრეთვე, სხვადასხვა ლიტერატურული წყაროს მსგავსი შინაარსის ეპიზოდების ამსახველი სცენების ნინილობრივი და ზოგჯერ სრული იდენტურობის შემთხვევები, რაც ამ წერის დეკორაციაში ასევე მრავლადაა: (მაგალითად) სინის სამი მთის გამოსახულება კოდექსის ოთხ მინიატურაში გვხვდება. აქედან სამში იგი დიდი კომპოზიციის ერთ-ერთი კომპონენტია, ერთში (223v) კი - ნმ. ეკატერინეს მონასტერთან ერთად - ცალკე სურათი. ფარაონის ზღვაში „დანთქმული ერი“ სამოცდამეჩერიდმეტე ფსალმუნის ილუსტრაციის მარჯვენა ნაწილია, სამოცდამეათე მინიატურაში კი - დამოუკიდებელი კომპოზიცია. არავითარი განსხვავება არაა თავმოკვეთილი, ნახევრადნაქცეული გოლიათისა (222v) და სარეცელზე ნამონოლილი სისარას (133v) ფიგურებს შორის, ხოლო დავითის ზეთის ცხების კომპოზიცია (221r), გასაგებია, რომ ნათლისლების თარგზეა

მოქრილი.²⁰ იდენტურია დავითისა და აბიმელიქის, ივდითისა და იალის მხლებლების სახეები, ასევე, პილატესა (28r) და ოლოფორნეს (126r) პოზა თუ ჟესტი, რომ არაფერი ვთქვათ „იერუსალიმში შესვლის“, ანუ H1665-ისა თუ H75-ის ილუსტრაციებიდან დავითის გაპარვის ოდნავ შეცვლილი მიზანსცენის, საულის ასულის ნაყანის კომპოზიციის სქემად (87v) გამოყენების თაობაზე.

ასე რომ, ისტორიული სცენების ამსახველი მინიატურების კონკრეტულ პროგრამას მუზეუმის დავითისა და შესაბამისად – ქართულ ფსალმუნთა ერთი ჯგუფის (H1665, H75, H913) მორთულობიდან საფუძვლად IX-XI სა-ის ბიზანტიური ძეგლების, გრიგოლ ნაზიანზელის კრებულის (№510), იესო ნავეს ძის გრაგნილის (№431) თუ პარიზის ფსალმუნის (№139) ფერწერული დეკორაციის პრინციპები და ელემენტები, აგრეთვე სტუდიოსის მონასტრის მხატვრული სკოლის ნიმუშები ან მათი გავლენით შექმნილი ნანარმოებები დაედო და ამდენად მისი „გამონაკლის“ ან „უჩვეულო“ რედაქციად განხილვა, ვფიქრობთ, გამართლებული არ უნდა იყოს.

ლიტერატურა:

1. მ. აბუთიძე, შ. ამირანაშვილის სახ. საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში დაცული დავითის (ი.182) შემკვეთთა გამო, საქართველოს სიცველენი, №9, 2006, თბილისი, 129-135.
2. Weitzmann K., The Ode Pictures of Aristocratic Psalts Recension, Byzantine Liturgical Psalters and Gospels. London, Variorum Reprints, 1980, 67-84.
3. Шервашидзе Л. А., О грузинской светской миниатюре, Тбилиси, Мецниреба, 1964, 145.
4. Амиранашвили III. Я., Грузинская миниатюра, Москва, Искусство, 1966, 12-46.
5. სრულფორმატიანის ცნებაში ვეულისხმილი ილუსტრაციის უტევქსტო გვერდზე მოთავსების ფაქტს და არა მაინცადამინც ზომას, რადგან ზოგჯერ კოდექსის (ი.182) ტექსტში ჩართული მინიატურა ზომით არც კი ჩამოუკარდება ე.ნ. სრულფორმატიანს. აქვე შევნიშნავთ, რომ ხელოვნების მუზეუმის დავითის (ი.182) ილუსტრაციების გარევეული ნანილი ნახვები ფორმატიანი ან მათზე ოდნავ მეტი თუ ნაკლები ზომისაა. მათ შორის ხეთი – ანესალომთან ბრძოლისა (25v) და მისი სიკედილის (6v), აგრეთვე დავითისა და გოლიათის შერკინების ორი ეპიზოდის (221v, 222r) და ზეთის ცხების (221r) კომპოზიცია – თემატურად – სრულფორმატიანი ისტორიული სცენების ამსახველი მინიატურების რიგის ნარმომადგენელია. თვით დავითის ორი და ფსალმუნის სხვა ავტორების ხატები სრულფორმატიან მინიატურებადაა ჩართული ტექსტში.
6. Weitzmann K., The Classical in Byzantine Art, Studies in Classical and Byzantine Manuscript Illumination, Chicago and London, the University of Chicago, 1971, 151-175. 4
7. Шервашидзе Л. А., О грузинской ...
8. მზატვარს ასევე შეეძლო უშუალოდ ფსალმუნის ტექსტით ესარგებლა და ასპიტი აღეკვატურად გამოესახა.

9. Weitzmann K., The Ode ...
10. Талбот Райс Д., Три синайских горы, сб. ст., Византия, Южные Славяне и Древняя Русь, Западная Европа, Москва, Наука, 1973, 172-178.
11. Лазарев В. Н., История византийской живописи, Москва, Искусство, 1986, 53-122.
12. ამ კომპოზიციის მონათესავე თემის, სახარებისეული „ჩეილთა ულეტის“ სქემაც ანალიზიროთ.
13. Weitzmann K., The Character and Intellectual Origins of the Macedonian Renaissance, Studies in Classical and Byzantine Manuscript Illumination, Chicago and London, the University of Chicago, 1971, 176-223.
14. მთისა და მისი აღევნობის ელინისტური „კომპოზიტის“ ინტერპრეტაცია, ამ სრულფორმატიანი მინიატურის გარდა, დაცვითნის (ი. 182) ოცდამეტვე ფსალმუნის ნახევარფორმატიან ილუსტრაციაშიც გვხვდება არარატისა და მასზე დადგმული კიდონის სახით. უნდა ითქვას, რომ მთა, ოლონდ სინის, მასზე მიერატიზეს ნეშტის „კიდონითა“ და ნყვილი ანგელოზის გამოსახულებით გვხვდება დასაკლურ იკონოგრაფიაში და მისი მაგალითი ტალანტ რაისის მიერ გამოქვეყნებულ უბლანტის კოლექციის XVI საუკუნის ხატზეა აღტექდილი (იბ. შენიშვნა №10).
15. ვ. აბუთაძე, კათოლიკოს ანტონ პარველის დაცვითნის მინიატურათა სტილური თავისებურებების შესახებ, რელიგია, №3, თბილისი, 2009, 99-107.
16. Вздорнов Г.И., Исследование о Киевской Псалтири, Москва, Искусство, 1978, 9-72.
17. Шервашидзе Л. А., О грузинской ...
18. Амиранашвили Ш. Я., Грузинская ...
19. Weitzmann K., The Illustration of the Septuagint, Studies in Classical and Byzantine Manuscript Illumination, Chicago and London, the University of Chicago, 1971, 45-75.
20. IX საუკუნის მაკედონურ კოდექსში, გრიგოლ ნაზიანზელის ომილუმში (№510) ზეთის ცხების კომპოზიცია სამფრიზიანი მინიატურის ნანილია. რეგისტრს ანუ ფორმატის ნახევარს მოიცავს ის ანტონის დაცვითნშიც (ი. 182).

MANANA ABUTIDZE

TO THE ICONOGRAPHY OF MINIATURES REFLECTING HISTORICAL SCENES OF THE ANTHONY'S PSALTER

Summary

The mechanism of formation of compositions reflecting historical scenes of the Anthony's Psalter exhibits the same tendency, which was generally characteristic for the process of development and formation of certain (medieval) iconographical schemes. We imply the principle of transitivity or reiteration of one or more components (a figure, group of figures, architectural background or details, landscape or other elements) of some composition of the manuscript (ი. 182) into another one, as well as the cases of partial or sometimes complete identity of the scenes, reflecting episodes of similar content and inclusion of so-called shared variants from the illustrations (schemes) of the Psalter or other literary sources, into the decoration, etc.

The practice of the author of decorating programme of the museum Psalter (o. 182) and one group of Georgian Psalters (H1665, H75, H913), correspondingly, to combine particular parts cut out from different scenes into a single picture, and vice versa – to divide a scene into several compositions, on the way of searching prototypes of the miniatures (of o. 182) or their constituent components, considering led us to the Byzantine monuments of IX-XI centuries. We mean the collection of Gregory of Nazianzus, the scroll of Joshua, the Parisian Psalter, the samples of Studios monastery's art school or the works made under their influence. Thus, we think that consideration of pictorial program of miniatures reflecting historical scenes of the Anthony's Psalter (o.182) as of "exclusive" or "unusual" redaction, as it was supposed before, can't be excused.

МАНАНА АБУТИДЗЕ

К ИКОНОГРАФИИ МИНИАТЮР, ОТОБРАЖАЮЩИХ ИСТОРИЧЕСКИЕ СЦЕНЫ ИЗ ПСАЛТЫРИ АНТОНА КАТОЛИКОСА

Резюме

Механизм формирования композиций, отображающих исторические сцены из Псалтыри Антона Католикоса обнаруживает ту же тенденцию, которая в общем была характерна для процесса разработки и формирования отдельных (средневековых) иконографических схем. Мы подразумеваем под этим принцип перехода одного или более компонентов (фигуры, группы фигур, архитектурного фона или деталей, ландшафта или других элементов) какой-либо композиции рукописи (о.182) в другую композицию или их повторения, а также случаи частичной, а иногда и полной идентичности сцен, отображающих эпизоды схожего содержания, также включение в оформление т.н. единых (общих) вариантов иллюстраций (схем) псалтыри и других литературных источников и т.д.

Практика объединения в одну картину отдельных частей, вырезанных из различных сцен автором программы декорации музыней рукописи (о.182) и, соответственно, одной группы грузинских псалтырей (H1665, H75, H913), и наоборот, разделения одной сцены на несколько композиций, на пути поиска прототипов миниатюр о.182 или их составных компонентов, привела нас к византийским памятникам IX-XI века: подразумевается сборник Григория Назианзина, манускрипт сына Иисуса Навина, Парижская псалтырь или образцы художественной школы монастыря Студиоса, либо творения, созданные под их влиянием. Таким образом, мы думаем, что рассмотрение живописной программы миниатюр, отображающих исторические сцены Псалтыри Антона Католикоса (о.182) как «исключительной» или «необычной» редакции, как это делалось до сих пор, не может быть оправдано.

გონია საიტიშვი, იზა ალექსანდრე

გერმანული მაცნეობი და მოგზაური გუსტავ რადე კალაქ ართვინისა და მისი გეოგრაფიის შესახებ (1893 წ.)

XIX ს-ის 20-70-იან წლებში ნარმოებული რამდენიმე ომის შედეგად, რესერვის იმპერიამ ოსმალეთს წაართვა და შეიიქრთა ამ უკანასკნელის მიერ XVI ს-ის მეორე ნახევარში დაპყრობილი საქართველოს ერთ-ერთი უდიდესი კუთხის – მესხეთის რამდენიმე პროვინცია: სამცხე, ჯავახეთი, კლარჯეთი, შავშეთ-იმერხევი, აჭარა, არტაანი და ტაოს ნაწილი – ოლთისი. XVI-XIX სას-ში, სანამ აღნიშნული პროვინციები ბრწყნივალე პორტას შემადგენლობაში შედიოდა, მათი აღნერა მსოფლიოს მეცნიერთაგან თითქმის არავის უნარ-მოებია, თუ არ ჩავთვლით გამოჩენილ თურქ მოგზაურსა და მკვლევარს ევლია ჩელების, რომელმაც რეგიონში XVII ს-ის პირველ ნახევარში იმოგზაურა და თავისი მოგზაურობის აღნერილობაც დაგვიტოვა.

რაც შეეხება ქართველ მეცნიერებს, ამ უკანასკნელთ საქართველოს ფარგლებს გარეთ დარჩენილი ისტორიული ტერიტორიების შესწავლის შესაძლებლობა არ ჰქონდა. მესხეთის შესახებ ინფორმაცია მოეპოვება ვახუშტი ბაგრატიონს, მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ მას სამხრეთ საქართველოში პირადად არ უმოგზაურია და მხოლოდ ინფორმატორებისაგან მონიდებულ გადაუმონმებელ ცნობებს ეყრდნობოდა. XIX ს-ის პირველ ნახევარში ლაზური ენის თაობაზე სამეცნიერო ნამრომი გამოაქვეყნა გერმანელმა ენათმეცნიერმა, დოქტორმა გეორგ როზენმა. მის გარდა, ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში მყოფი ქართული პროვინციების შესახებ ცნობები მოეპოვება კიდევ ერთ გერმანელ მეცნიერს – კარლ კოხს.

XIX ს-ის 60-იანი წლების ბოლოსა და 70-იანი წლების პირველ ნახევარში გაზიერ „დროებასა“ და უურნალ „ცისქარში“ იძექდებოდა პუბლიკაციები „ოსმალოს საქართველოს“ თემატიკაზე. ძირითადად, ეს იყო ინფორმაციები სამცხეში, აჭარასა და ლაზისტანში ოსმალეთის ხელისუფლების ნინააღმდეგ დაწყებული საპროტესტო მოძრაობის შესახებ. რამდენიმე სტატიაში აღნერილი იყო ოსმალეთის იმპერიაში მცხოვრები ქართველების ყოფა, იქაური ხუროთმოძღვრული ძეგლები და ა. შ. მაგალითისთვის დავისახელებდით გამოჩენილი ქართველი პოეტისა და საზოგადო მოღვანის რაფიელ ერისთავის პუბლიკაციას „ცნობანი ოსმალოს საქართველოში“ [2, 134-137].

1877 წელს რესერვისა და ოსმალეთის შორის მორიგი ომი დაიწყო. ომისნინა პერიოდში, 1874 წელს, ოსმალეთის მიერ დაპყრობილი ისტორიული

სამხრეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, კერძოდ, აჭარაში, შავშეთ-იმერეთესა და კლარჯეთში რუსეთის მთავრობის დავალებით დაზვერვითი მიზნით იმოგზაურა, აღნიშნული რეგიონი აღწერა და შემდგომ თავისი მოგზაურობის დღიური სახელნოდებით „სამი თვე თურქეთის საქართველოში“ რუსულ ენაზე გამოქვეყნა ცნობილმა ქართველმა სამხედრო და საზოგადო მოღვაწემ გიორგი ყაზბეგმა.

გარდა ამისა, 70-იან წლებში ცნობილ დასავლეთევროპულ, გერმანულ-ენოვან, სამეცნიერო უურნალებში ჩვენთვის საინტერესო საკითხთან დაკავშირებით, დაიბეჭდა ორი სტატია – „უცნობი ავტორის „თურქეთის საქართველო““ (უურნ. „Das Ausland“, 1873, № 37, გვ. 737-739) და აესტრიელი მწერლის, მოგზაურისა და სამხედრო მოღვაწის ამანდ ფონ შვაიგერ-ლერხენფელდის (1846-1910 წ.). „ლაზისტანი და ლაზები“ (უურნ. „Oesterreichische Monatschrift fuer den Orient“, 1877, № 3, გვ. 121-123). ეს პუბლიკაციები ჩვენ აღმოჩაჩინეთ 2005 წელს გერმანიაში, ზაარლანდის უნივერსიტეტში, სამეცნიერო მიულინების დროს, და სათანადო საკვლევი აპარატით იური 2011 წელს პირველად შემოვიტანეთ სამეცნიერო მიმოქცევაში [1, 416-440].

რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომის მსვლელობისას და მისი დასრულების შემდეგ, მკვეთრად მოიმატა ქართულ პერიოდულ გამოცემებში გამოქვეყნებული პუბლიკაციების რიცხვმა „ოსმალოს საქართველოს“ შესახებ, რაც საესპებით ბუნებრივ მოვლენას წარმოადგენდა – როგორც ცნობილია, სან-სტეფანოს დროებითი ზავისა და ბერლინის კონგრესის შედეგების მიხედვით, რუსეთის იმპერიამ შემოიერთა XVI ს-ის მეორე ნახევარში ოსმალეთის მიერ საქართველოსთვის წართმეული მესხეთის რამდენიმე პროვინცია. მათმა დაბრუნებამ დედასაშმილოსთან ქართველი საზოგადოებრიბის უდიდესი სიხარული და აღტექნება გამოიწვია. ინტელიგენციის არაერთი წარმომადგენელი პირადად გაეცნო აღნიშნულ პროვინციებს. 1878-1921 წლებში, სანამ დასახელებული პროვინციები ჯერ რუსეთის, ხოლო შემდეგ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლობაში შედიოდა, აქ მოგზაურობა და მათი აღწერა სახელმწიფოში მცხოვრებ ნებისმიერ მოქალაქეს შეეძლო.

სწორედ ამ პერიოდში შექმნეს თავიანთი წარმომები დიმიტრი ბაქრაძემ, ზაქარია ჭიჭინაძემ, ექვთიმე თაყაიშვილმა და ნიკო მარმა; ქართულ პერიოდიკაში – „დროებაში“, „ივერიაში“ და სხვ. გამოაქვეყნეს არაერთი სტატია სერგი მესხმა, სოლომონ ასალანიშვილმა („ბავრელი“), ლევან მჭედლიშვილმა, ალექსანდრე ნათაძემ, დავით ნერეთელმა, ივანე გვარამაძემ („ვინმე მესხი“), ივანე ჯაიანმა, ალექსანდრე ყიფშიძემ („ფრონელი“), ვასილ კოპტონაშვილმა, სერგი გორგაძემ, ვლადიმერ გოგიაშვილმა და სხვ.; „ოსმალოს საქართველოში“ იმოგზაურეს და მას საგანგებო გამოვლევები მიუძღვნეს ცნობილმა რუსმა მკვლევრებმა – ევგენი ვეიდენბაუმმა, პრასეკოვია უვაროვამ და სხვ. აღნიშნულ პუბლიკაციებში მოთხრობილი და აღწერილი იყო ომის შემდეგ შემოერთებულ მესხეთის ტერიტორიაზე მოსახლე ქართველი-მაპმადიანების ყოფა-ცხოვრება, რეგიონის ხუროთმოძღვრული ძეგლები და ა. შ.

XIX ს-ის 70-90-იანი წლების „ოსმალოს საქართველოს“ შესახებ საინტერესო ცნობებს გვიყულობთ ამ პერიოდის რამდენიმე დასავლეთ ევროპული მეცნიერის ნაშრომებში. მათგან განსაკუთრებით გამოყოფილი გამოჩენილი გერმანელი მოგზაურის, ბაზებისმეტყველის, ეთნოგრაფის, გეოგრაფიული მეცნიერების პოლულარიზატორის, „კავკასიის მუზეუმის“ (ამეამად აკად. სიმონ ჭავანაშვილის სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის) დამაარსებლისა და დირექტორის, კავკასიის სამუზეუმო სამემის ერთ-ერთი ფუძემდებლის, პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის – გუსტავ რადეს (1831-1903 წნ.) ნაშრომებს.

გ. რადე თბილისში 1863 წელს დასახლდა. იმ დროისათვის თითქმის სრულებით შესწავლელი იყო კავკასიის ფლორა, ფაუნა, ეთნოგრაფია, გეოგრაფია. აღნიშნული ხარვეზის გამოსწორება გ. რადემ იკისრა, რისთვისაც სრულიად მკაფიო, განსაზღვრული სამოქმედო პროგრამა შეადგინა და მას გარდაცვალებამდე, თითქმის 40 წლის განმავლობაში, ახორციელებდა. გ. რადემ კავკასიის შესწავლის მიზნით პირველად 1864 წელს კოლხეთის დაბლობზე, მდ. რიონის, ცხენისნებლისა და ენგურის ხეობებში იმოგზაურა. შემდგომში მან სხვადასხვა დროს კიდევ 17 სამეცნიერო ექსპედიცია მოაწყო, რომელთა დროსაც თითქმის მთელი კავკასია შეისნავლა. ექსპედიციების ამსახულ შედეგებს გ. რადე აქვეყნებდა როგორც წიგნების, ისე სტატიების სახით ცნობილ რუსულ და გერმანულენვან სამეცნიერო გამოცემებში [3. 61-69; 4. 96-98].

ერთ-ერთი კომპლექსური სამეცნიერო ექსპედიცია გ. რადემ მოაწყო 1893 წლის 3 აპრილიდან 16 აგვისტომდე კოლხეთის დაბლობზე, აჭარაში, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ადლერსა და სოჭიმდე. მოგზაურობის დღიური მან ექსპედიციის წევრთან, „კავკასიის მუზეუმის“ მცუელთან – ე. კენიგთან თანაავტორობით გამოაქვეყნა 1894 წელს გოთაში გამომავალ ცნობილ გერმანულ სამეცნიერო ჟურნალში „Dr. A. Petermanns Mitteilungen aus Justus Perthes Geographischer Anstalt“ (N 112), სახელწოდებით „შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპირო და მისი კულტურული განვითარება უკანასკნელი 30 წლის მანძილზე“ ("Das Ostufer des Pontus und seine kulturelle Entwicklung im Verlaufe der letzten dreissig Jahre"). გუსტავ რადეს აღნიშნული ნაშრომი ჩეენ აღმოვაჩინეთ 2005 წელს გერმანიაში, ზაარლანდის უნივერსიტეტში, სამეცნიერო მივლინების დროს.

გ. რადე ნაშრომის შესავალში მიუთითებდა: „ინდოეთში მოგზაურობის შემდეგ შესაძლებელი გახდა კავკასიის ქვეყნებში ექსპედიციების განახლება... ამ წლისთვეს შეეცუტი შავი ზღვის მთლიან კავკასიურ აღმოსავლეთ სანაპიროს და მის მოსაზღვრე დაბლობებს, შემოვუარე მთაგრეხილის ჩრდილო-დასავლეთ კიდეს, ვმოძრაობდი მის ჩრდილოეთ ძირში და სოჭთან ისევ სანაპიროს მივაღწიე... გარდა ამისა, აუცილებლად საჭირო შეიქმნა გარკვეული დროის დაომობა ქოროხის ხეობისათვის, რადგან ამაში ჩემს მიერ ჭირობის აღმოსავლეთ შენაკადის – აჭარისნებლის სათავეებში 1874 წელს მოწყობილი მოგზაურობის პირდაპირი გაგრძელება დავინახე. ვინც ჩემსავით

30 წლის ნინ შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს სტუმრებია და მას ამჟამად ხელახლა ნახულობს, ზოგ ადგილებში, ალბათ, გაკვირვებას ვერ დაფარავს იმ კულტურული ნინსვლის გამო, რომელიც ამ მოელე დროში მოხდა.

მართალია, მხარის დიდ ნანილს თავისი თავდპირველი ველური იერი ჯერ კიდევ არ დაუკარგავს, მაგრამ ეჭვს გარეშეა, რომ ცივილიზაცია თანდათანობით მოულ სანაპიროს მოიცავს. იმ დროისათვის როგორც ნოვოროსიისკენ, ისე ბათუმი სრულიად უმნიშვნელო ადგილები იყო, დღეს კი ეს უკანასკნელი ნავთობის ექსპორტით აღმოსავლეთ ნახევარსფეროზეა გაბატონებული, პირველი კი – მარცვლეულის მნიშვნელოვან ნავსადგურადაა ქცეული. აფხაზეთის მაშინდელ მტრულ სანაპიროზე სათონ გონებას აყვავებული კულტურული ადგილი შეუქმნია და იქ, სადაც ადრე უცხოელის სიცოცხლეს საფრთხე ემუქრებოდა, ყველასთვის მშეიდობის კარიბჭე გულა... ხაზგასმით ალვინშნავ, რომ ნინამდებარე ნაშრომი მხოლოდ ნინასწარი ანგარიშია, რომელიც, პირველ რიგში, იმას გვიჩვენებს, რისი დაკვირვებაც მოვახდინე”.

მეტად ფართოა ნაშრომში (იგი შედგება შესავლისა და 6 თავისაგან), განხილული საკითხების სპექტრი, აუტორი აღნერს თავის მოგზაურობას შემდეგ დასახლებულ პუნქტებში: ბორჯომში, ბათუმში, ზემო აჭარაში, ფოთში, ჩაქვში, ნატანებში, სუფსაში, სენაკში, ზუგდიდში, ნოქალაქევში, სოხუმში, წებელდაში, ახალ ათონში, გუდაუთაში, ბიჭვინთაში, გაგრაში, ადლერში, სოჭში, ნოვოროსიისკეში, გელენჯიკში, ანაპაში, ტუაფსეში და სხვ. ჩვენ მომავალში ვგეგმავთ გუსტავ რაფეს ამ მეტად მნიშვნელოვანი ნაშრომის სრულად თარგმნას და სათანადო საკვლევი აპარატის დართვით სამეცნიერო ბრუნვაში შემოტანას.

ამჯერად ჩვენს განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ნაშრომის მესამე თავეში არსებული ცნობები ამჟამად თურქეთის რესპუბლიკის შემადგენლობაში მოქცეული ქალაქ ართვინისა და მისი შემოგარენის შესახებ (გვ. 36-49), სადაც გ. რადემ იმოგზაურა 1893 წლის 22-23 მაისს. გ. რადეს ნაშრომი XIX ს-ის მინურულის ე. ნ. „ოსმალოს საქართველოს“, კერძოდ, ართვინისა და მისი შემოგარენის შესწავლისათვის უმნიშვნელოვანეს წყაროს ნარმოადგენს. მასში განხილულია შემდეგი საკითხები: მოგზაურობა ბათუმიდან ართვინამდე; სოფელი ბორჩხა, მისი თანამედროვე მდგომარეობა; რუსი მოხელეების ყოფა-ცხოვრება ბორჩხაში; სინკოტის მილიციის პოსტი; ართვინი – მისი გეოგრაფიული მდებარეობა, ლირსშესანიშნაობები, მაზრის უფროსის მიხე-ილ ერისთავის დახასიათება, მოსახლეობა, ეთნიკური და რელიგიური მდგო-მარეობა, ვაჭრობა, ადგილობრივ მცხოვრებთა ზნე-ჩვეულებები და სხვ.

ბოლოს, გვსურს, ქალაქ ართვინისა და მისი შემოგარენის შესახებ გ. რადეს ნაშრომის ქართული თარგმანი, მცირეოდენი შემოკლებებით, მეტოველს შევთავაზოთ და პირველად შემოვიტანოთ სამეცნიერო მიმოქცე-ვაში. პუბლიკაციას ბოლოში დაუკრთხეთ კომენტარები.

ლიტერატურა:

1. გოჩა საითიძე, ზაზა კილასონია, ორი უცნობი ევროპული წყარო „თურქეთის საქართველოს“ შესახებ (XIX საუკუნის 70-იანი ნიუები), „ქართული დიპლომატია“ (ნელინდეული), ტ. 14, თბ., 2011.
2. გოჩა საითიძე, სულხან კუპრაშვილი, რაფიელ ერისთავის „ცნობანი ისმალოს საქართველოზე“, ქუთაისის პედაგოგური ინსტიტუტი „ლამპარი“, პროფესიონალური მასნაულებელთა პირველი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „თანამედროვე მეცნიერების აქტუალური საკითხები“, ქუთაისი, 2008.
3. გურამ ჩხაიძე, გუსტავ რადე – კავკასიური მუზეუმის დამაარსებელი, ალმანახი „კვეკასიის მაცნე“, თბ., 2001, N 4.
4. H. Комарова, Густав Иванович Радде – неутомимый исследователь Кавказа, „საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე“, ტ. XXXIV-B, თბ., 1979.

გუსტავ რადე

**შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპირო და მისი კულტურული
გაციითარება უკანასკნელი 30 წლის მანძილზე**

22 მაისის მშვენიერი დილა გათვალისწინებული და დავტოვეთ. დახნულ მინდვრებზე, რომლებზეც რძიანა ბალახს უკვე დაუყვავილებია, სიმინდია დათესილი. სულ ახლახანს მდინარე ჭოროხი ორ ადგილის ნაპირიდან გადმოსულა და შარაგზა დაუზიანებია, ერთგან გზა გადაურეცხავს, ასე რომ, რამდენჯერმე გზის შემოვლა მოგვიხდა. რაც უფრო შორს მიედივართ, ტყე და გაუგალი ადგილები კლებულობს, ციცაბო ფერდობები ხშირი ბუჩქნარითაა დაფარული. ჩვენს ქვემოთ თიხისფერი ჭოროხი ხმაურობს, რომელიც ხან ვინრო კლდოვან კალაპოტშია მოქცეული, ხან ფართოვდება და იტოტება.

ბორჩხა ერთი მოზრდილი თურქული სოფელია მშვენიერი მდებარეობით, ამფითეატრის ფორმით ჭოროხის მარცხენა ნაპირზე პატარა ბაღებს შორის გაშენებული. სახლების უმრავლესობა ორ ან სამ სართულიანი, კრამიტით გადახურული თურქული ყაიდის შენობებია, რომელთა წინა ფასადი მდინარეს გადაჰყურებს. მდინარის მარჯვენა ნაპირზე მხოლოდ სოფლის გამგეობის რამდენიმე ახალი შენობა მდებარეობს, მაგალითად, ფოსტა და ტელეგრაფი, აგრეთვე, ყაზარმა სამხედრო ნაწილისთვის. საფოსტო კანტორის უფროსმა გულითადად მიგვიღო და სანამ ცხენები ისვენებდნენ, საინტერესო ცნობები მოგვანოდა მხარისა და აქაური მოსახლეობის შესახებ. აქედანაც, ისევე როგორც ყველა ახლად დაპყრობილი მხარიდან, დიდია

მაჰმადიანი მოსახლეობის თანდათანობითი გადინება, მიუხედავად იმისა, რომ რუსული მმართველობა მათი მდგომარეობის შეძლებისდაგვარად შემსუბუქებას ცდილობს. მოსახლეობის უდიდესი ნანილი ოსმალეთში ნასელის გადაწყვეტილებას სარწმუნობრივი ფაქტორიდან გამომდინარე იღებს. არც რუსეთი და არც ოსმალეთი აღიარებენ მინებზე მათ უფლებას; აქაც და იქაც, ახლაც და ნინადაც, მინა ხელისუფლების საკუთრებად ითვლება და იჯარით გაიცემა.

თურქეთში თვით ბეგებსაც კი არა აქვთ მინაზე განსხვავებული უფლება. მიუხედავად ამისა, მინის ნაკეთი შეიძლება გასხვისდეს, ოღონდ ახალმა მფლობელმა ადრე დადებული ყველა პირობა უნდა შეასრულოს. ვინც ქვეყანას ტოვებს, თავის დროებით საკუთრებას ძალიან იაფად ჰყდის. ასე მაგალითად, ბორჩხაში მინის ნაკეთი სამსახულიანი სახლითურთ 100 მანეთად იყიდება. შორეულ სოფლებში ლარიბი გლეხები თავიანთ ციცქანა ნაკეთსა და ქოხს რამდენიმე მანეთად ყიდიან. რუსი მოხელეების ცხოვრება ასეთ ადგილებში შესაშური როდია. აბა, ნარმოვიდგინოთ საკუთარი თავი ჩვენი გულითადი მასპინძლის – ბორჩხის ფოსტა-ტელეგრაფის უფროსის ადგილზე. რვა წელი იგი ერთი დამშმარე პირით უძლვება თავის საქმეს, თუმცა გასაკეთებელიც ბევრი არაფერია. კეირაში ერთხელ ცხენებით მოაქვთ ფოსტა, დეპეშები იშვიათია. ზიხარ კაცი უსაქმიურად ამ საშინელ მარტობაში. მხოლოდ ჭოროხი ღმუის გამუდმებით, წყალდიდობის დროს კი მისი მღვრიე ტალღები ლამის შენობას მისწვდეს.

ასე უსაშველო მოწყენილობაში გადის ამ საბრალო ადამიანების დღეები. კარგია, თუ ჯანმრთელობა მაინც შერჩებათ, რადგან არავითარი სამედიცინო დახმარება არსებობს, რაიმე გართობაზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია. პროდუქტები ძალიან ძვირია, ხშირად პირველადი მოხმარების საგრძნიც კი არ გააჩნიათ. ვინც დაოვახებულია და შეიღები ჰყავს, მათი აღზრდა დიდ პრობლემებს უქმის, თუ მატერიალურად უზრუნველყოფილი არ არის. 600 მანეთის ოდენობის წლოური ჯამაგირი თვით ყველაზე აუცილებელ მოთხოვნილებებსაც კი ვერ აქმაყოფილებს. თუ ამას ზედ ავადმყოფობაც დაერთო, მაშინ ხომ მდგომარეობა სრულიად საკალალოა. თუმცა მილიციის პოსტ სინკოტამდე კიდევ 25 ვერსი იყო დარჩენილი, სალამის 6 საათზე გზას გაუდევით. გზა ჭოროხის მარჯვენა ნაპირზე სულ უფრო და უფრო მაღლა მიინევს და თითქმის 600 მეტრს აღწევს. ბევრგან მინაა ჩამოქცეული, რის გამოც გზა ძალზე ვიწრო და სახიფათოა. იგი თურქებს ნანილობრივ უკვე აღუდგენიათ საპალნე ცხოველებისა და ტრანსპორტისათვის. ახლა გზას უკვე რუსეთის ხელისუფლება აგებს. არტანუჯამდე მონაკეთი თითქმის დასრულებულია. აქედან იალანუსჩამის უღლესტეხილის გავლით, გზა არდაგანის ვაკეზე მიდის.

რადგან ახალციხე-არდაგანის მონაკეთზე გზა სავალად უკვე მოსახერხებელია, ალბათ, მალე უნდა ველიდოთ მიმოსვლას მარშრუტით: ბათუმი-ართვინი-არტანუჯი-არდაგანი-ახალციხე. შესაძლოა, ზამთრობით მიმოსვლა გაძნელდეს, რადგან ჭოროხის ზემო წელზე თოვლი და ნამქერები

ჩევულებრივი ამბავია და დიდოვლობის გამო სოფლები გარე სამყაროს ხშირად დიდი ხნით არის მოწყვეტილი, შესაბამისად, ფოსტაც თვეობით ვერ აღნევს დანიშნულების ადგილამდე. გაზაფხულზე მიმოსვლას უკვე თოვლის დრობა აძნელებს, ამ დროს ხშირად ხდება ზვავების ჩამონილა და გზების ჩაეჭირა. შუალამისას მიგადნით სინკოტის (1) მილიციის პოსტს, რომელსაც ერთი ეფურეტორი უდგას სათავეში. მან გულთბოლად მიგვიღო. ბინა პატიმრებისთვის განკუთვნილ მაღალი ლობით შემოვლებულ სადგომში მიგვიჩინეს. მადლობა ღმერთს, ის ამჟამად ცარიელი იყო. რაზმი გაჭირვებით ირჩეს თავს, და მადლობის მეტი არაფერი გვეთქმოდა, როცა მეორე დილით ერთი ჭიქა ჩაით გაგვიმასპინძლდნენ. ფოსტის ქვედა მხარეს, ფერდობზე, იმავე სახელწოდების მქონე სოფელია შეფერილი, საგულდაგულოდ შემოლობილი ბალებით, პატარა მდელოებითა და ყანებით. აქ მოჰყავთ როგორც სიმინდი, ასევე ქერი და ხორბალი.

ჭოროხის დინების დაყოლებით უკვე მხოლოდ სიმინდს თესავენ, ართვინის ზემოთ კი, პირიეთ, უპირატესად ქერი მოჰყავთ. გაზაფხულზე მინდვრებს უწყლობა ანუხებს და ართვინში წყლის ხელოვურ ავზებში აგროვებენ. აქაც მძიმე მდგომარეობა დაგვხვდა. ცხენებისთვის საკებების შეძენა გვინდოდა, მაგრამ ვერსად ვიშოვეთ. სინკოტი 9 საათზე დავტოვეთ. მალე ართვინიც გამოჩინდა. როდესაც მაღლიდან დასცექრი, იგი მოსჩანს, როგორც ხრიოკი მთების შუაგულში მოქცეული, ვრცელ ფერდობზე გაშენებული მშვენიერი ოაზისი. თვალში გვხვდება თუთისა და კაელის ხეების კორომები, ხასხასა ყვავილებით აჭრელებული, ფერად-ფერადი მდელოები და ზეთისხილის პლანტაციები.

ართვინი, ერთ-ერთი ყველაზე თავისებური დასახლება, ჭოროხის მარცხენა მხარეს მდებარეობს, ნაპირიდან მოყოლებული 1800 მეტრის სიმაღლემდე. ბაზრის მახლობლად მდებარე მთავარი მეჩეთი ზღვის დონიდან 630 მეტრზეა. ზოგ ადგილას ფერდობი, რომელზეც ართვინია გაშენებული, ისეა დაქანებული, რომ მასზე მხოლოდ ქვის საფეხურებით შეიძლება ასვლა, შენობები ჩიტის ბუდეებიცით პირდაპირ ელდეზე მიკრული. ამგვარ ბუდეებს შორის ლა მოედნები, ბალები, მდელოები და მცირე ზომის მინდვრებია გადაჭიმული. ართვინში მოსახვედრად გზას ჭოროხის მარჯვენა ნაპირზე უნდა დაუყვე, და 24 სერპანტინის გავლა გინეეს, სანამ 600 მეტრის სიმაღლიდან დაეშვებოდე. ბოლოს რეინის ხიდს მიაღწევ, რომელსაც ჭოროხის მეორე ნაპირზე გადაჰყავხარ. ახლა უკვე აღმართი ინყება მიხვეულ-მოხვეული, ეინრი გზებით, რომლებსაც ართვინის ცენტრში, ბაზართან, მიჰყავხარ. მხოლოდ ახლა გრძნობ კაცი, რა დამრეცზე შეფერილი ქალაქი. სიმაღლეში განსხვავება კლიმატურ მრავალფეროვნებასაც განაპირობებს.

თანდათან თავქვე დაუუყევით ჭოროხის კლიფვან სანაპიროზე გამავალ გზას, და ბოლოს მივადექით 19 მეტრი სიგრძის რკინის ხიდს, რომელმაც ცოტა ხნის წინ ქელი ქვის ხიდი შეცვალა. აქევ კუთხეში, ლამაზ ადგილას, მაღალ კლიფვან კედელთან, დგას თურქული ყაიდის შენობა ნაირ-ნაირი დუქნებითა და ფუნდუკით, სამჭედლო და ა. შ. აქედან მიხვეულ-მოხვეული აღმართები

ინწყება. ჩვენს ზემოთ, ხიდის სიახლოესში, კლდის შევერილზე, ართვინის ძევლი ციხე-სიმაგრის ნანგრევები მოსჩანს, რომელსაც ქვიტკირის მაღალი გაღავანი აქვს შემოვლებული. ამ ციხის აგებას უკვდავ თამარ მეფეს მიაწერონ. პირველ მნიშვნელოვან ტერასაზე, ჭოროხიდან დაახლოებით 200 მეტრის სიმაღლეზე, დგას სამხედრო ყაზარშა პლასტუნების ბატალიონით. ჩვენ ერთი საათი დაგვჭირდა, სანამ ართვინის ცენტრში, შემაღლებულ ადგილას მდებარე თავად ერისთავის (2) სახლს მივალნევდით. თავადი ნარმოსადეგი, მხარებჭიანი მამაკაცია, ხშირი ჭალარა წევრით, მელოტი, მკევრო პროფესიით, ენერგიული სახის ნაკვთებით, აღერსიანი, მაგრამ გამჭოლი მზერით. მან გულთბილად მიგვიღო, შესანიშნავად გაგვიასპინძლდა და, რაც ყველაზე მთავარია, მხარისა და მისი მოსახლეობის შესახებ ამომწურავი ცნობები მოგვანოდა.

თავად ერისთავის ადრე ევროპული ცხოვრების სიამენი სრულად უგემნია და მხოლოდ მოგვიანებით, გარემოებათა გამო, სახელმწიფო სამსახურში ჩამდგარა. უკვე 15 წლია აქ არის, 1886 წლიდან ართვინის ოლქის უფროსია. მარტო ცხოვრობს, რადგან მეუღლე ბავშვების აღსაზრდელად მთლიანად ხარკოეში გადასახლდა. მუშაობისგან თავისუფალ დროს თავადი სხვადასხვა მექანიკური კონსტრუქციების აგებით არის დაკავებული. გაოცებას ვერ დამალავ, როცა ამდენი საშიში, უდაბური ადგილის გამოვლის შემდეგ, აქ – ართვინში, ტელეფონით ლაპარაკის შესაძლებლობა გეძლევა. კანცელარიაში მყოფ თავის მოხელეებს თავადი თვითნაკეთი სატელეფონო პაპატის მეშვეობით ელაპარაკება. ერთ-ერთ ოთახში მოსჩანს აკვარიუმი ოქროს თვეზებით. თავად ერისთავის სახლის სამხრეთ ფასადიდან შესანიშნავი ხედი იძლება. ჩვენს ქვემოთ მოსჩანს ერთმანეთთან მიჯრილი შენობების კომპლექსი. ყველა მათგანი თითქმის მსგავსი პროექტითაა აგებული და მძიმე ქვებით დამაგრებული ყავრით ან თურქული კრამიტითაა გადახურული. შენობების საძირკვლები გრანიტი ან ტუფის ქვიშევაა გამოყენებული. აგურებს შორის კირს დუღაბის სქელი ფენა დატანებული. ჩვენგან მარცხნივ და მარჯვნივ მოსჩანს სუფთა, მეტნილად თეთრად შეღებილი სახლები, ბევრი ფანჯრით, გარეთა აივნების გარეშე. კარგ ამინდში არემარე სასიამოვნო სანახავია, მაგრამ, სამუშაოობა, ძალიან ხშირად, განსაკუთრებით წელიწადის ამ დროს, დღეების განმავლობაში მთებზე სქელი ნისლია ჩამოწოლილი ან განუწყვეტლივ ცრის.

ართვინის მოსახლეობა ორივე სქესისა 5876 სულია. მთელი ოლქი, რომელიც ადმინისტრაციულად სამ ნაწილადაა დაყოფილი, 52746 ადამიანს ითვლის. აქედან ართვინის ნაწილზე 5695 მამაკაცი და 5231 ქალი მოდის, არტანუჯისაზე – 7829 მამაკაცი და 7296 ქალი, ხოლო შავშეთ-იმერხევისაზე - 10655 მამაკაცი და 10164 ქალი. ეს ციფრები მუდმივად ბინადარ მოსახლეობას ეხება. მოსახლეობის ძირითად ბირთვებს, სარწმუნო წყაროების მიხედვით, ქართული ნარმომავლობის მუსლიმი აჭარლები შეადგენს, რომელთა ოჯახებშიც მშობლიური ენაა შენარჩუნებული. რომაულ-კათოლიკური აღმსარებლობის სომხები ფართოდ არიან ნარმოდგენილნი, მათ მხარეში 6 ეკლესია, 4 ვაჟთა და 3 ქალთა სკოლა გააჩნიათ; გრიგორიანელ სომხებს კი

6 ეკლესია და მხოლოდ 2 სკოლა აქვთ. მათმადიანები თავიანთ რელიგიურ რიტუალს 42 მეტრთსა და ჯამეში ატარებენ და თავიანთ შეილებს 91 ე.ნ. სასოფლო სკოლაში ასწავლიან. მთლიანად მხარეში 3675 მოსწავლე და 116 მასწავლებელია. თვითონ ართვინში ერთი სამასწავლებლო სემინარიაა, რომელშიც დაახლოებით 100 მოსწავლეა.

ბაზრის მონაბუღება კარგ ნარმოდებენას იძლევა ვაჭრობისა და შრომითი საქმიანობის შესახებ. ვინრო, ცუდად მოკირნყლულ, შუკებში უამრავი ჯიხური შეგხვდება, ყველა მათგანი ღიაა. ჩამოვლი ციცაბო ფერდობს, ოლრონილრო საფეხურებით და აღმოჩნდებით ერთ საკმაოდ ღია ადგილზე, რომლის ცენტრშიც ბაზარია განთავსებული. აქ უამრავი სხვადასხვა ყაიდის ჯიხური დგას. ზოგიერთები ბენვეულით ვაჭრობენ, მეტნილად, აჭარელი მონადირეების მიერ დაჭრილი კვერნის, მელის, დათვის, შვლის, გარეული თხის და კურდლის ტყავით. ყუბანელმა პლასტუნებმა შინაური ღორი მოაშენეს და ამ უკანასკნელმა, მათი წყალობით, თურქეთის საზღვრამდეც კი მიაღწია. ღორებს ჯარისკაცების ხიშტები თუ იცავს, რადგან როგორც კი მუსლიმები მათ თვალს მოკრავენ, მაშინვე გაერთიანებული ძალებით ერეებინან. მათი ფანატიზმი იქამდეც კი მიიღის, რომ შეწყვიტეს პურის ყიდვა მცხობელთან, რომელსაც ლუმელში შეკვეთით ღორის ხორცის შეწვა უნდოდა. შინაური ცხოველებიდან უმნიშვნელოვანესი თხაა. ციკანს აქ ყოველდღე კლავენ. კარგი ცხვრის ხორცი იშვიათია, საქონლის ხორცი უვარგისი და მათი შოვნა მხოლოდ სამხედრო ბატალიონის მომმარაგებლების მეშვეობითაა შესაძლებელი.

რადგან მოსახლეობის დიდი ნაწილი ლარიბია, ის ცხვრის ძვირ ხორცს არ ყიდულობს და ციკნის ხორცით ქმაყოფილდება. ერთი დასაკლავი ციკანი 50 კაპიკი ღირს, ტყავი 25 კაპიკად იყიდება, ასე რომ ხორციც ამდენივე ღირს. ყოველწლიურად 15000-20000 ცალი ციკნის ტყავი გააქვთ გასაყიდად, ძირითადად, მარსელის ბაზარში. როგორც სხვა ყველაფერი, ამ გაჭირების ნებს ციკანიც გაძირდა, ახლა ის 1 მანეთი ან 1 მანეთი და 20 კაპიკი ღირს. ციკნის ტყავის გარდა, ართვინში საქონლის ტყავსაც ამუშავებენ. ერთი კარგად გამოიყვანილი ნითელი კამერის ტყავი 15-20 მანეთი ღირს. სომხეთის მსგავსად, აქაც საზაფხულო საძოვრებიდან დაბრუნებულ გასუქებულ საქონელს შემოდგომაზე კლავენ და ხორცის ნაჭრებს ჰაერზე აშრობენ. გამოყვანილი ცხვრის ხორცი ართვინში მარტო ბაზარში შესანახად კი არ უნდათ, არამედ გასაყიდადაც. მათ შემდეგნაირად ინახავენ: დაჭრილ ხორცს თიხის ქვაბებში აწყობენ და ზემოდან ცხვრის გამდნარ ქაფქაფა ცხიმს ასხამენ, რომლის სქელი ფენა გაციების შემდეგ ჰაერს აღარ ატარებს. თვით კონსტანტინოპოლიც კი გააქვთ ეს ხორცი, რომელსაც „ყაურმას“ უნდებენ.

აქლემი ამ მხარეში მას შემდეგ მოხვდა, რაც რუსებმა გზა გაიყვანეს. ართვინის მცხოვრებნი მათ ძალზე გააოცეს. ძალი ართვინში იშვიათია. მეზობელ მომთაბარე ხალხებთან, მაგ., ქურთებთან მას უზარმაზარი ფასი აქვს. მოზრდილ, ღონიერ მცხვარის ძალში 50 მანეთსაც კი იხდიან. რამდენადაც ართვინელები მომთაბარე ცხოვრებას არ ეწევიან, ძალიან მომჭირნეები არიან

და თანაც მათი წესიერება საქვეყნოდაა ცნობილი, ამიტომაც ძალით მათთვის მხოლოდ ძვირი ფუფუნების საგანი იქნებოდა. შინაური ფრინველებით ართვინი ღარიბია. მტრედი, რომელიც შავი ზღვის სანაპიროზე, მაგ., ბათუმში, ყველა თურქულ კარ-მიდამოში დიდი რაოდენობით გვევდება, აյ ძალზე იშვიათია, მთელს ართვინში ათიოდე მტრედი თუ იქნება. იხვებისა და ბატებისთვის გარემო შეუფერებელია, და ესთმებიც არ ჰყავთ დიდი რაოდენობით. ბებერ, გამზღარ დედალში 60 კაპიეს იხდიან, წყვილ წინილში – 50 კაპიეს. ინდაური საერთოდ არ არის. ასევე ღარიბია ართვინი და, საერთოდ, ჭოროხის მთელი შუაწელი გარეული ფრინველებით, რომლებსაც, როგორც ეტყობა, ჭოროხის ხეობაში საკედების შოვნა უქირთ.

ქვეწარმავლები ართვინში საკმაოდაა. ქვემოთ, ცხელ ხეობაში, მორიელები და გველები იშვიათობას როდი წარმოადგენენ. მახრა, თურქულად „ბოსტანა“, ე. ი. ბაღჩების მტრერი, დიდ ზიანს აყენებს ნათესებს. ბოსტნეულიდან მოპყავთ უპირატესად ხახვი, ბოლოკი, ჭარბალი, იშვიათად, ქინძი და სტაფილი; კამა არ იციან, ოხრახუში გაველურებულია; კომბოსტოს მაღლობებზე შეიძლებოდა ეხარა, ქვევით კი საამისოდ ძალზე ცხელი კლიმატია. მასზე მოთხოვნილებას თურქეთიდან იყმაყოფილებენ. კარტოფილი ახალციხიდან შემოაქვთ და მის ნათესებს აქა-იქ თუ შეხვდებით. სამაგიროდ, პომიდორსა და ბალარიჯანზე დიდი მოთხოვნილებაა, სათანადო ადგილებზე მათ კარგად უვლიან და ზამთრისთვისაც ამნილებენ. ართვინელები, ყველა ეროვნებისა, ძალზე მოკრძალებულად ცხოვრობენ, ზაფხულში მთლიანად ხილითა და ცოტაოდენი პურით იკვებებიან. მიუხედავად ამისა, საკმაოდ ჯანმრთელები არიან. უამრავ თუთის ხეს არა მარტო დაბალი ხარისხის არაყის გამოსახდელად იყენებენ, არამედ ხანდახან მათთვის მნიშვნელოვან საკებბასაც კი წარმოადგენს. ადრე აქ ინტენსიურად მისდევდნენ მეაბრეშუმეობას. ადგილის სახელწოდებაც კი მასთანაა დაკავშირებული, რადგან ართვინი „ამოხვევას“ ნიშნავს. ბალი, ქლიავი, კურკოვანი ხილი თავზესაყრელია და ყველგან დიდი მონონებით სარგებლობს.

დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქვედა ფერდობებზე ზეთისხილის, ყურძნისა და თამბაქოს მოყვანას. ზეთისხილს, რომელიც 400 მეტრ სიმაღლეზე ხარიბს, ზეთის გამოსახდელად იყენებენ, მის ნაყოფს სიმწრის გამოცლის შემდეგ მიირთმევენ კიდეც. ერთი ფუთი ზეთის ზეთი 5 მანეთი ღირს. ართვინული ღვინო იმერეთისას ჰგავს. მუსლიმები ყურძნის წვენს სომხებზე ყიდიან და ეს უკანასკნელი მისგან ღვინოს აყენებენ. ღვინით განთქმულია სოფელი გვერდა. ერთი ბათმანი (3) ახალდაყენებული ღვინო 1 მანეთიდან 1 მანეთ და 20 კაპიამდე ღირს, დაკველებული ღვინო კი უფრო ძვირია. „ფაფას“ ფერილით შესქელებული ყურძნის წვენიდან თათარას ადულებენ, მასში ძაფზე აცმულ თხილს ავლებენ, აშრობენ, ჩურჩხელებს აეთებენ და თბილისში მიაქვთ გასაყიდად. ამზადებენ, აგრეთვე, ლელვის ჩირსაც. საუკეთესო – სამსუნის ხარისხის თამბაქო მოჰყავთ მურღულის ხეობაში და ფუთს (4) 9-12 მანეთად ყიდიან. უფრო მდარე ხარისხისაა არტანუჯის თამბაქო, რომელიც მეტნილად ტრაპიზონის თამბაქოს ჰგავს და ფუთი 5-7

მანქოთი ფასობს. გასაყიდად გააქვთ, აგრეთვე, საუცხოო კაკალი. ძირისადაც შემოსავალს ართვინის ხეობა სწორედ ხილიდან იღებს.

ბაზარში სიარულისას შევიხედოთ მეტყავების, მეუნაგირების, სირაჯების, მენაღებისა და მკერავების ჯიხურებშიც. ყველგან აბსოლუტურად ჩვეულებრივ საქონელს ამზადებენ, მხოლოდ მკერავებს შორის არიან ისეთები, რომლებიც სპეციალურად საქორნინო კაბებს კერავენ, სახელდობრ, კათოლიკ სომხებს აქვთ ჩვეულება, რომ სასიძომ და საპატარძლომ ჯვრისწერამდე ერთმანეთს საქორნინო ტანსაცმელი უნდა გაუგზავნონ. კათოლიკ სომხების ადათ-წესებშე თურქების ხანგრძლივმა ბატიონობამ დიდი ზეგავლენა მოახდინა. ასე მაგალითად, მშობლები წინასწარ მოილაპარაკებენ ხოლმე თავიანთი შეილების დაქორნინების თაობაზე, ისე, რომ ახალგაზრდებს არაფერს ეკითხებიან. მაჰმადიანური ურვაფი აქ ძალაში არაა, ქორნინების დარღვევა აკრძალულია, ღალატი სიკვდილით ისჯება. ართვინელების პატიოსნება საყოველთაოდაა ცნობილი, არც დღისით, არც ღამით არავინ არაფერს მოგპარავს; სამაგიროდ, აქაურები შერისმაძიებელი და გულგამყოლნი არიან და ადამიანის სიცოცხლის ხელყოფა მათ არაფრად უღირთ. მკვლელობების მიზეზი უმეტესნილად პირადი შეურაცხყოფაა, და ხშირად ის ქალის გამო ხდება. ძველი, კარგი ჩვეულების მიზედეით, ოჯახური ცხოვრება პატრიარქალურია. ოჯახის უუროსს მონინებით ეყყრობიან, ვაუშვილს მარის თანდასწრებით მისი წერართვის გარეშე მონევა ეკრძალება და მხოლოდ მაშინ რტყელის რამეს, როცა შეეკითხებიან.

ახალი თაობა, ე. ნ. პროგრესთან ერთად, კარგ ადათ-წესებს ივიწყებს. სხვათაშორის, როგორც ამბობენ, ნათესავებს ერთმანეთის ბედი ნაკლებად აინტერესებთ. თითოეული მათგანი მხოლოდ საკუთარი ინტერესების დაცვაზე ფიქრობს, მათ დაზიან ზრუნავს. მიცვალებულის გამო ძახებს არ იცვამენ. უნინ მიცვალებულს გარდაცვალებიდან 2 საათის შემდეგ კრძალავდნენ, ახლა ნაბრძანებია 24 საათი გააჩირონ. ცხოვრების წესში ღარიბსა და მდიდარს შორის დიდი განსხვავება როდია. ყველა კათოლიკე სომეხი საქმიანი, მომჭირნე და ძუნია. მათი უმეტესობა ვაჭრობას მისდევს, თუმცადა ართვინმა, როგორც სავაჭრო ცენტრმა, რომელიც უნინ ერთმანეთთან აკავშირებდა, ერთი მხრივ, კონსტანტინოპოლისა და ტრაპიზონს, მეორე მხრივ, ყარსსა და არდაგანს, რუსების გაპატონების შემდეგ, თავისი მნიშვნელობა დაქარგა და ეს პროცესი ამჟამადაც გრძელდება. სავაჭრო ბრუნვა ადგილობრივ მცხოვრებთა მასობრივი გადინების გამო მნიშვნელოვნად შემცირდა. ართვინის ქრისტიანული მოსახლეობის მდგომარეობა რუსების გაბატონების შემდეგ შესამჩნევად ვაუმჯობესდა. მანამდე თურქები მათ ძალიან ავანროებდნენ. მაგ., უნინ აკრძალული იყო საეკლესიო ზარების რეკვა, რომლებიც ახლა დილის ან საღამოს წირვის დაწყებას იუნიებიან; მაშინ ქრისტიანული ღვთისმსახურების დაწყებას ერთმანეთს თუნუქშე ჯოხების დარტყმით ატყობინებდნენ, მოლები კი მლოცველებს მინარეთიდან ხმამაღლა უხმობდნენ.

ამასობაში სხვადასხვა ჯიბურში ჩვენი მუზეუმისათვის რაღაც-რაღაცები შევიძინეთ, მაგ., ძალიან საინტერესოა კოსტუმების დეტალები. აუცილებლად

უნდა ვახსენო მოწნეული კალათები, რომლებსაც როგორც აჭარაში, ისე აქ – ლიკვიდირები, ანუ ახლანდელ ართვინის ოლქში ამზადებენ. ამგვარი კალათები უალრესად გამძლეა, ზემო ნანილი ნროული ფორმისაა, აქვთ ნებული ბოლო და ორ ფეხზე დგანან. შემდეგ ერთი ართვინელი კბილის ექიმის ჯიხურს მივადექით. აბრაზე გრძელ ზონაზე ჩამოკანიალებული ამოლებული კბილი იყო გამოსახული, რითაც იგი საკუთარი საქმიანობისთვის რეკლამის განვევას და პაციენტების მოზიდვას ცდილობდა. საღამოობით ამ კბილის ექიმთან ნარჩინებული უსაქმურები იკრიბებიან და პანქოს თამაშობენ. როგორც ზოგადად აღმოსავლეთში, ისე ართვინშიც ხალხის მთელი ცხოვრება ბაზარში სჩექფს, სხვაგან კი საძინელი მოწყენილობაა. ღია ფანჯრებიდან მშენიერი გოგონები იმზირებიან, რომლებიც მაშინვე დამალავენ ხოლმე სახეებს, როგორც კი ვინმე ზევით აიხედავს. წყაროსთან მდგომი ქალები თავიანთ სახეებს მაშინვე იძურავენ, როცა გვერდით უცხო მამაკაცი ჩაუვლით. თუ გინდათ ნახოთ, რა სილამაზის ქალებია ართვინში და ნარმოდგენა შეიქმნათ მათი გამოსასვლელი ტანსაცმლის სიმდიდრეზე, კვირაობით 8 და 9 საათს შორის მთავარ კათოლიკურ ეკლესიაში უნდა ნახვიდეთ.

ეკლესიაში სიარული ყველასთვის სავალდებულოა, საკვირაო წირვას არავინ აქლდება, ყველანი – დიდი თუ პატარა, ქალი თუ კაცი – სადღესასწაულო ტანსაცმელში არიან გამოწყობილნი. ირგვლივ მხოლოდ ჯანსაღი, ღამაზი სახეები მოსჩანს. გოგონები და ქალები ეკლესიაში ნასასვლელად საუკეთესო ტანსაცმელს იცვამენ და ერთმანეთს ქეირფასეულობის ტარებაში ეჯიბრებან. აქ ბევრი მშენიერი ქალიმელია, მეტწილად, შავგვრებანი, ნაზი სახის კანით. როცა 9 საათზე მივედი, ეკლესია და მისი წინა ეზო ხალხით იყო საესე. აქ უფრო თავისუფლად შეგიძლია იმოძრაო, ვიდრე ქუჩაში. ქალებსაც თავიანთი ჰაეროვანი ჩადრები აღარ უფარავთ სახეს. წირვის შემდეგ საერთო პურიობა იმართება, უმასპინძლდებიან ცოტაოდენ არყით, ტკბილულითა და კორალით (ხორბლის ან სიმინდის მარცვლებისგან მოხარული ფაფით).

შევიტყვეთ, რომ უკვე მეორე დღეს ერთი კატარლა მიღიოდა ბათუმში. გადავწყვიტეთ, გვესარგებლა ამ შესაძლებლობით და ორშაბათ დღილით ჩვენს გულითად ართვინს დავვემშვიდობეთ. ხალხი თავს იყრის ქოროხის მარჯვენა ნაპირზე, ხიდს გადაღმა და მშვიდად ელოდება, სანამ ყველა მგზავრი და საქონელი ადგილზე იქნება. აქ დიდი მოძრაობა იყო, განუწყვეტილივ მიმოდიოდნენ ადამიანები, როგორც ქვეითად, ისე ცხენებითა და სახედრებით. ხიდს ქვემოთ ქოროხის წყალი ყურისნამდებად ხმაურიობდა, მარცხნივ მაღალი, ციცაბო კლდიდან თამარის ციხის ნანგრევები გადმოვცურებდა. შიშისმომგვრელი სანახავი იყო ეს უზარმაზარი კლდეები.

ჩვენ ართვინის ნავსადგურისკენ გავემართეთ. ამჯერად დიდი ხნის ლოდინი დაგვჭირდა, სანამ დავიძოვრებოდთ. აღმოსავლეთელებმა დროის ყადრი არ იციან. თანდათან ემატებოდნენ მგზავრები – მუსლიმები და ქრისტიანები, აზზრუმელი ვაჭრები, ერთი სპარსი ექიმი, მომლერალი, ერთი ავადმყოფი, ნახევრად ბრძა ქალი თავისი მომვლელითურთ, ერევნელი სომები, ბოლოს მენიჩე და ჩვენი კაპიტანი. მხოლოდ 10 საათზე დავიძარით.

კატარდა დინებას სწრაფად მიჰქონდა, მხოლოდ ქარი ანელებდა მის სვლას. შიში გვიპყრობდა სახიფათო ადგილების გავლისას, სადაც მდინარე მორევს ქმნიდა და ტალღები ყოველი მხრიდან ეხეთქებოდნენ კატარლას. შორს სიმინდის ყანები მოჩანდა. აქ ხშირად ზამთრის მარცვლეულის აღების შემდეგ, რომელიც ცხელ ხეობაში საკმაოდ მაღე მნიშვნელია, სიმინდს თესავენ და, ამდენად, უკვე მეორე მოსავალს ინგვენ.

უსახლოვდებით მურლულის ხეობას, ესეც ვიწროა და ჭოროხი ძალზე ნყალუხეო. მაღე მივაღწიეთ ბორჩხას, სადაც ბაზარში შევჩერდით. აქ კარგ თურქულ საბნებს ეკრავენ, ტყავს ამუშავებენ და ძალიან კარგ თიხის ჭურჭელს ამზადებენ. ცოტა ხნით შესვენებისა და ახალი შეზავრების დამატების შემდეგ, გზა განვაგრძეთ. გავიარეთ მარადიდი და მივუახლოვდით აჭარისხყლის შესართავს. დაახლოებით ნახევარსაათიანი მგზავრობის შემდეგ, მშვიდობიანად მივეღით კაპანდიდში, სადაც ართვინიდან ტელეგრაფით გამოძახებული ეტლი გველოდა. ნაშუადღევის 3 საათისთვის გამოსულებმა, ხუთსაათიანი მგზავრობის შემდეგ, ბათუმს მივაღწიეთ.

კომენტარები

1. სოფელი, ამიგამად მდებარეობს თურქეთში, ართვინის ვილაიეთში. სოფლის თანამედროვე სახელწოდება სუმბულუ.
2. მიხეილ ერისთავი – ართვინის მაზრის უფროსი XIX ს-ის 80-90-იან წლებში. 1886 წელს მან ამ თანამდებობაზე შეცვალა ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწე მიხეილ მეფისაშვილი, რომელიც ართვინის მაზრის უფროსად რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომის შემდეგ მსახურობდა.
3. სანცაო და ნონის ერთეული ირანში, ოსმალეთში, რუსეთსა და კავკასიაში. შემოილო აყ-ყორუნლუს შაპმა უზუნ-ჰასანმა XV ს-ის მეორე ნახევარში. ერთი ოსმალური ბათმანი საშუალოდ 7,3 კგ-ს უდრიდა.
4. მასის ერთეული; უდრის 16,38 კგ-ს. იხმარებოდა მეტრული სისტემის შემოღებამდე.

GOCHA SAITIDZE, IZA AGLADZE

THE GERMAN SCIENTIST AND TRAVELER GUSTAV RADE ABOUT THE CITY OF ARTVIN AND IT'S SURROUNDINGS (1893)

Summary

In this report it's discussed the information about the city of Artvin and it's surroundings in the 90ies of the 19th century, given in the work of the prominent german scientist and traveler Gustav Rade (1831-1903), called "The East Coast of the Black Sea and it's Cultural Development for the Last 30 Years". ("Das Ostufer des Pontus und seine kulturelle Entwicklung im Verlaufe der letzten dreissig Jahre"). G. Rade published this work in 1894 in collaboration with the german scientist G. Kennig in the well-known german scientific journal "Dr. A. Petermanns Mitteilungen aus Justus Perthes Geographischer Anstalt" (#112). In 1983 from 3th of April till 19th of August G. Rade led a research expedition on the east coast of the Black Sea. We found this work in 2005, in Germany, during a scientific mission at the Saarland University and the information held in it about Artvin and it's surroundings, prepared for publication, is being brought in the scientific circulation for the first time.

ГОЧА САИТИДЗЕ, ИЗА АГЛАДЗЕ

НЕМЕЦКИЙ УЧЕНЫЙ И ПУТЕШЕСТВЕННИК ГУСТАВ РАДДЕ О ГОРОДЕ АРТВИНЕ И ЕГО ОКРЕСТНОСТЯХ (1893 Г.)

Резюме

В статье рассмотрены сведения о городе Артвине и его окрестностях в 90-х годах XIX столетия, имеющиеся в работе выдающегося немецкого ученого и путешественника Густава Радде (1831-1903 гг.), под названием «Восточное побережье Черного моря и его культурного развития за последние 30 лет» ("Das Ostufer des Pontus und seine kulturelle Entwicklung im Verlaufe der letzten dreissig Jahre"). Работа была опубликована Г. Радде в 1893 году в соавторстве с Е. Кеннигом, в публикуемом в г. Готта известном немецком научном журнале „Dr. A. Petermanns Mitteilungen aus Justus Perthes Geographischer Anstalt“ (N 112). Научную экспедицию на восточном побережье Черного моря Г. Радде осуществил с 3 апреля по 16 августа 1893 года. Работа была найдена нами в 2005 году, во время научной командировки в Германии в Заарландском университете. Данные в ней сведения об Артвине и его окрестностях с соответствующим исследовательским аппаратом впервые вводятся нами в научный оборот.

მიხეილ გაბაშვილი

ერთი დოკუმენტი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გეიარალაზული ქალაპის შესახებ (1920 წელი)

საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში, საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921 წლები) სამხედრო სამინისტროს ფონდში (№1969; აღ. 1) ინახება საქმე №670. ეს არის ერთი საქალალდე, რომელსაც ანერია – „ВООРУЖЕННЫЕ СИЛЫ ГРУЗИНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ“. დოკუმენტი 32 ფურცლისაგან შედგება და ნარმოადგენს საბეჭდ მანქანაზე რუსულად დაბეჭდილ ტექსტს. არც საქალალდეს და არც თავად დოკუმენტს არ ანერია არც თარიღი და არც მითითება იმის შესახებ, თუ ვის მიერ უნდა იყოს იგი შედგენილი.

როგორც ჩანს, საქალალდეში ფურცლები არათანმიმდევრულად არის ჩადებული. ზოგიერთ ფურცელს თავზე ძველი ნუმერაციის აღმნიშვნელი რიცხვი ანერია. ამჟამად საქალალდეში არსებული ფურცლების თანმიმდევრობა ისეთია, რომ მე-16 ფურცელს თავზე ანერია ძველი ნუმერაციის – 20, ხოლო მე-18, მე-19 და მე-20 ფურცლებს თავზე ანერიათ შესაბამისად – 15, 16, და 17. აშეარაა, რომ ჯერ უნდა იყოს ძველი ნუმერაციის 15, 16, 17 და მხოლოდ შემდეგ 20. ამის შემდეგ უნდა მოდიოდეს დღევანდელი დანომვრით მე-7 და მე-9 ფურცლები, რომლებსაც შესაბამისად თავზე ანერიათ – 25 და 26 (საინტერესოა, რომ დღევანდელი მდგომარეობით ამ ორ ფურცელს შორის კიდევ ერთი ფურცელია ჩაეკრებული, რომელიც შინაარსობრივად არც წინას უკავშირდება და არც მომდევნოს).

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე აშეარაა, რომ საქალალდეში არსებული ფურცლების დღევანდელი თანმიმდევრობა არასწორია.

დოკუმენტის 1-3 ფურცლებზე არსებული ინფორმაცია თითქმის უცვლელად მეორდება 4-5 ფურცლებზე. 26-ე ფურცელის ორი აბზაცი კი მცირეოდენ დამატებით მეორდება 30-ე ფურცლზე.

ამავე დროს არ გამოვრიცხავთ, რომ თავდაპირველი ტექსტის რამდენიმე ფურცელი შესაძლოა დაკარგულიც იყოს (მაგ. მე-18 ფურცელი, ძველი ნუმერაციით – 15, შინაარსობრივად არ ების საქალალდეში არსებულ არც ერთ ფურცელს).

თავად დოკუმენტი ძალიან საინტერესო შინაარსისაა. მასში აღნერილია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალების რეგულარული არმიისა და სახალხო გვარდიის სტრუქტურა, შემადგენლობა,

დასლოკაციის ადგილები, შეიარაღება, ბრძოლისუნარიანობა და შეიარაღებულ ძალებთან დაკავშირებული სხვადასხვა საკითხები.

შედარებით ადგილი დასადგენია დოკუმენტის შექმნის თარიღი. ამის საშუალებას თავად მასში არსებული ინფორმაცია იძლევა, რომლის თანახმადაც დოკუმენტის შექმნის მომენტში შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალი იყო გენერალი გიორგი კვინიტაძე. კვინიტაძე მთავარსარდალ 1920 წლის 29 აპრილს დაინიშნა (1) და 8 სექტემბერს დატოვა ეს თანამდებობა (2). დოკუმენტი აპრილ-მაისის საქართველო-რუსეთის ომის შემდეგ არის შექმნილი. აქედან გამომდინარე დოკუმენტი შეიძლება მხოლოდ 1920 წლის ზაფხულში დაწერილიყო.

გაცილებით რთული დასადგენია დოკუმენტის ავტორის ვინაობა; არა-ნაირი მინიჭებაც კი არ არსებობს ამასთან დაკავშირებით. ამ საკითხის გასარკვევად, ჩვენი აზრით, პასუხი უნდა გაეცეს ერთ კითხვას – ვისთვის ან რა საჭიროებისთვის შეიქმნა ეს დოკუმენტი. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, დოკუმენტი შეიცავს მეტად საინტერესო და გარკვეული ინფორმაციას საიდუმლო ინფორმაციას საქართველოს შეიარაღებული ძალების შესახებ. ეს ინფორმაცია, პირველ რიგში საინტერესო უნდა ყოფილიყო საქართველოს მოწინააღმდეგეთათვის.

შესაძლოა, თავად ხელისუფლებაც ყოფილიყო დაინტერესებული საკუთარ შეიარაღებულ ძალებში არსებული რეალური ვითარების ამსახველი ინფორმაციის მიღებით. თუმცა თავად ტექსტის მთელი რიგი მონაკვეთები გვათიქერებინებს, რომ დოკუმენტში არსებული ინფორმაცია არ უნდა ყოფილიყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელმძღვანელობისათვის განკუთვნილი. ნარმოუდგენელია, რომ ყოველივე ზემოთ თქმული უცნობი ყოფილიყო ხელისუფლების ნარმომადგენელთათვის. მსგავსი ფრაგმენტები საქმაოდ მოიძებნება დოკუმენტში.

ჩვენი აზრით, დოკუმენტის შემდგენლის მიზანი ინფორმაციის ქვეყნის გარეთ მინოდება უნდა ყოფილიყო. საქართველოს რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალების შესახებ ცნობების მიღებით ყველა ჩვენი მეზობელი იქნებოდა დაინტერესებული. მაგრამ ყველაზე მეტად საბჭოთა რუსეთი. სავარაუდოა, რომ ეს დოკუმენტი საბჭოთა რუსეთის აგენტურის მიერ მოპოვებულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით შეიქმნა და განკუთვნილი იყო მოსკოვის ბოლშევიკური ხელისუფლებისათვის.

დოკუმენტი, მასში არსებული ინფორმაციის გათვალისწინებით, პირობითად შეიძლება ორ ნაილად გავყოთ. პირველი ნაილი, სადაც საუბარია ქართული შეიარაღებული ძალების სტრუქტურის, შემადგენლობის, შეიარაღების, დისლოკაციის ადგილებისა და სხვა მსგავსი საკითხების შესახებ. მეორე – რომელშიც უკვე თავად დოკუმენტის შემდგენლის (თუ შემდგენლების) მოსაზრებები, კომენტარები და შეფასებებია ქართული შეიარაღებული ძალების შესახებ.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს ე.ნ. მეორე ნაილი საკმაოდ ტენდენციურია. დოკუმენტის ავტორის აზრით, სამხედრო ხელოვნების თვალსაზრისით,

ქართული შეიარაღებული ძალები ვერ ჩაითვლება ძლიერ და მძლავრ არმიად. მისი ბრძოლისუნარიანობის კოეფიციენტი საკმაოდ დაბალია და სამხედრო მოქმედებების დაწყების შემთხვევაში ქართული შეიარაღებული ძალების ორსახოვნებამ (იგულისხმება გაყოფა რეგულარულ არმიად და სახალხო გვარდიად – მ.პ.), შესაძლოა არმიასა და გვარდიას შორის შეტაკებები გამოიწვიოს. დასკვნაში ისიც არის ნათქვამი, რომ საქართველოს მიერ სამხედრო მოქმედებების დაწყება თავისითავად ხელს შეუწყობს ეკონომიკური სისტემის ნგრევას, რაც მოსახლეობას ხელისუფლების საწინააღმდეგოდ განაწყობს. ზემოთ მოტანილი შეფასებები რომ რელობას არ შეესაბამებოდა, ეს კარგად გამოჩნდა 1921 წლის 18-24 თებერვალს თბილისის დაცვისათვის წარმოებული ბრძოლის დროს. როდესაც რეგულარული არმიის ნაწილები, გვარდიის შენართები და ქალაქების მოსახლეობა ერთად, გმირულად იცავდა საქართველოს დედაქალაქს სამჯერ უფრო მეტი მტრისაგან და არსად ერთი ნაბიჯითაც არ დაუთმია პოზიციები.

დოკუმენტში არსებული მთელი რიგი ფაქტების გადამოწმება ამ ეტაპზე რთულია. მაგალითად, ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ ჯარში გავრცელებულია ხაზინის ქურდობა; რომ გენერალი გელევანიშვილი დიდ თანხებს აგებს კაზინოში; რომ თანამდებობებზე დაინშვინისას დიდი ყურადღება ექცევა ნათესაურ კავშირებს და არა პირად თვისებებს; რომ მთელი რიგი თანამდებობები უკავიათ არაპროფესიონალებს და ა.შ. მართალია დოკუმენტში სათანადო მაგალითებიც არის მოტანილი, მაგრამ ძნელი სათქმელია ეს მაგალითები გამონაკლისია, თუ მსგავსი ფაქტები საქმაოდ ხშირი იყო.

უნდა ვალიაროთ, რომ შეფასებების ნაწილი მართებულია. ფაქტია, რომ ორი პარალელური სამხედრო სტრუქტურის არსებობა არანორმალური იყო. ხელისუფლება რეგულარული არმიის გენერლებსა და ოფიცერთა კორპუსს არ ენდობოდა და გვარდია თავის უერთგულეს ძალად მიაჩინდა. ამ უკანასკნელს უამრავ პრივილეგიას ანიჭებდა. სწორია ისიც, რომ მთავრობა სათანადო ყურადღებას არ უთმობდა (ზოგჯერ უპასუხისმგებლოთაც ექცევოდა) საკავალერიო, საინჟინრო, სააირიაციო ნაწილებს. თითქმის არ ყოფილა მცდელობა შექმნილიყო საწარმოები, რომლებიც ქართულ შეიარაღებულ ძალებს საჭრეველითა და ამუნიციით მომარაგებდა.

სიმართლეს შეესაბამება დოკუმენტის ავტორის დასკვნა, რომ რეგულარული არმიის ოფიცერთა კორპუსი მაღალი პროფესიონალიზმითა და დიდი საპრძოლო გამოცდილებით გამოირჩევა. ამის საპირისპიროდ, გვარდიის ხელმძღვანელობას არასაქმარისი სამხედრო განათლება გააჩინა. თუმცა დოკუმენტში ხაზგასმულია, რომ გვარდიის ცხენოსანი ნაწილი ერთ-ერთი საუკეთესო ქართული სამხედრო შენაერთია და მასში, რუსეთის იმპერიის საუკეთესო საკავალერიო ნაწილების – ნიუჟევოროვისა და ტვერის დრაგუნთა პოლების – ყოფილი ოფიცერები მსახურობდნ.

დოკუმენტის მიხედვით ქართულ არმიაში 1300-1500 ოფიცერი მსახურობდა, ხოლო ძველი არმიის კიდევ 500-მდე ოფიცერი სამხედრო სამსახურში დასაქმებელი არ იყო. დოკუმენტის ავტორის აზრით, საბჭოთა რუსეთთან

ომის შემთხვევაში ყველა მათგანი უეჭველად შეავსებდა ქართული არმიის რიგებს.

საინტერესოა ინფორმაცია არმიის პირადი შემადგენლობის ეროვნული კუთვნილების შესახებ. ღოუშემნტის თანახმად, ჯარისეაცთა 90% ქართველია, 5% – სომები, 2% – რუსი და 3% – სხვა ეროვნების ნარმომადგენლები. ქვეითი ნაწილებისა და კავალერიის ოფიცრები თითქმის სულ ქართველები არიან. სამაგიეროდ ტექნიკურ ნაწილებში და განსაკუთრებით აერაციასა და ავტორაზმში არაქართველი (რუსები, სომები, პოლონელები, გერმანელები და სხვ.) ოფიცრები მსახურობენ.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ ღოუშემნტის ე.ნ. პირველი ნაწილი შეიცავს მეტად საინტერესო, მნიშვნელოვან და იმ დროისათვის გარკვეულნილად სადაცმლო ინფორმაციებს ქართული შეიარაღებული ძალების სტრუქტურის, შემადგენლობის, დისლოკაციის ადგილებისა და შეიარაღების შესახებ.

ღოუშემნტის მიხედვით, ქართული შეიარაღებული ძალების სათავეში დგას სამხედრო მინისტრი – გრიგოლ ლორთქიფანიძე. სამხედრო მინისტრთან არსებობს სამხედრო საბჭო, რომლის წევრებიც არიან თავად სამხედრო მინისტრი, მისი თანაშემნებები: გენერალი ალექსანდრე გედევანიშვილი და გენერალი ილია ოდიშელიძე. საბჭოს წევრები ასევე არიან გენერლები: ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი, კირილე ქუთათელაძე და ანდრეა ბენაშვილი.

სამხედრო სამინისტროს შემადგენლობაში შედის:

1. გენერალური შტაბი – უფროსი გენერალი ალექსანდრე ზაქარიაძე. გენერალი იყოფა სექციებად:

ა) ოპერატიული – უფროსი პოლკოვნიკი გედევანიშვილი.

თავად ეს სექცია იყოფა განყოფილებებად:

სამწყობრო – მაიორი მუსხელიშვილი;

სამობილიზაციო – პოლკოვნიკი ჭილაშვილი;

სადაზვერვო – პოლკოვნიკი ჩეჩელაშვილი;

საარტილერიო – პოლკოვნიკი ყაზბეგი;

საინჟინრო-ტექნიკური – პოლკოვნიკი გურამიშვილი

ბ) ტოპოგრაფიული სექცია – უფროსი გენერალი ბენაშვილი;

გ) სამხედრო-საგზაო სექცია – პოლკოვნიკი მაჭავარიანი;

2. პირადი შემადგენლობის განყოფილება – პოლკოვნიკი ხომერიკი;

3. საერთო განყოფილება – გენერალი ქავთარაძე. აქ შედის კანცელარია, კომინდატურა და კონტრ-დაზვერვა – უფროსი პოლკოვნიკი თულაშვილი.

4. სამეურნეო განყოფილება – გენერალი ყიფშიძე. ამ განყოფილებას ხელმძღვანელობს კოლეგია, რომელსაც სათავეში დამფუძნებელი კრების წევრი გოგუა უდგას.

5. სამხედრო სანიტარული განყოფილება – ექიმი მგელაძე;

გენერალი ოდიშელიძე სამხედრო მინისტრის თანაშემნეა სამწყობრო მომზადების დარგში, ხოლო გენერალი ალექსანდრე გედევანიშვილი – სამეურნეო დარგში.

არმიის მთელი არტილერიის მეთაურია გენერალი კირილე ქუთათელაძე, ხოლო საინჟინრო ძალები გენერალ თაყაიშვილის ემორჩილება.

არსებობდა ქვეითთა 3 ბრიგადა. თითოეული იყოფა 4 ათასეულად¹.

I ბრიგადას ხელმძღვანელობდა გენერალი დავით ართმელიძე, მისი თანაშემწერი იყო გენერალი ვაშაკიძე.

II ბრიგადას მეთაურობდა გენერალი იოსებ (სოსო) გედევანიშვილი, თანაშემწერ - გენერალი (სახელი?) სუმბათაშვილი.

III ბრიგადას სათავეში ედგა გენერალი ვარდან წულუკიძე;

დოკუმენტში, ქართული შეიარაღებული ძალების (რეგულარული არმიისა და სახალხო გვარდიის) შემადგენლობა და შეიარაღება შემდეგი სახით არის ნარმოდეგნილი:

სამრედრო ნაწილის დასახულება	ასაკი-ული	ასეული	ქადაგის რიცხვი	ხაზი	ხსნა	ტენია- მურავი	სამია- ზარდა-ზანი	შეცვალებული სამიაზარდა-ზანის	საუბრება
ქვეთითი ნაწილები									
I ბრიგადა									
1-ლი ათასეული.	1	5	-	550					
850(ათასაწყობო)	-	22	-	-	-				
1-ლი საარტილერიო დროიზონი	-	-	-	400					
600	-	6	8	4	-				
ერთ ბრიგადაში	4	20	-	2600					
4000	-	94	8	4	-				
სამრეც ბრიგადაში	12	60	-	7800					
12000	-	282	24	12	-				
არტილერია									
საარტილერიო დროიზონი	-	-	-	400					
600	-	6	4	4	4				
კავალერია									
საკავალერიო პოლკი	-	-	4	-	700	6	-	-	-
ქართულ-მუსლიმური დროიზონი	-	-	2	-	300	6	-	-	-
საინფირმო-ტექნიკური ნაწილები									
მესანგერთა ათასეული	1	4	-	800					
1000	-	-	-	-	-				
სააუტომობილო ასულები	-	1	-						
200	-	-	-	-	-				
საავაკუონ ასულები	-	1	-						
200	-	-	-	-	-				
რადიო-საატილეგრაფო ასულები	-	1	-						
100	-	-	-	-	-				

1 მართალია დოკუმენტში ნახსენებია, რომ ბრიგადები იყოფა ბატალიონებად, მაგრამ ამ შემთხვევაში რუსულ ტერმინ - „ბატალიონს“ შეესაბამება ქართული ათასეული

სამწოდო სკოლა	-	2	-	600					
800	-	12	-	-	-	-	-	-	-
სახალხო გვარდია									
ქუეითა 16 ბატალიონი	16	80	-	16000	-	364	-	-	-
საარტილერიო ბრიგადა	-	-	-	-	-	8	12	12	-
ცენტრალური დიკისიონი	-	-	2	-	300	6	-	-	-
4 ჯავშანმატარებელი	-	-	-	-	-	40	-	6	-
სასაზღვრო დაცვა									
6 რაზმი	6	18	-	3600	1800	-	-	-	-
სადარაჯო ნაწილები									
თბილისისა და ქუთაისის ბატალიონები	2	6	-	600	-	-	-	-	-
სულ	37	173	8	29800					
35100	3100	730	40	36	4				
საგანგებო რაზმი	-	-	-	1000	-	-	-	-	-
დასახლებული პუნქტების მილიცია	-	-	-	12000	-	-	-	-	-

რაც შეეხება საქართველოს შეიარაღებული ძალების შენაერთების დისლოკაციას:

მთავარსარდალი და მისი შტაბი – თბილისი

1-ლი ბრიგადის შტაბი – სოხუმი

1-ლი ათასეული – ბათუმი

მე-2 ათასეული – გაგრის პოზიციები

მე-3 ათასეული – ქუთაისი

მე-4 ათასეული – ოზურგეთი

1-ლი საარტილერიო დივიზიონი

1-ლი ბატარეა – გაგრის პოზიციები

მე-2 ბატარეა – იქვე

მე-3 ბატარეა – ბათუმი

მე-2 ბრიგადის შტაბი – თბილისი

მე-5 ათასეული – ერთი ასეული და შტაბი თბილისი

ორი ასეული ლაგოდეხი

ორი ასეული დარიალის ხეობა

მე-6 ათასეული – ლაგოდეხი

მე-7 ათასეული – თბილისი

ერთი ასეული სოლოდლი

მე-8 ათასეული – აშალ-სარალი-წითელი ხიდის რაიონი

მე-2 საარტილერიო დივიზიონი

1-ლი ბატარეა – თბილისი

მე-2 ბატარეა – ლაგოდეხი

მე-3 ბატარეა – აშალ-სარალი

მე-3 ბრიგადის შტაბი – ახალციხე

- მე-9 ათასეული – ახალციხე
 მე-10 ათასეული – იქვე
 მე-11 ათასეული – აჭარა
 მე-12 ათასეული – იქვე
მე-3 საარტილერიო დივიზიონი – ახალციხე

ცალკეული საარტილერიო დივიზიონი

სამხართველო, სამთავ და საველე ბატარეები – თბილისი

ჰაუპტცივების ბატარეა – პოზიციებზე ფოლოს ხიდთან

საკავალერიო პოლე – მანგლისი

ქართულ-მუსლიმური საკავალერიო დივიზიონი – თბილისი

მესანგრეთა ათასეული

შტაბი და სამთავ ასეული – თბილისი

ერთი ასეული – გაგრის პოზიციებზე

საავტომობილო ასეული – თბილისი

საავიაციო ასეული – თბილისი, ნავთვლული

რადიო-სატელეგრაფო ასეული – თბილისი და ბათუმი

სამხედრო სასწავლებელი, უნტერ-ოფიცერთა სკოლასთან ერთად –
თბილისი

სახალხო გვარდიის ნაწილები

შტაბი – თბილისი

საგანგებო ბატალიონი – ცხინვალი

1-ლი სარკინიგზო-ავტალის ბატალიონი – თბილისი

მე-2 ნავთლულ-ავლაბრის – იქვე

მე-3 საბურთალოს – იქვე

ალაზნის გაღმა ბატალიონი – კახეთში

სიღნაღის – იქვე

გორის – გორი

ხაშურის – სადგური მიხაილოვო

შორაპნის – სადგური შორაპანი

ქუთაისის – ქუთაისი

სამტრედიას – სადგური სამტრედია

ახალ სენაკის²

ფოთის – ფოთი

სოხუმის – სოხუმი

ბათუმის – ბათუმი

საარტილერიო ბრიგადა – თბილისი

ერთი სამთავ ბატარეა – ცხინვალი

საკავალერიო დივიზიონი – თბილისი

ჯავშანმატარებლები – მუდმივად გადაადგილდებიან

² დოკუმენტში არ არის აღნიშნული დისლოკაციის ადგილი, საკარაუდოდ სენაკში იყო განლაგებული.

სადარაჯო ათასეული – თბილისი და ქუთაისი
 საგანგებო რაზმი (შინაგან საქმეთა სამინისტროს დაქვემდებარებაში) –
 თბილისი

მილიციის რაზმები – საქართველოს ქალაქებში

დოკუმენტის შემდგენლის აზრით, საქართველოს შეიარაღებული ძალების რიცხოვნება მაქსიმუმ შეიძლება 50 ათასი კაცი ყოფილიყო. აქედან არმია 15-18 ათასი, სახალხო გვარდია – 16 ათასი, ამას ემატებოდა სასაზღვრო (სანაპირო) დაცვისა და სადარაჯო ათასეულები, საგანგებო რაზმი და მილიციის ნაწილები.

ჩნდება ერთი მთავარი კითხვა: რამდენად რეალურია შეიარაღებული ძალების რაოდენობის, სტრუქტურისა და დისლოეაციის ადგილებთან დაკავშირებული ინფორმაცია, რომელიც დოკუმენტში მოიპოვება? ამ მხრივ მნიშვნელოვანია, რომ დოკუმენტში არსებული მონაცემები საქართველოს გენერალური შტაბის ინფორმაციას შევადაროთ.

ამ ინფორმაციის თანახმად, 1920 წლის 25 აგვისტოსათვის ქართულ არმიაში, პირადი შემადგენლობის რაოდენობის თვალსაზრისით შემდეგი კითარება იყო (3):

	სითოი შემადგენლობა	სახეზე იყო
I ბრიგადა. შტაბი	73	54
1-ლი ათასეული	4085	2034
მე-2 ათასეული	1967	1922
მე-3 ათასეული	2111	1534
მე-4 ათასეული	1812	1424
1-ლი არტ.-დივიზიონი	771	684
	10819	7652
II ბრიგადა. შტაბი	42	31
მე-5 ათასეული	3236	1920
მე-6 ათასეული	3605	2225
მე-7 ათასეული	3131	1563
მე-8 ათასეული	1509	1297
მე-2 არტ.-დივიზიონი	596	567
	12119	7603
III ბრიგადა. შტაბი	29	14
მე-9 ათასეული	1828	1612
მე-10 ათასეული	2059	1582
მე-11 ათასეული	1815	1308
მე-12 ათასეული	1683	865
მე-3 არტ.-დივიზიონი	811	586
	8225	5967

საარტილერია	537	379
სადარაჯო ათასეული	926	658
სანაპირო ათასეული	3025	2418
მესანგრეთა ათასეული	638	207
საავიაციო რაზმი	189	172
ავტო-რაზმი	299	298
რადიო-რაზმი	197	119
ცენტრალური რაზმი	693	418
	37667	25891

ძირითადი და მნიშვნელოვანი განსხვავება ცქვეითთა ბრიგადების პირადი შემადგენლობის რაოდენობებს ეხება. გენერალური შტაბის ინფორმაციით, სამიერ ბრიგადაში სიით 31163, ხოლო სახეზე 21222 კაცი იყო. ჩვენს მიერ განხილული დოკუმენტის მიხედვით კი სამიერ ბრიგადაში 12 000 კაცი იჩიცხებოდა. სხვა შენაერთობთან დაკავშირებით კი ინფორმაციები მეტ-ნაკლებად ერთმანეთს ემთხვევა.

სამხედრო ნაწილი	გენერალური შტაბის ინფორმაციით ირიცხება/სახეზე იყო	დოკუმენტის მიხედვით იყო
სადარაჯო ათასეული	926/658	600
სასაზღვრო/სანაპირო ათასეული	3025/2418	3600
მესანგრეთა ათასეული	638/207	1000
საკავალერიო პოლკი	693/418	700
საავიაციო ასეული	189/172	200
საავტომობილი ასეული	299/298	200
ცალკეული საარტილერიო დივიზიონი	537/379	600
რადიო-სატელეგრაფო ასეული	197/119	100

ჩვენი აზრით, დოკუმენტში არსებული ინფორმაციები ქართული შეიარაღებული ძალების რაოდენობის, სტრუქტურისა და დისლოკაციის ადგილების შესახებ ძირითადად მანაც სწორია.

ლიტერატურა:

1. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ 1920 წელი 29 აპრილი №94.
2. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ 1920 წელი 12 სექტემბერი №216.
3. მ. ბახტაძე, ბრძოლა თბილისის დაცვისათვის 1921 წლის საქართველო-რუსეთის მშის დროს. თბ. 2009 წ.

MICHAEL BACHTADZE

ONE DOCUMENT ABOUT THE ARMED FORCES OF GEORGIAN DEMOCRATIC REPUBLIC (1920 YEAR)**Summary**

In the central federal historic archive of Georgia, Georgia's first democratic military stock is kept case N 670. On this folder is written: "Armed Forces of Democratic Republic of Georgia". Probably, the document was created based on the information which was obtained by agents of Soviet Russia and was targeted for Bolshevik government of Moscow. We can divide document in two parts. The first part, where there is talk about structure, contingent, arms and dislocation places of Georgian armed forces. Second where are ideas, comments and evaluations of the creator of the document about Georgian armed forces

МИХАИЛ ВАХТАДЗЕ

ДОКУМЕНТ О ВООРУЖЁННЫХ СИЛАХ ГРУЗИНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ (1920 ГОД)**Резюме**

В центральном государственном историческом архиве Грузии, в фонде военного министерства Грузинской демократической республики храниться дело №670. Это папка на которой написано – “ВООРУЖЁННЫЕ СИЛЫ ГРУЗИНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ”. Вероятнее всего документ создан на основании информации, добытой агентурой Советской России и был предназначен для большевистского правительства в Москве. документ можно разделить на две части. Первая, где говориться о структуре, составе, вооружении, местах дислокации грузинских вооружённых сил. Вторая – где представлены суждения, комментарии и оценки автора документа о грузинских вооружённых силах.

Л.С. ЕРМОЛАЕВА

**ГРУЗИНСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ НА ВОСТОЧНОМ ФАКУЛЬТЕТЕ
САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКОГО - ЛЕНИНГРАДСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

Грузинская филология была представлена на Восточном факультете со дня его основания. По указу Николая I от 1854г. уже в 1855г. была открыта кафедра грузинской словесности, которую возглавил Д.И. Чубинов (Чубинашвили, 1813 или 1814 - 1871). До этого времени Д.И. Чубинов возглавлял кафедру грузинской словесности в рамках разряда восточной словесности историко-филологического факультета университета, где кроме него занятия по грузинской истории, литературе и языку с 1841г. вел М.И. Броссе (1802-1880). При обсуждении программы обучения на будущем факультете восточных языков и вопроса о составе кафедры на армяно-грузинско-татарском отделении ("разряде") в мае 1855г. Д.И. Чубинов сумел отстоять своё мнение о необходимости создания специальной кафедры грузинской словесности с учетом самобытности грузинского языка и грузинской культуры, вопреки мнению будущего декана А.К. Казем-Бека, в связи с чем присутствовавший на заседании попечитель Петербургского учебного округа М. Мусин-Пушкин пожал Д.И. Чубинову руку и сказал: «Люблю, когда так самозабвенно защищают свою специальность» (6 стр.).

Число студентов, изучающих грузинский язык, в 1855 составило 10 человек, в 1856-12. (Для сравнения: по армянскому языку 1 и 1 соответственно) (10стр). Роль кафедры на данном этапе определялась задачами, стоящими перед факультетом: "На начальном этапе работы Факультета основное внимание уделялось таким организационным проблемам, как составление окончательных вариантов программ, издание учебной литературы, введение практических занятий, определение критерия экзаменационных требований для студентов и соискателей учёных степеней, проведение планомерных закупок книг и рукописей, основание "печатного органа" (1стр). 33, цит. по: (10 стр) 153. При этом "важнейшим вопросом было выяснение целенаправленности процесса обучения. Декан А.К.Казем-Бек и ряд преподавателей стремились усилить практический уклон. Оппозицию возглавил И.Н.Березин, который "против своего учителя" отстаивал "академическое направление стр 22, 1627, цит. по: (10 стр:153]. «Дальнейшая история Факультета восточных языков свидетельствует о

том, что научно-теоретические аспекты занимали должное место на всех этапах его развития" (10 стр 153).

Как отмечалось ещё в справке "О необходимости учредить при С.-Петербургском университете особый полный класс восточных языков", цель преподавания восточных языков "в университетах совершенно различна от той, для которой <...> бывают учреждаемы особенные училища, или так называемые специальные институты восточных языков. Последние, будучи предназначены исключительно к приготовлению чиновников для дипломатической службы на Востоке, ограничиваются преподаванием практических сведений, необходимых для драгоманов. В университетах, напротив, должны образоваться ориенталисты, т.е. люди, с учёностью европейскою соединяющие учёность азиатскую и посвящающие себя, с одной стороны, важному и благородному предмету пополнять и распространять круг наших познаний фактами, заключающимися в словесности восточных народов, с другой же стороны, заготовлению и облегчению для молодых драгоманов средств к правильному и основательному изучению языков, на знании которых основана вся задача их службы" (Материалы для истории факультета 19.I стр 96-97). И далее, в той же Справке: "В сем классе восточных языков потребны для преподавания теоретического 11 ординарных профессоров; а для обучения практического неопределённое число адъюнктов или учителей. Сим последние должны надлежит преимущественно поверять учёным азиатцам <...>: для грузинского – 1 профессор и 1 адъюнкт или учитель" [19стр:103].

В справке от 24 октября 1854 г. № 554/129: "С представлением проектов указа Правительствующему Сенату и штата факультета восточных языков при С.-Петербургском университете", где "собственного Его Императорского Величества рукою написано: "Согласен", значится: "1) Назначение факультета, согласно с нуждами государства состоит в приготовлении учёных ориенталистов, переводчиков по восточным языкам и чиновников для службы по тем ведомствам, где требуется знание сих языков. В этих видах в факультете должны существовать кафедры языков:<...> 7) армянского, 8) грузинского<...>. Число преподавателей определяется штатом". [Материалы для истории факультета 19.I стр 141-142].

Сказанное имело прямое отношение к развитию событий вокруг кафедры грузинской словесности и к судьбе Д.И. Чубинова. Так, в Записке князя А.Чернышева (Кавказский комитет в С.-Петербурге. 5 августа 1854г. №933) Министру народного просвещения А.С.Норову значится: "Имея в виду, что подвластные России грузинское и армянское население как в численности, так и в политическом отношении несравненно значительнее населения монгольского и калмыцкого; что языки грузинский и армянский имеют свою литературу и что в сих нациях вообще заметно ныне усилие к обработке их языка, я полагал бы полезным иметь для грузинского и армянского языков также ординарных профессоров; но принимая во внимание, что приведению сего предположения ныне в действие может препятствовать недостаток денежных средств, "

я представляю вполне собственному и ближайшему усмотрению Вашего превосходительства назначить для грузинского и армянского языков ординарных профессоров тогда, когда средства позволят, оставив до того времени для преподавания сих языков профессоров экстраординарных <...>” [19.1: стр125].

В списке личного состава профессоров, адъюнктов, лекторов Восточного факультета от 12 ноября 1854 г. Д.И.Чубинов значится адъюнктом-профессором грузинского языка [Там же: 163], в связи с чем В.П.Бутков (Управляющий делами Кавказского комитета) обращается к Министру А.С.Норову: “Милостивый Государь А враам Сергеевич. Попечитель С.-Петербургского учебного округа в апреле сего года ходатайствовал у Вашего превосходительства об утверждении адъюнкта на кафедре грузинского языка при С.-Петербургском университете Чубинова, за ученье труды его по грузинской литературе, экстраординарным профессором, но ходатайство сие было отложено до преобразования Восточного отделения при означенном университете в факультет. Ныне, за воспоследованием этого преобразования и назначения преподавателя грузинского языка в числе экстраординарных профессоров, я имею честь всепокорнейше просить вас, милостивый государь, сделать благосклонное распоряжение об утверждении надворного советника Чубинова экстраординарным профессором, согласно удостоению учёного сословия и ходатайству тайного советника Мусина - Пушкина”[19.1 стр: 172]. Ответ Исправляющего должность начальника отделения И.Гирта гласил: “Попечитель предполагает : кафедры восточного факультета заместить следующими лицами :<...> 9) Грузинского языка - адъюнкт Чубинов. Статс-секретарь Бутков просит о возведении его в экстраординарные профессоры. Но он получает адъюнктское жалование из Кавказского комитета, и для него нет свободных денег в министерстве. <...> Исправляющий должность начальника И. Гирт”. 19. I стр 191,192,196]. В свою очередь министр А.Норов : “назначаю <...> для замещения положенных на Восточном факультете кафедр: <...> грузинского языка – адъюнкта Чубинова <...>. При сем я признаю справедливым <...> взвести <...> адъюнкта Чубинова – по вниманию к учёным трудам его – в звание экстраорд. проф., если окажется возможным назначить ему содержание, соответствующее сему званию, из сумм Кавказского комитета (20 апреля 1855г.) [19. 1 стр: 195-196]. И почти одновременно (4 мая 1855г.) Управляющий делами кавказского комитета В.П. Буткову: “по уважению к учёным трудам г. Чубинова и ходатайству о нём совета С.-Петербургского университета я с особенным удовольствием готов взвести его в звание экстраординарного профессора. <...> Обращаюсь к Вашему превосходительству с покорнейшею просьбою, не позволите ли признать возможными ходатайствовать г.Чубинову по Кавказскому комитету назначить добавочное содержание, соответствующее званию экстраординарного профессора и последующем почтить меня уведомлением для окончательного утверждения его в профессорском звании. А. Норов” [19. 1 стр: 208-209]. Ответ В. Буткова Министру: “в распоряжении кавказского комитета не имеется сумм, из коих можно было бы назначить добавочное содержание

адъюнкту грузинского языка при С.-Петербургском университете Чубинову при возведении его в звание экстраординарного профессора. Мне кажется, впрочем, и это согласно с желанием самого Чубинова, что и в звании экстраординарного профессора он может довольствоваться ныне получаемым содержанием [19. 1 стр: 210-211].

По этому поводу сам Д.Чубинов:

«Записка о службе и трудах адъюнкта Давида Чубинова

Адъюнкт С.-Петербургского университета Давид Иессеев сын Чубинов поступил на службу в 1839 году в Азиатский департамент драгоманом, а в 1845 году избран советом С.-Петербургского университета и утвержден начальством адъюнктом по кафедре грузинской словесности. За ученыe труды и ревностную службу он получил в награду орден св. Анны 3-й и 2-й степени Императорской короной украшенный, чин, бриллиантовые перстни и Высочайшие благоволения. Из трудов адъюнкта Чубинова изданы:

- 1) Грузинско-русско-французский словарь, удостоенный Академией наук в 1840 году полной Демидовской премии.
- 2) Русско-грузинский словарь, подробный, удостоенный также полной Демидовской премии.
- 3) Грузинская хрестоматия, одобренная Академией наук.
- 4) Законы грузинского царя Вахтанга VI.
- 5) Собрание грузинских пословиц.
- 6) Собрание грузинских летописей, изданное по поручению Академии наук.
- 7) Русская грамматика на грузинском языке.
- 8) Грузинская грамматика, изданная по поручению господина попечителя Кавказского учебного округа.
- 9) Краткий русско-грузинский словарь и другие.

За исчисленные труды по части грузинской литературы и ревностную службу адъюнкт Давид Чубинов покорнейше просит Ваше высокопревосходительство об утверждении его экстраординарным профессором, первоначально с жалованием адъюнкта, а впоследствии, когда откроются средства, с жалованием экстраординарного профессора.

Августа 3-го дня 1855 года.

Адъюнкт Давид Чубинов »

[19. 1 стр: 245]

В обзоре преподавания на 1855/56 академический год значится : «Давид Чубинов, адъюнкт грузинского языка, будет:1) преподавать грамматику грузинского языка, 2) занимать слушателей переводами с грузинского языка и обратно и 3) читать историю грузинской литературы» [19. 1 стр: 255].

Перед началом занятий на ВФ, 25 августа 1855, Д.И.Чубинов был «утверждён экстраординарным профессором по занимаемой им кафедре грузинского языка» [19. 1 стр: 264] В тот же день министр А.Норов отказывается удовлетворить

ходатайство за А. К. Казем-Бека, допустить назначение его адъюнктом по кафедре персидского языка, так как “не представляется к тому достаточных способов , между тем как имеется ещё в виду необходимость назначения содержания экстраординарного профессора Чубинову, оставленному ныне, по недостатку средств, при адъюнктском содержании” [19. 1 стр: 264-265]. Это ещё более осложнило ситуацию вокруг кафедры грузинской словесности, бесперспективность которой А. К. Казем-Бек пытался доказать, ещё не будучи деканом. Д.И. Чубинов же отстаивал необходимость сохранения кафедры, исходя из достижений грузинской культуры [6 стр: 24-25] (См. также выше, с.1.). Такая постановка вопроса казалась тем более необычной, поскольку арабист О.И.Сенковский, читавший лекции Чубинашвили-студенту, “проявил поразительный нигилизм, доказывая в 1837-38гг., что до XII века грузин вообще не было на свете” [30 стр: 22-23].

Кроме того, Д.И. Чубинов, придававший большое значение связи теории и практики и неустанно проводивший этот принцип в своих учебных пособиях, постоянно наталкивался на непонимание со стороны коллег, в том числе и Грузинского отдела Комитета Начертания учебных пособий. Так, по поводу “Грузинской грамматики”, составленной Д.И.Чубиновым ещё в начале 50-х годов, разгорелась полемика между автором и Грузинским отделом. Д.И.Чубинов, предвосхищая научные открытия XX столетия, не считал возможным рассматривать форму на -тап как самостоятельный падеж: “Повествовательный падеж есть тот же именительный с местоимением тап, как значится в Грамматике. Во I-х потому, что оба падежа, именительный и повествовательный, рецензента оцениваются по одним и тем же вопросам vin “кто?”, ga “что?”, а не “кто есть?” и “что есть?” для именительного и “кто или что действовал?” для повествовательного <...>, во –II-х, ни в каком языке вы не найдёте, чтобы два падежа различные, познавались по одним и тем же вопросам ” [29 стр:53]. Рецензент же истолковал мнение автора учебника как рекомендацию убрать форму на –та из практического употребления в речи: “дети посмеются в глаза учителю, если он вместо повествовательного падежа будет требовать употребления именительного; поселянин осмеет чиновника, который в объяснении с ним будет держаться того же употребления; а в делах отправления суда и расправы последствия этого правила могут быть весьма не смешны: <...> найдётся ли где-либо судья, который бы понял (без motxrobiti повествовательного падежа – Л.Е.), кто кого убил?!. <...> Скажу прямо, что Грузинская Грамматика, исключающая этот падеж из склонений, не может и не должна быть признана годною для здешних Учебных Заведений” [7 стр 99-100].

Говоря о научной работе Д.И. Чубинашвили, следует отметить особо его лексикографическую деятельность: составленные им словари (грузинско-русский, русско-грузинский и др.) были переизданы спустя почти сто лет после их выхода и используются по сей день [28 1887, 1984 и др.].

Несмотря на то, что и в России и в Грузии всегда с нетерпением ожидали выхода очередного словаря Д.И.Чубинашвили, их издание было сопряжено для автора с большими трудностями. Так, спустя несколько лет после кончины М.Броссе, неизменно рецензировавшего словари Д.И.Чубинашвили, учёный секретарь Академии К. Веселовский сообщил, что, поскольку в текущий момент Академия на грузинском отделении не имеет своего представителя, который написал бы рецензию на словарь, выделение средств на его издание может оказаться крайне обременительным. Однако желание издать словарь, материал для которого Д.И.Чубинашвили собирал в течение сорока лет, оказалось настолько сильным, что он приступил к его изданию на собственные средства [6 стр:109-110].

В 60-е годы произошли серьёзные изменения в развитии кафедры грузинской словесности. В 1863 г. кафедры грузинской и армянской словесности были объединены. Д.И. Чубинашвили стал заведовать этой объединенной кафедрой. Второе значительное изменение, и при том положительное, заключалось в определении назначения факультета, не сводимого более к чисто практическому: “Взгляд, высказанный в 1857г. деканом Казем-Беком, по которому “назначение” факультета было “чисто практическое”, в шестидесятых годах уже не пользовался сочувствием большинства. Приблизительно такой же взгляд был проведён Казем-Беком в записке, представленной в начале 1864г. по вопросу о будущности воспитанников факультета; но факультет, выслушав эту записку, поручил составление новой записи Григорьеву и эту последнюю постановил “признать вполне удовлетворительным ответом на предложенные г. министром вопросы и представить её г. попечителю, приложив при этом и записку заслуженного профессора Казем-Бека, как отдельное от прочих членов мнение. В записи Григорьева впервые проводится взгляд, что “практические цели факультета, сколь ни важны они, составляют лишь часть его задачи, заключающейся, главнейше, как и задача всякого другого факультета, в учёной обработке и распространении сведений, входящих в круг преподаваемых в нём предметов, в служении чистой науке на пользу целого человечества”[Материалы для истории факультета 1909: IV 171].

В этом свете становится понятным и интерес к сравнительно-историческому языкознанию, непосредственно коснувшийся кафедры грузинской и армянской словесности, так как по разряду грузино-армянскому для студентов был введен курс сравнительной грамматики индоевропейских языков и даже стоял вопрос об учреждении на факультете особого разряда сравнительного языкознания [Материалы для истории факультета 1906: II 12].

Дальнейшие изменения на кафедре кавказских языков (армянского и грузинского) были связаны с судьбой возглавлявшего её Д.Чубинова. Выслужив тридцатилетний срок (с 1861г. в должности ординарного профессора, с 1871 – засл. проф.), Чубинов “был забаллотирован в заседании совета 1 ноября 1871г.; факультет возбудил ходатайство об оставлении его при университете сверхштатным профессором <...>; дело было прекращено по просьбе самого

Чубинова, сославшегося на отмену кавказских стипендий как на факт, совершенно изменивший положение преподавателя грузинского языка. Представителем кафедры остался преподаватель армянского языка К.П. Патканов [Материалы для истории факультета 1909: IV 155].

Но в это время на кафедре уже читал лекции молодой приват-доцент А.А.Цагарели (1844-1929), воспитанник и друг Д.И.Чубинова. После окончания Тифлисской духовной семинарии А.А.Цагарели учился в С.-Петербургской медицинской академии, а затем на историко-филологическом факультете университета. С 1868г. он углублял свои знания в Мюнхенском, Тюбингенском и Венском университетах. В начале 70-х годов А.А.Цагарели защитил магистерскую (в 1880г. – докторскую по мегрельскому языку [Цагарели 1880]) и прочитал пробную лекцию на тему “Сравнительный обзор морфологии иберийской группы кавказских языков” [Цагарели 1872г.; II изд. 1957], после чего был избран приват-доцентом, в 1886г. – экстраординарным профессором, а в 1888 г. – зав.кафедрой.

Продолжая линию Д.И.Чубинова, А.А.Цагарели самоотверженно защищал интересы грузинского народа. Так, в 1871г. в знак протesta он оставил кафедру в связи с тем, что пять стипендий, которые должны были быть выданы грузинским студентам, были отняты у факультета восточных языков и переданы историко-филологическому факультету [21 стр: 4]. По словам А. А. Цагарели, “ни одна из востоковедческих отраслей в России не имела такой превратной судьбы, как грузиноведение. Ей приходилось на каждом шагу защищать свои гражданские права. Были периоды подъёма и упадка, возвеличивания и равнодушия к ней”. (Цит. по: [19 стр: 33]). В заключительном томе “Сведений о памятниках грузинской письменности”, содержащем значительную часть архива Д. И. Чубинова, А. А. Цагарели так сформулировал своё гражданское и научное кредо: “Я сознательно избегаю всякой бесплодной полемики, но когда несправедливыми выпадами попираются интересы науки и моей специальности, когда возникает принципиальный вопрос о целенаправленности этой отрасли востоковедения, то необходимость требует выяснить её научную ценность. В такое время молчание равно измене делу” [Цагарели 1984: LXXXIX].

Научная заслуга А.А.Цагарели состояла не только в изучении бесписьменных картвельских языков (мегрельского, лазского, сванского), но и в создании основ сравнительно-исторической грамматики картвельских языков, установлении звуковых соответствий между ними, в доказательстве преждевременности утверждений о родстве картвельских языков с индоевропейскими и урало-алтайскими. Спустя столетие после выхода его первых работ А.А.Цагарели продолжает оставаться одним из наиболее известных картвелистов-компаративистов [2 стр: 209]. При этом в плане общего языкознания взгляды А.А.Цагарели обнаруживают поразительное сходство со основными положениями общелингвистической теории И.А.Бодуэна де Куртенэ. (Подробнее см. об этом [5]).

В своей научной деятельности А.А.Цагарели преследовал две цели : “чисто–грамматическую и историко–литературную”[Цагарели 1873: XI]. Этой второй цели учёный посвятил период своей деятельности с 80-х годов. Залогом усиления Санкт–Петербургского карвелологического центра он считал изучение грузинской литературы. В 1884г. он выступил против имевшего место объединения кафедр грузинской и армянской словесности (в связи с обсуждением проекта нового факультета) [Материалы для истории факультета 19 I стр 38], так как это могло отрицательно сказаться на уровне преподавания. Но, к сожалению, его требование не было удовлетворено [21 стр:4]. Ср.: “Из журнала заседания совета СПб университета 6 октября 1886г.: <...> факультет восточных языков, будучи единственным по своей части, поставленным на научной почве учреждением в России, имеющим целью удовлетворение известного рода научных и государственных потребностей, ходатайствует: во–первых – о восстановлении самостоятельных кафедр маньчжурской словесности и грузинской словесности, как было установлено уставом факультета 1854г.” [19: II стр 178–179].

Под влиянием работ А.А.Цагарели уже в 80-е годы на ВФ расширяется круг изучаемых карвельских языков : “иверийские языки (грузинский с родственными ему наречиями)” [19:II стр 299]. Также под влиянием А.А.Цагарели происходит перераспределение изучаемых языков между разрядами и организуется армяно–грузино–персидский разряд [Там же : 300; 19: IV стр 165], а в испытания на степень магистра грузинской словесности вместо турецко–татарской словесности было введено сравнительное языкознание [19 : IV 157].

А.А.Цагарели предпринял ряд экспедиций на Кавказ и командировок в европейские страны с целью изучения заграничных очагов древнегрузинской культуры. Результатом этих поисков явился его трёхтомный труд “Сведения о памятниках грузинской письменности” (1886–1896).

В 1902г. А.А.Цагарели оставляет кафедру, которая переходит к Н.Я. Марру, но (так же, как и Д.И.Чубинов) продолжает научно–педагогическую деятельность, читает лекции, проводит консультации для студентов [21 стр: 5]. О плодотворной деятельности Д. И. Чубинова свидетельствует Указ Александра III от 10 мая 1890г. ‘О поднесении [императору] засл. п. Чубиновым своих работ: Русско–грузинского словаря и Грузинской грамматики. В докладе м.и.п И.Д.Делянова отмечены его “неутомимые исследования в области груз.литературы” [11 стр: 277].

А.А.Цагарели трудился на ВФ до 1920 г., получив высокое признание и со стороны Наркомпроса [Метревели 2003:5]. В 1920 году он был избран заслуженным профессором вновь созданного Тифлисского университета, переехал в Тифлис на постоянное место жительства и читал в университете лекции по грузинской литературе и истории.

В целом кафедра переживала на рубеже XIX и XX столетий трудное время: декан В.П.Васильев в 90-е годы неоднократно ставил вопрос об упразднении

преподавания грузинского языка и введения за счёт этого языков японского, корейского и индустанского. Однако факультет не разделял этих взглядов [19, стр: IV 189]. И в 1886г. указанные три языка были введены за счёт "дополнительного кредита" [11 стр: 240].

Из значительных событий начала XX столетия по части грузинской словесности можно отметить немногое: оставление при кафедре для приготовления к званию профессора И.А.Джавахова (Джавахишвили, впоследствии – ректор Тифлисского университета), его последующие командировки в Синай, Палестину, Афон для изучения в монастырях грузинских и армянских рукописей [11 стр:289].

Н.Я.Марр, возглавлявший в это время кафедру армяно-грузинской словесности, на первых порах сосредоточился на издании учебной литературы по армянскому языку [12 и др.]. Зато с 1908 по 1925г.г. вышли его лучшие работы по грузинскому и другим картвельским языкам, широко используемые во всем мире по настоящее время [13,14,15,16,17,18 и др.]. В это же время издавалась и учебная литература других членов кафедры, из которых в первую очередь следует отметить работы И. Кипшидзе [Кипшидзе 1911; 1918]. Все это сыграло немаловажную роль в развитии грузиноведения во вновь созданном Тифлисском университете, о чем К.К. Кинцурашвили писал в 80-е г.г. следующее: «кафедра грузинского языка и словесности факультета восточных языков Петербургского университета, которая существовала с 1855 г., выполнила большую роль в развитии грузинской культуры и общественной мысли. Здесь сложилась определенная школа грузиноведения, был создан целый отряд специалистов и подготовлена почва для грузинского университета. Блестящие представители петербургского центра грузиноведческих исследований, наряду с подготовкой квалифицированных кадров, вели плодотворную научно-исследовательскую деятельность; они не щадили сил и энергии, чтобы укрепить грузинскую науку. Именно это побудило петербургских ученых перенести в Грузию созданный в Петербурге центр грузиноведения и принять непосредственное участие в создании национального высшего учебного заведения» [Кинцурашвили 1989:120]. В Тифлисском университете, кроме А.А. Цагарели, преподавали и другие выпускники Петербургского университета: И. Джавахишвили, Е. Такайшвили, В.М. Беридзе, Ю.И. Абуладзе, А.Г. Шанидзе, И.А. Кипшидзе и др. [30 стр:49-50]. Связи тбилисского востоковедения с петербургским не ограничивались кафедрой армяно-грузинской словесности: известный востоковед Г. Церетели, имя которого носит Институт востоковедения Грузинской Академии Наук, был учеником И.Ю. Крачковского, акад. А. Г. Шанидзе – учеником И. А. Бодуэна де Куртенэ, Н. Я. Марра, Л. В. Щербы.

В годы работы Н.Я. Марра в должности декана ВФ (1911-1918) впервые был поставлен и включен в проект устава университетов вопрос об образовании новых кафедр ФВЯ: «коренных кавказских горских языков», «Науки о языке на основе знания восточных языков» и др.. [11 стр: 235]. Первое из этих

предложений было осуществлено позднее учеником Н.Я. Марра – К.Д. Дондуа, второе же остаётся пока неосуществлённым.

С 1914 г. занятия на ВФ начинает посещать (параллельно с историко-филологическим) Карпез Дариспанович Дондуа, которому предстояло стать последним зав. кафедрой кавказской филологии в ХХ в.. С 1919 по 1944/45гг. кафедра кавказской (армяно-грузинской) филологии, либо существовала на других факультетах, либо не существовала вовсе. С 1932г. К.Д. Дондуа возглавил кафедру кавказской филологии на факультете языкоznания и истории материальной культуры. (С 1925 по 1929г. данную кафедру возглавлял И.А. Орбели.) Впервые кафедра стала готовить и выпускать не одиночек, а десятки специалистов. Сама же кафедра также расширялась: наряду с грузинской и армянской группами была организована горская. Как отмечает Г.Ф. Турчанинов, «никогда еще в истории кафедры ее состав не был столь многочисленным, а программа столь многопредметной. Читали: К.Д. Дондуа (введение в кавказскую филологию и грузиноведение), В.Д. Дондуа (история Кавказа), А.Н. Акулянц и К.Н. Григорян (армянский язык и литература), А.Н. Генко (общая фонетика горских языков), Р.М. Шаумян (лезгинский язык), А.А. Бокарев (аварский язык), Г.Б. Муркелинский (лакский язык), Г.Ф. Турчанинов (кабардинский язык и литература), Л.И. Лавров (этнография Кавказа) [23 стр:15].

С 1944/45 уч. г. кафедра кавказской филологии под руководством К.Д. Дондуа функционировала на вновь открытом Восточном факультете. Хотя восстановить работу на довоенном уровне уже не удалось, но кафедра продолжала интенсивно работать и выпускать кадры даже в малом своем составе и даже тогда, когда К.Д. Дондуа был тяжело болен. Последними его учениками в области грузиноведения были: Г.А.Климов, С. Ленцкий, Л. Шепелева, Н. Пашкина-Игнатьева, Б. Рейфер и другие.

Постепенно кафедра расширяла свой состав в связи с восстановлением горского цикла (Письмо Наркома Просвещения Кабард. АССР 1945г.) [24 стр 200].

Решением коллегии МВО (февраль 1949г.; приказ МВО №32 от 14 марта 1949г.) специализация по кавказоведению была передана на филологический факультет [24 стр: 206].

Как и во времена своего основания в первой половине XIXв., кафедра кавказской филологии была теснейшим образом связана с Академией Наук. Член-корреспондент АН Грузинской ССР с 1944г., зав. сектором кавказских языков ИЯМ АН ССР в Ленинграде с 1935г., К.Д. Дондуа сумел собрать и объединить в секторе лучшие кавказоведческие силы. В нем с успехом работали И.И. Мещанинов, С.Л. Быховская, Р.М. Шаумян, И.В. Мегрелидзе, А.А. Бокарев и другие. После войны, когда ставший малочисленным сектор был объединен с иранским кабинетом Института, в него вошли В.И. Абаев, И.И. Цукерман, В.С. Растворгуева и другие. Руководя таким широким диапазоном востоковедческих наук, сам К.Д. Дондуа как учёный оставался, прежде всего, картвелистом.

Большинство его работ посвящены грузинскому, мегрельскому, сванскому, чанскому (лазскому) языкам. Его излюбленной литературоведческой темой, неотделимой от языка, была тема Руставели [3, 4].

Органическая связь кафедры кавказской филологии с Академией Наук, обеспечившая ее расцвет, обернулась в 1950г. трагедией. Вот как пишет об этом Г.Ф.Турчанинов, которого с К.Д. Дондуа соединяла многолетняя дружба и совместная работа в кавказском секторе бывшего Института языка и мышления АН СССР и на существовавшей до начала 50-х гг. кафедре кавказской филологии ЛГУ: «1950-й год оказался трагичным для кафедры. Институт языка и мышления был ликвидирован, а его кавказский сектор, где работало большинство членов кафедры, переведен в Москву. Кафедра, лишившись большинства своих преподавателей, клонилась к упадку. Она пережила своего последнего руководителя всего на семь месяцев. К.Д. Дондуа умер 3 ноября 1951г., кафедра перестала существовать весной 1952г. За ее плечами было ни много, ни мало 107 лет жизни.» [23 стр: 15-16].

К этому остается лишь добавить, что до конца XX столетия во всей России не было ни отделения, ни кафедры кавказской филологии ни в одном вузе.

Литература:

1. Березин 1985 – И. Н. Березин. Восточный факультет в Санкт-Петербургском университете // Библиотека для чтения. СПб., Т. 134, 1855, отд. 7, с. 29-34.
2. Гамкрелидзе 2000 – Т.В. Гамкрелидзе. Избранные труды по картвелогии. Тбилиси.
3. Дондуа 1967 – К.Д. Дондуа. Избранные работы. Тбилиси.
4. Дондуа 1975 – К.Д. Дондуа. Статьи по общему и кавказскому языкознанию. Л.
5. Ермолаева 2006 – Л.С. Ермолаева. О судьбах картвелистики в России (традиции и перспективы) // Язык и речевая деятельность. Вып. VI.
6. Кинцурашвили 1989 – К.К. Кинцурашвили. Деятельность грузинских ученых в Петербурге. Тбилиси.
7. Кипиани 1985 – Отношение Почетного Попечителя Тифлисской Губернской гимназии, Коллежского Советника Д.И. Кипиани к Попечителю Кавказского Учебного Округа, барону А.П. Николаю от 26 февраля 1854 года // А.А. Цагарели. Сведения о памятниках грузинской письменности. Вып. 3. СПб, 1894.
8. Кипшидзе 1911 – И.А. Кипшидзе. Грамматика грузинского языка. СПб.
9. Кипшидзе 1918 – И.А. Кипшидзе. Грузинская древнелитературная хрестоматия с древнегрузинско-русским словарем. Пг.
10. Куликова 1982 – А. А. Куликова. Становление университетского востоковедения в Петербурге. М.
11. Куликова 1994 – А.А. Куликова. Востоковедение в российских законодательных актах (конец XVII в. – 1917г.). СПб.
12. Mapp 1903 – Н.Я. Марр. Грамматика древнеармянского языка. Этимология. СПб.

13. Марр 1908 – Н.Я. Марр. Основные таблицы к грамматике древнегрузинского языка. СПб.
14. Марр 1910 – Н.Я. Марр. Вступительные и заключительные строфы «Витязя в бархатной коже» Шоты из Рустави. СПб.
15. Марр 1910а – Н.Я. Марр. Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарем. СПб.
16. Марр 1911 – Н.Я. Марр. Георгий Мерчул. Житие св. Григория Хандзтийского. СПб.
17. Марр 1913 – Н.Я. Марр. Извлечения из сванско-русского словаря. Иг.
18. Марр 1925 – Н.Я. Марр. Грамматика древнелитературного грузинского языка. Л.
19. Материалы для истории факультета 1905, 1906, 1909 – Материалы для истории факультета восточных языков. Тт. I, II, IV. СПб.
20. Материалы по истории Санкт-Петербургского университета 1999 – Материалы по истории Санкт-Петербургского университета: 1917-1965. Обзор архивных документов. СПб.
21. Метревели 2003 – Р. Метревели. Выдающиеся картвелологи в системе образования Санкт-Петербурга (1837-1917гг.) // Свободная Грузия. Тбилиси. 2 апреля 2003г.
22. Самойлович 1925 – А. Н. Самойлович. И. Н. Березин как турколог // Записки Коллегии востоковедов при Азиатском музее Рос. АН (АН СССР), Л..
23. Турчанинов 1975 – Г.Ф. Турчанинов. К.Д. Дондуа – ученый и человек. // К.Д. Дондуа. Статьи по общему и кавказскому языкознанию. Л.
24. Цагарели 1872 – А.А. Цагарели. Сравнительный обзор морфологии иберийской группы кавказских языков. СПб, 1872; II изд.: Тбилиси, 1957.
25. Цагарели 1873 – А.А. Цагарели. О грамматической литературе грузинского языка. Критический очерк. СПб.
26. Цагарели 1880 – А.А. Цагарели. Мингрельские этюды. Ч. I-II. СПб.
27. Цагарели 1886-1894 – А.А. Цагарели. Сведения о памятниках грузинской письменности. Вып. I-III. СПб.
28. Чубинашвили 1887, 1984 – Д.И. Чубинашвили. Грузино-русский словарь. Тбилиси, 1887; II изд.: 1984.
29. Чубинов 1853 – Ответы автора Грузинской Грамматики, Д.И. Чубинова, на замечания, сделанные Грузинским Отделом Комитета для начертания учебных пособий; 5 августа 1853 года // А.А. Цагарели. Сведения о памятниках грузинской письменности. Вып. 3. СПб., 1894.
30. Шадури 1968 – В. Шадури. Ленинградский университет и деятели грузинской культуры. Тбилиси.

გიორგი ალექსახაშვილი

ნა. ათანასე დილის ლავრა და ქართველი ნა. გამაგი

ათას წელზე მეტია, ქრისტიანობისთვის ათონის წმიდა მთა ქეშმარიტი საუფლო ტრადიციების საცავია. ერთი მხრივ, ის არის ღვთისმეტყველების, ფილოსოფიის, ისტორიის, ბიზანტიური და შემდგომბიზანტიური თუ აღმოსავლური მისტიკიზმის საკულტური „წმიდა ჭა“ და, მეორე მხრივ, უძვირ-ფასესი ქრისტიანული საგანძურისა და მართლმადიდებელი ტრადიციების სიწმიდეთა უზარმაზარი მუზეუმი.

დღემდევთონი, ბერ-მონაზონთა „ანგელოზთსნორიქალაქი“, „წმიდა მამების მიერ დაწესებულ“ უცვლელ საზღვრებში იმყოფება. მართლმადიდებლობის ეს ურყოფი სიმაგრე ეკლესიას ერქესტისაგან თავგანწირებით იცავდა, მტკიცედ ინახავდა ქეშმარიტ და ძველთაძეველ ქრისტიანულ წესჩვეულებებს. აქ ხმიანდება მრავალი ბიზანტიელი იმპერატორის – მაკედონელების, კომნე-ნოსების, პალეოლიტებისა თუ ქართველ, სერბ, ბულგარელ, მოლდოველ, რუმინელ და რუს მეფე-დიდებულთა სახელები და ცხოვრებას აგრძელებს აღმოსავლური ქრისტიანობა: წმიდა მთაზე ყოფნისას ადამიანი თითქოს ჟუ საუკუნეებში, უძველეს „სულის სამზრუნველოში“ გრძნობს თავს; და რაოდენ საამაყოა, რომ ქართველები ათონზე მოსაგრეობის საფუძვლის ჩაყრის საწყისებთან დგანან და არა მხოლოდ ივირონის დაარსების (980-983 წ.) გამო – ისინი პირველი სავანის, ნმ. ათანასე დილის ლავრის შექმნაშიც იღებდნენ ღვთივსათო მონასილეობას.

ათონის მონასტრებიდან „რანგით პირველი“ და ყველაზე დიდი სწორედ წმიდა ათანასეს ლავრაა. ის აგებულია სალი კლდის მოსწორებულ მოედანზე იმ ადგილას, სადაც ნახევარკუნძული მთავრდება და მრავალრიცხოვანი მწვანეგორაკებიანი ათონი თანდათან ზღვისკენ ეშვება. მონასტერი მცირე მანძილითაა დამორჩული (ფეხით 20 წუთამდე სჭირდება) სანაპიროდან, სადაც მისი ნავმისადგომიც მდებარეობს. XV საუკუნიდან ლავრა წმიდა ათანასე ათონელის მიძინების დღესასწაულს (5 ივლისს, ახ. სტ. 18 ივლისს) აღნიშნავს. მდებარეობს ზღვიდან 160 მეტრზე.

ადრინდელ დოკუმენტებში მოხსენიებული სავანის სახელდებებია: „შაოსანთა ლავრა“, „დიდ ნინამძღვარ ათანასეს ლავრა“, „წმიდა ათანასეს ლავრა“, „დიდი ლავრა“ და, უბრალოდ, „ლავრა“, რაც ამ შემთხვევაში მრავალრიცხოვან მოწესეთა სავანეს ნიშნავს [1. გვ. 35].

მონასტრის საფუძვლის ჩაყრია ათონზე მონაზენური ცხოვრების წესის სისტემატიზაციას თანხედება, რაც მთანმიდებლი განდეგილების არაო-

რგანიზებული ყოფის პერიოდის შემდეგ განხორციელდა. ლავრის დამაარტიშვილი ბერძენი მონაზონ-რეფორმატორი ათანასე (920-1000 წ.წ.) გახლდათ; ნმ. მამა დაიბადა მცირე აზიის ტრაპიზონში, დედით იყო ქართველი (ლაზი), ერისკაციის სახელით – აბრაამი; ათანასე ძალიან აღრე დაობლდა. 8 წლიდან განათლებას კონსტანტინოპოლიში იღებდა. მისი სასულიერო მოღვაწეობა 953 წლიდან დაიწყო და დაკავშირდებულია ნიკიფორე ფოკას, ბიზანტიის იმპერიის აღმოსავლეთის არმიის სარდლის და 963-969 წლებში იმპერატორის, ბიძასთან – სახელგანთქმულ იღუშენ მიქაელ მაღლეინასთან. ახლადადყვეცილი ათანასე მიქაელის ლოცვა-კურთხევით ბითვინიის ოლიმპზე ორი წელი (958-959 წ.წ.) მდღმარების აღთქმით მოსაგრეობდა. ოლიმპზე (ძველქართულად ულუმბოზე) მოღვაწეობისას ნმ. მამა მხარს უქრერდა ნიკიფორე ფოკას, რომელმაც შესთავაზა კიდეც მას, დაეტოვებინა ოლიმპი და ათონზე დამკვიდრებულიყო, სადაც მოგვიანებით ჩასვლა თავადაც ჰქონდა განზრახული.

გარკვეული ყოფის შემდეგ, 963 წელს, ათანასემ დააარსა ლავრა. რასაცივრელია, ამ დროს ის იმედებს თავის მეგობარ იმპერატორზე ამყარებდა. მონასტრისათვის ათანასემ ის ადგილი შეარჩია, სადაც, კველა მონაცემით, ერთ დროს ანგიური ქალაქი აეროფოსი იყო გაშენებული. IX საუკუნით დათარიღებული წმიდა ბერის ცხოვრების აღმერელი თხზულების თანახმად, მან მონასტრის ტერიტორიის გარშემო, უპირველეს ყოვლისა, სწორკუთხოვანი კედელი აღმართა, შემდეგ – ტაძარი, და მხოლოდ ამის მერე ააგო სწავლები. ამ კოლოსალური მშენებლობისა და მისი დასრულებისათვის იმპერატორი ნიკიფორე ფოკა სიცოცხლის ბოლომდე გამუდმებით აგზავნიდა თანხას, თუმცა, დაუცხრომელი სურვილის მიუხდავად, ვერ მოახერხა ათონზე ასვლა და განდევილობა, რაზეც ათანასე და ნიკიფორე ადრევე იყვნენ შეთანხმებულნი. ამას გარდა, იმპერატორმა ლავრის პირველი 80 მონაზენის შესანახი სახსრებიც გამოყოფილი და სავანეს სხვადასხვა სამონასტრო ეკლესიაც („მეტოქი“) უბოძა, მათ შერის, თესალონიკითან მდებარე პერისტერიისასის ლავრაც გადასცა: გაგზავნა, აგრეთვე, უფლის ცხოველმყოფელი ძელის ჯვრის ნაწილები, წმიდა რელიკვიები და ხელოვნების მრავალი ქმნილება.

მატერიალურიდახმარებაფოკასმემკიდრეონანეციმისხიმაცგარდელა, რომელთანაც ათანასე ასევე მეგობრობდა. ციმისხიმ ახლადდაარსებული მონასტრისათვის გადასაცემი ყოველწლიური თანხა გააორმაგა და სავანის მშენებლობა დაასრულა. ეს სავანე გახდა ათონზე ნიმუში და საფუძველი ახალი მონაზენური ცხოვრებისა [2. გვ. 407-410; 3. გვ. 288-302].

ამ სალეთო საქმით დაინტერესებულ სხვა იმპერატორთა წყალობით მონასტრებს აღმავლობის ხანა დაუდგა – მონაზონთა რაოდენობამ ზემოხსენებულ 80 ღვთისმსახურს გადააჭარბა; ამავე დროს, დამკვიდრდა ერთად მოსაგრეობის წესი როგორც აქ, ისე მთელ ათონზე. მონასტრებს განსაუტორებით ბასილი მეორე ებმარებოდა, რომელმაც სავანეს წმიდა ეკატრატიონისის კუნძული გადასცა, აგრეთვე, სხვა სამონასტრო ეკლესიები (მეტოქები) და აურაცხელი შესანირავი უძღვნა. ათანასე დიდმა X საუკუნის მიწურულამდე იცოცხლა. მისი მემკვიდრე ლავრის წინამძღვრად ეკატრატიონი შეიქნა, რომლის ხელმოწერაც 1016 წლის ერთ-ერთ დოკუმენტზე გვხვდება.

სწორედ აქ ჩნდება ქართველ ბერთა, კერძოდ, წმ. იოანე და წმ. ექვთიმე ათონელების განსაკუთრებული ღვაწლი ლავრის საფუძვლის ჩაყრაში.

პ. უსპენსკის მოჟყავს დიდი ათანასე ათონელის სიტყვები „იოანეს, ეფთვიმესა და გიორგის ცხოვრების“ ბერძნული ტექსტის მიხედვით; ესაა წმ. ათანასეს ანდერძისა და მისივე „წყალობის წიგნების“ სხვადასხვა ნაწილში დაცული უწყებაზი; მოვიყეანთ ამ ცნობებს სრული სახით:

„მე, ათანასე, საწყალობელი ბერი, ყოვლადწმიდა ღვთისმმობლის მონასტრის წინამდლაპი, ათონელი, უსაფრთხოებისათვის წინამდებარე „წყალობის სიგელს“ ხელის მოწერით ვადასტურებ, რათა ჩემი წყალობა იყოს ჭეშმარიტი და შყარი.

არა რაიმე საჭიროების, ან დაცინვის, ან ფარისევლურად, ან კანინიერების უცოდინარობის გამო ვაკეთებ ამას, არამედ გონების ჩარევითა და საკუთარი ნებით, როგორც ამბობენ, აზრითა და მოსაზრებით და რჩეულ მიმებთან შეთანხმებით, რომლებიც თვითონვე ანერენ ხელს და ადასტურებენ წყალობის ამ სიგელს, მიძღვნილს მართლმორწმუნებელი ბერისა და წინამდლობლის, იმანე ქართველისადმი, ხოლო მისი საშუალებით – კლიმენტოსად წოდებული უბრნყინვალესი მონასტრისადმი.

როცა უღვთისნიერესი იოანე მოვიდა ჩვენ მთაზე, შემომიერთდა მე, საწყალობელსა და ცოდვილს, და დამეტორჩილა გლახაეს, – ღვთის ნებითაც და მისი საკუთარი თავმდაბლობისა და ღვთისნიერობის გამოც; ასრულებდა ქველი ცხოვრების მრავალსა და ნაირგვარ წესს და მისი სული ბრწყინვადა და ანათებდა, როგორც მზე. მიაღწია რა სრულყოფას, ბევრი და დიდი სამსახური გავინია და თავისი შეხედულებებით გვენინამდლორობდა.

მთელი იმ დროის განმავლობაში, რაც ის სრულ მორჩილებაში იყო, ემსახურებოდა არა მარტო ღმერთს, არამედ მეც, საწყალობელს და სხვა ძმათა მიმართაც ისეთი მზრუნველი იყო, როგორც მანამდე არავინ ყოფილა. იგი თანაბარი ყურადღებით ეპყრობოდა მათაც, ვინც მიატოვა შთამომავლობა და იმათაც, ვინც იმთავითევე განუდგა ამას.

სანატრელმა იოანემ მრავალჯვერ დიდი გაჭირვებით გადაცურა ზღვა სამეფო ქალაქისაკენ, ბევრ მეფეს წარუდგა და ებაასა.

დაწყებული მარადსახსენებელი უფალი ნიკიფორეს დროიდან ვიდრე დღევანდელობამდე, იოანე მიღებული იყო მეფეთა კარზე, მას პატივით ეპყრობოდნენ, რადგან ახსოვდათ ბრწყინვალე მეფეთაგან მისი დიდი საონების დაფასება, ამიტომ ასრულებდნენ მის სათხოვარს და წყალობდნენ ჩვენს მონასტერს.

იოანეს თხოვნით, უფალმა მეფე იოანემ გვიბოძა ქრისობული, რომლის ძალითაც კუნძულ ლემნოსს ყოველ წელიწადს უნდა მოეცა ორას ორმოცდაოთხი წომიზმა, რომელსაც დღევანდლამდე ვღებულობთ.

მეფე ბასილიმაც, რომანზის ძემ, მეორე ქრისობული მისცა სამგზის სანატრელ იოანეს, რომლითაც კუნძული წეონი, ახლა ევსტრატიონი რომ ენოდება, მას დაემორჩილა. ამგვარად, ქრისობული და კუნძული ებოძა ჩვენს უძვირფასეს იოანეს, რომელმაც დაბრუნების შემდეგ ისინი ჩვენს მონასტერს გადმოსცა.

იმანე კეთილ საქმეს მარტო მაშინ კი არ გვიყეთებდა, როცა ჩვენ ლავრაში იმყოფებოდა, არამედ მაშინაც კი, როდესაც იგი წავიდა მონასტრიდან და ლვის შენევნით აღმართა და აღაშენა თავისი მონასტერი კლიმენტოსი. იგი არ წყვეტდა ჩვენს მწყალობლობას და, სახარების სიტყვებით რომ ვთქვათ, მსხვერპლად მოჰქონდა საკუთარი სული ჩვენთვის და ჩვენი მონასტრის აღდგენისათვის. მაშინაც და ახლაც იგი იღვნის, რათა შექმნას და გაამყაროს ჩვენი მონასტერი და როცა შეიტყობს ჩვენს გასაჭირს, ყოველთვის უხვად განვიკითავს ხოლმე“.

და ისევ წმიდა ათანასეს ანდერძში წერია: „ეპიტროპად ვტოვებ უფალ იმანეს, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში ირჯებოდა დიდი დათმინებით, მორჩილებითა და სიმშეიდით, გვინიამძლვრობდა მეც და მთელ ძმობასაც.“

მსურს, ჩემი სიკვდილის შემდეგ, თუ შესაძლებელია, მან ისევ ჩვენთან ერთად წინანდებურად იცხოვორის აქ, როგორც აქაური ძმობის მფრაველია და წინამძლობმა, რადგან იგი ჩვენი მწყალობელია და განსაკუთრებით კი იმიტომ, რომ წმიდა სულია, ყველასაგან გამოიჩინევა და თანაც საცნური გახადა ჩემთვის თავისი თავმდაბლობა და ჩვენი ძმობისათვის – უბადლო სიყვარული და ქეშმარიტი რწმენა (ეს ყველაფერი გამოცდილებით ვიცი, რადგან ერთად განვილეთ ცხოვრება, ერთად ვიღვანეთ და ვიცხოვრეთ ამ მთაზე; იგი ხშირად მოდიოდა ჩვენ მონასტერში).

ხოლო სიკვდილის წინ, მანაც ისევე, როგორც მე, ეპიტროპად დატოვოს სულიერი მემკვიდრე უფალი ეფთვიმე – თავისი შვილი სულითაც და ხორცითაც.

ეფთვიმებაც აღსასრულის წინ იზრუნოს, რათა ჩვენი მონასტრის წინამძლვრად დაინიშნოს ისეთი პირი ჩვენსავე მონასტრიდან ან მთანმიდის სხვა ადგილიდან, რომელსაც ლირსად სცნობს ასეთი საქმისათვის და რომელიც მთელ ძმობას ატარებს ქველი ცხოვრების გზით“ [2. გვ. 406-407].

ათონის სხვა სამზრუნველოების მსგავსად, დიდმა ლავრამაც თავისი ისტორიის მანძილზე მრავალ განსაცდელს გაუძლო. სავანემ გადაიტანა აღმასვლის პერიოდიც და მნიშვნელოვანი დაცემის უამიც, როდესაც თითქმის სრულიდა გაუკაცრიელდა. ასე, მაგალითად, XI საუკუნიდან მოყოლებული, როდესაც აქ დაახლოებით 700 მონაზონი მოღვანეობდა, XIV ასწლეულამდე ლავრისათვის უდიდესი კეთილდღეობის ხანა; თუმცა ამ საუკუნიდან, სხვადასხვა გამანადგურებელი ყაჩალური თავდასხმის გამო, ეს აღორძინება შეწყდა, წმიდა ათანასეს შიერ დამკვიდრებული წესები და, საერთოდ, მონაზონთა ცხოვრება დაბრკოლდა და შეილახა.

მონესეთა რიცხვი საგრძნობლად მცირდებოდა და XVI საუკუნის დასაწყისისათვის აქაურიბას მხოლოდ რამდენიმე ლვობიმსახურილა შემორჩა. ამ ვითარების გამო ლავრაში გარეული დროის მანძილზე იდიორიტმული ცხოვრების წესი შემოილეს; 1574 წლიდან კი ალექსანდრიის პატრიარქ სილვესტრისა და წმიდა საკურბულოს (შენახის) მხარდაჭერით სავანე კვლავ ერთად მოსაგრეობის წესს დაუბრუნდა. მოუხდავად ამისა, მონასტრის დაქვეითება გრძელდებოდა – XVII საუკუნის დასაწყისში აქ 5 ან 6 მონაზონი იღვნიდა, ხოლო ლავრის მატრიალური მდგომარეობა 1655 წლის ჩათვლით სავალალო იყო. მაშინ მას

პატრიარქი დიონისის III ენვია, რომელმაც სავანეს მთელი თავისი ქონება უბოძა, რითაც ის მატერიალურად გააძლიერა; თუმცა მონასტერი კვლავ იდიორითმული გახდა. XVIII საუკუნის დასასრულიდან, როდესაც პატრიარქმა პაის II-მ ძველი პრივილეგიებიდან ზოგიერთი მათგანი დაადასტურა, ლავრის ისტორიაში მხოლოდ უმნიშვნელო სახიეთო ძრები შეინიშნება.

ზემოხსენებული პატრიარქების გარდა, ოსმალოთა ბატონობის უამს, მონასტერს სხვადასხვაგვარად ეხმარებოდნენ დუნაისპირა სათავადოების მმართველები და რუსეთის მონარქები.

დღესდღეობით ლავრა გარეგნულად მრავალსართულიანი შენობების კომპლექსს ნარმთადგენს, რომელიც ოთხმხრივი დაგეგმარებისაა – შეაში დიდი ეზოთი, სადაც მთავარი ღვთისსახლი, სამლოცველოები, სატრაპეზო და სხვა ნაგებობები მდებარეობს. მთელი ამ კომპლექსის თავზე იმპერატორი ითანე ციმისხის ძველი, დიდებული კვადრატული კოშკია აღმართული. სამონასტრო სენაკები კი ტერიტორიის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეშია აგებული.

ოთხსვეტიანი პორტიკი შემოსაზღვრავს მონასტრის მთავარ შესასვლელს. მის გარდა, სამხრეთის მხარეს, მომცრო ჭიშერებიცაა. მრავალი შენობა და მთლიანი ნაგებობების მკლავები გვიან შუა საუკუნეებში აღადგინეს, რასაც კედლებზე მიწერილი თარიღებიც ადასტურებენ: სამხრეთით – 1769 წელი, აღმოსავლეთით – 1862 წელი და ა.შ.

ათონზე აგებულ ტაძრებს შორის ლავრის ღვთისსახლი უპირველესად აშენდა (X ს). ესაა ნიმუში წმიდა მთის მონასტრების ყველა დანარჩენი საყდრისა. საუბარის შედგენილი ტეტრასტილური (ოთხსვეტიანი) ბიზანტიური ეკლესიის შესახებ ორი გვერდითი აბსიდით მგალობელთათვის განკუთვნილ ქოროებზე, ორივე მხრიდან წყვილი სამლოცველოთი ლიტის კარიბჭიდან და ორმაგი ნართექსით, ანუ შიდა (ლიტის) და გარე ბჭეებით. ტაძარი დაახლოებით დიდი ეზოს ცენტრში მდებარეობს; მას პატივის მიაგებენ (შესაძლოა, XV საუკუნიდან) როგორც ადგილს წმიდა ათანასე ათონელის მიძინებისა, რომელმაც ააგო ეს ღვთისსახლი და თავდაპირველად ღვთისმშობლის ხარებას უძღვნა.

ტაძარი დიდი კრეტელი ფერმწერის, თეოფანეს მიერ 1535 წელს მოიხატა. ეს ფრესკები უკვე ჩამოყალიბებული ხელოვანის საუკეთესო ნამუშევრებად ითვლება და ათონის ყველაზე მნიშვნელოვან საგანძურთა ნუსხაში შედის.

ლიტის კარიბჭის მარჯვნივ და მარცხნივ ორი სამლოცველოა – წმიდა ნიკოლოზისა და 40 სებასტიელი მონამისა. პირველი შემქულია ფერმწერ ფრანკო კატელანის მიერ შესრულებული ფრესკებით (1560 წ.); ის, შესაძლოა, დიდი კრეტელი ხელოვანების თანამედროვე ან მონაფეც კი იყო, თუმცა მისი ნამუშევრების სტილი კრეტული სკოლის მანერისგან საგრძნობლად განსხვავდება. 40 მონამის სახელზე აგებულ სამლოცველოში კი მდებარეობს ლუსკები, იგივე აკლდამა, ლირსი ათანასე ათონელის წმიდა ნანილებით. ამავე სამლოცველოში ორი ძვირფასი სალიტანით ხატია დაბრძანებული – მაცხოვრისა და ღვთისმშობელი ეკონომისისა. სამლოცველოს XVI საუკუნეში შექმილი ფრესკები 1854 წელს ფერწერის ახალი ფერით დაიფარა.

ტაძრის ამ ორ სამლოცველოს გარდა, ლავრა კიდევ 15-ს ფლობს, რომლებიც მონასტრის ტერიტორიაზე მდებარეობენ. მათგან ერთ-ერთი

წმიდა გიორგის სახელზეა აშენებული და ფრესკებითაა მოხატული. სხვა ეგვტირთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანი საეკლესიო შესამოსლისა და სინმიდეთსაცავის გვერდით აგებული ლირსი ათანასეს სახელობისაა, სადაც მისი რკინის სამწყსო კვერთის და რკინისავე მასიური ჯვარი ინახება; აგრეთვე, აქვეა კუუზელისის ღვთისმშობლის ამავე სახელწოდების დედაღვთისას ხატის სამლოცველო. ამათ გარდა, ლავრას კიდევ 19 ეგვტირი, 5 კათიზმა (მცირე ზომის სამლოცველო) და 40 სენაკი კუუზონის კესარის, მორფონის, პროვატისა და კარეასის დასახლებები.

ტაძრის მთავარ შესასვლელთანაა ათონის მთის ყველაზე დიდი აიაზმის ანუ ნაკურთხი ნელის ფიალა. ის სვეტებითაა გარშემორტყმული, რომელთა შორის სივრცეც შესანიშნავად გამოკვეთილი პარაპეტითაა გადაკეტილი. ჭფიალა სიუჟეტურად ნელის კურთხევასთან დაკავშირებული ახალი დროის ფრესკებითაა დამშვენებული. გადმოცემის თანახმად, მის გვერდით აღმართულია თითქოსდა თავად ათანასეს მიერ დარგული ათასწლოვანი კიბარისი.

დასავლეთით, ზუსტად ტაძრის შესასვლელში, საერთო სატრაპეზოა, ასევე კრეტელი ფერმწერების საუცხოო ფრესკებით მოხატული. მათგან გამოსაყოფია საიდუმლო სერობა, ზეცადალყუანებული კიბე, განკითხვის დღე, „მირი იესესი“ და ჰიმზ აკათისტოს (დაუჯდომლის) 24 სტროფი; ასევე, ღვთისმშობლის, მრავალი ნმიდანისა და ასკეტის ცხოვრებათა ამსახველი სცენები. გარდა ამისა, ხაზგასასმელია, რომ აյ გამოხატული არიან ბერძენი ფილოსოფოსები: ფილონი, სოლონი, პითაგორა, სოკრატე, არისტოტელე, თალესი, გალენი, პლატონი და პლუტარქე.

არაჩვეულებრივად მდიდარია მონასტრის სინმიდეთსაცავი, რომელიც ეზოს აღმოსავლეთით ტაძრის უკანა ცალკე შენობაშია განთავსებული. სხვადასხვა მრავალრიცხვან რელიეფის შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია ნიკიფორე ფოკას კუთვნილი გვირგვინი და საკოსი, ისრების ძველისძველი კაპარჭი, ბეჭდური სახარების მოჭედილობა, ცნობილი ხის ნაკეთობანი, ნმიდა შესამოსლები და საეკლესიო სამკაულები, ძვირფასი თვლები, სახარების მოჭედილობა, ჯვრები, მედალიონები, საზიარებელი თასები, ნმიდა პოტირები, ძალიან ძვირფასი სალიტანიო ხატები (მათ შორის, მოზაიკურიც) და სხვ., ხოლო ტაძარში უფლის ცხოველყუოფელი ძელის ჯვრის ნანილები და მრავალი ნმიდანის რელიკვია ინახება.

საეკლესიო სამოსლისა და საგანძურის საცავის მახლობლად ამავე შენობაშია განთავსებული ათონის მთის ყველაზე მდიდარი ბიბლიოთეკა; აქ დაცულია 2500-ზე მეტი ხელნაწერი, რომელთაგან 470, ისევე როგორც 50 გრანილი (ილიტარია), ეტრატზე არის შესრულებული. მათგან გამორჩეულია მდიდარი დეკორითა და სურათებით მოხატული, ილუსტრირებული რამდენიმე ხელნაწერი (მაგალითად, A 76, A 86, A 111, Ω 75) და ე.ნ. ნიკოფორე ფოკას სახარება, რომელიც საკუთრივ საცავში ინახება. ამას გარდა, ბიბლიოთეკის სხვა განყოფილებაში მოთავსებულია 20 000-ზე მეტი ბეჭდური ნიგნი, მათ შორის, მრავალი უნიკალური არქეტიპი [1. გვ. 36-40].

როგორც შეინიშნა, დაარსებიდან დღემდე დიდ ლავრას, ათონის 20 მონასტერს შორის, პირველი ადგილი უკავია. ის ერთად მოსაგრეობის

ცხოვრების წესის დაცვას აგრძელებს და ამჟამად 420 მონაზონს აერთიანებს; მათგან 50 საკუთრივ მონასტერში, ხოლო დანარჩენი 370 მის ფარგლებს გარეთ მრავალრიცხოვან ეგზარტიმიაში მოღვაწობს.

დღიდ ლავრას ეკუთვნის, ასევე, სამი სკიტი – წმიდა ანასი, კოვსოყალივიასისა და იოანე ნათლისმცემლის, აგრეთვე, დასახლებები უდაბნოში – კერასიასი, ჰაგიოს-ბასილიოსი, მიკრა-ჰაგია-ანა, კატუნაიასი და კარულიასი. ცველა მათგანი ნახევარუნდულის სამხრეთ-დასავლეთის მხარესაა, ლავრის მიმართულებით წმიდა პავლეს მონასტრისა და ახალი სკიტის გადალმა.

წმიდა ანას სკიტი. იდიორითმული ბერძნული სკიტი წმიდა მთის ცველაზე დღიდ და აღრინდელია; მდებარეობს ათონის ნახევარუნდულის დასავლეთ ქედის განტოტების უხენწყლიან და მცენარეებით მდიდარ კლდეზე – ახალი სკიტისა და უდაბნოსაგან მცირე მანძილის დაშორებით. მონაზონთა მოღვაწობა აქ არსებოთად XVII საუკუნეში იწყება, თუმცა მეუდაბნოეთა რამდენიმე სავანე უწინაც იყო. ამჟამად ამ მხარეში 51 კალივა (თუმცა ცველა არაა მოქმედი) და 1752-1755ნლებში აგებული და 1757 წელს ფრესკებით მოხატული მთავარი ეკლესია (Kyriakon). საყდარში ინახება რელიგია – ყოვლადწმიდა ლვითიშმობლის დედის, წმიდა ანას მარცხენა ფეხი. სკიტი ფლობს საკმაოდ მდიდარ ბიბლიოთეკას, შედარებით მოგვიანო პერიოდის დაახლოებით 100 ხელნაწერს – მათგან უმეტესობა ქაღალდზეა შესრულებული.

კავსოკალივი. ესაა ბერძნული 40-კალივიანი იდიორითმული სკიტი. კალივებიდან ზოგიერთს საკუთხეველი არ გააჩნია, ხოლო უმრავლესობაში არავინ ბინადრობს. სკიტი ლავრის გზად უდაბნოს გადაღმაა, ზღვის პირას აღმართულ კლდეებზე. სახელდება („დამწვარი კალივები“) სკიტშია ბერ მაქსიმესგან (XIV ს.) მიიღო, რომელმაც აქ კალივა ააგო და ყოველთვის, როდესაც მასთან ახლოს სხვა მონაზონები სახლდებოდნენ, წვავდა თავის სადგომში და მთებში სულ უფრო და უფრო მაღლა ადიოდა. სკიტის მთავარი ეკლესია (ყურიაკო) 1745 წელს, ხოლო ნართექსი – 1804 წელსაა აგებული, ფრესკებით კი 1820 წელს არის მოხატული. სკიტში ახალი დროის დაახლოებით 50 მხოლოდ და მხოლოდ ქაღალდზე შესრულებული ხელნაწერი ინახება.

იოანე ნათლისმცემლის სკიტი. უწინ აქ იოანე ნათლისმცემლის სახელზე აგებული ბერძნული სენაკი იყო, რომელიც XIX საუკუნის შუა წლებში ორ მოღალოველ ბერს მიჰყიდეს. კენაკი 1857 წელს სკიტად გადაეკეთდა და მისი მონაზონების ეროვნების გამო, რომინულად ცნეს. მდებარეობს კავსოკალივიასასა და წმ. ათანასე დიდის ლავრას შორის აზიდულ არცთუ მაღალ გორაკზე (ზღვის დონიდან დაახლ. 250 მეტრზე). გარედან სკიტი სწორულებრივნად დაგეგმარებული და მტკიცედ ნაგები კომპლექსის შთაბეჭ-დილებას ტოვებს – ეზოში ეკლესით, რომელიც 1866 წელს წმიდა იოანე ნათლისმცემლის სახელზე აკურთხეს. სკიტი თანამოღვანეობის წესს იცავს. ამჟამად იქ 10 რუმინელი მოსაგრეა.

უდაბნო. ათონის ამ მხარეში ზღვით მგზავრობისას წმიდა ანას სკიტის შემდეგ უდაბნო ჩანს; აქა შემდეგი სამონაზონ დასახლებები: კერასიასი, ჰაგიოს-ბასილიოსი, მიკრა-ჰაგია-აია, კატუნაიასი და თვალნარმტაცი კარუ-

ლიასი. ეს სამონაზონო გაერთიანებები ერთმანეთთან იმიტომ არაა დაკავშირებული, რომ აქაური ადგილები, უძმრავი ციცაბო ფერდობის გამო, მიუვალია. ამდენად, ამ დასახლების კალივებამდე მიღწევა შეუძლებელია. აქ მოღვაწე მეუდაბნები დღედალამ ლოცულობენ და სულიერ ასკეზს იცავენ; გარესამყაროსთან მათ არანაირ კავშირი არ აქვთ და სხეულზე სრულიად არ ზრუნავენ. დაყუდებული განუწყვეტლივ განაღილებენ სამყაროს შემოქმედს, დაუცხრომლად ევედრებიან უფალს საკუთარი და ყველა ადამიანის სულის ხსნას [1. გვ. 40-41].

ლიტერატურა:

1. ს. კადასი, ათონის ნმიდა მთა, ათენი, 2010 (რუსულ ენაზე).
2. ეპიკომისი პორფირი (უსპენსკი), ათონის ისტორია, ტ. I, მისკოვი, 2007, (რუსულ ენაზე).
3. ოცირონი – 1000, თბ., 1983.

GIORGIA LIBEGASHVILI

GREAT LAVRA (ATHOS) AND GEORGIAN HOLY FATHERS

Summary

For over a thousand years, Christianity and the Holy Mount Athos has been a storage vault of true traditions. Laying the foundation for joint activities of monks and nuns is related with the name of a great Greek Holy Father Athanasius the Athonite, founder of the first monastery on Mount Athos. According to Greek and Georgian sources, Georgian Fathers – John the Iberian and St. Euthimius of Athos took active part in construction of the “first-rank” lavra.

ГЕОРГИЙ АЛИБЕГАШВИЛИ

ВЕЛИКАЯ ЛАВРА СВ. АФАНАСИЯ И ГРУЗИНСКИЕ СВЯТЫЕ ОТЦЫ

Резюме

На протяжении более тысячи лет святая гора Афон являлась для христианства хранительницей истинных традиций. Основы монастырской жизни на Святой Горе были заложены одним из наиболее почитаемых византийских монахов Святой Горы св. Афанасием Афонским, который основал на Афоне первый монастырь. Согласно греческим и грузинским источникам, в основании «первой по рангу» лавры активное участие принимали грузинские святые отцы св. Иоанн и св. Евфимий Афонские.

დავით პაიშავა

საქართველო და დასავლური ცივილიზაცია – მითი და რეალობა

1993წ, უურნალში „Foreign Affairs“ ბატონმა სამუელ პანტინგტონმა გამოაქვეყნა ნერილი „ცივილიზაციათა ჯახი?“, რომელსაც იმდენად დიდი გამოხმაურება მოჰყვა, რომ უკვე 1996 წ. ცალკე ნიგნადაც გამოიცა. პანტინგტონი მართლმადიდებელ ერებს ერთ სოციო-კულტურულ სივრცედ განიხილავს და ერთ „ევრაზიულ ცივილიზაციად“ წარმოუდგენია. ძირითადი განმასტლვრელი, მისი შეხედულებით, ის ნიშანია, რომ მათ არ შეხებიათ რენესაზის, რეფორმაციისა და განმანათლებლობის გავლენა.

რიგი დასავლელი და ქართველი მეცნიერები კი საქართველოს ევროპული ოჯახის წევრობის დამადასტურებელი არგუმენტების ძიებისას ძირითადად მითოლოგიას ეყრდნობან და მართლაც, ის გარემოება, რომ საქართველო უძველესი დროიდან ელინისტური ცივილიზაციის გავრცელების არეალში იმყოფებოდა, შესანიშნავად დასტურდება არქეოლოგიურად. ამ საკითხს მიეძღვა 2005 წ. 25 ოქტომბერს პუმბოლდების ფონდის ეგიდით ჩატარებული საერთაშორისო სიპოზიუმი თბილისში, რომლის მასალებმა, სამწუხაროდ, დღემდე ვერ იხილა დღის სინათლე.

თუ მცა უძველესი ქართული ენისა და კულტურის ენ „მედიტერანული“ ენობრივი და კულტურული სიცრისადმი კუთვნილება მეცნიერებაში დღემდე დავის საგანია².

ჩვენს ამოცანას აღნიშნული საკითხის სოციალურ-პოლიტიკური ასპექტების განალიზება წარმოადგენს. მოუხედავად იმისა, რომ პანტინგტონის შეხედულება ამ თვალსაზრისით ნაკლებად საკამათოა, საკამაოდ განზოგადოებულია და მოკლებულია კონკრეტული შემთხვევების ანალიზს. საქართველოს შემთხვევა ისტორიულად ამ სიცრცეში გამონაკლისს წარმოადგენს და შეიძლება ითქვას, რომ პანტინგტონისეულ „ევრაზიულ ცივილიზაციას“ მხოლოდ რეფორმაციის არარსებობის ნიშანი თუ აახლოვებს.

ჩვენი ამოსავალი მოსაზრება იმ საზოგადოდ ცნობილი პოსტულატიდან გამომდინარეობს, რომლის თანახმადაც ევროპეული, ანუ ამ შემთხვევაში დასავლური ცივილიზაციის საწყისი, რამოდენიმე ძირითად პრინციპს ეფუძნება. ეს გახლავთ: ანტიკური ფილოსოფია, ქრისტიანობა, ფეოდალიზმი და რომაული სამართალი³. აქვე უნდა ითქვას, რომ ამ თვალსაზრისით ძირითადად რომაული სამართლის საკუთრებისადმი დამოკიდებულება იგულისხმება.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ევროპული უკუღულის ლური ურთიერთობები ტიპოლოგიურად განსხვავდება ე.წ. აღმოსავლური ფეოდალიზმისაგან მიწისმფლობელობის ფორმებით.⁴

ამდენად ევროპული ფეოდალიზმის განხილვისას ბევრად უფრო მრავლის მომცველი მოვლენა უნდა ნარმოვიდებით, ვიდრე „ლენური ურთიერთობები“ ანდა „ლენური სამართალი“. ფეოდალიზმის, როგორც ნმინდად ევროპული მოვლენის ძირითად მახსიათებლად „ლენური სისტემისა“ და „აღოდიალური სისტემის“ ურთიერთ თანაარსებობა და მათი ურთიერთდამოკიდებულება გახლავთ. ქართული შესატყვისით შესაბამისად საკარგავისა (იგივე ფეოდი, ბენეფიციური) და მამულის (იგივე ალოდი, ანუ აბსოლუტური საკუთრება).⁵

„აღოდიალური თავისუფლება“, ევროპაში იმთავითევ ცენტრალური ხელისუფლებისა და ლენური სისტემის ქმედით შეზღუდვად, ქალაქური თვითმმართველობის საყრდენადა და პიროვნების თავისუფლების, ანუ ინდივიდუალიზმის საფუძვლად აღიქმებოდა. ევროპული მეცნიერების უმრავლესობა მესამე წოდების აღმოცენების წინაპირობად სწორედ „აღოდიალურ თავისუფლებებს“ მიიჩნევს⁶.

ქართული ფეოდალიზმის გენეზისისა და ფორმის კვლევის შედეგები ნათლად ადასტურებს მიწის მფლობელობის ალოდური (აბსოლუტური საკუთრება – მამული) ფორმისა და ბენეფიციურის (ფეოდი, ქართულად საკარგავი) თანაარსებობას ჯერ კიდევ ადრეულ შეა საუკუნეებში⁷. უნდა ითქვას, რომ ქართულ საპტორო ისტორიოგრაფიაში ამ საკითხს ყიველთვის დიდი ყურადღება ეთმობოდა (თუნდაც იმ მარტივი გარემოების გამო, რომ აღნიშნული სფერო ნაკლებად იდეოლოგიზირებული იყო და მკვლევარებიც შედარებით თავისუფალნი) და ამ თვალსაზრისით ნარმობული კვლევა ადასტურებს: ა) ქართული ვასალიტეტის ფორმების მსგავსებას ფრანგულ (კლასიკურ) ფეოდალურ ვასალიტეტთან. ბ) ფეოდალური დაშლილობის ხანაში ფეოდალური ლაშქრის ორგანიზების და გ) ერისთავის ინსტიტუტის უფლებრივი ტრანსფორმაციის მსგავსებას კურფურსტის გერმანულ ფეოდალურ ინსტიტუტთან.

ერთი სიტყვით, ქართული ფეოდალური ცხოვრების წესი აღმოსავლური სამყაროსათვის გამონაკლისი და იმდროინდებული ევროპული სამყაროს ცხოვრების წესის ფაქტობრივი ანალოგია გახლდათ.

განსაკუთრებული აღნიშნენის ღირსია ის გარემოება, რომ საქართველოს მართლმადიდებელი მეზობლების – ბიზანტიისა და რუსეთისთვისაც, საქართველოსაგან განსხვავებით, დამახასიათებელია ე.წ. „აღმოსავლური“ ტიპის ფეოდალიზმი, რაც ძირითადად ლენური, ბენეფიციური ურთიერთობების მძლავრობასა და ალოდის ნიველირებაში გამოიხატება⁸.

1054 წლის საეკლესიო განხეთქილებამ საქართველო წმინდა გეოგრაფიულად, გნებავთ, გეოპოლიტიკურად, აღმოსავლეთ საქრისტიანოს უკიდურეს კულტურულ საზღვრად აქცია, რომლისთვისაც საკუთრების რომაული სამართლისეული გაგება ასევე მახლობელი იყო, როგორც დასავლეთისთვის.

საქართველოს ისტორია გამუდმებული პრძოლის ისტორია საკუთარი სახელმწიფოსა და ცხოვრების წესის, იდენტობის შესანარჩუნებლად. ეს იდენტობა კი ქრისტიანულ სარმუნობასა და ქართულ ფეოდალურ ცხოვრების წესში მდგომარეობდა.

ქართული ფეოდალიზმის ისტორია საქართველოს ევროპული ცივილიზაციის ნაილად წარმოაჩინს. თანამედროვე განვითარებული სამყაროს ძირითადი ღირებულებები რომაული სამართლისმიერი საკუთრების საკრალურად და ხელშეუხებლად აღიარებიდან იღებს დასაბამს*. ამ ღირებულებების რეალური გათავისება და მათთან კავკასიელთა ზიარება კი მხოლოდ კავკასიელთა ადათისა და მენტალობის მატარებელ, ევროპული ტიპის ფეოდალიზმის ისტორიის მქონე ხალხს დალუძს. ამდენად, ქართველ ერს გააჩინა ის პოტენციალი, რომ კავკასიაში თანამედროვე ევროპული ცხოვრების წესისა და ღირებულებების გამტარებელის ფუნქცია შეასრულოს. მაგრამ, ეს მხოლოდ იმ შემთხვევეში, თუ ჯერ თავად რეალურად ეზიარება მას, ეს კი შეუძლებელია იქამდე, სანამ ქართველის ცნობიერება არ განთავისუფლდება ე.წ. "Homo Soweticus"-ის სინდრომისაგან.

ქართველი ხალხის ისტორიულ პრძოლაში ეროვნული იდენტურობის შესანარჩუნებლად ევროპული სახელმწიფოები ბუნებრივი მოკავშირეები იყვნენ. საქართველოს პოლიტიკურ ლტოლვას დასავლეთისაკენ, ევროპული ცივილიზაციისაკენ თავისი ისტორია აქვს.

ალექსანდრე მაკედონელის ძლევამოსილი დარტყმების შედეგად დაეცა აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების მთავარი ხელისშემსლელი ძალა – აქემენიდების სპარსეთი.

ჯერ კიდევ კეისრების – ავგუსტუსისა და ვესპასიანეს დროს ძლევამოსილ, კეთილად განწყობილ შორეულ რომთან კავშირის შედეგად იძერის სამეფომ დიდი პოლიტიკური და ეკონომიკური სარგებელი ნახა, იგი კავკასიაში ყველაზე ძლიერსა და მდიდარ სახელმწიფოდ იქცა. ქრისტიანობის ოფიციალურ სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება IV ს-ის შუა ხანებშიც ხომ ამ ორიენტაციის პოლიტიკური და კულტურული განხორციელება გახლდათ. იმდროინდელი ევროპის მონინავე სახელმწიფოებთან – რომსა და ბიზანტიასთან პოლიტიკური კავშირის დადგებითი გავლენა ლაზიკისა და იძერის სამეფოებზე იმდენად აშკარა იყო, რომ ვერც VI ს-ის ცნობილმა მოვლენებმა ლაზიკის სამეფოში და ბიზანტიელი სტრატეგების მიერ ლაზთა

* ჯერ კიდევ ანტიკური ხანის ფილოსოფიულები: პლატონი, ორისტოლელე; სოკრატე, ფიცერონი და სენეკა საკუთრების საკითხს სახელმწიფოს მოწყობის თვალსაზრისით გადამწყვეტი მნიშვნელობას ანიჭებდნენ. ისინი იმთავითვე ასხავებდნენ კერძო საკუთრებისა (proprietas) და მფლობელობის (proscessio) ცნებებს. გადაუქარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ სოკრე ამ ცნებების განსაზღვრებისა და მათი ურთიერთდამოკიდებულების ასსნის მცდელობები დაეფი საფუძვლად ძირითად ფილოსოფოურსა და ორიდიულ მოძღვრებებს, მოგვანებით კი სოციალურ-პოლიტიკურ თეორიებს სახელმწიფოს რაობისა და მის მოწყობის შესახებ. ანტიკური ხანის საზოგადოების დამოკიდებულება საკუთრების მიმართ ასიახა ძვ. წ. აღ. 450 წ. რომის სამართლის კრიმინალში, ე.წ. „თორმეტთავი“ Leges duodecim tabularum, სადაც კერძო ხაკუთრება საკრალურად და ხელშეუხებლად არის გამოცხადებული.

მეცნიერების კურაგულად მოკვლამ ვერ ააღებინა ხელი ქართველ პოლიტიკოსებს დასავლურ ორიენტაციაზე.

ბიზანტიულთა და სპარსთა შორის ატენილი პაექტობით ისარგებლა ვაჩტანგ გორგასალმა და ერთიანი ქართული პოლიტიკური ორგანიზმის შენება დაიწყო. იგივე ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის ლავირების შედეგად მოახერხა დავით კურაპალატმა თავისი სამულობელოების გაფართოება და საქართველოს პოლიტიკურ გაერთიანებას დაუდო დასაბამი.

X საუკუნე საქართველოში მძლავრი ინტეგრაციული პროცესებით ხასიათდება, რამაც ლოგიკური დასასრული ფეოდალური ერთეულების ერთი შმართველის – მეფის მიერ გაერთიანებაში ჰპოვა, ვინც ასევე ევროპული ფეოდალური სამართლის პრინციპით იქნა შერჩეული. ინტეგრაციულ პროცესებს სათავეში ქართველი ინტელექტუალები ედგნენ. გიორგი მერჩულეს განსაზღვრება „ქართლად ფრიადი ქუეყნაი აღირცხების, რომელსაცა შინა ქართველითა ენითა ფამი შეინირვის და ლოცვაი ყოველი აღესრულების, ხოლო კვირიელებისონ ბერძნულად ითქვმის...“ – ევროპულის საფუძვლებით მოაზროვნე ადამიანის ნააზრევია და თამამად შეიძლება გვიანდელ ევროპული განმანათლებლების წინამორდებულოს. საზოგადოებრივი განვითარების შედეგებია: ჰუმანიზმის იდეების ქადაგება ქართველ ინტელექტუალთა მიერ; პოლიტიკური თვალსაზრისით აბსოლუტური მონარქიის ჩამოყალიბება თავისი წმინდად ევროპული მახასიათებლით – ეპისკოპოსით, პირველი მინისტრის რანგში; ნარუმატებელი და სუსტი, მაგრამ მაინც პარლამენტის მოთხოვნა, აშეკარად მიუთითებს საქართველოში „მესამე წოდების“ – უფლებების აღიარების მცდელობაზე. ერთი სიტყვით საქართველოს თავისთავადი განვითარება ტიპიურად დასავლური სცენარით მიმდინარეობდა. რიგ სფეროებში საქართველოში მიმდინარე პროცესები კი ქრისტიანობის წინ უსწრებდნენ ევროპაში მოგვიანებით მომხდარ მოვლენებს. ინტეგრაციული პროცესების აღმავლობა მონლოლთა გამოჩენამ დამუხრუჭა და მეტიც, ბიძგი მისცა დეზინტეგრაციულ პროცესებს.

ბიზანტიის დაცემის შემდეგ საქართველოს ერთიანი სამეცნი საბოლოოდ დაიმსალა. თუმცა ფეოდალური ერთეულების არსებობა კიდევ სამ საუკუნეს ითვლის. ეს ქართული ფეოდალიზმის სიცოცხლისუნარისანბის დასტურია. ორან-ოსმალეთს შორის მოქცეული საქართველო ვერ ახერხდა პოლიტიკურად ფეხზე დადგომას, ვინაიდან შეუძლებელია ჩანდა გამანინასწორებელი, თვისისძრივად განსხვავებული ძალის ჩართვა კავკასიის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. სწორედ ამ გამანინასწორებული ძალის ძიებამ მიიყვანა ქართველი პოლიტიკოსები „მესამე რომის“ ჭიშკარიან.

უნდა ითქვას, რომ პოლიტიკურად ეს ორი აღტერნატივია საქართველოსათვის ძირებულად განსხვავებული შინაარსისა იყო. აღმოსავლეთის ქვეყნების, როგორც უშუალო მეზობლების პოლიტიკა საქართველოში ტრადიციულად ცენტრალური ხელისუფლების დასუსტებისაკენ იყო მიმართული, რაც იმაში გამოხატებოდა, რომ ისინი პირდაპირ კავშირს ამყარებდნენ პროვინციების გამგებლებთან, მხარს უჭერდნენ მათ სეპარატისტულ მისწრა-

ფეხბებს, ანდა თავად ნიშანავდნენ მათდამი მორჩილოთ. მაშინ, როდესაც რომა მაცემიცა და ბიზანტიულებიც, როგორც შორს მდებარე სუბიექტები, ცენტრალურ ხელისუფლებაზე დაყრდნობას ამჯობინებდნენ. არ არის ძნელი გამოსაცნობი, რომ ასეთ ვითარებაში პოლიტიკური კავშირი დასაცულეთთან საქართველოსათვის სახელმწიფო ორგანიზაციის თვალსაზრისით ბევრად უფრო ხელასაყრელი იქნებოდა. ევროპელთა ამგვარი კეთილგანწყობის მიზეზი კი ალბათ იმაში უნდა ვეძებოთ, რომ საქართველო ტერიტორიულად შორს მდებარეობდა და ძლიერი, კეთილად განწყობილი მოკავშირე მათთვის ბევრად უფრო საჭირო იყო, ვიდრე სუსტი და მორჩილი ყმა, ე.ი. ისინი საქართველოს რომაულ-ბიზანტიური სამყაროს პოლიტიკური და კულტურული ფორპოსტის მნიშვნელობას ანიჭებდნენ.

ერეკლე II-ის მიერ 1783 წ. ხელმოწერილი ხელშეკრულება ნაწილობრივი კაპიტულაცია იყო შორსმდებარე ქრისტიანი მოკავშირის წინაშე იმ იმედით, რომ „მესამე რომი“ თავისი ნინამორბედების კავკასიური პოლიტიკას გამგრძელებელი და მემკვიდრე იქნებოდა, ე.ი. მხარს დაუჭერდა ცენტრალურ ხელისუფლებას საქართველოში. გეორგიევსკის ტრაქტატი საერთაშორისო სამართლის თვალსაზრისით თვალსაჩინო ძეგლია და დუალისტური მნიშვნელობისა გახლავთ. თუკი, ერთის მხრივ, სუვერენიტეტის გარკვეულინილად შეზღუდვას გულისხმობს, მეორეს მხრივ, იურიდიულად აფიქსირებს ქართულ სახელმწიფოებრიობას. პირველმა რიგ რუს და საბჭოთა მეცნიერებსა და პოლიტიკოსებს საშუალება მისცა, ყოვლად უსაფუძვლოდ, ელაპარაკათ საქართველოს რუსეთთან ნებაყოფლობითა შეერთების შესახებ, მეორე კი მთელი XIXს-ის მანძილზე ქართული ეროვნული მოძრაობის ქვაკუთხედად იქცა და მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა 1918-1921 წ.წ. საქართველოს ცნობის საქმეში ევროპის მონინავე სახელმწიფოების მიერ.

ერთი შეხედეთი, რუსეთი საქართველოსათვის თითქოსდა ევროპული პოლიტიკური ტრადიციების მატარებელ ძალად ჩანდა, რეალურად კი აღმოსავლური სახელმწიფოების პოლიტიკას დაადგა, ანუ ცენტრალურ ხელისუფლებასთან კონფრონტაციისა და ამ უკანასკნელის წინააღმდეგ პროვინციების ამხედრების გზას. ქართველმა პოლიტიკოსებმა რუსეთის მოკავშირეობის გარეგანი ფორმის შინაარსთან შეუთავსებლობა მაშინ იგრძნეს, როდესაც ერეკლე II-ის გარდაცვალებისთანავე რუსეთის იმპერატორმა ამჟარად გაიღამერა ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ და 1801 წ. ოფიციალურად გააუქმა კადეც.

ქართული სახელმწიფოებრიობა შეწყდა ფეოდალიზმის ხანაში და შეწყდა მართლმადიდებელი სახელმწიფოს ხელით. მოისპონ ქართული არისტოკრატია და მასთან ქართული ფეოდალიზმიც. გაუქმდა ქართული ეკლესიის აეტოეფალია, აიკრძალა ქართული ლეთისმეტყველება, რომელიც თავისი შინაარსით ძირულად განსხვავდებოდა რუსულისაგან და ბევრად უფრო დასაცლური მოვლენა გახლდათ⁸. სახელმწიფოებრიობის შეწყვეტასთან ერთად ქართველებისათვის მოისპონ იდენტობის მოიგონტირებიც. მუსლიმან სახელმწიფოებთან ბრძოლის ეტაპზე ქრისტიანული სარწმუნოება იდენტობის

ნარმმართველი ორიენტირი იყო ქართველთათვის, ვინაიდან საერთო იყო გლეხისა და ფეოდალისთვის. ეს აერთიანებდა მათ და ასხვავებდა მომხდეურთაგან.

ზოგადად მართლმადიდებლობა და ზოგადად ფეოდალური წყობა (მხედველობაში გვაქვს საკუთრების ბენეფიციური ფორმა – ქართულად საკარგავი) კი ხელის შემშლელ ფაქტორად იქცა იდენტურობის დადგენის საქმეში რუსეთის იმპერიის ნიაღში. მართალია, რუსეთის ბატონობაში საქართველოს ფიზიკური დასვენებისა და ამოსუნთქვის საშუალება მისცა, მაგრამ ამის საფასური პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების დათმობა და ქართული მართლმადიდებლობის რუსულით შეცვლა გახლდათ, რაც ერისა და სახელმწიფოსათვის სიკვდილის ტოლფასია.

ამრიგად, ქართული სახელმწიფოებრიობა, იდენტურობა და ცხოვრების წესი ფეოდალიზმზე შეჩერდა.

ქართველი ინტელექტუალები XIX საუკუნის მანძილზე ქართველი ერი-სათვის იდენტურობის ახალი ორიენტირების ძიებას შეუდგენენ.

XIX ს-ის 60-იან წლებში ქართულ ეროვნულ მოძრაობაში ახალი ეტაპი დგება. რუსეთისა და ევროპის უნივერსიტეტებში განათლებამიღებული თაობა სამშობლოში ბრუნდება. ისინი იმ პერიოდის ევროპაში მიმდინარე პროცესების გავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ და თავიანთი მოღვაწეობის შთაგონებას ევროპელი ინტელექტუალების ნამოღვაწარში პოლიობდნენ. XIX ს-ის პირველი ნახევარი ევროპის საზოგადოებრივი აზრის ისტორიაში ლიბერალურ-ეროვნულ მოძრაობის აღმავლობით ხასიათდება.

ეროვნული სახელმწიფო არ იყო თეოტომიზანი. ერის უფლებები ადამიანის უფლებებიდან გამომჟყავდათ, რომელიც ინდივიდუალური და უნივერსალური არიან. ჯერ კიდევ დევიდ ჰიუმი (1711-1776) ერს ინდივიდთა კრებულად მიიჩნევდა. ადამიანი აღარ აღიქმებოდა დინასტიური მბრძანებლის ქვეშევრდომად. დოქტრინიამ – ხალხის სუვერენიტეტის სუბიექტის შესახებ ერი იმ ადამიანთა კრებულად მიიჩნია, რომელიც ერთ სამართალს სცნობენ, რომელთაც ერთი საკანონმდებლო კრება ნარმოადგენს და რომლის ნინაშეც ერთი მთავრობაა ანგარიშვალდებული. ამრიგად, იგულისხმებოდა გადასვლა სამოქალაქო ეროვნულ სახელმწიფოზე. იქამდე აბსტრაქტულად არსებულ სახელმწიფო ინტერესების სანაცვლოდ, რაც დინასტიურ ინტერესებთან იგივებოდა, ასპარეზზე გამოვიდა სახალხო-ეროვნული ინტერესები. სამოქალაქო საზოგადოება, (ბურჟუაზია) თავის თეორიულ მისნრაფებაში ყოველთვის ერთობისაკენ მოუწოდებდა, რამეთუ მოქალაქეთა ინტერესი კაპიტალის განკარვისა ეროვნული გახლდათ. XIX ს-ის დასაწყისის ლიბერალ-დემოკრატიული ეროვნული მოძრაობანი, უპირველეს ყოვლისა, იმედოვნებდნენ ეროვნულ სახელმწიფოში ხორცი შეესხათ თავისუფლების, დემოკრატიისა და პარლამენტარიზმის იდეალებისათვის. მათოვის ეროვნული სახელმწიფო დემოკრატიული საკონსტიტუციო სახელმწიფოს სინონიმი იყო, პარლამენტარიზმი კი ამ იდეალების განხორციელების ერთოთი საშუალება. ევროპის „რისორვუზიმენტოს“ გმირები იყვნენ პოეტები,

ენათმეცნიერები, ისტორიკოსები, რომელიც სიტყვითა და ბეჭდევით იღვნოდნენ მათი ხალხების კულტურული გამოცვიდებისა და პოლიტიკური თვითგამორკვევისათვის ეროვნულ სახელმწიფოში. ასეთები იყენენ: გერმანელებისათვის – იმპან გოტფრიდ ჰერდერი, იმპან გოტლიბ ფიხტე, ფრიდრიხ ლუდვიგ იანი, პუბლიცისტი ერნსტ მორიც არნდტი. ბერძნებისათვის – პოეტი რიგას ველესტინისი, ფილოლოგი და ენის რეფორმატორი ადამანტიოს კორაისი, ირლანდიელებისათვის – დანიელ ო'კონელი, პოეტი თომას დევისი, პოლონელებისათვის – ისტორიკოსი იოაზიმ ლელეველი, მწერალი ადამ მიცეკვიჩი, ჩეხებისათვის – ისტორიკოსი ფრანტიშეკ პალაკი, იტალიელებისათვის – უზბექე მათინი. მათი მოღვაწეობა მიმართული იყო ეროვნული ენის რეფორმისა და ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცებისაკენ. ერის „გამომლვიძებლები“ ამოდიოდნენ იქიდან, რომ ერი ერთ საერთო ენაზე უნდა მეტყველებდეს, ამრიგად, ენობრივი ერთობა ეროვნული სახელმწიფოს წინაპირობა გახლავთ. ენობრივ საზღვრებს სახელმწიფოს ბუნებრივ საზღვრებად მოიაზრებდნენ. ამიტომაც „გამომლვიძებლები“ იღვნოდნენ შეემნათ ლიტერატურა ეროვნულ ენაზე. ამ თვალსაზრისით კი არცთუ იშვიათად ენის რეფორმატორებად გვევლინებოდნენ⁹.

ქართველი 60-იანების სწორედ ამ მოძრაობის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ და მათი საუკეთესო ნარმომადგენლის ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობაც ხომ ამ ყველაფრის თავმოყრაა. თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის შექმნა, ანბანის რეფორმირება, ლოზუნგი – „მამული, ენა, სარწმუნოება“ ქართველებისათვის ახალი, იმდროინდელი მსოფლიოსათვის აქტუალური, იდენტურობის ორიენტირების განსაზღვრის მცდელობა გახლავთ. ილია ჭავჭავაძე საერთო ევროპული მოვლენის – ლიბერალ-დემოკრატიული ნაციონალიზმის იდეალების თანამიმდევრულად გამტარებელია საქართველოში. ლიბერალიზმი ილიასთვის იყო გზა, გნებავთ საშუალება ეროვნული თავისუფლების მიღწევისა, მით უფრო, რომ იგი რუსულ მონარქიას უპირისპირდებოდა – პიროვნების თავისუფლების გზით ეროვნული თავისუფლებისაკენ. ილიას მშვენიერად ესმოდა, რომ არსებულ ვითარებაში საქართველოს სრულ დამოუკიდებლობაზე ლაპარაკი ნარმოუდგენელი იყო, ამიტომაც თვითმმართველობის, ავტონომის უფლების მოპოვებისათვის იღვნოდა დაუღალავად.

რუსეთის იმპერიაში მართლმადიდებლობა იდენტურობის წამყვანი ორიენტირად ვერ გამოდგებოდა. სახელმწიფო მინისტრობის არარსებობის პირობებში ილია ჭავჭავაძისათვის ნარმმართველი ტერიტორიის საკითხი – მამული გახლდათ. ქართული ცხოვერების წესი, ეროვნული თვითმყოფადობა რუსული კოლონიალიზმის ხანაში – ენასთან იყო გაიგივებული. ქართველ სამოციანელთა მოძრაობის ბიძგის მიმცემი სწორედ ქართული ენის აკრძალვა იყო სკოლასა და ეკლესიაში. დაბოლოს, სარწმუნოება – ქართველებისათვის საუკუნეების მანძილზე იდენტობის უპირველესი ორიენტირი, რაც საქართველოს აღმოსავლური სამყაროსაგან მიჯნავს და მას დასავლურ, ევროპულ სამყაროს მიაკუთვნებს.

ქართველ სამოციანელთა მოღვაწეობამ თავისი ლოგიკური გაგრძელება უკრ პოვა.

საქართველოს სახელმწიფო ბრინობის აღდგენა გარეშე ფაქტორების ზემოქმედების შედეგად ნაკარნახევი აუცილებლობა გახლდათ და არა, როგორც ვთქვით, მართველი პარტიის მოლვანების შედეგი.

საქართველოს მასინდელი ხელისუფალი სრულიად რუსეთის ხოციალ-დემოკრატიული პარტიის მემარჯვენე ფრთის – „მენშევიკის“, ასე ვთქვათ, ქართული ფრაქციის ნარმომადგენლები გახლდნენ. ბუნებრივია, რომ პარტიული კუთვნილება ხელს უშლიდა მათ, ეფიქრათ და მოქცეულიყვნენ სახელმწიფოებრივად. რუსეთში ხელისუფლებაში მოსულ „ბოლშევიკებს“ ქართველი სოციალ-დემოკრატები ძირითადად მარქსიზმის სწორ გაგებას ედავებოდნენ და სულმორისტებმელად ელოდნენ რუსეთში თავიანთ თანა-პარტიილთა გამარჯვებას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, 1918-1921 წ. საქართველოში მიმდინარე პროცესები იყო ფაქტობრივად შიდაპარტიული ბრძოლა რსდმპ „მენშევიკებისა“ და „ბოლშევიკების“ ფრაქციებს შერის, რასაც სრულიად „გაუთვალისწინებლად“ შოჰიგა სახელმწიფოებრივის აღდევნა საქართველოში.

მოცემული პერიოდის თანამედროვენი და რიგი მცნიერებიც ვარა უდინებენ, რომ საქართველოს მაშინდელი მდგომარეობა პრინციპები დამატება ყოფილებით, რომ ახალგაზრდა ჯან-ლონით სავსე დემოკრატია თანდათან ამყარებდა წესრიგს სახელმწიფოში. მიუხედავად იმისა, რომ ქართველ სოციალ-დემოკრატთა საშინაო პოლიტიკის ნარმოჩენა არ ნარმოადგენს ჩევნს ამოცანას, გვინდა აღმოჩნოთ, რომ ამგვარი შეხედულება ძალზე ზედაპირულია.

ଓই ৰেৱণোফো তাৰামেৰণোও, ক্যারিটালি ইন্তেলেক্চুালুৰি এলান্তুৰ ত্বারণসাৰিনৰ ন্যারমণমা দগ্ধৰ্বেলি ৰূপুৰাপ আৱলম্বণিলি আৰু আজোৱাৰ মনোভূমিৰেৰৈ

„საქართველოს მეთაურებს თავითონ მთავრობა საბჭოთა წყობილებისგან გასარჩევად წარმოდგენილი ჰქონდათ, როგორც დემოკრატიული.

ნამდვილათ კი საქართველო, რა თქმა უნდა, ჯერ სრულად ვერ აქმა-
ყოფილებდა ნარმობადგენლობითი დემოკრატიის მოთხოვნილებას. „უკა-
ნასკნელის გარევანი ფორმები მხოლოდ პფარავდა საქართველოს სოციალ-
დემოკრატიული პარტიის დიქტატურას. (კურსივი ჩვენია - დ.პ)

ეს არ იქნებოდა უბედურება. იგი სასარგებლოც კი იყო, რადგან რევოლუციის დროს მთავრობას საშეალება ეძლეოდა პირველ ხანებში კარგად შეკავშირებულ გავლენიან პარტიას დაყრდნობოდა. მაგრამ მდგომარეობასთან

შედარებით საქმიან ძლიერი სახელმწიფო პრინციპი ხელისუფლება პარტიულ დოკტორინისენ მეტისმეტად იხრებოდა და ადვოლად არღვევდა სახელმწიფოს მართვის, თუმცა დაუწერელს, ინტუიციით შესაგნებს, მაგრამ უჭეშმარიტეს ნესებს...

ზევით ნათქვამი შემთხვევითი მოელენა არ ყოფილა. რევოლუციის წილიდან გამოსული საქართველოს მთავრობა დარჩა ბევრად უფრო სოციალური დემაგოგის, ვიდრე დემოკრატიისა და ეროვნული პოლიტიკის მთავრობად. იგი უნდა გამხდარიყო და შეეძლო კიდეც ასე გარდაქმნილიყო. მაგრამ ეს არ მოხდა.

უმთავრესათ მინის მულობელების განიავება შეადგენდა ამ მთავრობის უძრმეს სურვილს და მისწრაფებას¹⁰...“

ავალიშვილის ძირითადი თეზისი ასე ულერს: „...საქართველოს დემოკრატია 1918-1921 წ. იყო დიქტატურა სოციალ-დემოკრატიისა, ე.ი. მარქსიზმის მემარჯვენე ფრთისა და იგი იყო საქართველოში საბჭოთა დიქტატურის გამარჯვების მომზადებელი ხანა¹¹.“

აგრარული რეფორმა, რომლის საჭიროებაც დრომ მოიტანა, ფაქტობრივად აჩანაგებდა მინის მცირე და სამუალო მესაკუთრეს, ნადგურდებოდა მოსახლეობის მრავალრიცხოვანი ჯგუფები, ერის შედარებით განათლებული და საჭირო ნანილი. მოკლედ, აგრარულმა რეფორმამ ზოგი დასცა და ბოგანოდ აქცია, ზოგიც დასასჩუქრა მნიშვნელოვანი ფინანსური ან სამხედრო ბეგარის დაუკისრებლად. ამგვარმა პოლიტიკამ, პირველ რიგში, გლეხობაში გამოიწვია გულგრილობა პოლიტიკური წყობისადმი და მეორეც, ხელი შეუშალა ჯარის ორგანიზებას. კლასთა ბრძოლის მოძღვრება იყო საქართველოს მთავრობის შიშის საფუძველი საკუთარი შეიარაღებული ძალების წინაშე.

ერთი სიტყვით, აგრარული რეფორმაცა და სოციალური პოლიტიკაც საერთოდ, მთელი შინაარსით მიმართული იყო არა ევროპისაკენ და მისი სამოქალაქო კანონმდებლობისაკენ, არამედ მოსკოვისაკენ. ეს კი ძირითად წინააღმდეგობას ბადებდა ევროპაზე ორიენტაციის საქმეში, რასაც საქართველო მიჰყებოდა 1921 წლამდე. საგარეო და საშინაო პოლიტიკის ამგვარი კარდინალური შეუსაბამობა კი, რასაც კი იყო საქართველოს სახელმწიფო ბრივი უფროისი განვითარებული საქართველოს სახელმწიფო ბრივი ინტერესებში ყოფილიყო, ვინაიდან ვერაფრით შეუწყობდა ხელს პოლიტიკური ორგანიზმის განმტკიცებას. პირიქით, სოციალური პოლიტიკის რუსულმა მოდელმა ბევრად გაუადვილა „ბოლშევიკებს“ საქართველოს ათვისების პროცესი. სამაგიეროდ პოპულიზმა და დემაგოგიამ საშუალება მისცა ქართველ სოციალ-დემოკრატებს ხელისუფლებაში მოსვლისა...

მინისტრთა კაბინეტში და ხელისუფლების ქვედა ეშელონებში სუფევდა მექრთამეობა, ქურდობა, დაუდევრიად ნიავდებოდა სახელმწიფო ქონება, თანამდებობის პირი კი სამსახურეობრივ მდგომარეობას მხოლოდ პირადი საქმეების მოსაგვარებლად იყენებდნენ. საქართველოს მთავრობამ სამი წლის განმავლობაში ვერ მოიცალა, რათა მეზობლებთან სადაც საკითხები მოეგვარებინა და კავშირი შეეკრა. მართალია, გარეშე ძალების ზენოლით

ამგვარი მუშაობა დაიწყო სომხეთთანაც და აზერბაიჯანთანაც, მაგრამ არ შეესატყვისებოდა გლობალური მოვლენების განვითარების ტემპს. ამრიგად, თითქმის ყველა სახელმწიფო ბრივი მნიშვნელობის საკითხი ღიად იყო დარჩენილი, რამაც ბოლშევიკებს საშუალება მისცა დაემყარებინათ საკუთარი წესრიგი ყველა ასპექტში ყოვლად უმტკივნეულოდ, ვინაიდან არ მოუნიათ არსებული სისტემისა და ურთიერთობების მსხვრევა. ერთი სიტყვით „როდესაც საქართველო მიიყვანეს საბჭოთა რუსეთთან შეტაკებამდის, (კურსივი ჩვენია. - დ.პ.) თითქმის არავითარი წინააღმდეგობა არ გაუწევიათ წითელ არმიელთა არც თუ მაინცა და მაინც დიდ ძალისათვის. ყველაფერი იყო ნამოქმედარი, რომ თავდამტებ საბჭოთა ლაშქარს წინ დახვედრიოდა არა „შეიარაღებული ხალხი“, არამედ პარტიის მეთაურთა ჯგუფი, დიდი საზოგადოება პიროვნებათა, რომელიც სარგებლობდა სახელმწიფო ბრივ ხელისუფლებით და მათთან მცირე წრე ერთგულ თავდადებულთა¹².“

იმ გარემოებამ, რომ საქართველოში არ არსებობდა სახელმწიფო ბრივი სისტემის ჩანასახიც კი, ხალხი ინთანტილური და გულგრილი დატოვა ეროვნული პოლიტიკისადმი. დაბნეული მოსახლეობა გულგრილად შესცეროდა წითელი ხიდის მხრიდან მომავალ მხედრობას, რომელთაც იგივე ქართველები, იმავე ლოზუნგებით მოუქლოდნენ და ხელში იგივე – „მენშევიკების“ მიერ სულ ცოტა ხნის წინ გამოცვლილი წითელი დროშა ეჭირათ.

ზურაბ ავალიშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ: „როდესაც 1921 წ. თებერვალ-მარტის მძიმე დღეებში საქართველო გააწინეს მაგიდაზე და გამოცდილმა ქირურგმა – საბჭოთა ხელისუფლებამ – სასტიკი ოპერაცია გაუკეთა, მან იცოდა, რომ ავადმყოფი გააბრუა და ოპერაციისათვის უკვე მოამზადა მასზე არანაკლებ გამოცდილმა, თუმცა არა მასავით გამბედავმა ქართველმა სოციალ-დემორატიამ¹³.“

საბჭოთა წესრიგის დამყარების შემდეგ საქართველოში კარგა ხნით გატრა ეფუძნული დამოუკიდებლობაც და ეროვნული სახელმწიფოს შექმნის შესაძლებლობის ილუზიაც.

ილუზიამ საბჭოთა კავშირის დაშლისთანავე გამოიღვიძა.

დღეს საქართველო გზის გასაყარზე დგას, იგი ეს-ესაა ინწყბს პოლიტიკურ ცხოვერებას. ჩვენის აზრით, საქართველოს უახლესი, პოსტსაბჭოთა პერიოდის ისტორიის გააზრება ქართული ისტორიოგრაფიისათვის უაღრესად დროული და საჭირო საქმეა. დღეს, როდესაც ემოციური ტემპერატურა ნელ-ნელა კლებულობს და ქართული საზოგადოების წიაღში პრაგმატიზმს უთმობს ადგილს, სწორედ ახლა არის დრო, ემოციების გარეშე, მშვიდად გაფაზროთ განვლილი გზა, ვიპოვოთ შეცდომები და რეალურად გავუსწოროთ თვალი მომავლის პერსპექტივას, რასაც არსებული ვითარება გვიქადის.

ამოსაგალ მოსაზრებად უნდა მიიჩინიოთ, რომ ისტორიული გარემოებების გამო, საბჭოთა კავშირის დაშლისას ქართველთა ისტორიული მეხსიერება რუსულ ანუ აღმოსავლურ ფეოდალიზმთან და მასზე აღმოცენებულ Homo Soveticus-ის მენტალობასთან იყო და კვლავაც არის დაკავშირებული.

საქართველოსა და ზოგადად, მთელი პოსტსაბჭოთა სივრცის (გალტი-ისპირეთის გამოკლებით) პოსტსაბჭოთა ისტორია, თუ მენტალურ თავისებურებებს არ გავითვალისწინებთ, უაღრესად ერთგვაროვანია. საბჭოთა ხანაში ამ ქვეყნების თავისთავადი განვითარების პროცესი გაყინული იყო. მათი ისტორია გაიყინა იქ, განვითარების იმ სტადიაში, სადაც გასაბჭოებამ მიუსწოდო. და თუკი ბალტიისპირელებისათვის საბჭოთა სისტემის დემონტაჟი მათი ბურუჟუაზიოლი (სამოქალაქო) გამოცდილების გამო ბევრად უფრო ადვილი აღმოჩნდა. იმ საზოგადოებებისათვის, რომელიც ამგვარ გამოცდილებას ისტორიულად მოკლებული იყვნენ, საბჭოთა სისტემის დემონტაჟი, ალტერნატიული სისტემის ძეგა, უკვე პრობირებული ფორმის – ავტორიტარიზმის ჩამოყალიბებით დაიწყო. საქართველოს ბოლო წლების ისტორია პოსტსაბჭოთა ქვეყნებისათვის დიქტატურის, ანარქიის, ავტორიტარიზმის და ოლიგარქიის უახლესი გამოცდილების კლასიკური მაგალითია.

როდესაც ნიკოლო მაკიაველი თავის თხზულებებში დასკვნებს ადამიანთა მოდგმის ბოროტი ბუნების საფუძველზე აკეთებდა, იგი ცინიკოსად მონათლეს. მაგრამ მის კრიტიკოსთაგან ვერცერთი წარმოიდგენდა თუ რაოდენ ესადაგება შეუ საუკუნეების გიგანტი მოაზროვნისა და პოლიტოლოგიური მეცნიერების ფუძემდებლის მოსაზრებანი საბჭოთა იმპერიის რღვევის პროცესში მის ჟერიკერიაზე მიმდინარე პროცესებს.

მოკლედ შეგახსენებთ მაკიაველის პოლიტიკურ თეორიას, რომელიც მან თავის ცნობილ ნაშრომში „ფლორენციის ისტორია“ ჩამოყალიბა.

არისტოტელესა და პოლიბიუსის მოძღვრებები სახელმწიფო მმართველობის სამი ფორმის შესახებ მაკიაველისთან უფრო ღრმა და „ცინიკურ“ შინაარსს იღებს. ანტიკური ხანის ავტორები სახელმწიფო მმართველობის შემდეგ ფორმებს გვაცნობენ:

1. მონარქია
2. არისტოკრატია
3. დემოკრატია

მაკიაველის მიხედვით მათ საპირისპირო, უარყოფითი ფორმები – ანტითეზები გააჩნიათ. ასე მონარქია დესპოტიაში გადაგვარდება, დესპოტიის დამხობის შემდეგ არისტოკრატია მყარდება, რომელიც თავის მხრივ ოლიგარქიად გვარდება, ოლიგარქიას ხალხი ამხობს და დემოკრატიას ამყარებს, რომელიც თავის მხრივ ანარქიად იქცევა. ამის შემდეგ სახელმწიფო უნდა დაემხოს, თუ არ მოხდა მისი განახლება. განახლებას კი იგი ძლიერი მმართველის გამოჩენაში ხედავს, რომელიც ახალ კანონებს დაამყარებს, როგორც მაგალითად – მოსე, ლიუსტე, სოლომო. თუმცადა პოლიტიკური „ცინიკოსის“ სასარგებლოდ უნდა ითქვას, რომ აქვე სახელმწიფო მმართველობის მისთვის იდეალურ ფორმასაც გვისახავს. ეს, მისი თქმით, შერეული მმართველობაა, სადაც ხალხს – popolo გარეველი უფლებები უნდა გააჩნდეს ეს გახლავთ უფლება აირჩიოს და არჩეულ იქნას, მმართველობის ქონტროლისა და სასამართლოს უფლებები. უეოდალურ არისტოკრატიას (ბენეფიციარებს) მაკიაველი სახელმწიფოს მტრად და დესპოტიის საყრდენად მიიჩნევს. მოქალაქეთა წარჩინებული ფენა – patritiat კი მისთვის პროგრესულ, განათლებულ და შემოქმედ ძალას

წარმოადგენს. მაკიაველის აზრით, სწორედ მისი წიაღიდან უნდა ირჩეოდნენ უმაღლესი თანამდებობის პირი, რომელიც სახელმწიფოს უნდა ემსახურონ. სახელმწიფოს მეთაური მისთვის თვით სახელმწიფოს წარმომადგენელია, როგორც მისი დროის ფლორენციაში „სამართლიანობის გონიფალონიერი“ გახლდათ.

თუ მაკიაველის ამ თეორიით ვიხელმძღვანელებთ, რუსეთის მონარქიის აღსასრულს იმ იმპერიის კრახად შევაფასებთ, რომელშიც თანაარსებობდა სახელმწიფოს მმართველობის ყველა ფორმა და ანტითეზა. დემოკრატიის ჩიზი ხანმოკლე გამარჯვებამ ვერ გაუძლო ბოლშევიზმის plebs-ს შემოტევას და ქვეყანაში ანარქიამ დაისადგურა. სახელმწიფო უნდა დანგრეულიყო. სახელმწიფოს დანგრევა შეაჩერა სტალინის ფენომენმა, რომელიც სწორედ ამ plebs-ის სახელით საკუთარ დიქტატურას ამყარებს, ანესებს ახალ კანონებს. ისტორიული კანონზომიერება დაირღვა. რუსეთის ისტორიის ახალი ეტაპი პირდაპირ ანტითეზით იწყება. მონარქიის ნაცვლად რუსეთში პირდაპირ დესპოტია მყარდება. plebs-ის წიაღში დროთა განმავლობაში ახალი არისტოკრატია nobile sovietico აღმოცენდა, რომლის მოთხოვნილებები უკვე აღარ ემთხვეოდა plebs-ის პურიტანიზმს. საბჭოთა რუსეთში არისტოკრატია იმთავითე ღლიგარქიის ფორმით ჩაისახა, რაც ასევე პირდაპირ ანტითეზის დამკვიდრება. ბრეუნევის ეპოქა ამის ნათელი მაგალითია. ერთი ანტითეზა შეიცვალა მეორით და მისი დამხობა გარდაუვალი შეიქმნა.

ამრიგად, რუსეთის უახლეს ისტორია ძრითად ანტითეზების ცვალებად დობაა, რაც ბუნებრივ განვითარებად ვერ ჩაითვლება. მართალია საბჭოთა იმპერიის რღვევა პერიფერიაში გარეგნულად კანონზომიერად წარმოართა – პერიფერიებს „დიადოხები“ დაეპატრონნენ – კრატჩუკი, შევარდნაძე, ალიევი, ნიაზოვი, ნაზარბაევი – შინაარსობრივად კი ანტითეზების, ანუ მმართველობის ძირითადი ფორმების უარყოფითი მოვლენების გაგრძელებად დარჩა... .

საბჭოთა კაშირის დაშლის დღიდან (1991) საქართველომ სამი პრეზიდენტი გამოიცვალა. ნიშანდობლივია, რომ სამივე მათგანი, მოუხედავად პიროვნული და პოლიტიკური განსხვავებისა, მმართველობის ავტორიტარულ ფორმას ირჩევს. ეს საკმაოდ მარტივად აიხსნება: არც ერთი მათგანი არ იცნობს ხელისუფლების შენარჩუნების სხვა მოდელებს. სტალინის იმპერიაში პორბიტებული და სახელმძღვანელოებში ნასწავლი ბოლშევიური მეთოდები მათთვის ადვილი და მოსახერხებელია. ქვეშევრდომნიც ხომ იგივე „Homo Soveticus“-ები არიან.

თუმცალ სამივე მთავრობის მესვეურებმა შესანიშნავად უწყიან, რომ: დემოკრატია პოლიტიკური თეორია არ არის, არც იდეოლოგია, ეს მხოლოდ გადაწყვეტილების მიღების მეთოდია. (ფრიდრიხ ფონ პაივე).

რომ: სახელმწიფოს შექმნის წინაპირობა საკუთრებაა, ის ყოველივე, რასაც ადამიანი ბუნებრივი შრომისა და ბრძოლის პირობებში მოიპოვებს, დაცვას უნდა ევემდებარებოდეს. ადამიანები ამ ქონების დაცვას სახელმწიფოს ანდობენ. ამრიგად, სახელმწიფო ეფუძნება ინდივიდების კერძო საკუთრებას. (ჯონ ლოკი)

რომ: თავისუფლების იდეა მხოლოდ საკუთრების იდეასთან ერთად ვითარდება და რომ ყველაზე ენერგიულ მოღვაწეობას ჩვენ მხოლოდ საკუთრებას ეუძღვდლით (ვილპელმ ფონ ჰუმბოლდტი).

ეს „ჩვენ“ კი მხოლოდ მესაკუთრენი, ბურუუაზია შეიძლება იყოს და არამც და არამც „Homo Soveticus“-ი.

ამრიგად, ზემოთ ჩამოთვლილი მახასიათებლებიდან რასაც ევროპეიზმი და ზოგადად დასაცავური ციფრულიზაცია ეფუძნება, ისტორიულად საქართველო აქმაყოფილებდა ყველა პუნქტის. თუმცა რუსული და საბჭოთა იმპერიების შემადგენლობაში საკუთრებისადმი რომაული სამართლისმიერი დამოკიდებულება ბუნებრივია და ეინტეგრირება მიეცა, „Homo Soveticus“-ის კომპლექსს კი ამ თვალსაზრისით ძირითად წინაღობას წარმოადგენს.

ასე, რომ ევროპული ოჯახის სრულფასოვანი ნევრობის გზაზე „Homo Soveticus“-ის კერძო მესაკუთრედ – ქართველ ბურუუად ანუ მოქალაქედ გარდაქმნა აუცილებელ წიმაპირობად გვესახება.

ლიტერატურა:

1. Samuel Phillips Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster, New York, 1996.
2. რისმაგ გორდეზანი, „ილიადა“ და ეგეოსური მოხახლეობის ისტორიისა და ეთნოგრაფიული საკითხები, თბილისი, 1970, გვ. 217-253.
3. Meyers Hand-Lexikon, Vierte Auflage 1888, Bd 1, S. 3; Klaus von Beyme (Hrsg.), *Die großen Regierungserklärungen der deutschen Bundeskanzler von Adenauer bis Schmidt*, Hanser, München/Wien 1979, S. 53-73.
4. Wolfgang Reinhard, *Geschichteder Staatgewalt. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Oskar Beck, München, 1999, გვ. 14-22; იბ. აგრეთვე სტატია Allodium und Feodum, Staats-Lexikon oder Encyklopädie der Staatswissenschaften (Hrg. Carl von Rotteck & Carl Welcker), Bd. 1 Altona 1834. S.S. 468-492; Otto Bruner, სტატია Feudalismus, in: Otto Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck (Hrg) *Geschichtliche Grundbegriffe*, Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland, Bd. 2, Stuttgart, 1998, S.S. 337-350; Marc Bloch, *La societe feodale*, vol. 3. Paris, 1939; Marc Bloch, Feodalite, Vassalite, Seigneurie: a propos de quelques travaux récents, კრებულში: *Annales d'histoire économique et sociale*, V. 3, Paris, 1931, გვ. 246-260; Michael Bongolte, Otto Hinzes Lehre vom Feudalismus in kritischen Perspektiven des 20. Jahrhunderts, კრებულში: Nathaly Fryde, Pierre Monnet, Otto Gerhard Oexle (Hrg), *Die Gegenwart des Feudalismus*, Göttingen, 2002, გვ. 247-270; Chris Wickham, *The Uniqueness of the East*, კრებულში: *Feudalism and Non-European Societies*, T.J. Byres und H. Mukhia (Hrg), London, 1985, გვ. 187.
5. იბ. Otto Bruner, სტატია Feudalismus, in: Otto Bruner, Werner Conze, Reinhart Koselleck (Hrg) *Geschichtliche Grundbegriffe*, Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland, Bd. 2, Stuttgart, 1998, S.S. 337-350.

6. ოთარ ლორთქიფანიძე, სამეფო მიწისმფლობელობის შესახებ ანტიკური ხანის იძერიაში, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის „მოამბე“ ტ.21. 6, თბ. 1958, გვ. 759-766; ანრი ბოგვერაძე, ქართლის ადრეფეოდალური საზოგადოებრივი ურთიერთობების ისტორიიდან, თბ. 1961, გვ. 42-70; მარიამ ლორთქიფანიძე, მიწათმფლობელობის ფორმების საკითხისათვის 9-10 საუკუნეების საქართველოში, კრებულში: მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 34, თბ. 1962, გვ. 3-23; Шота Месхия Города и городской строй средневековой Грузии в 17-18 вв. Тб. 1959; Мамука Думбадзе, Вассалитет в Грузии в 10-12 Веках, (кандидатская диссертация) Тб. 1982.
7. ბიზანტიის სოციალ-ეკონომიკური სისტემისათვის ი. Carl Eduard Zachariä von Lingenthal, Zur Geschichte des römischen Grundeigentums in: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, E.I. Bekker, A. Pernice, R. Schröder, H. Brunner, (Hrg). Bd. 9, (22), Weimar, 1888, გვ. 261-285; Warren Treadgold, A History of a Byzantine State and Society, Stanford, 1997, გვ. 103-149; 371-417; 667-709; Eleutheria Papagianni, Byzantine Legislation on Economic Activity Relative to Social Class, in: Angeliki E. Laiou (Hrg), The economic History of Byzantium from the seventh through the fifteenth Century, Bd. 3. Washington, 2002, გვ. 1083-193; Peter Frankopan, Land and Power in the Middle and Later Period, in: John F. Haldon (Hrg) The Social History of Byzantium, Chichester, 2009 გვ. 112-143; John Haldon, Social Elites. Wealth and Power, in: John F. Haldon (Hrg) The Social History of Byzantium, Chichester, 2009, გვ. 168-212. რესული ფეოდალური სისტემის ანალიზისათვის ი. Michael Borgolte, Otto Hinzes Lehre vom Feudalismus in kritischen Perspektiven des 20. Jahrhunderts, კრებულში: Nathaly Fryde, Pierre Monnet, Otto Gerhard Oexle (Hrg), Die Gegenwart des Feudalismus, Göttingen, 2002, გვ. 268.
8. Guram Tevdzadze, Ideologie und Kommentar im Mittelalterlichen Georgien, (10.-12. Jahrhundert) in: Der Kommentar in Antike und Mittelalter, neue Beiträge zu seiner Erforschung, Bd. 2. Leiden, 2004, გვ. 163-177.
9. Hegel, G. W. F., Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte, in: Sämtliche Werke, Hg. Moldenhauer E., und Michel, K.M., Bd. 12, Frankfurt, 1970 S. 56; Alter, P., Nationalismus, Frankfurt am Main, 1985, S. 65.
10. ზურაბ ავალიშვილი, საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 ნლების საგარეო პოლიტიკაში, მოგონებანი, ნარკვევები, პარიზი, 1924 წ. გვ. 4.
11. იქვე, გვ. 6.
12. იქვე, გვ. 5.
13. იქვე, გვ. 7.

DAVID PAICHADZE

GEORGIA AND WESTERN CIVILIZATION; MYTHS AND REALITY.

Summary

The article is an attempt of comparative analyzes of basic aspects of European civilization with the peculiarities of historical development of Georgia. The starting point is a well-known thesis of Samuel Huntington that estranges nations of orthodox

faith as the so-called “Eurasian Civilization”. According to Huntington, some features like the absence of cultural impact of Renaissance, Reformation, and Enlightenment make this culture alien to the West. However, as his general opinions are not disputed, we assume that the thesis in whole is rather generalized and does not take into consideration some special cases.

From our point of view, Georgia is exactly one of such cases.

From our point of view, in spite of the absence of the impact of European Reformation, Georgia, historically is still exception from the so-called “Eurasian Civilization” and essentially is more close to the West, than any other orthodox states of the East.

We point at four conventional attributes of “Europeism” – that is, Antique philosophy, Christian Faith, Feudalism, and the Roman law.

The article focuses on the essence of European feudalism and attitude of the Roman law towards private property. Analyzes of feudal structures in Georgia (existence of feudal tenure and allodial systems), as well as presence of Roman law for property and impact of antique philosophy on Georgian theology, makes medieval Georgia part of European civilization.

Historical peculiarities made the processes of development of Humanism and Enlightenment in Georgia not always chronologically adequate and similar with the same processes in Europe, though the process of European Enlightenment of the XIX century still found some reflection in Georgia.

Under the Russia's domination, the Georgian Church, in fact, became just a branch of the Russian one - dogmatic, self-isolated and totalitarian in its nature. In such circumstances, there could not have been any talk of the impact of the Reformation.

In Russian Empire, even the feudal aristocracy couldn't stand the attitude of the Roman law to property as to the absolute and sacred category. The widespread understanding of the property form the standpoint of the Old Testament, perceived land as the property of God and a man was just its a temporary owner.

Thus, the main goal in context of Georgia's comeback into the realm of the European civilization is to overcome the Homo Sovieticus syndrome and to re-establish traditional Georgian attitudes towards property in the light of antique Roman law.

ДАВИД ПАИЧАДЗЕ

ГРУЗИЯ И ЗАПАДНАЯ ЦИВИЛИЗАЦИЯ. МИФЫ И РЕАЛЬНОСТЬ

Резюме

В работе предпринята попытка сравнительного анализа основных аспектов европейской цивилизации с особенностями исторического развития Грузии. В основе суждения лежит известный тезис Самюеля Хантингтона, в силу которого

он обосабляет православные народы в так называемую «евразиатскую цивилизацию». Характерные черты, которые, по его мнению, отдаляют эту культуру от западной цивилизации – это отсутствие культурного влияния ренессанса, реформации и просветительства. Несмотря на то, что воззрения Хантингтона в общем не подлежат сомнению и критике, в статье высказано мнение, что тезис слишком обобщающий и не предусматривает конкретные случаи.

В работе сфокусировано внимание на конкретном примере – истории Грузии.

Высказывается мнение, что исторически Грузия, несмотря на отсутствие влияния реформации, представляет исключение в так называемой «евразийской цивилизации» Хантингтона и по сути более близка к европейской цивилизации чем любое из православных государств востока.

Исходной тезой подобного суждения является общепризнанная характеристика «европеизма», это: античная философия, христианство, феодализм и римское право.

В статье концентрировано внимание на сущности европейского феодализма и отношении римского права к собственности. Анализ развития феодализма в Грузии (имеется в виду наличие ленной и аллодиальной систем), так же как и наличие римского права на собственность и влияние античной философии на грузинское богословие представляет средневековую Грузию частью европейской цивилизации.

В силу исторической особенности процессы развития гуманизма и просветительства, проходящие в Грузии, не всегда хронологически и адекватно совпадали с аналогичными процессами в Европе, хотя процесс европейского просвещения XIX века нашёл отражение и в Грузии.

В условиях российского владычества Грузинская церковь стала практически филиалом русской церкви, которая отличается догматизмом, самоизоляцией и тоталитаризмом. В таких условиях о влиянии реформации не могло быть и речи.

В Российской империи даже для феодальной аристократии было чуждо понятие римского права собственности как абсолютной и сакральной категории. Распространённое ветхозаветное толкование собственности, в силу которого земля представлялась собственностью господа, а человек лишь распорядителем, было так же тоталитарно.

Таким образом, напутствования Грузии в лоне европейской цивилизации главной задачей представляется нам преодоление синдрома *Homo Sovieticus*-а и восстановление традиционного для Грузии отношения к собственности в духе древнеримского права.

გიორგი კუჩავა

ცივილიზაციათა ციპლურობის კონცეფცია არცოლდ ტოინგის
„ისტორიის ფილოსოფიაში“

შესავალი

XXI საუკუნის დასაწყისში კაცობრიობის წინაშე ძალზე მნგვავედ დადგა შემდეგი საკითხი: საით მიდის კაცობრიობა და როგორია დედამინაზე არსებული ცივილიზაციების განვითარების პერსპექტივა. თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარების ტემპები და ამის წყალობით ჩვენს წინაშე გახსნილი პერსპექტივები, მრავალი ქვეყნის პროგრესირებადი „ვესტერნიზაცია“, მათი ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების ასპექტები საშუალებას აძლევს ბევრ მევლევარს, გამოიტანს დასკვნა, რომ კაცობრიობა სწრაფი ნაბიჯებით უახლოვდება დასაცლური დემოკრატიის იდეალებს. გამოითქვა კიდევაც მოსაზრება, რომ კაცობრიობის ისტორია აღსასრულს მიუახლოვდა. აი, მაგალითად, როგორ გამოიხმაურა ცნობილი ომერიკელი ისტორიკოსი ფრენსის ფუურიამა ყოფილ საბჭოთა კავშირში მიმდინარე რეფორმებს: „შესაძლებელია, ის, რასაც ჩვენ თვალისწილის ვადევნებთ, არის არა უბრალოდ ცივი იმის“, ანდა იმისშემდგომი ისტორიის თავისებური პერიოდის, – არამედ ისტორიის, როგორც ასეთის დასასრული: ეს ნიშნავს ადამიანის იდეოლოგიური ეკოლუციის მართვის უნივერსალურ, საბოლოო ფორმად გადაქცევას“ [3].

ეყრდნობან რა ეკონომიკურ მაჩვენებლებს, პოლიტიკურები და ეკონომისტები ახარისხებნ ქვეყნებს მათი „პროგრესულობის“ ხარისხის მიხედვით, სრულიად უგულებელყოფენ რა ადამიანური ყოფიერების ისეთ განუყოფელ მახასიათებლებს, როგორიცაა ზნეობა, კულტურის თვითმყოფადობა... ანდა, აპირობებენ რა მათი ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარებით, – არსებითად ყველაფერს, რაც კი არ „ენერება“ საშუალო ეკროპელი (ან აშერიკელი) მომხმარებლის მსოფლმხედველობაში, ხსნიან „მესამე სამყაროს“ ხალხების „ველურობით“, რომელთამდევ ჯერ კიდევ ვერ მიაღწია დასაცლური კულტურის შუქმა. მაგრამ როგორ შეიძლება სხვადასხვა კულტურების განუმეორებლობა და მრავალფეროვნება დავიყვანოთ ერთ სულზე საერთო ნარმობული პროდუქტის რიცხვობრივ მაჩვენებლებამდე? და, საერთოდ, რამდენად მიზანშეწონილია სხვადასხვა კულტურების შედარება და მათი ნებისმიერ იერარქიულ სტრუქტურაში განლაგება ყველასაოცის საერთო

იდეალთან მიახლოებისდა მიხედვით? ძალიან ხომ არ გაიტაცა ბევრი პოლიტიკოსი (და, რაოდენ სამწუხაროც არ უნდა იყოს, საქართველოშიც) ცალკეული კულტურებისათვის დამახასიათებელი ქცევების ყველა კულტურის მახასიათებლად აღქმაშ?

მრავალი მეცნიერი არამართლზომიერად მიჩნევს ისტორიის აღწერას როგორც ერთხაზოვანი, თანმიმდევრული მოძრაობისა ერთიანი მიზნისაკენ, რომლის დროსაც ყველა ხალხი ერთი მიმართულებით მოძრაობს, „უსწრებენ ან ჩამორჩებიან რა ერთმანეთს. წინააღმდეგ ამისა, ისტორია მათთვის არის ერთმანეთთან მეტ-ნაკლებად ურთიერთობიქმედი ცალკეულ საზოგადოებრივ არსათა განვითარება, სადაც სიკედილი სხვათა დაბადებას ემეზობლება. „ხაზოვანი მსოფლიო ისტორიის მონოტონური რუტინის ნაცვლად... მე ვხედავ მრავალი მძღვანი კულტურის ფენომენს, პირველყოფილი ძალით ამოზრდილთ მათი დამბადებელი ქვეყნის წიაღიძან... და ყოველ მათგანს თავისი საკუთარი იდეა, საკუთარი ვნებები, საკუთარი ცხოვრება, სურვილები და გრძნობები, და ბოლოს, საკუთარი სიკედილი აქვს“ [4,29] – ასე ნერდა XX ს-ის დასაწყისში ცნობილი გერმანელი ფილოსოფოსი ოსვალდ შპენგლერი. ამ ტრიპის თეორიებში კაცობრიობს, როგორც მთლიანის, უწყვეტი თანმიმდევრული მოძრაობა იცვლება ცალკეული ლოკალური ცივილიზაციების ციკლური განვითარებით. იმ მოაზროვნეთა რიცხვს, რომელიც იზიარებენ ამგვარ მოსაზრებას ისტორიაზე, მიეკუთვნება XX ს-ის ცნობილი ინგლისელი ისტორიკოსი არნოლდ ტომბიც. ჩვენს სტატიაში განხილული იქნება მისი ცივილიზაციათა ციკლურობის თეორია.

ცივილიზაციის განვითარების ციკლური გზა გამოკვლევის მეთოდიკა – ემპირიული ანალიზი

მანამ, სანამ უშუალოდ შევეხებით ტრინბის თეორიას, ორიოდე სიტყვით გვსურს ვთქვათ კვლევის მისეულ მეთოდზე. როგორც თავად ტრინბი ნერს შპენგლერის ცივილიზაციის თეორიისაგან მისი ციკლების თეორიის ზოგიერთი განსხვავების აღწერისას, „თუ გერმანულმა აპრილულმა მეთოდმა ნარუმატებლობა განიცადა, ღირს ვცადოთ, რისი მიღწევა შეიძლება ინგლისური ემპირიზმის დახმარებით.“ [2,25] თავის ძირითად შრომაში – „ისტორიის აღქმა“ – ტრინბი მთლიანად მისდევს თავის მეთოდებას. მის მიერ შემოტანილი ნებისმიერი ცნება არა აპრილულადაა მოცემული, არამედ ნარმობოშვება აუცილებლობით განპირობებული, მრავალი შერჩევით მაგალითიდან გამომდინარე. ბევრ არსა, რაც ტრინბის შემოაქვს, არ გააჩნია მკაფიო ფორმულირება, და გასაგები ხდება მხოლოდ ისტორიული მაგალითების დიდი რაოდენობის შესწავლის შემდეგ. ასე მაგალითად, ტრინბის თეორიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ცნება – „გამოწვევა-პასუხი“ – მოცემულია არა ფორმალურად, არამედ აგებულია უამრავ კონკრეტულ მაგალითზე. გადმოცემის ამგვარ მეთოდს აქვს როგორც უპირატესობები, ასევე ნაკლიც. ერთის მხრივ, დიდი ფაქტობრივი მასალა ტრინბის თეორიის პოსტულატების განტკიცებაა, მეორეს მხრივ კი – ფორმულირებათა ნაკლები

სიცხადე უშვებს ინტერპრეტაციის არაერთგვაროვნებას და ხშირად მისი თეორიის ზოგიერთი დებულების გაგებასაც აძნელებს. საბოლოო პუნქტს, დასავლური ლიბერალური დემოკრატიის კაცობრიობის

განზომილების ერთეული – ციფრიზაცია

მანამ, სანამ საუბარს დავიწყებთ ციფრიზაციათა ციფრის თეორიაზე, აუცილებელია გავარკვეოთ, რას გულისხმობს ტოინბი ტერმინში „ციფრიზაცია“, ანუ, სხვა სიტყვებით – რა არის ისტორიული არსებობის „განზომილების ერთეული“.

გამომდინარე იქიდან, რომ ნებისმიერი ქვეყანა, პოლიტიკური კავშირი თუ სხვა, უნდა განიხილებოდეს არა ცალკე, თავისთვალი, არამედ გამომდინარეობდეს „ისტორიული კონტექსტიდან“, – ტოინბი მიდის დასევნამდე „ატომის შესხებ, რომელზედაც ისტორიკოსმა მთელი თავისა ყურადღება უნდა მოაქციოს“:

1) ციფრიზაციები „წარმოადგენ... საზოგადოებებს უფრო მეტი განელილობით როგორც სივრცეში, ისე დროში, ვიდრე ნაციონალური სახელმწიფოები, ქალაქი-სახელმწიფოები ან ნებისმიერი პოლიტიკური კავშირი“ [1,40];

2) სწორედ ციფრიზაციებს უნდა განიხილავდნენ ისტორიკოსები;
 3) ციფრიზაციები ერთმანეთთან შედარებითა;
 4) არც ერთი ციფრიზაცია არ მოიცავს მთელ კაცობრიობას;
 5) ციფრიზაციათა განვითარებაში გაცილებით ნაკლები მეკვიდრეობითობაა, ვიდრე ერთი ციფრიზაციის განვითარების ფაზებს შორის.

აյეთებს რა ისტორიის ანალიზს, ტოინბი გამოყოფს 21 ციფრიზაციას, რომელსაც ოდესმე უარსებია დედამინაზე (ეს ციფრი წიგნში იცვლება). დღეისათვეს შემორჩენილია მხოლოდ ხუთი:

1. დასავლურ-ქრისტიანული;
2. მართლმადიდებლურ-ქრისტიანული;
3. მაჰმადიანური;
4. შირეულალმისავლური;
5. ინდუისტური.

ზოგიერთ ამ ციფრიზაციათა შორის არსებობს ნათესაური კავშირი. მაგალითად, დასავლურ-ქრისტიანულსა და მართლმადიდებლურ-ქრისტიანულს შორის, რომელიც ელინური ციფრიზაციიდან წარმოიშვნენ. ციფრიზაციები ურთიერთეკუშირში არიან და შესაძლებლობა აქვთ, იმოქმედონ ერთმანეთზე. ამგვარი თვალთახედვა ძირიქესვიანად ეწინააღმდეგება შპენგლერის თვალსაზრისს, რომლის თანაბმად ციფრიზაციები თავის თავში ჩაკეტილი არსებია, რომელიც ერთმიმორისაგან არ გამომდინარეობენ და რომელთაც ერთურთის გაგება არ ძალუდა.

მოუხედავად ამისა, ტოინბი არ იღებს არც „ციფრიზაციათა ერთობის“ კონცენტრისაც და, შპენგლერის მსგავსად, ხსნის მას თანამედროვე ისტო-

როკოსების ევროცენტრიზმის ჰიპერტროფირებული გრძენობით: „დასავალეთელი ისტორიუსები თვლიან... რომ ახლანდელ დროში მსოფლიოს უნიფიკაცია დასავლეთის ეკონომიკურ საფუძველზე მეტ-ნაკლებად დასრულებულია; შესაბამისად კი, როგორც ისინი ვარაუდობენ, დასრულდება უნიფიკაცია სხვა მიმართულებებითაც. მეორეც, – ისინი ერთმანეთში ურვენ უნიფიკაციასა და ერთობას, ზედმეტად აფასებენ რა სიტუაციის როლს, რომელიც ისტორიულად სულ ახლახანს ჩამოყალიბდა და ჯერჯერობით არ იძლევა საშუალებას, ვილაპარაკოთ ერთიანი ცივილიზაციის შექმნაზე, და მით უფრო – გავაიგიუროთ ის დასავლურ საზოგადოებასთან.“[1,81]

ციკლის სტადიები

როგორია ტოინბის კონცეფციაში ცივილიზაციის სიცოცხლის ციკლი? მათი სიცოცხლის ვადები წინასწარაა მოზომილი, თუ ცივილიზაციათა განვითარებას მათი სურვილისდა მიხედვით არაფერი არ უშლის ხელს? ყოველი ცივილიზაცია თავისი არსებობისას გადის შემდეგ სტადიებს:

1) ჩასხვის სტადიას - გენეზისს. ცივილიზაცია შესაძლოა ნარმოიშვას პრიმიტიული საზოგადოების მუტაციის შედეგად ან „მშობლიური“ ცივილიზაციის ნანგრევებზე;

2) შემდეგ მოდის ზრდის სტადია, როდესაც ცივილიზაცია ჩანასახიდან ვითარდება სრულყოფილ სოციალურ სტრუქტურად. ზრდისას ცივილიზაციას მუდამ კურირება გზარის სტადიაში გადასვლის საშიშროება, რომელიც, როგორც წესი (მაგრამ ეს არაა სავალდებულო) იცვლება დამლის სტადიით.

3) თავისი დაშლისას ცივილიზაცია ან ქრება დედამინის ზურგიდან (მაგალითად – ეგვიპტური ან ინკების ცივილიზაციები), ანდა საწყისს აძლევს ახალ ცივილიზაციებს (მაგალითად, ელინური ცივილიზაცია, რომელმაც მსოფლიო ეკლესიის მეშვეობით წარმოშვა დასავლური და აღმოსავლური ქრისტიანობა).

უნდა აღინიშნოს, რომ ტოინბისეულ ცხოვრების ციკლში არაა განვითარების ის ფატალური წინასწარგანსაზღვრულობა, რასაც ჩვენ შპენგლერის ცივილიზაციის ციკლში ეხედავთ. თუ შპენგლერისთვის ცივილიზაცია ცოცხალი ორგანიზმია, რომელიც აუცილებლობით იზრდება, მნიშვნება, ჭერება, და ბოლოს, კვდება – ტოინბი სცილდება ცივილიზაციის, როგორც რამეგეგარი განუყოფელი არის, განსაზღვრას, რაღაც თვლის, რომ „საზოგადოება არაა და არც შეიძლება იყოს რაიმე სხვა, თუ არა შეუმაგალი, რომლის დახმარებითაც ცალკეული ადამიანები ურთიერთობიქმედებენ. პიროვნებები, და არა საზოგადოებები, ქმნიან ადამიანთა ისტორიას.“[1,251] ამგვარი ინტერპრეტაცია საშუალებას იძლევა, აეხსნათ განვითარების წინასწარგანსაზღვრულობა: თუ მოცემული საზოგადოების შემადგენელი ინდივიდუმები შეძლებენ, გადალახონ ბზარი სულში, მაშინ მთლიანად საზოგადოებაც შეძლებს ბზარის სტადიოდან თავდაღწევას. „ცივილიზაციის ბზარი არ შეიძლება ადამიანური კონტროლის გარეთ მყოფი ძალების

განმეორებადი ან თანმიმდევრული მოქმედებების შედეგი იყოს. "[1,300] აქედან გამომდინარეობს, რომ ტოინბი უარყოფს ბედს ცივილიზაციის განვითარების საკითხებში და თვლის, რომ უკანასკნელი სიტყვა ყოველთვის ადამიანს რჩება.

გამოვყავით რა ცივილიზაციის განვითარების ძირითადი სტადიები, აუცილებელია პასუხი გავცეთ შემდეგ კითხვას: ვინაა ცივილიზაციის მამინდრავებელი ძალა, რამ აიძულა პრიმიტული საზოგადოება, ერთ შევენიერ დღეს „გაედეიძა“ და ნამოენყო უწყვეტი, თანამიმდევრული მოძრაობა; არსებობს თუ არა რაიმე ერთიანი, რაც ცივილიზაციის განვითარების ყველა სტადიის უკან დგას? ვერ მოიძია რა ცივილიზაციის ჩასახვისა და განვითარების დეტირმინირებული, „უსული“ მიზეზები, ტოინბის შემოაქვს ბიბლიური თქმულება ეშმაკის მიერ დვთის ქმნილების ცოტნებისა და დვთისმიერი შესაქმის მეშვეობით ცდუნებულის შემდგომი ფერისცვალების შესახებ, – როგორც ნინაალმდევობა, – ისტორიის ძირითადი მამინდრავებელი მექანიზმი. პირველ ეტაპზე ეშმაკს სისტემა გამოჰყავს განვითარებული და პასიური „ინ“ მდგომარეობიდან („გამონვევა“) და მოჰყავს ის აგზებულ და აქტიურ „იან“ მდგომარეობაში. გამონვევაზე პასუხი უნდა იყოს ან ზრდა – „გადასვლა უფრო მაღალ და სტრუქტურული სირთულის მიხედვით უფრო სრულყოფილ“ [1,120] მდგომარეობაში, ანდა – დამარცხება და სიკედლი. ახალ საფეხურზე ასული სისტემა კელავ გამოიდის ნონასნორობიდან და ასე შემდეგ, მანამ, სანამ ადექვატურ გამონვევას ადექვატური პასუხი არ გაეცემა. გამონვევები შეიძლება იყოს როგორც გარეგანი (ცივილიზაციის გენეზისისათვის აუცილებელი სტიმულები), ისე შინაგანი (მეცნიერების განვითარება, გენომის შემოქმედებითი აღმაფრუნა), ამასთან, სისტემას ესაჭიროება მხოლოდ გარე სტიმულების პირველსაწყისი არსებობა, რომლებიც შემდეგ, სისტემის განვითარების კვალობაზე, შეიძაგავთ გადაიქცევა. სნორედ ასეთი, დინამიური და პროგრესირებადი ნინაალმდევობა არის კიდეც ცივილიზაციისა და მისი შემადგენლი ინდივიდუუმების განვითარების საწინარი.

როგორც ზემოთ აღნიშნეთ, ზოგიერთმა გამონვევას შესაძლოა ლირსეული პასუხი გაეცეს, იმ დროს, როდესაც სხვები შესაძლოა პასუხის გარეშე დარჩინო. თუ გამონვევის სიმკაცრე უსასრულობამდე გაიზრდება, იქნება კი გარანტირებული, ამისდა მიხედვით, შესაბამის პასუხში ჩაქსოვილი ენერგიის უსასრულო ზრდა? ტოინბი ამ კითხვას, ჩვენის აზრით, სავსებით ლოგიკურად პასუხობს: ყველაზე მასტიმულირებელი ზემოქმედება საშუალო სიძლიერის გამონვევას მოაქვს; სუსტ გამონვევას არ ძალუდს, აიძულოს სისტემა, ხარისხობრივად ახალ დონეზე გადავიდეს; ხოლო ზომაზე ძლიერ გამონვევას შეუძლია, უბრალოდ დაანგრიოს ის.

როგორი სახე აქვს გამონვევისა და პასუხის კონცეფციის ცივილიზაციასთან და მისი განვითარების ანალიზთან მიმართებაში? ვის ეკუთვნის გამონვევა – მთლიანად საზოგადოებას თუ ყოველ ცალკეულ ადამიანს? როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ტოინბის სისტემა ანთროპოცენტრულია,

იმ თვალსაზრისით, რომ საზოგადოებას მასში მოქმედების ასპარეზის ადგილი ეთმობა და არა აღმშენებლობითი ძალის მატარებლისა. ამდენად, გამოწვევებიც უპირველესად ადამიანებს ეკუთვნით. აյ ტონინბი დგას ფრანგი ფილოსოფოსის, ანრი ბერგსონის პოზიციაზე: „ჩვენ არ გვნამს ისტორიის „არაცნობიერი“ ფაქტორისა, ეგრეთ ნოდებული „აზრის დიადი მინისევეშა დინბებისა“, რაზეც ასე ხშირად უთითებენ, – შესაძლოა, მხოლოდ იმიტომ, რომ ხალხის დიდი მასები ვინმე ერთით, საერთო რიცხვიდან დანინაურებული პიროვნებით აღმოჩნდნენ გატაცებული. საჭირო არაა, გავიმეოროთ, რომ სოციალურ პროგრესს უწინარესად საზოგადოების სულიერი გარემო განაპირობებს. ნახტომი ხდება მაშინ, როცა საზოგადოება ექსპერიმენტზე ნასვლას გადაწყვეტს; ეს ნიშნავს, რომ საზოგადოება ან ადაარნმუნეს, ან შეიძრა ვინმეს მიერ, – სწორედ ვინმეს მიერ.”[1,254]

თუმცა საზოგადოების წევრთა უმეტესობა ინერტული და პასიურია და არ შესწევს უნარი, სათანადო პასუხი გასცეს ბედის საჩქარის, საზოგადოებამ რომ შეძლოს, სათანადოდ უპასუხოს გამოწვევას, აუცილებელია, რომ მასში არსებობდნენ ძლიერი პიროვნებები, ზეადამიანები. მხოლოდ მათ შესწევთ უნარი, პასუხი გასცევ გამოწვევას და აიყოლიონ მასები. მაშ, ვინ არიან ეს ზეადამიანები? ტონინბი აღნიშნავს, რომ ისინი შესაძლოა იყვნენ როგორც ცალკეული პიროვნებები (იესო, მუჟამედი, ბუდა), ისევე სოციალური ჯგუფები (ინგლისელი ნონ-ეკონომისტები). ნებისმიერ შემთხვევაში საზოგადოება იხლიჩება ორ ურთიერთმოქმედ განატოტად – პოტენციალის მატარებელ უმცირესობად და ძირითად, ინერტულ მასად.

რანაირად გადაიცევა შემოქმედებითი უმცირესობის უნარი, უპასუხოს გამოწვევას, მთელი საზოგადოების პასუხად? ბერგსონის მტკიცებით, „საჭიროა ორმაგი ძალისხმევა. უპირველესად – ნოვატორობის გზაზე მიმართული ცალკეული პიროვნებების მხრიდან და, ამასთან ერთად, იმათი მხრიდან, ვინც მზადა, მიღლოს ეს ნოვაცია და მიესადაგოს მას. მხოლოდ იმ საზოგადოებას შეიძლება ვუნიდოთ ცივილიზაციული, რომლის ნიაღმიც ეს შემხვედრი ერთმანეთს შეერწყა. არსებითად, მეორე პირობა უფრო რთულია, სრულდებოდეს. საზოგადოებაში შემოქმედებითი პიროვნების არსებობა აუცილებელი და საკმარისი ფაქტორია პროცესის ჩასახვისათვის... თუმცადა, ნანატრი მოძრაობისათვის საჭიროა გარეული პირობებიც, რომელთა არსებობისას შემოქმედებითი პიროვნება შეძლებს ყველა დანარჩენის გაყოლიბას.”[1,260]

როგორია ამ შემთხვევაში შემოქმედებითი უმცირესობისა და პასიური უმრავლესობის ურთიერთობის მექანიზმი? ტონინბიმ ამ მექანიზმს უწოდა „მიმესისი“ – სოციალური მიბაძვა. მისი აღმოჩენა შესაძლებელია როგორც პრიმიტიულ საზოგადოებაში, ასევე განვითარებულ ცივილიზაციებში. თუმცა „მიმესისის“ მოქმედება ამ ორ შემთხვევაში სრულიად საპირისპიროა: თუ პრიმიტიულ საზოგადოებებში „მიმესისი“ გამოიხატება ზნე-ჩვეულებებითა და ბელადებისადმი მიბაძვით, საზოგადოების ცივილიზაციის გზაზე დადგომისას ის ძირითადად მიმართულია შემოქმედ უმცირესობაზე და, ამგვარად,

ნარმოადგენს დამაკავშირებელ რეოლს საზოგადოების აქტიურ და პასიურ წევრებს შორის.

აქედან გამომდინარე, გამოწვევაზე სათანადო პასუხის გაცემისათვის აუცილებელია, რომ საზოგადოებაში არსებობდეს შემდეგი ფაქტორები:

1. საზოგადოებაში უნდა იყონენ ადამიანები, ვისაც ძალუძა გამოწვევის გაცნობიერება და მასზე პასუხის გაცემა;

2. უმრავლესობა მზად უნდა იყოს ამ პასუხის მისაღებად, ანუ, თუ უფრო მარტივად ვიტყვით – საზოგადოება უნდა „მომწიფდეს“ პასუხის გაცემისათვის.

გენეზისი

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ტოინბი გამოყოფს ცივილიზაციის ნარმობობის ორ გზას: პრიმიტიული საზოგადოების სიტუაციით და ადრე არსებული ცივილიზაციების მმართველი უმრავლესობისაგან პროლეტარიატის გაუცხოებით. როგორც მოსალოდნელი იყო, ორივე შემთხვევაში ტოინბი გენეზის ხსნის „გამოწვევა-პასუხის“ კონცეფციის მეშვეობით, უარყოფს რა იმავედროულად როგორც რასობრივ თეორიებს, რომლებიც აყალიბებენ სხვადასხვა რასების განსხვავებული „სახელმწიფოთნარმომქნელი“ ძალის პოსტულატებს, ისე – ხელსაყრელ ბუნებრივ პირობებს, რომლებიც თითქოსდა ცივილიზაციის ნარმობობის სანინდარია. შენიშნავს რა, რომ ბუნებრივმა პირობებმა შეიძლება ზეგავლენა მოახდინოს ცივილიზაციის ხასიათზე, იგი იქვე გამოყოფს ხუთ ძირითად ნარმატებულ გამოწვევა-სტიმულს, რომელთაც დადებითი ზეგავლენის მოხდენა შეუძლიათ ცივილიზაციის ნარმატებულ გენეზისზე:

ბუნებრივი გარემოს სტიმულები:

- 1) უნაყოფო მიწის სტიმული;
- 2) ახალი მიწის სტიმული;

გარემოცვის სტიმულები:

- 1) დარტყმის სტიმული (რეაქცია თავდასხმაზე);
- 2) ზენოლის სტიმული („ფორპოსტი“);
- 3) ჩაგვრის სტიმული (სიღარიბე, მონბა, ეროვნული დისკრიმინაცია).

როგორც ზემოჩამოთვლილიდან ჩანს, სტიმულები შესაძლოა იყოს როგორც ბუნებრივი, ისე სოციალური. სწორედ მასატიმულირებელი ზემოქმედების გაჩენას ბუნების ან გარემომცველი ხალხების მხრიდან შეუძლია გამოიყვანოს პრიმიტიული საზოგადოება სტაციონალური მდგომარეობიდან და აიძულოს იგი, განვითარება დაიწყოს. ამტკიცებს რა საკუთარ მოსაზრებას, ტოინბი აანალიზებს სხვადასხვა ცივილიზაციებს და ყოველ შემთხვევაში პოულობს ასეთ სტიმულს.

ყველა სტიმულს შორის ჩვენ გვსურს, გამოეყოთ „ახალი მიწის“ სტიმული, უფრო ზუსტად კი – მისი ნაირსახეობა – ზღვისიქითა მიგრაციის სტიმული. ის არა მხოლოდ აღძრავს საზოგადოებას განვითარებისაკენ, არამედ –

აღძრავს პრინციპულიად ახალ საფუძველზე: „სხვა დადგებითი ეფექტი, რაც ზღვისიქითა მიგრაციით გამოცდისას წარმოიშვება, პოლიტიკის სფეროს მიერთება: ყალიბდება პოლიტიკური სისტემის პრინციპულიად ახალი ტიპი – რესპუბლიკა, – რომელშიაც შემაკავშირებელი ელემენტი არა წათესაობა, არამედ ხელშეკრულებაა“ [1,136].

რაც შეეხება ცივილიზაციის წარმოშობას „მშობლიური“ ცივილიზაციის წიაღიძან, აქ ტონბი იყენებს გამოწვევა-პასუხის კონცეფციას. მმართველ უმცირესობას, რომელიც უკვე აღარაა შემოქმედებითი უმცირესობა, აღარ შესწევს უნარი, პასუხი გასცეს გამოწვევას, რომელიც საზოგადოების წინაშე დგას და არღვევს მას. მამინ პროლეტარიატის წიაღიძი იშვება ახალი შემოქმედებითი უმცირესობა, რომელსაც შეუძლია უპასუხოს გამოწვევას. თანდათანობით მასების „მემისისი“ მიემართება ახალ შემოქმედ უმცირესობას, რაც ინვეგს ახალი ცივილიზაციის წარმოშობას. აქედან გამომდინარე, არსებული ტიპის ცივილიზაციის წარმოშობა გამოწვეულია ძველი უმცირესობის უუნარობით, წარმატებული პასუხი გასცეს გამოწვევას.

ზრდა

სანამ შევუდგებით ცივილიზაციის ზრდის ანალიზს, აუცილებელია გავარკვევით, თუ რას მიიჩნევს ტონბი ზრდის კრიტერიუმად. უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ტერიტორიული ექსპანსია არაა ცივილიზაციის განვითარების მაჩვენებელი. ტონბის აზრით, ტერიტორიულ გაფართოებას თან სდევს სისხლისმღვრელი ომები და ეს არა ზრდის, არამედ რეგრესის მაჩვენებელია. სხვისი ტერიტორიების დაპყრობა მეტყველებს საზოგადოების უძლეურებაზე, გაუმკლავდეს შიდა გამოწვევას. „საზოგადოება, რომელიც რღვევას განიცდის, ცდილობს გადასწინოს თავისი აღსასრულის დღე და მთელ თავის სასიცოცხლო ენერგიას წარმართავს გიგანტური გაქანების მატერიალურ პროექტებზე, რაც სხვა არაფერია, თუ არა ცდა, მოატყუოს აგონირებადი ცნობიერება, რომელიც საკუთარი არაკომეტენტურობის ნყალობით დასალუბადა განნირული.“ [1,224]

ტონბი ასევე არ იღებს ზრდის ნიშნად ბუნებაზე ძალაუფლების ზრდას. პროგრესი ტექნიკასა და ტექნოლოგიებში ხშირად გამოწვეულია არა საზოგადოების ზოგადი განვითარებით, არამედ სამხედროთა შეკვეთით, რაც ისევ და ისევ ბზარზე მიუთითებს. გარდა ამისა, ტექნიკურმა პროგრესმა შეიძლება გამოიწვიოს მისი გაკერპება, როგორც ცივილიზაციის განვითარების ერთადერთი კრიტერიუმისა, და ადამიანის სულიერი სფეროს განვითარების უგულვებელყოფა. რა პროგრესზე შეიძლება ვილაპარაკოთ, თუკი მეცნიერების უკანასკნელი მიღწევები თავისივე მსგავსთა მოსასპობად გამოიყენება? „ადამიანის გავლენა სიეთისა და ბოროტების ძალებზე გაიზარდა ენერგიის ახალი ნყაროების წარმოუდგენელი ათვისებით; მაგრამ, სამწუხაროდ, ამას ადამიანისათვის არც სიბრძნე და არც სათნოებები არ მოუმატებია, არ

დაუკავშირებია ის, რომ ადამიანთა სამეცნიეროში გულმოწყალეობა უფრო ფასიურია ვიდრე საათის მექანიზმი. "[1,227]

პროგრესის არსი ტონინბის მიხედვით მდგომარეობს პროგრესირებადი პატივის კანონში – ეთერიფიცაციაში. მისი დედაარსი იმაში მდგომარეობს, რომ პროგრესირებადი სისტემა უნდა გადადიოდეს „სულ უფრო და უფრო ელემენტარულ, ნატიფ ენერგიებზე, რომლებიც მხოლოდ აბსტრაქტული კატეგორიების დახმარებით აღიქმება.“ ეთერიფიცაციის კანონი არაერთგვა-როვად გამოვლინდება. აქ, როგორც ნანილი, ხვდება ტექნიკის და ხელოვნების განვითარებაც. თუმცა ტონინბისათვის, როგორც მორჩმუნე ადამიანისთვის, ძალუდ მნიშვნელოვანია რელიგიური ეთერიფიცაცია: „რელიგიის თანადათა-ნობითი აღმასვლა ღმერთებთან სულ უფრო ცხადად გამოკვეთილი პიროვნებით და ერთმანეთს შორის უფრო მყაფიოდ განსაზღვრული ურთიერთობებით საბოლოო ჯამში ნიშნავს აბსორბციას რაღაც ერთიანი ღმრთაებრივი პიროვნების ცნებაში: და ეს, თავის მხრივ, ინვერს ღვთის შესახებ გარეგანი წარმოდგენის შინაგანით შეცვლას, სტატიკიდან დინამიკაზე გადასვლას. “[1,138] ეთერიფიცაციას გარდუცლად მიყევავართ „არსებობის-ის გადატანასთან“ – გადასვლასთან მაქროკოსმოსიდან მიკროკოსმოსში. ნინაალმდევობა „ადამიანი-ბუნება“ თანადათან გადაიქცევა ნინაალმდევობად „ადამიანი-ადამიანი“, გარე გამოწვევა გარდაიქნება შინაგანად. თუ ცივილიზაციის განვითარების დასაწყისში ადამიანს ძირითადად ბუნების გამოწვევებზე პასუხის გაცემა უწევს, განვითარების ევალდაკვალ ძირითადი ხდება სოციალური ნინაალმდევობები, ბრძოლა კლასთა შორის, რელიგიური და ეროვნული საკითხები. ადამიანურ დონეზე ზრდა ნიშნავს ფიზიკურ მოთხოვნილებებზე სულ უფრო მცირე დამოკიდებულებას და ზნეობრივი პრობლემების სულ უფრო პროგრესირებად გაელენას. „ზრდა ნიშნავს, რომ მზარდი პიროვნება ან ცივილიზაცია ისწრაფების თავისი საკუთარი მოქმედების ველის შექმნისაკენ. სხვა სიტყვებით – ზრდის ერთგრიუმი არის პროგრესული მოძრაობა თვითგამორკვევის მიმართულებით. “[1,250]

მაგრამ როგორ მიმდინარეობს ცივილიზაციის გზა პროგრესის მიმართულებით? მიჩნევს რა მიუროკოსმოსს პირველად ფაქტორად, ტონინბი ამბობს, რომ ცივილიზაციის ზრდაგანპირობებულია ცელილებებითი ნიდივიდუმის შინაგან სამყაროში. მაგრამ ეს ცელილებები არ მოხდება ნებისმიერი ადამიანის სულში, არამედ მხოლოდ შემოქმედებითი უმცირესობის სულში. ამ შემთხვევაში პასუხი გამოწვევაზე არის პიროვნების გადასვლა განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე. თუმცა, საზოგადოების უმტკესი ნანილი რჩება იქ, სადაც იყო. როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაში ნარმოშობა კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ნინაალმდევობა: „უმცირესობა-უმრავლესობა“. უმრავლესობას შეუძლია მიუახლოვდეს უმცირესობას „მიმესინის“ მექანიზმის მეშვეობით. თუმცა, აქვე ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ არ არსებობს არანაირი გარანტია, რომ ეს მოხდება. ამის გამო ნარმოიქმნება ერთი სოციალური ჯგუფის მეორისაგან მოწყვეტის საშიშროება. ცივილიზაციის ზრდასთან ერთად ეს უფსკრული სულ უფრო და უფრო იზრდება, რამაც საბოლოო ჯამში შესაძლოა მიგვიყანოს

ცივილიზაციის ბზარამდე: გამოწვევამდე, რომელზეც უმცირესობას შესაბამისი პასუხის გაცემის უნარი აღარ შესწევს.

ზრდის შედეგად ყოველი ცივილიზაცია გადის განვითარების მისულ უნიკალურ გზას. ამასთან, ყოველი ცივილიზაციის მიერ დაგროვილი გამოცდილებაც ასევე უნიკალურია. ამით ტოინბი ხსნის ცივილიზაციათა სხვაობას. რაც უფრო განვითარებულია მოცულული ცივილიზაცია, მით უფრო განუმეორებული და უნიკალურია მის მიერ გავლილი ცხოვრებისული გზა, და მით უფრო არ ჰგავს იგი სხვებს. აქედან გამომდინარე, ცივილიზაციის ზრდასთან ერთად ნარმოშება მათი დილერენციაცია, რაც აისახება ინდივიდუალურების მსოფლმხედველობაზე, კულტურაზე, ხელოვნებაზე. შენგალერისაგან განსხვავებით, რომელიც ცივილიზაციათა სხვაობას (რღონდ შენგალერი ცივილიზაციის ნაცვლად იყენებს ტერმინს „კულტურა“) ხსნის პრაფენომენების, ანუ ყოველი ცივილიზაციის საფუძველში მდებარე პირებულადი სიმბოლოების განსხვავებით (რაც გამოწვეულია ყოველი ცივილიზაციის განუმეორებული ცხოვრებისული გზით), - ტოინბი შენიშნავს, რომ „ადამიანურ ბუნებაში, ადამიანთა ცხოვრებაში და სოციალურ ინსტიტუტებში ნარმოდგენილ მრავალფეროვნება ხელივნური ფენომენია და ის მხოლოდ ნიღბავს შინაგან ერთობას“ [1,293].

ბზარი

სავალდ შენგალერის ერთ-ერთი ძირითადი პოსტულატის მიხედვით, საზოგადოები არსებითად ცოცხალი ორგანიზმებია. და რადგან ასეა, ყოველი საზოგადოება გადის სტადიებს, რაც აუცილებელია ნებისმიერი ორგანიზმისთვის: დაბადება, ზრდა, დაქენობა და სიკედილი. თუმცა, როგორც ვაჩვენეთ, ტოინბი უარყოფს ამ თვალსაზრისს, განიხილავს რა საზოგადოებას მხოლოდ როგორც ინდივიდუალურის მოქმედების ასპარეზს.

მაშ სად უნდა ვეძებოთ ცივილიზაციის ბზარების მიზეზი? როგორც ზემოთ აღვნინეთ, ცივილიზაციის ზრდის პროცესი მუდმივი ბრძოლაა. ერთის მხრივ, ეს არის ურთიერთკავშირი გამოწვევასა და შემოქმედებით უმცირესობას შორის; მეორეს მხრივ, ესაა წინააღმდეგობა უმცირესობასა და ინერტულ მასას შორის. ბზარი შეიძლება სხვადასხვა მიზეზით ნარმოიქმნას. შესაძლოა მორიგ გამოწვევაზე აქტიურმა ნაწილმა ადეკვატური პასუხი ვერ გასცეს. სხვა მიზეზი შესაძლოა „მიმესისი“ ბუნებაში იმაღლებოდეს. „მიმესისი“, მიმართული მომავლისაკენ, ნიშნავს ჩვეულებებზე უარის თქმას. ამგვარად, სისტემა ხდება ნაკლებად დაბალანსებული და კატაკლიზმებისაკენ მიღდერებით. ტოინბის მოქავეს ბზარის ბევრი მაგალითი, რომელთაგან შეიძლება რამდენიმე ჯგუფის გამოყოფა:

1) უმრავლესობის მიერ „მიმესისზე“ უარის თქმა. კატაკლიზმების დროს უმრავლესობამ შესაძლოა დაკარგოს იდეალების რჩმენა და, არა აქვს რა შემაკავებელი ტრადიციები, აღმოჩნდება „პაერში გამოკიდებულ“ მდგომარეობაში, რასაც გარდუვალად მივყავართ ქაოსამდე;

2) უმცირესობის შეცდომა, რაც გამოიხატება პასიურობით რიგი გამარჯვების შემდეგ. საზოგადოება, სადაც ასეთი უმცირესობაა, არსებობს

პირველ კატაკლიზმამდე, რომელსაც სისტემა „მძინარე“ წონასწორობიდან გამოჰყავს;

3) მმართველი უმცირესობის იზოლაცია საზოგადოებიდან და, როგორც ამის შედეგი – გადაგვარება;

4) კერპთაყვანისმცემლობა – „ინტელექტუალურად და მორალურად საზიანო, ბრმა გაღმერთება: ნანილისა – მთელის ნაცვლად, ქმნილებისა – შემოქმედის ნაცვლად და დროისა – მარადისობის ნაცვლად.“ [1,310] ამ კატეგორიაში ბზარების ძალიან ფართო სპექტრი ხვდება, მათ შორის – თანამედროვე დასავლური ტექნოგენური ცივილიზაცია, ანდა – სპარტანული ცივილიზაცია, რომელმაც საკუთარი თავი ომის სამსხვერპლოზე მიტანა.

როგორც ეხედავთ, საშიშროებათა სპექტრი, რაც ცივილიზაციას მისი განვითარების გზაზე უსაფრდება, ძალზე ფართო და მასშტაბურია. თუმცა, ბზარის გაჩენა და აღსასრულო გარდაუვალი არაა. ჩიხიდან გამოსვლის გზა ყოველთვის არსებობს.

დაშლა

დაშლის სტადია ტოინბის მიხედვით ნარმოადგენს ნარუმატებელი პასუხების სერიას ერთსა და იმავე გამოწევაზე, რომელმაც ცივილიზაციის ბზარი გამოიწვია. სოციალურ პლანში დაშლის სტადიაზე ხდება საზოგადოების გახლეჩი სამ შემადგენლ ნანილად:

1. მმართველიუმცირესობა, რომელიც აღარ წარმოადგენს საზოგადოების შემოქმედებით ძალას, მაგრამ მეტი დაუინიბით ებდაუჭება ხელისუფლებას. ძალაუფლების შესანარჩუნებლად ის ქმნის უნივერსალურ სახელმწიფოს;

2. შიდა პროლეტარიატი, რომელიც აღარ ენდობა მმართველ უმცირესობას. მისი საპასუხო რეაქცია მსოფლიო ეკლესიის შექმნაა;

3. გარე პროლეტარიატი, რომელიც თავს იჩენს დასუსტებულ ცივილიზაციაზე ბარბაროსული თავდასხმებისას.

სულიერ სფეროში საზოგადოების დაშლა ინვევს დაშლას სულში. „სულში დაშლა სრულიად სხვადასხვაგვარ ფორმებში გამოვლინდება. ის შეეხება ქცევას, გრძნობებს. საზოგადოების დაშლის პერიოდში ყოველი გამოწევა ადამიანთა სულებში სრულიად საპირისპირო გამოძახილებს პპოვებს – აბსოლუტური პასიურობიდან აქტიურობის უკიდურეს ფორმებამდე... სოციალური დაშლის გამადაფრების კვალიბიაზე ალტერნატიული გადაწყვეტილებები ხდება სულ უფრო გახვევებული პოლარული და უფრო მინშვნელოვანი თავისი შედეგების მიხედვით.“ [1,358]

საზოგადოების დაშლას თან ახლავს მმართველი ზედაფენის სრული გახრნნადაპროლეტარიატიდანგამოსულიახალიშემოქმედებითიუმცირესობის გაჩენა. სწორედ მას ძალუძს ახალი ცივილიზაციის წარმოქმნა. ერთადერთი დადებითი გამოსავალი არის „ფერისცვალება“, ესე იგი პროლეტარიატის მიერ ახალი რელიგიის შექმნა, რომელიც ფასეულობათა პრინციპულად სხვა სისტემას ეყრდნობა, ვიდრე ხრნნადი ცივილიზაცია. შიდა პროლეტარიატი,

რომელიც აღარ ენდობა მმართველ უფრინესობას. პროლეტარიატის მიერ შექმნილი მსოფლიო ეკლესია ის „თოჯინაა“, რომლისგანაც მომავალში ახალი ციკლიზმიაცია წარმოიშობა.

თანამედროვე სიტუაცია

როგორ ეჩვენება თანამედროვე სიტუაცია ინგლისელ ისტორიკოსს? მიღწევებმა ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სფეროებში თანამედროვე დასავლური საზოგადოება უერ გახადა უფრო მდგრადი. ალბათ არ შევცდებით, თუ ალვიშნავთ, რომ ის კერძოდანისმცემლობის ხაფანგში მოხვდა, სადაც კერპის ადგილი ე. ნ. „დასავლურ დემოკრატია“ უკავია. „XX საუკუნის სეკულარიზმებულ დასავლურ სამყაროში სულიერი ჩამორჩენის სიმპტომები აშკარაა. დევიათანისადმი თაყვანისცემის აღორძინება რელიგიად იქცა და ყოველმა მცხოვრებმა თავისი ნვლილი შეიტანა ამ პროცესში. ელინისტური სამყაროს ტომობრივი რელიგიის თანამედროვე დასავლური რენესანსი პირნმინდად კერძოდანისმცემლობას წარმოადგენს.“[1,530] ეკლესიის სახელმწიფოსადმი დაქვემდებარებით საზოგადოება, არსებითად, ნეონარმართული გახდა. როგორც რელიგიური პიროვნება, ტოინბი ხსნას ექებს მსოფლიო ეკლესიაში, რელიგიაში, როგორც დედამიწის ყველა მცხოვრების შერიგების საშუალებაში. „უმაღლესი რელიგიით გაცისკროვნებულ სულს უფრო მეტის მიღწევა შეუძლია მინიერი ცხოვრების კეთილმოწყობისას, ვიდრე წარმართულ სულს. უმაღლესი რელიგიების შუქით სულთა გაცისკროვნება განაპირობებს ადამიანის სულიერ პროგრესს.“[1,540]

დასკვნა

ამ მოქლე წერილში ჩვენ ვცადეთ, გადმოგვეცა არნოლდ ტოინბის ძირითადი დებულებები ცივილიზაციათა ცივილურობის შესახებ. ეს თეორია არის ციკლური იმ თვალსაზრისით, რომ იგი არ განიხილავს ისტორიას როგორც ყველა ხალხის ერთიან თანმიმდევრულ მოძრაობას საერთო მიზნისაკენ. ამავდროულად, ის არ განმარტავს ისტორიას, როგორც სხვადასხვა კულტურებისა და ციკლიზაციების უმიზნო წრებრუნვას. წინააღმდეგ შენგლერის კულტურების ცხოვრებისეული ციკლისა, ტოინბისეული ცივილიზაციების ციკლი არ წარმოადგენს ასეთს ამ სიტყვის პირდაპირი გაებით. ცივილიზაციის ცხოვრება უფრო უნცველი, თანმიმდევრული მოძრაობაა სულიერი განვითარების გზაზე, რომელზედაც მუდმივად ჩრდება ხაფანგები, რომელთაც შეუძლიათ გაბზარონ ცივილიზაცია და დაანგრიონ კიდეც იგი. ამ გზაზე მოძრაობა რთულია, თუმცადა ყოველთვის არის ყველაფრის გვერდის ავლის შესაძლებლობა და ამ შეანსის გამოყენება მოცემული საზოგადოების შემადგენლი ინდივიდუმების ამოცანაა. სწორედ ადამიანია პასუხისმგებელი თავისი საზოგადოების ზრდაზე. „საამ არის სიცოცხლე, არის იმედი... რომ დეთის შენევნით, თუნდაც წანილობრივ, თუნდაც რაიმეში, ადამიანი თავისი ბედის პატრონია.“[2,40]

ლიტერატურა:

1. Арнольд Тойнби. «Постижение истории». М. «Прогресс», 1990.
2. Арнольд Тойнби. «Цивилизация перед судом истории». С-Пб. «Ювента», «Прогресс», «Культура».
3. Френсис Фукуяма. «Конец истории»// США: экономика, политика, идеология. 1990, № 5.
4. Освальд Шпенглер. «Закат Европы: очерки морфологии мировой истории. Т. 1. Образ и действительность». Минск, «Попурри», 1998.

GIORGİ KUCHAVA

THE CONCEPT CYCLING OF CIVILIZATIONS IN “HISTORIES OF PHILOSOPHY” ARNOLD TOINBI

In the beginning of the XXI-century, the humanity faced the acute question: where is mankind going and what's the prospect of the development of civilization.

Taking into account the development of modern technologies there is the process of “Westernization” of many countries.

They're economical and political development enables the venous analysts to make the following deduction: The mankind by the ulcerated rates comes to its end.

Many scientist consider, that the development of mankind, as unite varies with cycling development, separately taken from the local civilizations.

The Famous English Historian Arnold Toinbi shares the samoe opinion.

In the sectional article his theory of cicling of civilizations is in detail analyses.

ГЕОРГИЙ КУЧАВА

КОНЦЕПЦИЯ ЦИКЛИЧНОСТИ ЦИВИЛИЗАЦИИ В «ИСТОРИИ ФИЛОСОФИИ» АРНОЛЬДА ТОИНБИ

В начале XXI века перед человечеством встал острый вопрос: куда движется человечество и какова перспектива развития цивилизаций. Учитывая развитие современных технологий идет процесс «вестернизации» многих стран. Их экономика и политическое развитие даёт возможность различным аналитикам сделать следующий вывод: человечество ускоренными темпами приближается к своему концу. Многие учёные считают, что развитие человечества, как единого целого, меняется с циклическим развитием отдельно взятых, локальных цивилизаций. Этой точки зрения придерживается знаменитый английский историк XX века Арнольд Тойнби.

В данной статье подробно проанализирована его теория цикличности цивилизаций.

პოლიტიკური არახამია

სასისხლო სიგელთა შესრულების მდგრადარაობა და ამოცანები

ქართულ დიპლომატიკაში სასისხლო სიგლის სახელწოდებით ცნობილია მეფის მიერ ცალკეული პიროვნებისადმი ბოძებული იურიდიული აქტი, სადაც განსაზღვრულია საბუთის მიმღების მიმართ ჩადენილი ამა თუ იმ დანაშაულის მატერიალური საზღაური ანუ სისხლის ფასი (კერგელდი). დღეისათვის მოღწეულია ორმოცდაორი ასეთი სიგელი. მათ შორის ყველაზე ძველი XIII საუკუნით, ყველაზე გვიანდელი – XVII საუკუნით თარიღდება.

სხვადასხვა დროს სასისხლო სიგელთა ჯგუფში მოაქციეს რამდენიმე ისეთი დოკუმენტი, რომელიც თავიანთი მიზანდასახულობითა და ფუნქციით დოკუმენტური წყაროების სულ სხვა სახეობას მიეკუთვნება. ე.ნ. მიქელაძეთა სიგელი, რომელიც მისმა გამომცემელმა ე. თაყაიშვილმა განსაზღვრა როგორც „სიგელი სისხლის ზღვევისა მიქელაძისადმი“ (19: 33-34), ს. კაკაბაძემ (13: 57) და ჯ. ოდიშელმა (19: 210) სასისხლო სიგელად მიიჩინეს. დოკუმენტი, რომელსაც მისმა პირველმა პუბლიკატორმა ე. თაყაიშვილმა „სიგელი დავით მეფისა“ უწოდა (21: 34-35), ს. კაკაბაძემ (13: 57) და ივ. ჯავახიშვილმა (31: 503-504) სასისხლო სიგელთა ჯგუფში მიუჩინეს ადგილი. მათი შინაარსი კი ამგვარი სახეობრივი დეფინიციის საფუძველს არ იძლევა. საქმე ისაა, რომ ორივე საბუთი მეფის სასამართლოს მიერ სასისხლო საქმის გარჩევის, მიღებული გადაწყვეტილებისა და მისი შესრულების შესახებ მოვითხრობს, რაც აღნიშნულ საბუთებს დოკუმენტური წყაროების სრულიად დამოუკიდებელ, სასისხლო საბუთებისაგან განსხვავებულ სახეობას, სახელდობრ, სასისხლო საქმის გარდაწყვედილობის სიგელთა ჯგუფს მიაკუთვნებს (3: 41-47). სასისხლო სიგელთა რიგებში მოათავსეს ს. კაკაბაძემ (10: 9-11; 13: 44-45) და ივ. ჯავახიშვილმა (31: 504) ე.ნ. კოტრიძეთა სიგელი. ეს საბუთი საურმავ კაკაბაძემ, სავსებით მართებულად, განსაზღვრა როგორც „სასამართლო გადაწყვეტილება“ (33: 193) ან „იმერეთის მეფის ვახტანგ გორგასლის გადაწყვეტილება კოტრიძის სასისხლო საქმეზე“ (34: 139). სასისხლო სიგელთა ჯგუფიდან უნდა გამოირიცხოს, აგრეთვე, ე.ნ. ფალავანდიშვილების (13: 23-25) და ჯავახარიძეების (24: 112) საბუთები, რომელთაგან პირველი, მ. სურგულაძის აზრით, სასისხლო განაჩენია (25: 162), მეორე კი, ვ. სილო გავას კვალიფიკირებით, სასამართლო გადაწყვეტილება (24: 112). ქვემოთ სასისხლო სიგელთა შორის აღნიშნულ საბუთებს არ განვიხილავთ.

სახისხლო სიგელთა ხელნაწერები და გამოცემები.

სახისხლო სიგელთა თავმოყრა მუზეუმებსა და სიძველეთსაცავებში XIX ს. 80-იანი წლებიდან დაიწყო: 1879 წლიდან – ქართველთა შორის ნერა-ე-ითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების, 1888 წლიდან – საეკლესიო მუზეუმის, 1907 წლიდან – საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ფონდებში, გასული საუკუნის 20-იანი წლებიდან – შესაბამის სახელმწიფო დაწესებულებებში. დღეისათვის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში ინახება თვრამეტი სასისხლო სიგელი. ესენია: ყიფიანის (Sd 731), ცირლილაძის (Ad 9019/9022), იაკობიძის (Sd 723), თულაძის (Sd 796), ელიოზიძე-სეფიშვილის (Sd 2887), ვაჩიაძის (Ad 7588), გამყრელიძის (Hd 10149), უურულის (Qd 7118), ორალელიძე-კვიტაშვილის (Qd 9021), ხელხელიძე-სარმანიშვილის (Qd 6935), მალაძეულისძის (Qd 7877), თაელისძის (Hd 1537), გეღვეონ მაღალაძის (Ad 1588), აფაქიძის (Ad 1767), შერგილაძის (Qd 1317), გორგილაძის (Qd 6937), ავჭანდაძის (Sd 521) და გორგაძის (Ad 932) სასისხლო სიგელი.

საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში დაცულია გურალიძის (ცსა 1448-5039), არქმიძის (ცსა 1448-8914), მალნარაძის (ცსა 1448-5040), ტყავაძის (ცსა 1448-5007), გუგუნბერიძის (ცსა 1448-5035), კალანდაძის (ცსა 1448-5036) და გუფავას (ცსა 1448-5151) სასისხლო სიგელი.

ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში ინახება ნიქაბაძის (ქმ 1604), მიქაბაძის (ქმ 1605), გუგუნავას (ქმ 1607), კაპანაძის (ქმ 607), თოფურიძის (ქმ 1608), ქერონიძის (ქმ 1026), მაჭავარიანის (ქმ 875), თოდოძის (ქმ 591) და გაბელიძის (ქმ 1633) სასისხლო საბუთები.

ზუგდიდის ისტორიულ მუზეუმში დაცულია თოდოძის სიგლის პირი. რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთი ცოდნების ინსტიტუტის სანქტ-პეტერბუგის განყოფილებაში დაცულია გურალიძისა და გუგუნავას სასისხლო სიგელთა პირები (H 91 ფ. 1b-2a; H 91 ფ. 4b-5a), რომელიც 1868 წ. გადააღებინა ა. ბერუემ და გაუგზავნა მ. ბროსეს სანქტ-პეტერბურგში.

დღეისათვის დაკარგულად ითვლება რვა სასისხლო სიგლის ხელნაწერი, თუმცა მათი ტექსტები გამოქვეყნებულია. ესენია: ასათიანის, გელოვანის, გერგეტის საყდრისშვილების, ერისთავ ქვენიშვილის, ბაქრაძის, ფონჯავიძის და პაპუა მაღალაძის (1675ნ.) სასისხლო სიგელი. დაკარგული ხელნაწერების მაგივრია, ბუნებრივია, გამოცემებს ეკასრება (იხ. ქვემო).

სასისხლო სიგელის გამოცემას მ. ბროსემ დაუდო სათავე, მაგრამ ეს იყო თარგმანების და არა ორიგინალების პუბლიკაცია. სასისხლო სიგელი დედნის ენაზე პირველად 1869 წ. გამოქვეყნდა უურნალ „მნათობში“ (№ №V-VI). ეს იყო ფონჯავიძის სიგელი. 1886 წ. „ივერიაში“ (№124) დაიბეჭდა უურულის სიგელი. ამავე საბუთის პალეოგრაფიული პირი გამოქვეყნდა 1887 წ. რუსეთის სამპერატორო არქეოლოგიური საზოგადოების V ყრილობის შრომებში. 1891 წ. ე. თაყაიშვილმა „ივერიაში“ (№213) გამოაქვეყნა თოფურიძის სიგელი.

აღნიშნული საბუთების პუბლიკაციამ გეგმაზომიერი და ინტენსიური ხასიათი შეიძინა XIX ს. მინურულიდან. თ. უორდანიამ, ე. თაყაიშვილმა და ს. კაკაბაძემ 1897-1924 წლებში გამოაქვეყნეს სასისხლო სიგელთა დიდი უმრავლესობა.

თ. უორდანიამ თავის ცნობილ „ქრონიკებში“ დაბეჭდა თოფურიძის, უურულის, ქვენიფრეველ ერისთავის, ავშანდაძის, შერგილაძის და გორგაძის სასისხლო სიგელი (28: 233-235, 278-280, 265-266, 397-398).

ე. თაყაიშვილმა სხვადასხვა დროს გამოაქვეყნა იაკობიძის, თულაძის, გამყრელიძის, თოფურიძის, ქეროხიძის, ბაქრაძის (22: 371-374, 13-14, 17-18, 35-37, 516-517, 22-23), უურულის (21: 3-7), ცირლილაძის და ორალელისძე-კვიტაშვილის (23: 434-438) სასისხლო სიგელი.

ს. კაკაბაძემ 1912-1924 წლებში გამოაქვეყნა ცხრამეტი სასისხლო სიგელი, მათ შორის თოთხმეტი – პირველად. ესენია: ნიქაბაძის, მიქაბაძის (13: 2-7), გორგალიძის (12: 1-3), გურალიძის (10: 11-13; 13: 60-62), გუგუნავას (9: 18-19; 11: 299-300), კაპანაძის, ვაჩანაძის, ელიოზიძე-სეფიშვილის, მალნარაძის, თოდოძის, გაბელიძის, კალანდაძის, ტყავაძის და გუფავას (13: 9-10, 40-44, 16-191, 45-47, 34-39, 254-255) სასისხლო სიგელი. ს. კაკაბაძემ რამდენიმე, უკვე გამოქვეყნებული სასისხლო სიგელი ხელმეორედ დაბეჭდა. ესენია: ცილრილაძის (11: 4-6), იაკობიძის (15: 2-3), თულაძის (8: 3-5), ფონჯავაძის (13: 66-67) და თოფურიძის (12: 73-75) სასისხლო საბუთები.

ი. ცინკაძემ 1927 წელს გამოაქვეყნა გუგუნბერიძეთა სასისხლო სიგელი (20: 16-19). 1955 წ. ვ. ფუთურიძემ დაბეჭდა გედეონ მალალაძის სასისხლო სიგელის ქართულ-სპარსული ორნოვანი ტექსტი (27: 45-47). საბუთის ქართული ტექსტი მეორედ გამოაქვეყნა ი. დოლიძემ (25: 205-206).

სასისხლო სიგელთა ერთი ნაწილი, როგორც ითქვა, ფრანგულ ენაზე თარგმნა და გამოაქვეყნა მ. ბროსემ. ესენია: ავშანდაძის, თულაძის, აფაქიძის, უურულის (36: XC, XCI-XCII, XCIV, XCV-XVX) და ერისთავ ქვენიფრეველის (35: 84) სასისხლო სიგელი. 1887 წ. გამოქვეყნდა უურულის საბუთის რუსული თარგმანი (იხ. კავკასიური ინიციატივი, 1887, №4). გუგუნავას და გურალიძის სასისხლო სიგელთა რუსული თარგმანი გამოაქვეყნა საურმავ კაკაბაძემ (34: 117-120, 143-145).

გამოუქვეყნებული რჩება ხელხელიძე-სარმანიშვილის, მალაქუელიძის, აფაქიძის, თაელისძის და მაჭავარიანის სასისხლო სიგელი.

სასისხლო სიგელთა ნამდვილობა-ნატყუარობის საკითხი ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

ნამდვილია თუ ნატყუარი – ეს კითხვა სასისხლო სიგელს იმთავითვე, სამეცნიერო მიმოქცევაში გამოჩენის დროიდანვე დაჟყვა და დღემდე აქტუალური რჩება. მ. ბროსემ, მის მიერვე პირველად გამოქვეყნებული (ფრანგულ ენაზე) ხეთი სასისხლო სიგელიდან ორის (თულაძის და ავშანდაძის) ნამდვილობა საეჭვოდ ჩათვალა (36: XC, XCIII). ნაყალბევად მიჩნია თ. უორდა-

ნიმ თოფურიძის სიგელი (28: 232) და, ბროსეს კვალდაკვალ, ავჭანდაძის (28: 264) საბუთი.

ივ. ჯავახიშვილმა თავის სპეციალურ მონოგრაფიაში („ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, რომელზე მუშაობაც 1922 წელს დაამთავრა და 1926 ნ. გამოაქვეყნა“) ვრცლად და დაწერილებით განიხილა 1922 წლამდე გამოცემული ყველა სასისხლო სიგელის სტრუქტურული კომპონენტები: სიგელის თავი, თხრობა, განგებულება, პრძანებულება, სათვალი და ხელრთულობა, მათი აგებულება და შინაარსი, შეადგრა ისინი ნამდვილი საბუთების შესაბამის ნაწილებს და დაასკვნა, რომ სასისხლო სიგელთა არც ერთი აღნიშნული კომპონენტი აგებულებით და შინაარსით არ პასუხობს საქართველოში გაბატონებულ, ხანგრძლივი ტრადიციით მტკიცედ ჩამოყალიბებულ სიგელთდანერილობის წესებს, რომელთა სრული დაცვით არის შედგენილი XI-XVII სს. ნამდვილი, სახელდობრ, მეფეთა საბუთები. აღნიშნული დიპლომატიკური შეუსაბამობების საფუძველზე ივ. ჯავახიშვილმა უკლებლივ ყველა სასისხლო სიგელი ნატყუარად მიიჩნია (ვრცლად იხ. 31: 502-523), მათთან ერთად ისინიც, რომლებიც 1922 წლის შემდგომ, კერძოდ, 1924 ნ. გამოაქვეყნა ს. კაკაბაძემ (31: 506). ივ. ჯავახიშვილის მიერ გამოვლენილ ნატყუარობის მაჩვენებელ ერიტერიუმებზე დაყრდნობით ი. ცინცაძემ ნაყალბევად მიიჩნია კიდევ ერთი, ახალგამოვლენილი სასისხლო სიგელი, რომელიც გუგუნბერიძეთა საგვარეულოს ეკუთვნოდა (18: 16-18).

იმთავითე სრულიად საპირისპირო პოზიციას იკავებს ს. კაკაბაძე, რომელიც ჯერ 1912 წლიდან, ივ. ჯავახიშვილის დასახელებული გამოკვლევის გამოქვეყნებამდე შეუდგა სასისხლო სიგელთა ტექსტების პუბლიკისა და კომენტირებას. ივ. ჯავახიშვილის მიერ თავისი თვალსაზრისის საჯაროდ გამოტანამდე (1923 წლის ნოემბერში საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების სხდომაზე) ს. კაკაბაძისათვის სასისხლო სიგელთა დიპლომატიკური გამართულობის საკითხი არც დასმულა. თუ აქამდე მ. ბროსეს და თ. უორდანისა ეჭვებს ზოგიერთი სიგელის ნამდვილობის მიმართ ს. კაკაბაძე ამ მკვლევართა ხელთ არსებული ასლების ნაკლოვანებებით ხსნიდა და არა ნაყალბეობით, ამის შემდეგ ივ. ჯავახიშვილის მიერ დეტალურად აღნუსხული დიპლომატიკური გაუქართაობების ნანილს ს. კაკაბაძე საბუთების გადამწერთა შეცდომების ნაყოფად მიიჩნევდა, ნანილს – საერთოდ არ თვლიდა დიპლომატიკური წესების დარღვევად (13: 1-2, 49-57, 70-107; 11: 97). ასე რომ, ს. კაკაბაძემ ყველა სასისხლო სიგელი, ორიოდე დაუკონკრეტებელი გამონაკლისის გარდა, ნამდვილ საბუთებად აღიარა (იხ. 8-15).

პრობლემის შემდგომი კვლევა ამ ორ ურთიერთგამომრიცხავ მოსაზრებათა მიჯნაზე, შუალედურ კალაპოტში წარიმართა. თანდათანობით იცვლება სასისხლო სიგელის მიმართ როგორც პიპერკრიტიკული, ისე უკრიტიკული დამოკიდებულება. ამა თუ იმ ცალკეული სასისხლო სიგელის ნამდვილობა-ნატყუარობის დადგენის პროცესი ივ. ჯავახიშვილის მიერ გამოვლენილი დიპლომატიკური „ცდომილებების“ საფუძველზე ნაყენებულ „ბრალდებათა“

შემონაბების გზით წარიმართა. ამის შედეგად ზოგიერთ სასისხლო სიგელს „პრალეგებები“ საერთოდ მოქმედს. ამავე დროს, ზოგი მათგანის ნატყუარობის ახალი ნიშნებიც გამოვლინდა.

სასისხლო სიგელთა ნატყუარობის შესახებ ივ. ჯავახიშვილის თვალსაზრისს მაშინვე გამოეხმაურა ს. კაკაბაძე. მან საგანგებოდ განიხილა ზოგიერთი არგუმენტი, რომელიც, ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ამ საბუთების ნაყალბეობას თვალსაჩინოს ხდიდა. ერთ-ერთ ასეთ არგუმენტად მას მიაჩინდა სასისხლო სიგელში ისეთი ფულის ერთეულების დასახელება, რომელთაგან ზოგი (ცხუმური, კირმანეული, ბოტინატი და ყაზანური) სასისხლო სიგელთა შექმნის დროს უკვე აღარ იყო მიმოქცევაში. ამავე რიგის მოწმობად მიაჩინდა მკვლევარს სისხლის ფასების უპრეცენდენტოდ დიდი ოდენობა (31: 516-517). ს. კაკაბაძემ ივ. ჯავახიშვილთან პოლემიკაში ამ საკითხს შედარებით ვრცელი ადგილი დაუთმო. მისი ვარაუდით, ფულის ერთეულის, (ცხუმური თეთრის წარმოშობა ქალაქ ცხუმთან უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული (13: 72; 11: 8). მკვლევრის ეს ვარაუდი მოგვიანებით სავსებით დადასტურდა: XIV-XV სს-ის იტალიურ წყაროებში „ცოცხალ“ ფულის ერთეულად დასახელებულია „სებასტიონოლისის ასპრი“ – ცხუმური თეთრის ზუსტი შესატყვისი, რაც ამ უკანასკნელის რეალობას დოკუმენტურად ცხადყოფს (32: 111-115). ს. კაკაბაძემ ნუმიზმატიკური ფაქტების მოხმობით თვალნათლივ აჩვენა, რომ კირმანეული თეთრი რეალური ფულის ერთეული იყო XIII ს-ის 30-იანი წლებიდან XV ს-ის შუა ხანებამდე და დროის ამ მონაკვეთში მისი თანხვედრა სასისხლო სიგლებთან სრულიად აშენდა (13: 71-73; 14: 8). ს. კაკაბაძემ სცადა „გოგაური თეთრის“ რაობის დადგენაც. ეს უკანასკნელი მან ერთ ნასყიდობის საბუთში (1508 წ.) დასახელებულ ფულის ერთეულს „გიორგაულ თანგას“ გაუიგივა და ცალსახად გამორიცხა XIV ს-ის ბილოს შედგენილი სამართლის წიგნის შესავალში აღბულა ათაბაგის მიერ მოხსენიებულ „მეფის გიორგის უამის თეთრთან“ მისი იდენტიფიცირების შესაძლებლობა (13: 91). საკითხის შემდგომმა კვლევამ ნუმიზმატი ც. ლვაბერიძე იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ „გოგაური თეთრი“ სწორედ ბექა-ალბულას სამართლის წიგნიდან მოხვდა სასისხლო სიგელში და ალბულა ათაბაგისეული „მეფის გიორგის უამის“ ანუ გიორგი V ბრწყინვალის (1318-1346) დროს იღანთა მიერ მოქრილ ვერცხლის ფულს გულისხმობს (29: 118). ს. კაკაბაძის და ც. ლვაბერიძის აზრით, „ყაზანური თეთრიც“ სასისხლო საბუთებში ბექა-ალბულას სამართლის წიგნიდან არის გადმოღებული (13: 92; 29: 119), ხოლო XV ს-ის მეორე ნახევრისა და XVI ს. სასისხლო სიგელში ფულის ამ ერთეულის დასახელების ანაქრონისტულობა ჯ. ოდიშელმა სასისხლო სიგელის შედგენის საქმეში დასავლეთ საქართველოში ჩამოყალიბებული ტრადიციით ახსნა (19: 128), მ. სურგულაძის აზრით, ფულის ერთეულს სასისხლო სიგელში სიმბოლური დატვირთვა ჰქონდა (25: 163-165).

შემდგომი ხანის ნუმიზმატიკურმა კვლევა-ძიებამ კირმანეულის ემი-სიისა და მიმოქცევის რეალურობა სწორედ აღნიშნულ პერიოდში (და-ზუსტდა მიმოქცევაში ყოფნის ზედა ზღვარი – 1550-იანი წლების ბოლო)

საბოლოოდ დაამტკიცა (იხ. 1: 33-44). ამ ფაქტის სხვაგვარი ახსნის შესაძლებლობაზეც ითქვა: აღნიშნულ საბუთებში დასახელებული სხვადასხვა სახელწოდების ფულს საანგარიშო ერთეულის ფუნქცია აკისრია და, შესაბამისად, მხოლოდ შეტროლოგიური (წონითი) შინაარსით გამოიყენება და გადახდის საშუალებად არ განიხილება. აქედან გამომდინარე, სისხლის ფასის განსაზღვრა მიმოქცევიდან გასული, ე.წ. „მკვდარი“ ფულის ერთეულითაც შესაძლებელი იყო (იხ. 4: 63-72; 6: 100-107).

რაც შეეხბა სისხლის საზღვრის დიდ ოდენობას, ეს ს. კაჯაბაძის (13: 71-79), ვ. ოდიშელის (19: 218-219) და ილ. ანთელავას აზრით (2: 65), არა სასისხლო საბუთების ნაყალბეობით, არამედ XIV-XV საუკუნეებში ფულის გაუფასურებით იყო განპირობებული. მოპოვება განსხვავებული ახსნაც. როგორც ირკვევა, სისხლის საზღვრის ოდენობის განსაზღვრისას მოცე-მულ მომენტში მიმოქცევაში მყოფი ფულის სრულფასოვნება თუ არა-სრულფასოვნება საერთოდ არ მიიღებოდა შედევლობაში. მაღალი სის-ხლის ფასები როგორც სასისხლო სიგელში, ისე მათ თანადროულ ნამდვილ საბუთებში რომ დასტურდება, შეიძლება დანაშაულის პრევენციონულ აისხნას (5: 25-32).

განსილვის საგანი გახდა იუ. ჯავახიშვილის ერთ-ერთი არგუმენტი, რაშიც სასისხლო საბუთებში ქალის გაუპატიურების აღსანიშნავად ვულ-გარული სიტყვის გამოყენება იღულისხმება. ამის თაობაზე იუ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რომ ასეთი უწმანური სიტყვა „არამც თუ ქართულ მწერლობაში, ჩვეულებრივ საუბარშიც კი უხსენებელ გამონათვეამად ითვლებოდა და ითვლება. ეს უხსენებელი სიტყვა არც ძევლი ქართული სამართლის ძეგლში, სადაც კანონი ამნაირ ბოროტმოქმედიაზე ლაპარაკობს, ნაბეჭი არ არის და მორიცებით არც ჩვენ სახელოვან ლექსიკოგრაფს საბა ორბელიანს თავის ლექსიკონში შეუტანია. რა დასაჯერებელია, რომ ასეთი ჩვეულებრივ საუბარსა და მწერლობაში უხმარ-უხსენებელი სიტყვის შეტანა მდივან მწიგნობარს ეკადრა და გაებედა მეფის სახელით ბოძებულსა და შისი ბრძანებით დაწერილ სიგელში! ცხადია, რომ ეს გარემოება ამ სასისხლო სიგელების ნატყუარობის უეჭველი საბუთია” (31: 514).

ს. კავაბაძემ და მოგვიანებით ზ. ჭუმბურიძემ ეს არგუმენტი არ გაიზიარეს. ს. კავაბაძე უან შარდენის (XVIIIს.) ცნობებზე მითითებით შენიშვნავს, რომ ჩვენში „ანალოგიურ უხსენებელ სიტყვებს ძლიერ თავისუფლად ხმარობდნენ ბაასის დროსაც კი“. იქვე დაიმონამა მსგავსი სიტყვების შემცველი სტრიქონი „ვეფუბისტყაოსნიდან“. სასისხლო საბუთებში ამგვარი სიტყვის გამოყენების აუცილებლობას ს. კავაბაძე ძირითადად მაინც იმით ასაბუთებდა, რომ ოურიდიულ აქტებში, როგორიც იყო სასისხლო სიგელები, უხსენებელი სიტყვის ხმარების საჭიროებას განაპირობებდა დანაშაულის კონკრეტიზაცია (11: 98). ზ. ჭუმბურიძე შენიშვნავს, რომ სულხან-საბაორბელანის ლექსიკონის აუტოგრაფულ ხელნაწერებში ქალის გაუპატიურების აღმინიშვნელი ვულგარიზმი შეტანილი იყო, მაგრამ ეს სიტყვა ამოღებული იქნა მისი პირველი გამოკვეთის ჰერქილანდან, რომლითაც სარ-

გებლობდა ივ. ჯავახიშვილი (მომდევნო გამოცემებში მსგავსი სალექსიკონი ერთეულები ყველა თავ-თავის ადგილზე), ზ. ჭუმბურიძემ ყურადღება მიაქცია იმასაც, რომ შეუ საუკუნეების სამკურნალო ნიგნებში (დავით ბაგრატიონის „იადგიგარ-დაუდი”, ზაზა ფანასკერტელის „უსწორო კარაბადინი“) აღნიშნული უულგარიზმი არც თუ იშევიათად გვხვდება. თუ რომელიმე სიტყვა, აღნიშნავს მკვლევარი, თავისი უცნებზურობის გამო არ შეიძლებოდა მეფის ნამდვილ სიგელში მოხევდრილიყო, მით უფრო არავინ გამოიყენებდა მას ნატყუარ სიგელში, რათა მაშენვე ეჭვი არ გაჩენილიყო მისი ნაყალბობის შესახებ. აქედან გამომდინარე, მისი აზრით, რჩება ორგვარი ახსნის შესაძლებლობა: ან საჩიოთირო სიტყვა საბუთის შედგენის ხანებში უვფლებიშის წარმოადგენდა ანდა მისი ხმარება განსაზღვრულ შემთხვევებში დასაშვებად იყო მიჩნეული. ასევა თუ ისე, ასკვინის ზ. ჭუმბურიძე, ორივე შემთხვევაში ყალბი და ნამდვილი სიგელის გარჩევა ამ ნიშნის მიხედვით შეუძლებელია (30: 368-370).

სასისხლო სიგელთა თხრობის ნაწილში ნატყუარობის მაჩვენებელ ნიშნებზე საუბრისას ივ. ჯავახიშვილი, სხვათა შორის, აბუანდაძის სიგელის ერთ ცნობასაც განიხილავს, რომელიც დავით აღმაშენებლის გელათის ხარაჩიებიდან გადმოგარდინსა და დაშავებული მეფის ირმის რძეში პანაობით განკურნების ამბავს მოგვითხრობს, რაც მევლევარმა ნამდვილ ქართულ ზღაპრად მიიჩნია (31: 265). ამის საპირისპიროდ, ს. კაკაძისათვის გაუგებარია, თუ რატომ არ შეიძლებოდა XV საუკუნის სიგელში შეეტანათ აბუანდაძეთა გვარში დაცული გადმოცემა – ასეთი გადმოცემის სარწუნობა სრულიად დასაშვებია შეუ საუკუნეების საზოგადოებისათვის და სიგელში მისი შეტანაც შესაძლებელი (11: 99); ასეთ მიღვომას იზიარებს ზ. ჭუმბურიძეც (30: 370).

უურულის სიგელის სათვალავსა და ხელრთულობაში ივ. ჯავახიშვილის მიერ ნატყუარობის ნიშნებად მიჩნეული ორი ფაქტი, აგრეთვე, იქცა მკვლევართა კრიტიკის აბიექტად. ივ. ჯავახიშვილმა უურულის სიგელის თ. უორდანისა და ე. თაყაიშვილის გამოცემებს შორის უპირატესობა პირველს მიანიჭა, სადაც ბაგრატ მეფის მიერ საბუთის განახლების შესახებ მინანერში თარიღად იყითხება „ქრონიკონი რო“ (1582 წ.), ხოლო მეფობის ინდიქტიონად ციფრი „ზ“ (7). ვინაიდან თარიღი მცდარია, ეს გარემოება ივ. ჯავახიშვილმა სიგლის ნატყუარობის მაჩვენებლად ჩათვალა (31: 521).

ამ მტკიცების სანინაღმდევგოდ ს. კაკაძაძე დაეყრდნო საბუთის დედანს, სადაც გარევევით იკითხება „ქრონიკონი რო“ (1572 წ.), თ. უორდანია კი შეცდომაში შეუყვანია „ე“ და „ო“ ასონიშნების გრაფიკულ მსგავსებას. დედნის თარიღი და ბაგრატის მეფობის ინდიქტიონი კი სავსებით ზუსტია (11: 98). ეს მოსაზრება მთლიანად გაიზიარა ჯ. ლილებლი (19: 217). მეორე ფაქტი – საბუთის ხელრთვაში გიორგი მეფის მიერ საუთარი თავის „დიდად“ მოხსენიება, ნამდვილი სამეფო სიგელისათვის შეუფერებლად მიაჩნდა ივ. ჯავახიშვილს, რაც უურულის საბუთის ტექსტის გამოცემაში (იხ. 21: 3-7) გაპარული შეცდომა აღმოჩნდა – გიორგი მეფის ხელრთვაში ეპითეტი „დიდი“ არ იკითხება – საბუთის ხელნაწერში აღნიშნავს ჯ. ოდიშელი (19: 217).

სიგელთა დანერილობის წესების სრული დაცვა და ფაქტობრივი მონაცემების სიზუსტე იყო ის მყარი საფუძველი, რამაც ჯ. ოდიშელი ოთხი სასისხლო სიგელის, კერძოდ, ვაჩინაძის (1455 წ.), უურულის (1460 წ.), გე-დეონ მაღალაძის (1592 წ.) და პაპუა მაღალაძის (1675 წ.). საბუთების ნამდვილობის დადასტურებამდე მიიყვანა. მისი დაკეირვებით, აღნიშნული დოკუმენტების დისლომატიკური კომპონენტების აგებულებასა და შინაარსში არაფერია ისეთი, რაც მათ ნაცალბეობაზე მიანიშნებდეს (19: 215-222). ერთ-ერთი მათგანის, უურულის სიგელის შესახებ მკვლევარი აღნიშნავს, რომ „ვ. ჯავახიშვილის მიერ შემჩნეული და სპეციალურად განხილული სიგელის საეჭვო ცნობები ამ საბუთის გამომცემელთაგან საბუთის ტექსტის არასწორი წაეკითხებიდან მომდინარეობს“ (19: 216). ამავდროულად ჯ. ოდიშელმა გაიზიარა და ახალი არგუმენტებითაც გაამაგრა გორგაძის, ცირლილაძის, აბუანდაძის, ერისთავ ქვენიფრეველის, ორალელისძე-კვიტაშვილის და მაჭავარიანის სასისხლო სიგელების ნატყუარობა (19: 211 და შემდეგ).

ილ. ანთელავამ განიხილა ცირლილაძისა და ორალელისძე-კვიტაშვილის საბუთების ნამდვილობა-ნატყუარობის საკითხი. საკონტროლო ნუაროების მონაცემთა მოხმობით მან აჩვენა აღნიშნულ სასისხლო სიგელში მოხსენიებული პირების და ფაქტების რეალურობა, რაც, მისი აზრით, ნაცალბევ საბუთში მოულოდნელია (2: 63-65).

აღნიშნული საკითხი განიხილა მ. სურგულაძემ. მისი აზრით, სასისხლო სიგელის ნამდვილობის დასამტკიცებლად საკმარისი არ არის რომელიმე ერთი მახასიათებლის, ვთქვათ, მასში მოხსენიებულ პირთა იდენტიფიკაციის მეთოდის გამოყენება, როგორც ამას ცდილობს ილ. ანთელავა, რადგანაც, აღნიშნავს მ. სურგულაძე, შესაძლებელია ასეთი იდენტიფიკაციი მოხერხდეს ყალბი სიგელის მონაცემებითაც. მას შეუძლებლად მიაჩინა, რომ დიპლო-მატიკური წესების უხეში დარღვევით შესრულებული სამეფო სიგელი ნამდვილი იყოს, თუნდაც მასში მოხსენიებული პირები და ფაქტები სხვა წყაროებითაც დადგინდეს. ამის გათვალისწინებით მკვლევარს ცირლილაძეს სიგელის ნამდვილობა საეჭვოდ მიაჩინა. ამავდროულად, მისი აზრით, უდაოა ვაჩინაძისა და ორალელისძე-კვიტაშვილის სიგელთა ნამდვილობა. მან არ გაიზიარა უკანასკნელი საბუთის ნატყუარობის თაობაზე ჯ. ოდიშელის არგუ-მენტები (25: 161-162).

ივ. ჯავახიშვილის მიერ ყველა სასისხლო სიგელის ნატყუარად გამოცხადება იმთავითე მკვეთრად უარყო ს. კაპაბაძემ. მისი აზრით, „ყველა სასისხლო საბუთის უარყოფით არ არსებობს უკვე გამოსავალი წერტილი ნამდვილის გასარჩევად ყალბისაგან“ (13: 71). ცოტა მოვცინებით ის კვლავ მოუპრუნდა ამ საკითხს და აღნიშნა, რომ, „ყალბის მქნელს ყოველთვის აქვს გარკვეული მიზანი, ის ცდილობს ნამდვილი საბუთის მიმბაძველი იყოს. ამიტომ ყალბი სასისხლო სიგელების დამზადებას აზრი არ ექნებოდა, თუ ანალოგიური თავისი შინაარსით და ფორმით საბუთები ცხოვრებაში მიღებული არ ყოფილიყო და საერთო მსელელობაში არ იქნებოდა.“ ამავდროულად, ს. კაპაბაძე მეტად ანგარიშგასანევ გარემოებად მიიჩინევს ასეთი დიდი რაოდენობით შემონახულ

სასისხლო სიგელთა ერთნაირ აგებულებას, რაც თავისთავად უარყოფს ყველა ამ საბუთის ნაყალბეობას. (11: 97). ს. კაეაბაძის ეს მოსაზრება ფრიად სიცოცხლისუნარისი აღმოჩნდა და მას იზიარებს ყველა, ვინც საგანგებოდ თუ გაკერით შეხებია სასისხლო საბუთებს. მათ შორის აღსანიშნავია მ. სურგულაძის პოზიცია. მკვლევარი ფიქრობს, რომ შეუძლებელია თავისთავად მოვლენა – სასისხლო სიგელი – ნატყუარად ჩათვალოთ. მათი დიდი ნაწილი – აღნიშნავს ის – მართლაც ნატყუარია, მაგრამ ფალკეულ საბუთთა ნატყუარობა ვერ აგვისტის თავისთავად სასისხლო სიგელების, როგორც დოკუმენტური წყაროების საზეობის „გამოგონების“ ფაქტს. ნატყუარი სასისხლო სიგელის არსებობა – განაცრობს მკვლევარი – დასტურია იმისა, რომ არსებობდა ნამდვილი სასისხლო სიგელები, რომელთა მიბაძვით იქმნებოდა ნატყუარები (25: 158-159).

მ. სურგულაძემ ნარმოაჩინა სასისხლო სიგელთა ნარმოშობის სოცი-ალური საფუძვლები და შესაბამისად, მათი, როგორც იურიდიული აქტების, სოციალური ფუნქცია. სასისხლო საბუთების შინაარსი (დანაშაულთა კოდი-ფიკაცია, სრულ სისხლის ფასთან ცალკეულ დანაშაულთა საზღაურის შეფარდების წესი) ანალიზის საფუძველზე მკვლევარი ფიქრობს, რომ სასისხლო სიგელები ემყარებოდა საჯარო კანონმდებლობის უფრო ძველ ძეგლს, კიდრე დღეისათვის მოღწეული სამართლის წიგნებია (25: 165 და შემდ.).

ყოველივე ზემოთქმულის ფონზე, ბუნებრივია, უფრო და უფრო დომინირებული ხდება აზრი, რომ სასისხლო სიგელების ერთიანად ნატყუარ, ან უკლებლივ ნამდვილ საბუთებად გამოცხადება უკვე გაუმართლებელია.

სასისხლო სიგელის როგორც ისტორიული წყაროს შეფასების საკითხი ქართული ისტორიოგრაფიაში

ისტორიოგრაფიაში იმთავითვე გამოიკვეთა აზრი, რომ სასისხლო სიგლის, როგორც ისტორიული წყაროს მნიშვნელობა ნაკლებად არის დამოიდებული იმაზე, ისინი ნატყუარია თუ ნამდვილი. ნატყუარიც და ნამდვილიც თანაბრად საინტერესოა სწორედ წყაროთმცოდნებითი თვალსაზრისით. ამასთან დაკავშირებით ფრიად ანგარიშგასანევი მოსაზრება გამოიქვა კ. ოდიშელმა – „ყველა სასისხლო სიგელი ნატყუარიც რომ იყოს, მათში დაცული ცნობები მაინც გასათვალისწინებელია, რა თქმა უნდა, გარკვეული სიფრთხილით. რამდენადაც, ხელის მიხედვით მაინც, სასისხლო სიგელები ძველადვე შექმნილი და საბუთში მოცემული ყველა მომენტი არასწორად რომ იყოს ნარმოდენილი, მაშინ თვით ყალბისქმნელობა ყოველგვარ აზრს დაკარგავდა“. ისტორიული მეცნიერებისათვის ფასეული ცნობები შეიძლება ნაყალბევ საბუთებშიც გამოირჩეს, რამდენადაც ყალბი საბუთების შემდგენელი ახლოს იყვნენ ხანასთან, რომლის შესახებაც საბუთს ქმნიდნენ (19: 208-210).

სასისხლო სიგელთა ცნობებს საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის (მეფეთა გენერალოგია – ქრონოლოგია), სახელმწიფო წყობილების, ქართული ნუმიზატიკის (ფულის ერთეულები და მიმოქცევა XIII-XV საუკუნეებში) საკითხების კვლევაში ფართოდ გაუღილ კარი ს. კაკაბაძემ (nb. 8-15).

დიდი სამახური გაუნია სასისხლო სიგელთა მონაცემებმა XIII-XVსს. ქართული ნუმიზმატიკის მკვლევართ, კერძოდ, მათ საფუძველზე დადგინდა XIII-XV საუკუნეებში დასავლეთ საქართველოში გავრცელებული ვერცხლის ფულის ერთეულების სახელნოდება (კირმანეული და ცხუმური თეთრი) და ეტიმოლოგია (1: 42-44).

ივ. ჯავახიშვილმა, რომელიც აღნიშნული საბუთების წყაროთმცოდნებით ღირებულებას ცალსახად უარყოფდა, კონკრეტული საკითხის, სახელდობრ, ალექსანდრე I-ის (143-1446) გენეალოგიის დადგენაში, როგორც სანდო მასალა, ცირლილაძის სასისხლო სიგელის ცნობაც მოიხმო.

ფალეცელი საკითხების გასაშუქრბლად სასისხლო საბუთების მონაცემებს მიმართავენ დ. მუსხელიშვილი (17: 220-221), კ. კახაძე (16: 45-58), დ. ნინიძე (18) და სხვ.

სასისხლო სიგელთა წყაროთმცოდნებითი კვლევის დღეისათვის არსებული მდგრამარეობა საშუალებას იძლევა ერთგვარად შეჯამდეს პოზიტიური შედეგები და დაისახოს შემდგომი პერსპექტივა.

უწინარეს ყოვლისა, აღსანიშნავია ზოგადი ხასიათის დებულება, რომ სასისხლო სიგელი, როგორც მოვლენა, ისეთივე რეალობაა, როგორიც სხვა, ვთქვათ, შენირულობის, წყალობის ან ნასყიდობის საბუთები და დოკუმენტური წყაროების ერთ-ერთ სახეობას ქმნის. გამოიკვეთა ამ სახეობის წერილობითი ძეგლების სოციალური ფუნქცია – აზნაურთა ფენის დაცვა. ამის კვალობაზე გადაისინჯა ერთიანად ყველა სასისხლო სიგელის ნატყუარობის შესახებ თვალსაზრისი, ისევე, როგორც მოსაზრება ყველა მათგანის ნამდვილობის თაობაზე. ამავდროულად ნამდვილობა-ნატყუარობის თვალსაზრისით, მეტი უპირატესობა მოიპოვა თითოეული სასისხლო სიგელის საგანგებო და ყოველმხრივი შესწავლის აუცილებლობამ. ასეთი მიდგომით არაერთი ასასისხლო საბუთის ნამდვილობა დადასტურდა. ამასთანავე დამაჯერებლობას იძენს აზრი, რომ სასისხლო საბუთები – ნამდვილიც და ნატყუარიც, როგორც ისტორიული წყარო, თანაბრად ღირებულია და საყურადღებო, რასაც სამეცნიერო-კვლევითი პრაქტიკა სავსებით ადასტურებს.

მიღწეული შედეგების ფონზე კარგად იკვეთება სასისხლო სიგელთა წყაროთმცოდნებით შესწავლაში ჯერ კიდევ არსებული ე.წ. თეთრი ლაქები, რაც გარკვეულწილად განსაზღვრავს კიდეც ამ მიმართულებით შემდგომი კვლევის ამოცანებს.

კარგა ხანია მომწიფდა სასისხლო საბუთების კორპუსის გამოცემის აუცილებლობა წერილობითი წყაროების პუბლიკაციის თანამედროვე სტანდარტების გათვალისწინებით. ცნობილია, რომ გასული საუკუნის 60-იან წლებში აღნიშნული საბუთების ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა ჯ. ოდი-შელმა. მაგრამ ის დღემდე გამოუქვეყნებელია (ინახება ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში) და ელის დღის სინათლეს.

ივ. ჯავახიშვილის მიერ აღნიშნული სასისხლო საბუთების ნატყუარობის მაჩვენებელი ნიშნების ერთი წყება, კერძოდ, ისეთი დიპლომატი-

კური „ცოლმილებები“ სხვადასხვა თემატურ კომპონენტებში, როგორიცაა, შეცდომები მეფეთა ტიტულატურაში (სიღლის თავი), გამონაათევამების უაზრობა და შეუსაბამობა (კომპონენტი თხრობა), მეფის მოხელეთა დასახელების წესის დარღვევა (ბრძანებულება) კვლავაც ძალაშია და მათვენ მიბრუნება ქართული დიპლომატიკის თანამედროვე მიღწევების გათვალისწინებით მომავლის ამოცანად რჩება. ამ პრობლემის კვლევის შედეგები, თავისთვად აღვალი, დამოუკიდებელი მნიშვნელობისაა, და, ამასთან ერთად, ხელს შეუწყობს ნამდვილი და ნა-ტყუარი საბუთების გასამიჯნავად საიმედო კრიტერიუმების შემუშავებას, რაც, ასევე, საისხლო სიგელთა წყაროთმცოდნეობითი შესწავლის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანაა.

ლიტერატურა:

1. თ. აბრამიშვილი. XIII-XIV სს დასავლურ – ქართული ფული, თბ., 1959.
2. ილ. ანთელავა. XI-XV სს. საქართველოს სოციალურ – პოლიტიკური ისტორიის საკითხები, თბ., 1980.
3. გ. არახამია. ქართული დიპლომატიკის შესწავლისათვის. – ქართული წყაროთმცოდნეობა, XII, 2010.
4. გ. არახამია. სასისხლო სიგელების შესწავლისათვის. – ნმ. ანდრია პირველი დიდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბ., 2010.
5. გ. არახამია. ვერგელდის ოდენობის საკითხისათვის სასისხლო სიგელებში - საქართველოს უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა II კონფერენციის მასალები, თბ., 2010.
6. გ. არახამია. ვერგელდის საკითხისათვის XIV-XVIII სს. საქართველოში – ივ. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები, X-XI, თბ., 2012.
7. გ. დუნდუა. სამონეტო მიმოქცევის საკითხისათვის XVს. საქართველოში, თბ., 1964.
8. ს. კაკაბაძე. ბაგრატ მეფე, XV საუკ. რაჭა-არგვეთის მფლობელი, ტფ., 1913.
9. ს. კაკაბაძე. გენეალოგია დიდის ალექსანდრე მეფისა, ტფ., 1913.
10. ს. კაკაბაძე. ვახტანგ. უცნობი XV საუკუნის აფხაზ-იმერეთის მეფეთაგანი და მისი მემკვიდრე მეფე გორგი, ტფ., 1912.
11. ს. კაკაბაძე. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, ტფ., 1926 – საისტორიო კრებული, II, ტფ., 1928.
12. ს. კაკაბაძე. კვლევა-მიებანი საქართველოს ისტორიის საკითხების შესახებ, ტფ., 1920.
13. კაკაბაძე. სასისხლო სიგელების შესახებ. – საისტორიო მოამბე, II, ტფ., 1924.
14. ს. კაკაბაძე. საფასის ისტორიისათვის საქართველოში. – საისტორიო მოამბე, II, ტფ., 1925.
15. ს. კაკაბაძე. უცნობი აფხაზ-იმერეთის მეფე თამარ II, ტფ., 1913.
16. კ. კახაძე. დასავლეთ საქართველოს „უცნობი მეფეები“. – ისტორიული ალმანახი „კლიო“, №11, 2001.

17. დ. მუსხელიშვილი. თბილისის ამირთა-ამირობის ინსტიტუტისათვის. – საქართველო რუსთაველის ხანაში, თბ., 1966.
18. დ. ნინიძე, „პროვინციის მეფეები“ XIV-XV სს. საქართველოში, თბ., 1995.
19. ჯ. ოდიშელი. ქართული დიპლომატიკის ისტორიდან. – მაცნე, 1966, №4 (31).
20. საქართველოს არქივი, ნ. II, ტფ., 1927.
21. საქართველოს სიძველენი, I, (მეორე გამოცემა), ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, ტფ., 1920.
22. საქართველოს სიძველენი, II, ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, ტფ., 1909.
23. საქართველოს სიძველენი, III, ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, ტფ., 1910.
24. სვანეთის ნერილობითი ძეგლები, I, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და სამეცნიერო – საცნობარო აპარატურა დაუზიანო ვ. სილოგაცამ, თბ., 1988.
25. მ. სურგულაძე. ქართული საისტორიო აქტები. XI-XVსს., თბ., 2006.
26. ქართული სამართლის ძეგლები, II, გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და სამიებლები დაუზიანო ი. დოლიძემ, თბ., 1965.
27. ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები, გამოცემული ვ. ფუთურიძის მიერ, თბ., 1955.
28. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრონილოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და განმარტიბებული თ. უორდანიას მიერ, ტფ., 1897.
29. ც. ღვაბერიძე. საქართველოს ურთიერთობა ილხანთა ირანთან და ჯელაირიანთა სახელმწიფოსთან, თბ., 1986.
30. ზ. ჭუმბურიძე. ნატყუარია თუ არა აბუანდაძეთა სახისხლო სიგელი.-ქრ. „შოთა მესხია – 90“, თბ., 2006.
31. ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი 12 ტომად, ტ. IX, თბ., 1996.
32. T. Берадзе. Мореплавание и морская торговля в средневековой Грузии, Тб, 1989.
33. C.C. Kakabadze. Грузинские документы института народов Азии АН М., СССР, 1967.
34. C.C. Kakabadze. Грузинские документы IX-XV вв.М., 1982.
35. M. Brosset. Rapports sur un voyage archeologique dans en Georgie et dans L'Armenie execute en 1847-1848, I. St.-Pb, 1849.
36. M. Brosset. Histoire de la Georgie. Infoduction et Tables des matieres, St.-Pb., 1858.

GONELI ARAKHAMIA

THE PERSPECTIVES OF STUDY VERGELD DOCUMENTS (XIV-XVII) IN GEORGIA

Summary

The Vergeld document represents a certificate given by king for establishing of property penalty. There are about 40 such documents. In the twentieth of the XX century active source study research began and from the point of view of historiography apart from authentity of their origin , they are historical sources containing important information about history of Georgia, and in particular, Georgian diplomatic of the XIV-XVII centuries.

ГОНЕЛИ АРАХАМИА

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИЗУЧЕНИЯ ГРУЗИНСКИХ ГРАМОТ О ЦЕНЕ КРОВИ XIV-XVII ВВ.

Резюме

В грузинской дипломатике грамотой о цене крови называется документ выдаваемый царем конкретной личности и устанавливающий имущественный штраф, который должен получить адресат в том случае если против него будет совершено любого рода преступление. До сегодняшнего дня сохранилось более сорока таких грамот. В 20-х годах XX века началось интенсивное источниковедческое исследование этих документов и появились два противоположных мнения относительно их подлинности. Дальнейшие исследования названных грамот показали, что оба эти мнения односторонние, поскольку подтвердилось подлинность определенного количества этих документов. В последующем в историографии сформировалась точка зрения на то что, независимо от подлинности происхождения грамот они все, как исторический источник, заслуживают должного внимания, поскольку в них содержатся важные сведения по различным вопросам истории Грузии и, в частности, грузинской дипломатики XIV-XVII вв. В статье также наметились задачи последующих источниковедческих исследований этих грамот.

ფარნაზ ლომაშვილი

პოლიტიკუროს საიდუმლო არქივიდან

სტალინის გარდაცვალების შემდეგ საბჭოთა ისტორიოგრაფიის უმნიშვნელოვანეს ამოცანად კომუნისტური პარტიის ისეთი ისტორიის შექმნა გამოცხადდა, რომელიც „პიროვნების კულტისაგან“ თავისუფალი იქნებოდა. ეს ამოცანა, უპირველეს ყოვლისა, უნდა შეესრულებინა პარტიის ისტორიის მრავალტომეულს, რომელიც ინგლისურ და სხვა უცხო ენებზეც უნდა გამოცემულიყო.

მრავალტომეულის პირველი სამი ტომი მთლიანად მოსკოველმა სპეციალისტებმა დაწერეს, რის გამოც რესპუბლიკური ორგანიზაციების ისტორია მათში ძლიერ მერთალად აისახა. ნაშრომის მეოთხე ტომის მზადების დროისათვის (1965 წ.) რესპუბლიკების ასეთი იგნორირება მოუთმენელი შეიქმნა. ამიტომ ავტორთა კოლექტივში ერთი ადგილი საქართველოსთვისაც გამოიყო. კანდიდატურის საკითხი გამოცემის მთავარ რედაქციას კონკურსის საშუალებით უნდა გადაეწყვიტა. კონკურსში მონაწილეობა მიიღეს ა. სურგულაძემ და გრ. უვანიამ. რედაქციამ არჩევანი რატომდაც ჩემზე შეაჩერა.

ჩემთვის, როგორც ახალგაზრდა მკელევარისათვის, ეს დავალება მეტად მძიმე ჩანდა. მაგრამ მე ის მაინც ვიკისრე, რადგან რედაქციის მიერ შემოთავაზებულ თემაზე, კერძოდ, მთელი კავკასიის რეფორმის – შემდეგდროინდელ აგრარულ განვითარებაზე და ამიერკავკასიის საბჭოთა რესპუბლიკებში სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციაზე, თბილისის, ბაქოსა და ერევნის საისტორიო არქივების სათანადო მასალები მე უკვე საკუთარი ხელით ამონერილი მქონდა.

სამწევაროდ, სწორედ ამ ხელნაწერმა მასალებმა გამოუვალ მდგომარეობაში ჩამაგდო. საქმე ისაა, რომ მოსკოვში მატარებლით გამგზავრების წინ ჩემთვის ამ მასალების გვერდით სამგზავროდ ლვინის ორი ბოთლიც ჩავდე. საუბედუროდ, ერთ-ერთ მათგანს საცობი მოხსნია და ჩემი ხელნაწერების ამოკითხვა შეუძლებელი შეიქმნა.

როცა მეოთხე ტომის კურატორმა ვ.ი. კასიანენკომ ამის შესახებ მრავალტომეულის მთავარ რედაქტორს პ.ნ. პოპესელის მოახსენა (იგი სკუპ ცკ ერთ-ერთი მდივანიც იყო), ამ უკანასკნელს თავდაჯერებით უთქვამს: არა უშავს, ავტორს უკეთეს მასალებს თვით პოლიტიკიუროს საიდუმლო არქივიდან მივცემთო.

მაგრამ ეს არც ისე ადვილია აღმოჩნდა. საქმეს განსაკუთრებით ართულებდა ის, რომ მე იმ რესპუბლიკიდან ვიყავი, რომელიც 1956 წლის მარტის ამპების შემდეგ სტალინის კულტის ნინაალმდეგ მეპრომოლი იმპერიული ცენტრის დიდ ნდობას აღარ იმსახურებდა. ამიტომ პოლიტბოროს სხდომათა ოქტებზე და სხვა საიდუმლო მასალებზე ჩემს დაშვებაზე დიდხანს თავს იკავებდნენ. აეტორთა კოლექტივის სხვა წევრები კი ამ დოკუმენტებით თავისუფლად სარგებლობდნენ. ჩემი ექვსთვიანი სამეცნიერო მივლინების დროის ნახევარზე მეტი წმინდა წყლის ბიუროკრატიულ მინერ-მონერას მოუნდა.

პოლიტბოროს „სრულიად საიდუმლო“ მასალებზე სამუშაოდ ბოლოს მაინც დამშვეს, თუმცა ფირზე გადაღებული ტექსტების გაცნობა მხოლოდ საპროექციო აპარატის დახმარებით შემეძლო. სამაგიეროდ აპარატის ეკრანზე ჩემს თვალინი თანმიმდევრულად გაიარა უზარმაზარი იმპერიის დიქტატორული მართვის მთელმა ისტორიამ 1929-1939 წლების ურთულეს პერიოდში, რომელსაც ქვეყნის სახალხო მეურნეობის „სოციალისტური რეკონსტრუქციის“ პერიოდი ენოდებოდა. სინამდვილეში კი, სწორედ ეს იყო ქვეყანაში პარტიული და პიროვნული დიქტატურის ჩამოყალიბების გადამწყვეტი პერიოდი. მართალია, ზოგადპოლიტიკური და საერთაშორისო მნიშვნელობის მასალების ამოღების უფლება არ მომცეს, მაგრამ, სამაგიეროდ, ჩემს თვალზე, კერძოდ, აგრძელეს საკითხზე, პოლიტბოროს საიდუმლო იქმებიდან ამონანერების მთელი ტრიი სახლშიც გამომატანეს.

ახლა, როცა საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო და პარტიული არქივების მასალები თითქმის მთლიანად „განსაიდუმლობულია“, ალბათ სრული მორალური და იურიდიული უფლება მაქეს, მათი ნანილი მაინც გამოვაკევყნო.

ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა, რომელსაც 20-იანი წლების მეორე ნახევარში და 30-იანი წლების პირველ ნახევარში პოლიტბოროს მრავალი საიდუმლო დადგენილება მიეღდენა, ეს იყო ე.ნ. „პურის კრიზისი“ და „საკოლმეურნეო მშენებლობა“.

„ოტრეპერის“, „უძრაობის“ და თვით „პერესტროიკის“ ეპოქათა საბჭოური ისტორიკოსებს „პურის კრიზისი“ სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის მხოლოდ ერთ-ერთ რიგით მიზეზად მიაჩინდათ. პოლიტბოროს ოქტებში მოხვედრილი მასალების გაცნობამ კი საბოლოოდ დამარმზუნა, რომ მისი დაძლევა საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის შენარჩუნებისა და გახანგრძლივების ერთადერთი საშუალება იყო.

საქმე ისაა, რომ ე.ნ. „ახალმა ეკონომიკურმა პოლიტიკამ“ („წევმა“) მხოლოდ 20-იანი წლების პირველ ნახევარში „იმუშავა“. მრავალმილიონიანი არმიის შექმნამ, ქალაქის მოსახლეობის ზრდის დაჩქარებამ, თვით ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციამ (ტექნიკისა და ტექნოლოგიის შექნა მხოლოდ საზღვარგარეთ მარცვლეულის გატანის ხარჯზე შეიძლებოდა), საბჭოთა ხელისუფლება აიძულა, სასოფლო-სამეურნეო გადასახადის გარდა, მარცვლეულის თითქმის უფასოდ ჩაბარებაც დაენესებინა. ამ დამატებითი გადასახადისგან თავის დაღვეულის მიზნით, გლეხობამ არა მარტი მის ხელთ არსებული მარცვლეული გადამალა, არამედ მისი მოყვანაც შეამცირა. ეს

ფაქტობრივად წეპის გაუქმებას და ე.ნ. „სასურსათო განერის“ აღდგენას ნიშნავდა, რაც ქვეყანას კრახით ემუქრებოდა.

ასეთ პირობებში არა მარტო ქალაქის, არამედ თვით სოფლის მოსახლეობაც უპურიოდ დარჩია. საბარათო სისტემის შემოღებამ საქმეს ვერ უშევლა, დაინყო დამშეული მოსახლეობის მასობრივი ანტისაბჭოთა გამოსვლები. საბჭოთა ხელისუფლებას ან თავის არსებობაზე უნდა ეთქვა უარი, ანდა „პურის კრიზისი“ დაეძლია.

გავრცელებულია აზრი, თითქოს საბჭოთა ხელმძღვანელობამ ამ პრობლემის გადაჭრა 1930 წლის იანვარში გამოცხადებული „მთლიანი კოლექტივიზაციით“ დაინყო და კულაკობის ლიკვიდაციაზეც მხოლოდ ამის შემდეგ გადავიდა. პოლიტიკურობის მასალებიდან კი ჩანს, რომ ქვეყნის უმაღლესმა სადირექტივო ორგანომ „ნეპი“ უკვე 1929 წლის მეორე ნახევარში გააუქმა და პრაქტიკულად კულაკობის ლიკვიდაციასაც შეუდგა.

1929 წლის 15 აგვისტოს მარცვლეულის რაიონების ყველა პარტ-ორგანიზაციას გაეგზავნა პოლიტიკუროს დირექტივა მარცვლეულის დამზადების საქმეში დამსჯელ ორგანოთა „რეპრესიების გადაჭრით გაძლიერების“ შესახებ, ხოლო 20 სექტემბრიდან „ურჩი“ კულაკების წინააღმდეგ დაწესდა მარცვლეულის ჩაუბარებლობისათვის „ხუთმაგი ჯარიმის“ სისტემა, რომელსაც ვერც ერთი გლეხური მეურნეობა ორ წელსაც ვერ გაუძლებდა. 3 ოქტომბრიდან კი პოლიტიკურობი პურის ჩაბარებაზე უარის თქმა „კონტრ-რევოლუციად“ მონათლა და „დამნაშავეთა“ ადმინისტრაციული წესით დასჯა შემოილო.

სახელმწიფოს დამსჯელ ორგანოებს კულაკთა არა მარტო გაუსა-მართლებლად დაპატიმრებისა და გადასახლების, არამედ „ადგილზე დახვრეტის“ უფლებაც მიენიჭა. ეს უკვე გაუგონარი „მკრეხელობა“ იყო. ასეთი თვითნებობა მეფის რუსეთისთვისაც კი უცხო იყო. ყოველ შემთხვევაში, თვითმმართველობა ასეთ უსამართლობას ბატონიშვილის გაუქმებისა და 1905-1907 წლების რევოლუციის შემდეგ ფაქტობრივად აღარ მიმართავდა.

„სოციალიზმის შენწებელი“ პარტიის შეიდეაციანი უზურპატორული პოლიტიკური კი დამსჯელ ორგანოებს ასეთ დირექტივას აძლევდა: „რუსეთის რფსრ და უკრაინის სსრ მთავარმა პოლიტიკურმა სამმართველოებმა (ასე ეწოდებოდა მაშინ ყოფილ „ჩეკას“ და მომავალ „კაგბეს“ – ფ.ლ.) და იუსტიციის სახალხო კომისარიატებმა მიიღონ გადამჭრელი და სასწარაფო ზომები, თვით ადგილზე დახვრეტამდე, იმ კულაკთა წინააღმდეგ, რომლებიც საბჭოთა და პარტიულ მუშაქებზე ტერორისტულ აქტებს აწყობენ და, ქვემო ვოლგისპირეთის კულაკთა და კადრის ოფიცერთა მსგავსად, შეიარაღებულ ორგანიზაციებს ჰქმნიან. სათანადო ზომები, როგორც წესი, სასამართლოს საშუალებით გაატარეთ, მაგრამ, იმ შემთხვევებში, როცა საჭიროა განსაკუთრებული სისწრაფე, ეს ზომები უშუალოდ მთავარი პოლიტიკური სამმართველოს ორგანოებმა განახორციელონ“.

ამრიგად, ქვეყანაში სტალინის ერთპიროვნული დიქტატურის დამყარების თარიღად მიჩნეულ უნდა იქნას არა ე.ნ. „მემარცხენე-ტროკიციული“ და

„მემარჯვენე-ბუხარინული“ გადახრების დაძლევა, ან 1931 წლის 7 აგვისტოს „უკანონო კანონი“, არამედ 1929 წლის სექტემბერ-ოქტომბერი, როცა „პურის კრიზისის“ დაძლევის მიზნით, კანონიერება ფაქტობრივად გაუქმდა, ხოლო დამსჯელ ორგანოებს ისტორიაში გაუგონარი უფლებები მიციცა.

ქვეყნის მმართველობის სისტემაში მომხდარ გადატრიალებას და რეპრესიების გაძლიერებას გლეხობამ 1930 წლის საგაზაფხულო ხენა-თესვის კამპანიის ბორჯოტით უპასუხა. ხელისუფლებისთვის ეს უფრო მძიმე დარტყმა იყო, ვიდრე გლეხობის მიერ პურის „ჩალის ფასად“ ჩაბარებაზე უარის თქმა. გადმიაღული, მაგრამ რეალურად არსებული მარცვლეულის ძალდატანებით ჩამორთმევა, ასე თუ ისე, მაიც შესაძლებელი იყო. ხენა-თესვის შემცირება კი, ცხადია, დაუძლეველ სიძნელეებს შექმნიდა.

მოსალოდნელი კატასტროფის თავიდანაცილების ერთადერთ საშუალებად პოლიტბორიობ გლეხურ მუსტენებათა დაუყოვნებლივ კოლექტივიზაცია მიიჩნია, რაც კულაკობის, ე.ი. გლეხობის ყველაზე შეძლებული ნაწილის, ლიკვიდაციასაც გულისხმობდა. ხელისუფლება ვარაუდობდა, რომ მთლიანი კოლექტივიზაციის პირობებში კულაკობის ლიკვიდაცია უმტკიცნეულოდ ჩაივლიდა, და თვით საკოლმეურნეო წყობილებასაც მყარ ეკონომიკურ ბაზას შეუქმნიდა. მაგრამ კულაკობის ლიკვიდაციისათვის აუცილებელი ნინაპირობები აბსოლუტურად მოუმზადებელი აღმოჩნდა.

როგორც ცნობილია, პოლიტბორის გადაწყვეტილება მასობრივი კოლექტივიზაციისა და კულაკობის ლიკვიდაციის შესახებ 1930 წლის 5 იანვარს გამოქვეყნდა. საორგანიზაციო ბრიგადების მომზადებას თითქმის 20 დღე დასჭირდა. ასე რომ, ე.წ. მარცვლეულის „პირველი რიგის“ რაიონებში მთლიანი კოლექტივიზაცია 25 იანვარს გაჩაღდა. სულ რამდენიმე დღეში ცხადი გახდა, რომ ამ ბრიგადებმა საქმე დაინყეს არა თვით კოლმეურნეობების შექმნითა და განმტკიცებით, არამედ განკულაკებულ გლეხთა ქონების კონფისკაცითა და მათი „გაციმბირებით“. ციმბირი და ჩრდილოეთის სხვა რაიონები მათი სიცოცხლის შენარჩუნებისთვისაც კი სრულიად მოუმზადებლები აღმოჩნდა. 1930 წლის 30 იანვარს, ე.წ. მთლიანი კოლექტივიზაციის დაწყებიდან 5 დღის შემდეგ, პოლიტბორი იძულებული გახდა, მოეღო შემდეგი დადგენილება: „იმის გამო, რომ ციმბირი მოუმზადებელი აღმოჩნდა გადასახლებულ კულაკთა ოჯახების მისაღებად... მთავარ პოლიტიკურ სამმართველოს ნინა-დადება მიეცეს, განელოს კულაკთა ოჯახების გადასახლების ვადები და ოპერაცია დაყოს სამ თანრიგად ისე, რომ პირველმა რიგმა მოიცვას პირველი და მეორე კატეგორიების კულაკთა არა უმეტეს 60 ათასი ოჯახისა და დამთავრდეს აპრილის ბოლოსათვის. მეორე და მესამე კატეგორიის კულაკთა გადასახლების საკითხის განხილვა „გადაიდოს შემდეგისათვის“.

მოუხდავად ასეთი მნარე გამოცდილებისა, ქვეყნის ხელმძღვანელობამ დაპატიმრებული და გადასახლებული კულაკების სასიცოცხლო პირობების უზრუნველყოფა „საკოლმეურნეო მშენებლობის“ შემდგომ ეტაპზეც ვერ შეძლო, რამაც თითქმის 5 მილიონი უდანაშაულო ადამიანის სიცოცხლე შეინირა. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია პოლიტბორის 1933 წლის

8 მასის დადგენილება. ამიტომ თავს უფლებას მივცემ, ეს დოკუმენტი მთლიანად გადმოგცეთ: „სოფლად ჩვენი მუშაობის ბოლო სამშა წელმა კლასობრივი მტრის განადგურებამდე მიგვიყენა. კავშირის ძირითად რაონიებში ინდივიდუალურ მეურნეობის ოპოზიცია დაძლეულია. დადგა დრო, როცა კულაების წინააღმდეგ მასობრივი რეპრესიები ჩვენ აღარ გვჭირდება. ცენტრალურ კომიტეტსა და სახეომსაბჭოში კი შემოსულია განაცხადებები 100 ათასი მეურნის გადასახლების შესახებ. ზოგ ადგილას გლეხებს აპატიმრებენ ყველა, ვისაც ეს სურს (კოლმეურნეობის თავმჯდომარეს, თვით მმართველობის წევრს და ა.შ.). ეს იმაზე მეტყველებს, რომ ადგილებზე ვერ გაიგეს ახალი ტეაპის დადგომა, ახალი ვითარების შექმნა. არ ვანელებთ რა ბრძოლას ნამდვილი კლასობრივი მტრების წინააღმდეგ, ცენტრალური კომიტეტი და სახეომსაბჭო გთავაზობთ, დაუყორნებლივ შეწყვილო გლეხთა ყოველგვარი მასობრივი გადასახლებები. გადასახლება დაშვებულ იქნას მხოლოდ ინდივიდუალურად და კერძო წესით, მხოლოდ იმ მეურნეობების მეთაურებისა, რომლებიც კოლმეურნეობების წინააღმდეგ იბრძვიან, ხენა-თესვაზე და პურის ჩაბარებებზე უარს ამბობენ... დასაშვებია გადასახლება (ინდივიდუალურად) სულ 12000 მეურნეობისა, მათ შორის 500 მეურნეობისა ამიერკავკასიის რესპუბლიკებიდან. დაპატიმრება აერძალოს ყველას, გარდა პროეურატურისა და მთავარი პოლიტიკური სამმართველოებისა, აგრეთვე მილიციისა (თუ ეს 48 საათის განმავლობაში დამტკიცებულია პროეურორის ან პოლიტიკამართველოს რწმუნებულის მიერ). დაპატიმრებულთა საერთო რაოდნობა არ უნდა აღემატებოდეს 400 ათასს, ამჟამად კი 800 ათასია. განტვირთულ იქნას! ის კულაები, რომლებსაც 3-დან 5 წლამდე ვადა აქვთ მისჯილი, მათ კმაყოფაზე მყოფ პირებთან ერთად, გადაყვანილ იქნან შერმით დასახლებებებში.

სახეომსაბჭოს თავმჯდომარე მოლოტოვი
 ცენტრალური კომიტეტის მდივანი სტალინი“.

ციმბირისა და შორეული აღმოსავლეთის რაიონებში ასეთი „შრომითი დასახლებები“ ლენინისა და ტროცკის ინიციატივით ჯერ კიდევ საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში შეიქმნა. კოლექტივიზაციის პროცესში კი ისინი ნამდვილ „საკონცენტრაციო ბანაკებად“ იქცა. რაც მთავარია, მათმა „მშენებლობამ“ მასობრივი ხასიათი მიიღო და ე.ნ. „კულაკობის“, ფაქტობრივად კი შეძლებული გლეხობის, ლიკვიდაციის მთავარ საშუალებად იქცა. გადასახლებულ გლეხთა აბსოლუტური უმრავლესობა პირველსაც წლებში ამონცდა.

ბუნებრივია, რომ ამ გაუგონარ ძალადობას გლეხობამ მასობრივი საპროტესტო გამოსვლებითა და შეიარაღებული აჯანყებებით უპასუხა. სულ კოლექტივიზაციის პერიოდში 25 ათასმდე ასეთი გამოსვლა და აჯანყება მოხდა. მათ შორის ერთ-ერთი უდიდესი იყო კახეთის გლეხთა 1930 წლის იანვარ-თებერვლის აჯანყება, რომლის ჩასახობად ამიერკავკასიის სახეომსაბჭოს თავმჯდომარე შალვა ელიავა ი. სტალინს ავიაციის გამოყე-

ნების ნებართვასაც კი სთხოვდა. სტალინს ასეთი ნებართვის მიცემა არ დასჭირდა, რაღაც აჯანყება მიღიციოსა და წითელი არმიის ნანილებმა სწრაფად ჩაახშეს, მაგრამ ის ძულებული გახდა ეღიარებინა, რომ საბჭოთა ხელისუფლების ბედი „ბენზიზე კიდა“.

ოფიციალურ განცხადებებში კი სტალინი და მთელი პოლიტბიურო ასეთ ფაქტებს „დროებით სიძნელეებად“ მიჩნივდნენ და საკოლმეურნეო მშენებლობაში მიღწეული „ნარმატებისაგან თაებრუდახვევად“ და პარტიის „ლენინური გენერალური ხაზიდან გადახრებად“ ასაღებდნენ. რაც მთავარია, ისინი ყველაფერ ამას ადგილობრივ ორგანიზაციებს აბრალებდნენ. ამიტომ განსაუთორებული მნიშვნელობა აქვს პოლიტბიუროს იმ საიდუმლო დოკუმენტებს, რომლებიც უფრო გულახდილ დასკვნებს შეიცავენ. 1930 წლის 2 აპრილის დადგნილებაში, მაგალითად, აღიარებულია, რომ დაშვებული „შეცდომებისა“ და „გადახრების“ მთავარი მიზეზი და „საფუძველი“ იყო „ძალდატანების მეთოდის“ მასობრივად გამოყენება და თვით საშუალო გლეხთა განკულაკება მხოლოდ მათი „ქინების დანარილების“ მიზნით. ამიერკავკასია და სხვა რეგიონები, ნათევამია დოკუმენტში, მთლიან კოლექტივიზაციაზე გადავიდნენ და კოლექტივიზაციის ტემპების ისეთი „მახინჯი ფირსორება“ დანცეს, რომ შეიქმნა კითარება, რომელსაც „არ შეიძლება ენოდოს სხვა რამ, თუ არა საშიში“. სერიოზული საშიშორების ქვეშ აღმოჩნდა არა მარტო საკოლმეურნეო მშენებლობა, არამედ აგრეთვე „მთელი ჩევნი საშინაო და საერთაშორისო მდგრმარეობაც“. „ცურტრალურ შავნიადაგიან და მოსკოვის ოლქებში, ციმბირში, ამიერკავკასიასა და შუა აზიაში მომხდარი ანტისაკოლმეურნეო მასობრივი გამოსვლების დაცვი რაოდენობა, რომლებიც კულაგობის გავლენით ანტისაბჭოთა გამოსვლებში გადაიზარდა, გადახრების დაუყოვნებლივ და გადატრით ლიკვიდაციას მოითხოვს. ადგილებზე კი ადგილი აქვს ქარაფშეტულ დამოიდებულებას წითელი არმიის ნანილების გამოყენებისადმი, რასაც შეუძლია არმიაში დისკოლონიას ძირი გამოიუთხაოს. საშიშორების ქვეშ დაგას საშუალო გლეხობასთან კაშირის შენარჩუნება, მაშასადამე, სოციალისტური მშენებლობა“.

ამავე დოკუმენტში ხაზგასმული იყო, რომ საკოლმეურნეო მშენებლობას მხარს არ უჭერდა თვით „ღარიბ და საშუალო გლეხთა უდიდესი უმრავლესობა“. „ჯერჯერობით, ნათევამია დადგენილებაში, - კოლექტივიზაციის გზას დაადგა საშუალო და ღარიბ გლეხთა მხოლოდ უმცირესობა, კერძოდ, მათი მხოლოდ ერთი მეოთხედი“.

მოუხედვად ამისა, გლეხობის ანტისაკოლმეურნეო და ანტისაბჭოთა გამოსვლების ყოველ დროებით შენელებას პოლიტბიურო ძალდატანების გაძლიერებით პასუხობდა. მან კურ კიდევ 1930 წლის ივლისში განაახლა საკოლმეურნეო მშენებლობის „საკონტროლო“ ციფრების „ზემოდან“ დადგენის პრაქტიკა, რაც 6 თვის წინ თვითონვე დაგმო. ამავე წლის სექტემბერში კი პოლიტბიურომ მიღია შემდეგი დადგენილება: „საკოლმეურნეო წყობილების უპირატესობაში გლეხთა ახალი მილიონები რწმუნდებიან, რაზეც ახალი მოზღვავება მოწმობს. მაგრამ ზოგიერთმა ორგანიზაციამ ეს საქმე თვითდინებაზე მიაგდო. მოზღვავებისადმი პასური

და ფრთხილი დამოკიდებულება ჭარბობს. კულაკზე შეტევა შესუსტებულა. კოლმეურნეობები ინდივიდუალურ მეურნეობებს გაემიჯნენ. ცენტრალური კომიტეტი გთავაზობთ: დაუყოვნებლივ მიღწეულ იქნას გადამწყვეტი ძვრა საკოლმეურნეო მოძრაობის ახალ მძლავრ აღმავლობაში. ცენტრალური კომიტეტის გადაწყვეტილებით, მომავალ ნელს უნდა მივაღწიოთ კოლექტი-ვიზაციის ასეთ დონეს: ა) ძირითად მარცვლეულის რაონებში – 65-75% (ჩრდილოეთ კავკასია), უკრაინა (სტეპი), ქვედა ვოლგა (კალმიკისა და ასტრახანის გამოკლებით), შუა ვოლგა (მარცხენა ნაპირი); ბ) მარცვლეულის დანარჩენ რაონებში – 35-45%; გ) დანარჩენ მხარეებში – 15-20%-მდე".

1931 წლის 4 მარტს აღმოსავლეთ ციმბირის სამხარეო კომიტეტის პირველი მდინების – ლეონოვის თხოვნაზე, რათა ამ ჩამორჩენილი რეგიონის სუსტავის საკონტროლო ციფრები ნაწილობრივ მანც შეემცირებინათ, სტალინმა ასეთი ცინიკური პასუხი გასცა: „4/III-ის დეპეშაზე, აღმოსავლეთ ციმბირის მდინანს განემარტოს, რომ ცენტრალური კომიტეტის მიერ დადგენილი კოლექტივიზაციის პროცენტები მინიმალურია და პარტიის ადგილობრივ ორგანიზულებს კი არ ეკრძალებათ, არამედ, პირიქით, რეკომენდაცია ეძღვათ, ეს დავალებები გადაჭარბებითაც კი შესარულონ ცალკეული რაონების თავისებურებათა გათვალისწინებით. 14/III-31 ცენტრალური კომიტეტის მდინანი სტალინი".

გლეხობაზე და ქვეყნის მთელ მოსახლეობაზე ძალადობის გაძლიერებამ, ცხადია, სამართალდარღვევათა ახალი ტალღა გამოიწვია. შეიქმნა ვითარება, როცა, არა მარტო საშუალო და ღარიბი გლეხები, არამედ ქალაქში მცხოვრები სამცნოებო, სამედიცინო, სამხედრო და სხვა კადრებიც კი „კულაკის“ ყალბი ბრალდებით განუეკითხავად ნადგურდებოდა.

განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა ქართველი ინტელიგენცია. მარტი 1930 წლის 4-5 თებერვლის დამეს ამირაკავკასიის ქალაქებში კულაკობის ბრალდებით გაუსამართლებლად დახვრიტეს 3000 კაცი, რომელთა უმრავლესობა თბილისელი ინტელიგენტი იყო და კულაკისთან არავითარი კავშირი არ ჰქონდა.

ასეთ ვითარებაში პოლიტბიურო იძულებული გახდა, მიეღო 1931 წლის 10 ივლისის დირექტივა „დამსჯელი ორგანოების უფლებათა შესახებ“, რომელიც ნათევამი იყო:

„1. აიკრძალოს მთავარი პოლიტბიური სამმართველოს ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოებში მომუშავე კომუნისტების დაპატიმრება საკუპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის წებართვის გარეშე.

2. აიკრძალოს სპეციალისტების (სამცნოებო-ტექნიკური მუშაკების, სამხედრო პირების, აგრონომების, ექიმების) დაპატიმრება სათაადო სახალხო კომისრის თანხმობის გარეშე.

3. პოლიტიკურ საქმეზე დაკავებულთა დაკითხვა გაგრძელდეს არა უმეტეს 2 კვირისა, ხოლო დაპატიმრებულთა საქმის მიება არა უმეტეს 3 თვეისა, რის შემდეგაც საქმე ან სასამართლოს გადაეცეს, ან პოლიტიკური სამმართველოს კოლეგიამ გადაწყვიტოს.

4. მთავარი პოლიტიკური სამსახურთველოს ყველა გადაწყვეტილებას სასჯელის უმაღლესი ზომის თაობაზე საკ.პ(ბ) ცენტრალური კომიტეტი ამტკიცებს“.

ეს დადგენილება მთლიანად აქარწყლებს გავრცელებულ აზრს, თითქოს კოლექტივიზაციისდროინდელი რეპრესიები მხოლოდ ადგილობრივ მუშავთა „ინიციატივით“ ხდებოდა და მათ შესახებ ხელისუფლების ცენტრალურმა ორგანოებმა, პირადად სტალინმა, არაფერი იცოდა.

კოლექტივიზაციის მონინააღმდეგე გლეხობისადმი დამოკიდებულების ერთგვარი „ლიბერალიზაცია“ 1932 წელსაც გრძელდებოდა. 25 ივნისს პოლიტიკურობი მიიღო დადგენილება „რევოლუციური კანონიერების შესახებ“, რომელიც მოითხოვდა:

„...ცალკეულ კოლმეურნეთა და ინდივიდუალურ მეურნეთა განკულაკებისა და სხვა საკითხების თაობაზე საბჭოთა ხელისუფლების კანონთა დარღვევით ზემოდან დაშვებული მტკიცე დავალებები გაუქმდეს. კულაკურ ელემენტთა მიმართ საბჭოთა კანონების შესაბამისად დასახული ღონისძიებები კი თანმიმდევრულად განხორციელდეს... საბჭოთა და პროკურატურის ადგილობრივმა ორგანოებმა დაუყოვნებლივ მეკაცნ პასუხისმგებაში მისცენ ყველა ის თანამდებობის პირი, რომლებიც დამნაშავენი არიან საკოლმეურნეო მშენებლობის ძირითადი პრინციპების დარღვევაში“. 1 სექტემბრის დადგენილებით კი პოლიტიკური განმარტავდა, რომ საკოლმეურნეო მშენებლობის მთავარ პრინციპიად მას „ნებაყოფლობა“ მიაჩნდა.

მაგრამ მალე დადასტურდა, რომ აღნიშნული „ლიბერალიზაცია“ თვალთ-მარცური იყო. 1932 წლის 1 აგვისტოს გადაწყვეტილებით პოლიტიკურობი გადაჭრით უარყო ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის დადგენილება საქართველოში მოუსავლიანობის გამო მარცვლეულის დამზადების ზემოდან დაშვებული გეგმის 430 ათასი ფუთით შემცირების შესახებ. ამავე დადგენილებით უარყოფილი იქნა სამხარეო კომიტეტის თხოვნა მთელს ამიერკავკასიაში მარცვლეულის დამზადების გეგმის ორნახევარი მილიონი ფუთით შემცირების შესახებ. რაც მთავარია, პარტიის სამხარეო და რესპუბლიკურმა კომიტეტებმა, „სრულიად დაუშევებელი თვითნებური მოქმედებისათვის“ პოლიტიკუროს საყვედლური დამსახურეს.

ასეთ პირობებში აშკარად აბსურდული და საბედისნერო ხასიათი მიიღო თვით გლეხთა იმ კატეგორიისათვის დამახასიათებელი ნიშნების დადგენამ, რომლებაც „კულაკები“ უწოდეს. თავდაპირველად კულაკის დამახასიათებელ ნიშნებად აღიარეს დაქირავებული შრომის ექსპლუატაცია, მეურნეობაში ტექნიკურ საშუალებათა გამოყენება, ნისქვილის ან ნებისმიერი კუსტარული „სანარმოს“ ქონა. მაგრამ ამ ნიშნების მქონე გლეხურ მეურნეობათა ლიკვიდაციამ 1930-1932 წლებში ვერც „პურის კრიზისი“ დაძლია და ვერც კოლმეურნეობათა ეკონომიკური განმტკიცება უზრუნველყო. ამიტომ 1933 წლისთვის საქმე იქამდე მიიღიდა, რომ პოლიტიკუროს ინიციატივით, კულაკური მეურნეობის ერთ-ერთ ძირითად განმსაზღვრელ ნიშნად სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის „ყიდვა-გაყიდვით სისტემატური სპეციალურია“

ჩაითვალა. პოლიტბიურომ ნინასნარ განიხილა დადგენილების პროექტი, რომელიც სასრ ცაკისა და სახეომსაბჭოს სახელით უნდა გამოქვეყნებულიყო: „აღინიშნოს, რომ რესპუბლიკებისა და მხარეების უმრავლესობაში კულაპურ მეურნეობათა ნიშნებად, რომელთა საფუძველზეც სასოფლო-სამეურნეო და სხვა გადასახადებით კულაპათა ინდივიდუალური დაბეგვრა ხორციელდება, მიჩნეულია: დაქირავებული შრომის სისტემური გამოყენება, მეურნეობაში ნისქვილის ან სხვა სანარმოს არსებობა, სასოფლო-სამეურნეო მანქანების გაქირავება, მიწის არენდით გაცემა და სხვა. დღისისათვის ეს ნიშნები ვერ მოიცავს ყველა კულაპურ ელემენტს, რომლებიც ინდივიდუალურად უნდა დაიბეგროს. სასრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი და სახეომსაბჭო ადგენენ: 1. ნინადადება მიეცეს საბჭოთა ორგანოებს, რათა ინდდაბეგვრისას გაითვალისწინონ: а) მეურნეობები, რომლებიც სისტემატურ სპეციალისტის (ყიდვა, გაყიდვა) ენევიან და მუშათა და გლეხთა ხარჯზე მდიდრდებიან; ბ) მეურნეობები, რომლებიც თესეის გეგმებსა და კანონით გათვალისწინებულ სხვა ვალდებულებებს აბსოლუტურად არ ასრულებენ, თუ ისინი აშკარად ღარიბ მეურნეობებს არ ეკუთვნიან“.

პოლიტბიუროს სწორედ ეს ინიციატივა იქცა იმის ერთ-ერთ ძირითად მიზეზად, რომ გლეხობის უმნიშვნელო „ექსპლუატატორულ“ ფენასთან ერთად, ფაქტურის გადაცემის დღივებირებულ იქნა მშრომელი გლეხობის ძირითადი ნაწილი. ეს იყო ის საბედისწერო ტრაგედია, რომელიც საბჭოთა წყობილებამ ვეღარ დაძლია. თვით საკოლმეურნეო გლეხობაც უსაფუძვლო სოციალურ ფენად იქცა. კოლმეურნეობათა უმრავლესობა ბოლომდე არარნტაბელური დარჩა. ამ „ინიციატივათა“ გენერატორი კი იყო ის შეიდგაციანი უზურპატორული ჯგუფი, რომელსაც სათავეში ისტორიაში გაუგონარი დიქტატორი სტალინი ედგა.

PARNAOS LOMASHVILI

FROM THE SECRET ARCHIVES OF THE POLITBUREAU

Summary

The work includes some comments made by the author to different secret directives of the Politbureau of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union of 1929-1933. The scientific value of these comments consists first of all in enabling to interpret in a new way a number of fateful issues in the history of 'Socialist Building' in the USSR.

Firstly: New Economic Policy (NEP), which had provided for rapid rehabilitation of national economy, has been abolished not after developing of the total collectivization process, but before it. In particular, it took place in the end of twenties.

Secondly: such an abrupt turn in the economic policy has been planned by the narrow circle of the party leaders heading by Stalin, and not by the governing state bodies of the country.

Thirdly: for the suppression of any kind of resistance to such violence, the local power bodies have been authorized with the power of deportation to Siberia in ‘administrative order’, i.e. out of court and investigation. In ‘special cases’ they were empowered with the right to punish the ‘guilty persons’, ‘including execution at place’. As a result of such policy the jails were overloaded, and to unload them it was decided to start building the concentration camps.

Taking into account all mentioned above, the author suggests identifying the end of 20s as the date of establishing of the sole dictatorship of Stalin (abolishment of the NEP and increasing of lawless repressions), instead of middle 30s, as it is widely acknowledged in contemporary historiography (killing of Kirov, defeat of anti-Leninist deviations, etc.).

ПАРНАОЗ ЛОМАШВИЛИ ИЗ СЕКРЕТНОГО АРХИВА ПОЛИТБЮРО

Резюме

Настоящая работа содержит некоторые авторские комментарии к различным директивам Политбюро Центрального Комитета Коммунистической Партии Советского Союза от 1929-1933 гг. Научная ценность этих комментариев состоит, прежде всего, в том, что они позволяют по-новому интерпретировать ряд судьбоносных вопросов в истории “Социалистического Строительства” Советского Союза.

Во-первых: Новая Экономическая Политика (НЭП), обеспечившая быструю реабилитацию национальной экономики, была отменена не после развития процесса всеобщей коллективизации, а до нее. В частности, это произошло в конце двадцатых годов.

Во-вторых: такой резкий поворот в экономической политике планировался в узком кругу партийных лидеров под руководством Сталина, а не правящими государственными органами страны.

В-третьих: для подавления малейшего сопротивления такому насилию, местные органы правления были наделены полномочиями ссылки в Сибирь “в административном порядке”, т.е. без суда и следствия. В “особых случаях” они были уполномочены наказывать “виновных”, включая “расстрел на месте”. В результате такой политики тюрьмы были переполнены и для того, чтобы разгрузить их, было решено начать строительство концентрационных лагерей.

Принимая во внимание все вышесказанное, автор предлагает определить конец двадцатых годов, как дату установления единоличной диктатуры Сталина (отмена НЭП и усиление незаконных репрессий), вместо середины тридцатых, как это было широко признано в современной историографии (убийство Кирова, ликвидация анти-Ленинских отклонений, и т.д.).

ლია ხელიკიავილი, გურამ ლორთიშვილი

სამოგრძელებელი სულიერებისაკანი

ასე განისაზღვრა || საერთაშორისო კონფერენციის თემატიკა, რომელიც 2012 წლის 14-15 დეკემბერს, უწმინდესა და უნტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, ილია II-ის აღსაყდრებიდან 35 და დაბადებიდან 80 წლის იუბილეს მიეღვნა. (კონფერენციის ორგანიზატორის: „საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიასთან არსებული ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრი“).

ამ კონფერენციაზე ჩვენც მიგვიწვიეთ.

არ გამევირვებია ასეთი დასახელება.

არც ის მიფიქრია, რომ ეს ფრაზა ისე, დიდი დაფიქრების გარეშე მოარგეს ამ მნიშვნელოვან კონფერენციას.

აბა ამას რა მაფიქრებინდა ამ სულიერი კრიზისის დროს.

„შემობრუნება სულიერებისაკენ“ – გამოგვივა კი ეს?!?

ვინ უნდა მოუბრუნდეს სულიერებას? ის ვინც აქედან გამოვიდა თუ ვინც არასდროს არ ყოფილა მასში?!

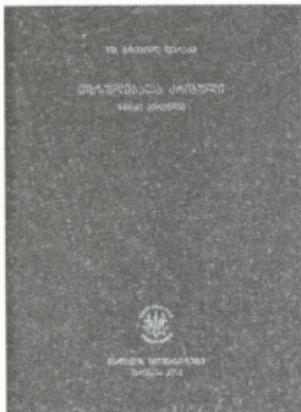
არა!!! – ის ვინც არ ყოფილა იქ – სულიერებაში, ის ვერ მიუბრუნდება. ის უნდა თავისი მრნამსით მივიღეს მასთან. მაგრამ ვისაც მისაბრუნებლად აქვს საქმე, იმას მეტი სიფრთხელე მართებს, მას ბევრ სირთულე აქვს გასაცლელი: – ჯერ უნდა გააანალიზო, რატომ აქციები ზურგი და მერე დაფიქრდე, თუ შემობრუნდები, დარჩები კიდეც?! ვფიქრობ, მისი ერთგული არ შეაქცია ზურგს ისევ.

ეს ძნელი განსახორცილებელია, მითუმეტეს, თუ ამის ნება და სურვილი არა გაქვს. დღეს გვიჭირს ამის მობილიზაცია.

რატომ?

ვფიქრობ, ამაზე პასუხს კონფერენციაზე წარდგენილი წიგნი მიგვითოთებს.

სამთავრისისა და გორის მიტროპოლიტი ანდრია (გვაზავა) მართებულად აღნიშნავს, რომ აქამდე ქართული საზოგადოებისათვის უცნობი იყო სამშობლოს მგზნებარე პატრიოტისა და მეცნიერის, ნმ. მღვდელმოწამე არქიმანდრიტ გრიგოლ ფერაძის ცხოვრება და მოღვაწეობა. მხოლოდ დღეს გახდა შესაძლებელი ამ დიდებული პიროვნების გაცნობა – მონაზონი, მოძღვარი, მკვლევარი, პუბლიცისტი, უნივერსიტეტის პროფესორი. გრიგოლ ფერაძის ღვაწლი შეიძლება ისეთი მოღვაწეების გვერდით დავაყენოთ, როგორებიც იყვნენ: ნმ. კათალიკოს-პატრიარქი კირიონი, ძმები კარბელაშვილები, ნმ.

ექვთიმე ლმრთის სკაცი (თაყაიშვილი) და ხსევები. ამ დიდებული პიროვნების ცხოვრებისა და სამეცნიერო საქმიანობის კვლევა ნიღლად ხდა ჩვენს თანამემამულეს, ევროპაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ქართველოლოგიური ცენტრის ფუძემდებლს, ვარშავის უნივერსიტეტის პროფესორს, დავით ყოლბაიას. სნორედ მისი ხანგრძლივი შრომის შედეგია ნაშრომი – წმ. გრიგოლ ფერაძე, ოხულებათა კრებული, ნიგნი პირველი, გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი ნერილი და დამატებითი შენიშვნები დაურთო დავით ყოლბაიამ, ვარშავის უნივერსიტეტი, ვარშავა 2012.

ნიგნი შეიცავს მეტად საინტერესო მასალას.

მასში შესულია დ. ყოლბაიას გამოკვლევა – „წმ. გრიგოლ ფერაძის ცხოვრება და მოღვაწეობა”; წმ. გრიგოლ ფერაძის ავტობიოგრაფიული ნერილები; გრიგოლ ფერაძის სამეცნიერო ნაშრომი – „ბერმონაზვნობის ისტორიისათვის საქართველოში, ქართული ეკლესიის უძველესი ისტორია”; დამატება (დოკუმენტები, კრებულში შემავალი გამოცემები და მათი თარგმანები, შემოქლებული სიტყვების განმარტება, პირთა საძიებელი). ნათელია, რომ მონაცემები გრიგოლ ფერაძის ბიოგრაფიის შესახებ და მისი სამეცნიერო მემკვიდრეობა ძალზე საყურადღებოა, როგორც ქართული სამეცნიერო საზოგადოების, სასულიერო წრეებისა და სტუდენტებისათვის, ასევე ქართველოლოგით დაინტერესებული უცხოელი მკვლევარებისთვისაც.

ბოლო ათწლეულის სამეცნიერო ლიტერატურაში ქვეყნდებოდა გრიგოლ ფერაძის სამეცნიერო ნაშრომები და ცნობები მისი მოღვაწეობის შესახებ. ნინამდებარე გამოცემა ამ მიმართებით ერთგვარ შემაჯამაბებელ ეტაპს წარმოადგენს, რომელსაც თან ერთვის დღემდე უცნობი საარქეივო დოკუმენტები. შემდეგ ტომებში დაგვეგმილია – ლიტერატურის, პატრილოგიის, ლიტერატურის კვლევების, დღურების, ქადაგებების წერილებისა და პოზიტის გამოცემა.

ვფიქრობთ, ეს ნიგნი დახმარებას გაუწევს ქართულ საზოგადოებას სულიერებისეკნ მობრუნების საქმეში, ხოლო ამ ნიგნის გაცნობაში დავით ყოლბაია დაგვეგმარა.

დავით ყოლბაია, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის კურსდამთავრებული (1990წ.). ვარშავის უნივერსიტეტის ორიენტალისტიკის ფაკულტეტის ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ქართველოლოგი. მან 1991 წელს ვარშავაში დაარსა ქართველოლოგიური სამეცნიერო ჟურნალი „პრო გეორგია“, („Pro Georgia. Journal of Kartvelological Studies“). რომელიც 1998 წლამდე გამოდიოდა პოლონურ ენაზე. 2002 წლიდან სტატიები იძექდება პოლონურ, გერმანულ და ინგლისურ ენებზე. უზრნალი გამოდის ვარშავის უნივერსიტეტის ორიენტალისტიკის ფაკულტეტის აღმოსავლეთ ევროპის ინსტიტუტის ეგიდით.

დღიდ და მდგიდარი ტრადიცია აქვს ქართული ისტორიისა და კულტურის შესწავლას ვარშავის უნივერსიტეტში. ნინასნარ შემუშავებული პროგრამის საფუძველზე იმართება ლექციები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიის შესახებ, ისნავლება ქართული ენა. 2002 წლიდან სემინარის საქმიანობის მნიშვნელოვან ნაწილს ნარმოადგენს ნმინდა მღვდელმონამის გრიგოლ ფერაძის სახელობის ყოველწლიური სამეცნიერო კონფერენცია, რომელიც მონაწილეობას იღებს მსოფლიოს ნამყავანი მეცნიერები. ქართველობის სემინარის ნიაღში განთავსებულია წმ. გრიგოლ ფერაძის მემკვიდრეობის შესწავლის სამეცნიერო ჯგუფი, რომელიც იყვლევს და აქვეყნებს მის სამეცნიერო შრომებს.

დავით ყოლბაია აქვეყნებს ქართველობიურ-კავკასიოლოგიური (ენათმეცნიერული, ლიტერატურათმცოდნობითი, ეთნოლოგიური, ისტორიული) ხასიათის გამოკვლევებს. მან შემოიკიბა პოლონეთსა და ევროპაში მოღვაწე ქართველობის ბეჭდას აგრეთვე ქართველი, ებრაელი, სომები მეცნიერების სტატიებს. უნდა ითქვას, რომ უკრანიალი პრო გეორგია მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ევროპაში ქართული კულტურის პოპულარიზაციის საქმეში. დავით ყოლბაია რეგულარულად აქვეყნებს ახალგაზრდა მკვლევართა სამეცნიერო ნაშრომებს, გამოკვლევათა ვრცელ მიმოხილვებს, ბიბლიოგრაფიებს, ანოტაციებსა და სამეცნიერო სიახლეებს. მისმა სამეცნიერო მოღვაწეობამ ხელი შეუწყო პოლონური ქართველობის განვითარებას, ქართული ენის, მწერლობის, განსაუთრებით ქართული ეკლესიის, ისტორიის შესწავლას. სწორედ უურნალის მიერ განისაზღვრა ამ მიმართულებების ზოგადი ხასიათი და გამოიკვეთა პრობლემები.

ამ თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენაა დავით ყოლბაიას მიერ ვარშავაში ქართულ ენაზე წმ. გრიგოლ ფერაძის თხზულებათა კრებულის პირველი წიგნის გამოცემა. დავით ყოლბაია ქართული კულტურისა და საქართველოს ისტორიის საკითხების მართებულად გამუქებაში დღესაც დიდ მუშაობას ეწევა. ძველქართულიდან პოლონურ ენაზე ითარგმნა „მოქცევად ქართლისას“ შატბერდული და ჭელიშური რედაქციები შენიშვნებითა და კომენტარებით. წიგნი ვარშავის უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის სავალდებულ საისტორიო წყაროდ ითვლება. ითარგმნა ქართული ჰიმნოგრაფიის (გალობანი სინაზულისანის, ზურაბ ჭავაჭავაძის მიერ დადგენილი ტექსტის მიხედვით), რომელმაც პოლონურ სამეცნიერო წრეებში დიდი გამოხმაურება გამოიწვია. თარგმნა ქართული პაგიოგრაფიის (გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება), საისტორიო მწერლობის – ლეონტი მროველის მეფეთა ცხოვრების, ჯუანშერის – ვახტანგ მეფის ცხოვრება, მატიანე ქართლისაის და სხვა უძველესი ქართული საისტორიო მწერლობის ნიმუშები.

დავით ყოლბაია დიდ ადგილს უთმობს ქართულ-პოლონურ ისტორიულ ურთიერთობებს. სპეციალური გამოკვლევა (2008 წელს) მიეძღვნა ქართველი იუნიერების ისტორიას პოლონეთის არმიის სამსახურში 1922-1944 წლებში, რომელსაც წინ პოლონეთის რესტუბლიის პრეზიდენტის ლეხ კაჩინსკის წინასიტყვაობა აქვს დართული. უნდა ითქვას, რომ ქართული რეალიები

და თემატიკა ხანგრძლივი ისტორიული პერიოდის მანძილზე ფიგურირებდა პოლონელ მემატიანეთა და უამთააღმწერელთა, დილპომატთა და მოგზაურთა, კათოლიკე-მისიონერთა და მნერალთა ნაშრიიებში. იმთავითვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ურთიერთობათა კვლევამ ვარშავის უნივერსიტეტის კავკასიოლოგიურ სემინარზე სისტემატიკური ხასიათი მიიღო. უნდა აღინიშნოს, რომ წამოწყებული ქართველოლოგიური კველევები ხელს უწყობს ვარშავის უნივერსიტეტში ქართველოლოგიის, როგორც სამეცნიერო დარგად და სასწავლო დისციპლინად ჩამოყალიბებას.

ვფიქრობთ, ჩვეულებრივი ადამიანების ძალისხმევა ასეთი მნიშვნელოვანი ფაქტების გამოვლენაში სწორედ სულიერებისკენ შემობრუნების საუკეთესო მაგალითია.

მაგდალ გურგელიანი

მინისტრის გამოკლევა შუა საუკუნეების აზერბაიჯანის შესახებ

ჩვენი რეცენზია გვინდა დავინუოთ კავკასიის სტრატეგიული კვლევის ინსტიტუტისა და მისი დირექტორის საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის უცხოული წევრის ელდარ ისმაილოვის სასიცეოთ საქმეების აღნიშვნით. განსაკუთრებით გვინდა ხაზი გაუსვათ საგამოცემლო საქმიანობას. ელდარ ისმაილოვის თაოსნობითა და დიდი მდგელობით არაერთი ფრიად საინტერესო წიგნი გამოვიდა. ამს ემტება ის უურნალები „კავკასია და გლობალიზაცია“ და „ცენტრალური აზია და კავკასია“, რომლებიც საზღვარგარეთ გამოიცემა.

აღსანიშნავია, რომ უკანასკნელ ხანს რუსულ ენაზე გამოიცა ილია ჭავჭავაძის „ქვათა დაღადი“ და პოლემიკური წერილები „ქართლის ცხოვრება“, აზერბაიჯანულ ენაზე შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ (სამედ ეურლუნის თარგმანი), ვ. ველიჩევს „კავკასია“ და სხვა მრავალი.

2012 წელს გამომცემლობა „კავკაზმა“ ელდარ ისმაილოვის რედაქტორობით რუსულ ენაზე გამოსცა მეცნიერის, აღმოსავლეთიცოდნის მამედალი ხალილ ოღლი შარიფლის მონოგრაფია „აზერბაიჯანის ფეოდალური სახელმწიფო IX (მეორე ნახევარი) – XI საუკუნეებში“.

პროფესორი მ.შარიფლი გასული საუკუნის ორმოციანი წლებიდან აზერბაიჯანის ისტორიული მეცნიერების შექმნა-განვითარების ავანგარდში იდგა. მან თავისი ორმოცნლიანი მოღვაწეობის პერიოდში მრავალი მნიშვნელოვანი მონოგრაფია მისცა საზოგადოებას, რომელთაგან გამორჩეულია „აზერბაიჯანის ათაბეგების სახელმწიფო (1136-1225 წწ.)“, „ელდეგიზოდები“, „XII საუკუნის აზერბაიჯანის ფეოდალური სახელმწიფოები“ და სხვა.

სარეცენზიო მონოგრაფიაში ავტორმა გამოიყელია IX-XI საუკუნეების აზერბაიჯანის ფეოდალური სახელმწიფოების ნარმოშობა, განვითარება; ხაზი გაუსვა, რომ ეს ხდებოდა არაბთა ხალიფატისა და სულჯუეთა იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლის პირობებში. გამოკვლება მნიშვნელოვანია არა მარტო აზერბაიჯანის, არამედ საერთოდ კავკასიის, შუა აზიის, ახლო და შუა აღმოსავლეთის ქვეყნების ისტორიისათვის.

მ. შარიფლიმ სისტემურად ნარმოადგინა აზერბაიჯანის ფეოდალური სახელმწიფოების ნარმოქმნისა და განვითარების ეტაპები. ავტორმა გამოიყენა მანამდე უცნობი არაბული, სპარსული, თურქული, სირიული, ქართული, ცალკეული დასავლური წყაროები ინგლისურ, ფრანგულ და გერმანულ ენებზე, რუსულ ენაზე არსებული ლიტერატურა, არქეოლოგიური

და ნუმიზმატიკური მასალები და მათი გაანალიზების საფუძველზე მოგვცა აღნიშნული პერიოდის აზერბაიჯანის ისტორია, განსაზღვრა მისი ისტორიულ-გეოგრაფიული მდებარეობა. მოახდინა პოლიტიკური რეალიების რეკონსტრუქცია. მეცნიერმა ჩამოაყალიბა აზერბაიჯანის ფეოდალური სახელმწიფოების – მაზიადიდი შირვანშახების, საჯიდების, სალარიდების, შადადიდების, რავადიდების, მარანდის სამფლობელოებისა და ნახტევანის – ჩამოყალიბებისა და განვითარების ნანამდლვრები.

სარცეპტოზი ნაშრომი პირველად 1978 წელს გამოიცა. ამ დრომდე მონოგრაფიაში განხილული საკითხების შესახებ იმდროინდელ ისტორიოგრაფიაში არ იყო არავითარი მონაცემი.

აზერბაიჯანის ისტორიული გეოგრაფიისათვის გარევეული მნიშვნელობა პერიდა აკტორის მიერ შემოხაზულ რევებს. მ. შარიფლიმ აზერბაიჯანულ ისტორიოგრაფიაში პირველად შემოხაზა აზერბაიჯანული სახელმწიფოს პოლიტიკური და ეთნიკური საზღვრები. მეცნიერმა ნარმოაჩინა IX-XI საუკუნეების აზერბაიჯანის ბუნებრივი სიმდიდრეები, გეოგრაფიული მდებარეობა, ქალაქები, სავაჭრო გზები, ეკონომიკა და ხალხის ყოფა.

მ. შარიფლიმ ხაზი გაუსვა იმ ფაქტს, რომ აზერბაიჯანის სახელმწიფოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება მეზობელ სახელმწიფოებთან კავშირში ხდებოდა. აზერბაიჯანული ქალაქები ვაჭრობდნენ ირანთან, ბიზანტიისათან, საქართველოსთან, ხაზარებთან და რუსებთან.

მონოგრაფიაში აღნიშნულია, რომ ხალიფაჰის ნგრევის პირობებში, IX-X საუკუნეების მიჯნაზე მიმდინარეობდა ფეოდალური სახელმწიფოების ჩამოყალიბების პროცესი. განმათავისუფლებელი მოძრაობა, რომელიც არაბ დამპურობთა ნინააღმდეგ მიმდინარეობდა, გარევეულ შედეგს აჩვენებდა - ცალკეული რეგიონები პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას აღნევდნენ. ფეოდალური სახელმწიფოები შინა მეტების ფონზე ვითარდებოდნენ. ეს კი ხელს უშლიდა ერთობლივი ბრძოლისათვის მათ გაერთიანებას. მეცნიერი ყურადღებას მიაქცევს იმ გარემოებას, რომ ისტორიულ პროცესში პროგრესული მომენტებიც იყო. ეკრძოდ, ჯერ საჯიდების და შემდეგ სალარიდების სახელმწიფომ აზერბაიჯანული მინების გაერთიანება შეძლო დერბენტიდან მარაგამდე, დროდადრო კი ჰამადანიდან ყაზვინაშე ტერიტორიასაც აკონტროლებდა. ამასთან მონოგრაფიაში ხაზგასმულია, რომ საჯიდების სახელმწიფო ობიექტურად ემარებოდა ხალიფაჰის ძალების ნინააღმდეგ გამათავისუფლებელ მოძრაობას; მეტად მნიშვნელოვანი იყო, რომ იგი იბრძოდა აზერბაიჯანული ენის გავრცელებისათვის.

სტრუქტურულად მონოგრაფია მოიცავს თავებს, რომლებიც ასეა დაყოფილი:

1. მაზიდიდი შირვანშახების სახელმწიფო (შირვანის ტერიტორია, მოსახლეობა, ისტორია);
2. საჯიდების სახელმწიფო;
3. სალარიდების სახელმწიფო, (ალმოცენება, რუსების ლაშქრობა ქ. ბარდაზე, ამაღლება და დაცემა);
4. შადიდების სახელმწიფო;

5. Հաճախորդելու առաջնային գործությունը կազմում է պատմության առաջնային գործությունը, ուղղված է պատմության առաջնային գործությունը պահպանության առաջնային գործությունը:

6. Հաճախորդելու առաջնային գործությունը կազմում է պատմության առաջնային գործությունը, ուղղված է պատմության առաջնային գործությունը պահպանության առաջնային գործությունը:

7. Հաճախորդելու առաջնային գործությունը կազմում է պատմության առաջնային գործությունը, ուղղված է պատմության առաջնային գործությունը պահպանության առաջնային գործությունը:

8. Հաճախորդելու առաջնային գործությունը կազմում է պատմության առաջնային գործությունը, ուղղված է պատմության առաջնային գործությունը պահպանության առաջնային գործությունը:

MAGDANA GURGULIANI

AN IMPORTANT RESEARCHES ABOUT MIDDLE CENTURIES AZERBAIJAN

Summary

The book Mammadali Khalil Ogli Sharifli "feudal states of Azerbaijan the second half of IX-XI centuries", described the history of medieval Azerbaijan: Maziad, Sadjids, Salaris and Shaddadids.

The work was based on the study of many different-language sources and analysis of historiographic materials.

For the publication of this interesting book should thank the Caucasian Institute for Strategic Studies, which conducts many useful study.

МАГДАНА ГУРГУЛИАНИ

ЦЕННОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ИЗ ИСТОРИИ СРЕДНЕВЕКОВОГО АЗЕРБАЙДЖАНА

Резюме

В книге Мамедали Халил оглы Шарифли "феодальных государств Азербайджана во второй половине IX-XI веков", рассказал об истории средневекового Азербайджана: Мазиад, Саджидов, Саларидами и Шаддадидов.

Работа основана на изучении различных языков источников и анализа историографических материалов.

Для публикации этой интересной книги должны благодарить Кавказского института стратегических исследований, который проводит много полезного исследования.

გთავაზობთ რუსეთის ევანგელისტურ მეცნიერებათა აკადემიის აქადემიურობის, პროფესორ ვალენტინ ნიკიტინის, ჩვენი აზრით საინტერესო ინტერვიუს რუსეთის მიერ საქართველოს ტერიტორიის ნანილის ოკუპაციის შესახებ.

ინტერვიუ, რომელიც „www.portal-Credo.ru“-ს საიტზე მოვიდიოთ, იძეჭდება შემოკლებით.

Как Вы относитесь к признанию независимости Южной Осетии и Абхазии со стороны Российской Федерации?

В. Н. Так же примерно, как к недавнему признанию независимости края Косово со стороны западноевропейских государств. С неизбежным сожалением. Явления эти логически закономерны, как звенья одной цепи. Хочется пожелать, чтобы удар этой цепи оказался не столь болезненным, как этого следует ожидать, был бы смягчен благоразумной реакцией хотя бы некоторых государств.

Как Вы оцениваете новый статус Южной Осетии и Абхазии?

В. Н. Конечно, эти новые республики (до сегодняшнего дня имевшие статус самопровозглашенных) не могут считаться в полном смысле суверенными государствами со всеми атрибутами и структурами полноценной государственной власти. Следующий этап в их самоопределении легко прогнозировать – это референдумы о вхождении этих республик в состав Российской Федерации, исход которых тоже нетрудно предугадать. И здесь Россия должна проявить чрезвычайную ответственность. Надо дать шанс Грузии. Нельзя окончательно потерять в лице единоверной страны стратегического союзника на Кавказе. Хотя Грузия уже несколько лет фактически перестала быть таковой (не без нашей вины), но это еще не означает, что она всегда будет занимать одностороннюю (проамериканскую) позицию.

Что Вы можете сказать о позиции Грузии в нынешней ситуации? Об изменение политической конфигурации в мире?

В. Н. Надо задуматься, сделать выводы о причинах и возможных последствиях столь серьезного изменения геополитической ситуации на Кавказе. Набраться терпения... Исторические процессы обратимы, мы это наблюдали хотя бы на примере Германии. В апреле 1989 года, находясь в ФРГ, я был свидетелем

того, что "западные немцы" фактически смирились с утратой восточных земель и не надеялись на воссоединение своей страны. А через несколько месяцев, в ноябре того же года рухнул "железный занавес", пала Берлинская стена! – "accidit in puncto, quod non speratur in anno" (в один миг случается то, что не надеешься и годами, лат.). Грузия, конечно, никогда не смирится с утратой исконно грузинских земель. Для неё, однако, не все потеряно, пока эти республики вне состава России. Но грузинское руководство должно уяснить в полной мере, что силовой вариант решения проблемы неприемлем и контр-продуктивен. Новое руководство Грузии вряд ли сможет изменить курс, заявить об отказе от вступления в НАТО.

В условиях глобальных угроз мировому сообществу со стороны международного терроризма вся мировая конфигурация, однако, может внезапно измениться, как это было в сентябре 2001 года. Не случайно не так давно (в декабре 2006 г.) духовный лидер буддистов Далай-лама XIV предложил принять Россию в состав Европейского Союза, а штаб-квартиру НАТО перенести из Брюсселя в Москву. Такое перемещение, по его мнению, "снизит уровень страха, пронизывающий отношения между Россией и Западом". Исключение важно и, безусловно, нужно созидать сознание того, что мы являемся единым человечеством, проживающим в одном доме, на планете Земля. Окажется ли цивилизованный мир в едином стане просвещенных и культурных государств, следующих нравственным идеалам, или это утопия?! Тогда нет альтернативы Второму Пришествию и Страшному Суду, которого мы заслужили, ибо слишком долго испытываем долготерпение Божие.

სამეცნიერო კონფერენციები

2012 წლის 21-27 ნოემბერს ხელავანერთა უროვნული ცენტრის მიერ კ. კეკელიძის სახელობის საკონფერენციო დარბაზში მოეწყო გამოჩენილი ქართველი მეცნიერის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ნევროლოგის პროფესორის, პროფესორ ილია აბულაძისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია. მოსხემილ იქნა 20-მდე სამეცნიერო მოხსენება, მათ შორის აღსანიშნავია „ტაო-კლარჯევის ეპიკური ძეგლები“ (გ. კუდავა), „ქართლის ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი ოსმალთა ბატონობის პერიოდში“ (გ. სურგულაძე), „ქართველი ქალის უფლება-მოვალეობები და საქმიანობა შუა საუკუნეების საქართველოში“ (გ. მჭედლიძე), „პეტრიწონის ტიპიკურნის ზოგიერთი აღვილის განმარტებისათვის“ (ც. კეკელია), „მსოფლიო ბიბოლარიზაციის დასაწყისი და ქართველი პოლიტიკური ემიგრაცია“ (გ. მურუსიძე), „გიორგი ლეონიძის უცნობი ჩანაწერები“ (ნ. თარგამაძე), „მარტევილის სახარებისათვის“ (დ. ჩიტუნაშვილი) და სხვა.

中 中 中

2012 წლის 6 ნოემბერს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მიერ მოწვეული იქნა საიუბილეო
სხდომა, რომელიც მიეძღვნა გამოწერილი ქართველი ისტორიკოსისა და
საზოგადო მოღვაწის, აკადემიკოს მარიამ ლორთქიფანიძის დაბადების
90 წლისთავს. შესავალი სიტყვა წარმოთქვა საქართველოს მეცნიერებათა
ეროვნული აკადემიის პრეზიდენტმა, აკადემიკოსმა თ. გამყრელიძემ. მ.
ლორთქიფანიძისადმა მიძღვნილი მოკლემეტრაჟიანი ფილმის ჩვენების
შემდეგ მოხსენება „მარიამ ლორთქიფანიძის ცხოვრება და მოღვაწეობა“
წაიკითხა აკადემიკოსმა რ. მეტრეველმა. მოგონებებითა და საიუბილეო
მისამებებით გამოვიდნენ აკად. თ. ჯაფარიძე, აკად. მუსხელიშვილი, პროფ.
ნ. ხაზარაძე. საღამოს დასასრულს დამსწრე საზოგადოებას სამადლობელი
სიტყვით მიმართა თვით იუბილარმა მარიამ ლორთქიფანიძემ.

* * *

2012 წლის 30 ნოემბერს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სხდო-
მათა დარბაზში გაიმართა „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი გამოცემის 300
წლისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კონფერენცია. შესავალი სიტყვა ნარ-
მოთქვა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტმა, აკადე-
მიკოსმა თ. გამყრელიძემ. „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი
კომისიის მუშაობის პრინციპების, მიზნებისა და შედეგების შესახებ
ისაუბრა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორმა გიორგი არაბულმა.
„ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა მიმოხილვა მოახდინა პროფესორმა მ.
ქავთარიამ. „ვეფხისტყაოსნის“ ვახტანგ მეექვესეული თარგმანი და თანა-
მედროვე მედიევისტიკა – ასეთი იყო პროფესორ მ. კარბელაშვილის მოხსე-
ნების თემა. საგამომცემლო პროექტი „ვეფხისტყაოსანი“ – განიხილა პრო-
ფესორმა პ. მარგველაშვილმა. დასასრულს გაიმართა „რუსთაველის
კომიტეტის“ ახალი გამოცემების პრეზენტაცია.

ახალი წიგნები

1. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. 1, უძველესი დროიდან VI საუკუნემდე, თბილისი 2012, 370 გვ.

ნაშრომში საინტერესოდაა ნაჩვენები ქართული სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, მისი კავშირები როგორც სხვა ქვეყნების ქრისტიანულ ეკლესიებთან, ასევე მისი ადგილი ხმელთაშუაზღვისპირობისა და საქართველოს ისტორიაში.

2. ჯ. გამახარია, წმიდა აღმსარებელი ამბროსი ხელაია – 150-ე წლისთავისათვის, თბილისი, 2012, 550 გვ.

მონოგრაფიაში გამჭერებულია წმ. ამბროსის ცხოვრება-მოღვაწეობის უმნიშვნელოვანესი ეტაპები. მასში შეტანილია აგრეთვე წმინდანის ცალკეული შრომები და დოკუმენტური მასალა, რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი პირველად ქვეყნდება.

3. ჯავახეთის ეპიგრაფიული კორპუსი, გამოსაცემად მოამზადეს და გამოკეთებული დაურთეს ვ. სილოგავამ, ლ. ახალაძემ, მ. ბერიძემ, ნ. სულავამ და რ. ყავრელიშვილმა, რედაქტორი ზ. ალექსიძე, თბილისი, 2012, „ნეკერი“ 506 გვ.

ნიგნში შესწავლილია საქართველოს ერთ-ერთი მხარის – ჯავახეთის ლაპიდარული წარწერები, რომელთა ქრონოლოგია მოიცავს VI-XIX საუკუნეებს. ნიგნის დამატებაში შესულია ძიებანი ჯავახეთის ტოპონიმიდან და ნარკვევი ჯავახეთის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული ცენტრის შესახებ. ნიგნს ერთვის ჯავახეთის ეპიგრაფიული წარწერების, ტოპონიმის შედგენილი ბიბლიოგრაფია და ნარწერათა ფოტოები.

4. ქართული მატერიალური კულტურისა და ეთნოგრაფიის ლექსიკონი, პროექტის ავტორი და სამეცნიერო რედაქტორი ე. ნადირაძე, რედაქტორი რ. მეტრეველი, თბილისი, „მეცნიერინი“, 2011, 610 გვ.

ლექსიკონი ნარმოადგენს ხანგრძლივი შრომების შედეგს, რომლის მსგავსი ქართველობის სფეროში აქამდე არ განხორციელებულა. ლექსიკონში მოცემულია ქართველი ხალხის საყოფაცხოვრებო და სამეურნეო ყოფის კრცელი სპექტრი მისი ისტორიული ცხოვრების მთელ მანძილზე, რაც ასეთი მთლიანობით აქამდე არ ყოფილა ნარმოდგენილი. ლექსიკონის დანიშნულება ბევრად სცილდება წმინდა მეცნიერულ მიზნებს, განსაკუთრებით ფასეულია მისი ზოგადსაგანმანათლებლო მნიშვნელობა და დიდად ნაადგება ქართული ეთნოკულტურის გაცნობა-პოპულარიზაციას საერთაშორისო მასშტაბით.

5. ლ. ფრუიძე, „გვარი და გვარიშვილიბა“, თბილისი, „მნიგნობარი“, 2011, რედაქტორი: დ. კვარაცხელია, 152 გვ.

ნაშრომი წარმოადგენს გვარიშვილთა სამახსოვროს, რომელიც მიზნად ისახავს მეითხველ საზოგადოებას გააცნოს საგვარეულო მოძრაობის არსი და 2003 წელს დაარსებული კავშირის „გვარი და გვარიშვილიბა“ საქმიანობა.

6. მ. ხომერიკი, იმერეთის დე იურე მეფე გახტანგ ბაგრატიონი, თბილისი, „უნივერსალი“, 2012, რედაქტორი: ა. დაუშვილი, 44 გვ.

ნაშრომში მოთხრობილია იმერეთის 1819 წლის აჯანყების ერთ-ერთი ხელმძღვანელის, გახტანგ ბატონიშვილის შესახებ, რომელის აჯანყებულთა ნაწილმა მეფედ გამოაცხადა. ნაშრომში გამოყენებულია ავტორის მიერ ის-მალურ არქივში მოძიებული მასალები.

7. კავკასია აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის (ისტორიულ-ფილო-ლოგიური ძიებანი მიძღვნილი ზ. ალექსიძის დაბადებიდან 75 წლისთვისადმი), თბილისი, 2012, 570 გვ., მთავარი რედაქტორი: დ. ჩიტუნაშვილი, სარედაქციო ჯგუფი: ნ. ალექსიძე, მ.სურგულაძე.

8. ქართული ხელნაწერი წიგნი, V-XIX საუკუნეები, ალბომი, რედაქტორი ნ. ჩხივაძე, თბილისი, 2012, 190 გვ.

აღმომში ნარმოდგენილია ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფონდებში დაცული V-XIX სს-ის ქართული ხელნაწერი წიგნები და უცხოეთის (სინას მთა, იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქო) ქართული კოლექციების ფოტო-ასლები. აღმომში გამიზნეულია ქართული წერილობითი კულტურის ისტორიით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

9. ტაო-კლარჯეთი, ხელნაწერი მემკვიდრეობა, თბილისი-ბათუმი, 2012, რედაქტორი: ბ. კუდავა.

ნაშრომში ნარმოდგენის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის მიერ მომზადებულ ერთიან კატალოგს, სადაც პირველად არის თავმოყრილი ინფორმაცია ტაო-კლარჯული ნარმოდგენის დღეისათვის ცნობილი ყველა ხელნაწერის შესახებ.

10. ამბავი ერთი ხელნაწერისა, XV-XVI საუკუნეების ქართულ-ბერძნული ილუსტრირებული ხელნაწერი სანქტ-პეტერბურგის კოლექციიდან, თბილისი, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, 2012, 100 გვ.

11. ე. მეტრეველი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, ნაკვ. II, თბილისი, „ლოგოსი“, 2012, 370 გვ., რედაქტორი თ. ოთხმეზური, თ. ცერაძე.

კრებულში შესულია ცნობილი ქართველი მეცნიერის, ძევლი ქართული მწერლობის მეცნიერების ელენე მეტრეველის ნაშრომები, რომლებიც ეძღვნება ძევლი ქართული ლიტერატურის სხვადასხვა საკითხებს, მათ შორის სასულიერო მწერლობის უმნიშვნელოვანესი დარგის – ლიტურგიკის კულევას. კრებულში შეტანილის ასევე ე. მეტრეველის მოგონებები მასნავლებლებისა და კოლეგების შესახებ.

12. უ. ფეიერიშვილი, ი. ვაშაკიძე, მასალები საზღვარგარეთული ქართველოლოგიის ისტორიისთვის, წგ. 1, „უნივერსალი“, 2012, რედაქტორი: რ. ზექალაშვილი.

წიგნში ნარმოდგენილია უცხოეთის 11 ქვეყანაში (სადაც ქართული კულტურით საგანგებო დაინტერესება უფრო ხანგრძლივი და ტრადიციულია) ქართველოლოგიური კვლევის გზა მეოცე საუკუნის ბოლომდე, ნარმოჩენილია იქაურ ქართველოლოგთა დვანლი. წიგნი კეთილ მეტზურიბას გაუნევს მეოთხელთა ფართო წრეს ქართველოლოგიის ისტორიის საიტერესო ფურცლების გასაცნობად.

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის სტამბა
თბილისი – 2013
რუსთაველის გამზ. 52

